zarez

dvotjednik za kulturna i društvena zbivanja • zagreb, 7. rujna 2,,6., godište VIII, broj 186/7
cijena 12,00 kn; za BiH 2,5 km; za Sloveniju 320 sit

ISSN 1331-7970

Jona - Iz novog prijevoda *Biblije*

Olga Majcen - Nova Ars Electronica

Andrej Nikolaidis - Iscrpljivanje i radost pisanja

Nova ruska književnost

cmyk

Gdje je što?

Info i najave **2**

Satira
Brončana gimnastika *Boris Beck* **3**
Mjesto apsurdnog značenja *The Framley Examiner* **4-6**

U žarištu
Trnoviti putovi multikulturalizma *Biserka Cvjetičanin* **7**
Razgovor s Andrejem Nikolaidisom *Dario Grgić* **8**
Razgovor s Jasminom Ahmetagić *Dario Grgić* **9**
Etnička trijaža *Andrea Dragojević* **14**
Nova kušnja starog Kviska *Nataša Petrinjak* **15**
Ususret novom zakonu o javnoj televiziji *Maja Hrgović* **15**
Razgovor s Igorom Kolovratom *Maja Hrgović* **16**
Razgovor s Toninom Piculom i Nenadom Čankom *Omer Karabeg* **22-23**

Tema: Biblija
Jona – prorok ili antiprorok? *Božo Lujić* **10-12**
Jona **12**

Esej
Humanističke aporije – empatija ili/i rasuđivanje *Maja Profaca* **13**
Hrvatska i NATO *Vinko Grgurev* **24-25**
Kupanja *Darija Žilić* **53**

Film
Post festum 8. Motovuna *Maja Hrgović* **18**
Slušajni životi *Joško Žanić* **19**
Elektronički mrtvaci *Magdalena Jelić* **20**

Vizualna kultura
Jednostavnost u doba kompleksnosti *Olga Majcen* **21**

Glazba
Razgovor sa Saulom Williamsom *(blogger) Dale i Rachel Cernansky* **32-33**
Razgovor s Outernational *Naeem Mohaiemen* **34**
Gitaristička svečanost akustike, struje i nostalgije *Nenad Hrgetić* **36-37**

Putopis
Nova utopija ili zakašnjela postmoderna? *Srećko Horvat* **35-36**

Kazalište
Ex-vojarna Karlo Rojc kao hotel s ludičkom zvjezdicom *Suzana Marjanić* **38-39**
Individualni talent kao tradicija: Kaspomanija *Iva Nerina Sibila* **39**
Festival bez pravih razloga *Višnja Rogošić* **40**
Pet dimenzija lijesa: pozornica *Nataša Govedić* **41**

Kritika
Jutro nakon iscjeljenja, večer prije smrti *Nataša Petrinjak* **42**
Valjanje od smijeha i strave *Maja Hrgović* **43**
Urlici očeva i sinova *Dario Grgić* **44-45**
Strahovita zaljubljenost u život *Dario Grgić* **44-45**
Srednjoškolska darvinistička noćna mora *Dave Housley* **45**
Teorija kompjutorskih igara *Steven Shaviro* **46-47**

Proza
Žena koja je govorila s konjima *Leon Rooke* **48-49**
Kućni video *Hanno Raichle* **50-51**

In memoriam
Željko Jerman (1949.–2006.) **52**

Riječi i stvari
Lorem ipsum *Neven Jovanović* **54**

***Svjetski zarezi* 55**
Gioia-Ana Ulrich

TEMA BROJA: *Ruska književnost*
Priredio Zoran Roško
Nova ruska književnost *Dmitrij Golinko-Volfson* **26-28**
Suvremena ruska ženska proza *Dmitrij Golinko-Volfson* **29-31**

impressum

zarez

dvotjednik za kulturna i društvena zbivanja
adresa uredništva: Vodnikova 17, Zagreb
telefon: 4855-449, 4855-451, **fax:** 4813-572
e-mail: zarez@zg.htnet.hr, **web:** www.zarez.hr

uredništvo prima: radnim danom od 12 do 15 sati
nakladnik: Druga strana d.o.o.
za nakladnika: Boris Maruna
glavni urednik: Zoran Roško
zamjenice glavnog urednika: Nataša Govedić i Katarina Luketić
izvršna urednica: Lovorka Kozole
poslovna tajnica: Dijana Cepić
uredništvo: Grozdana Cvitan, Rade Dragojević, Dario Grgić, Maja Hrgović Agata Juniku, Silva Kalčić, Trpimir Matasović, Katarina Peović Vuković, Nataša Petrinjak, Srećko Pulig, Gioia-Ana Ulrich, Andrea Zlatar

grafičko oblikovanje: Studio Artless
lektura: Unimedia
priprema: Davor Milašinčić
tisak: Tiskara Zagreb d.o.o.

Tiskanje ovog broja omogućili su:
Ministarstvo kulture Republike Hrvatske
Ured za kulturu Grada Zagreba

zarez

Rađanje poetike

Grozdana Cvitan

Izložba Danijela Srdareva u galeriji *Porart* u klubu Porat u Prosici, srpanj 2006.

Neuobičajena je činjenica da u noćnom klubu možete razgledati izložbe. Ali da zanimljive novosti stižu i k nama, pokazuje revitalizirana galerija *Porart* (krajem srpnja ovog ljeta) noćnog kluba Porat u Prosici (u blizini Pirovca). U blizini poznate istoimene plaže (Prosika) klub na otvorenom upotpunjen je tek s nekoliko dobro kamufliranih prizemnih montažnih objekata, od kojih jedan predstavlja galeriju.

Galerija je ponovno počela raditi izložbom Danijela Srdareva (rođen 1981), dobitnika Rektorove nagrade, stipendije za najbolje studente i apsolventa ALU u Zagrebu, gdje bi uskoro trebao diplomirati u klasi profesora Zlatka Kesera.

Naslovljena *Tri koraka kroz šumu... (ili Trilogija bijega)*, izložba Danijela Srdareva priča je o odrastanju umjetnika i djela iz različitih razloga. Ponajprije, tu je njegov prepoznatljiv studentski rukopis koji uzore i tragove zahvaljuje Nives Kavurić-Kurtović, Zlatku Keseru, Marceli Munger, ali i starijim hrvatskim umjetnicima, primjerice Ivi Šebalju i Branku Ružiću. Ono što upućuje na uzor i inspiraciju svjedoči, dakle, o zanimljivu i dobru Srdarevu ukusu kad su edukacija i senzibilitet u pitanju. Nadalje, prepoznatljiv Harlekin (lik kojeg je Srdarev rezervirao za ilustriranje dječjih slikovnica) kojemu je od svih elemenata ostao jedan ne previše nužan, preoblikovan, transformiran bubanj. Bubanj je to koji kao koloristički znak (uvijek asocirajući harlekinsku prirodu mogućeg) funkcionira u portretima svijetlih boja i velikih dimenzija, portretima koji između karikaturalnosti i liričnosti traže vlastitu likovnu putanju. Boja je znak u crtežu, efektan i minimalan, decentan na način koji se rasprostire svijetlim platnom upozoravajući i mijenjajući realizam poruke.

Primjereno mladosti, okovi u obliku rešetaka na trodimenzionalnim objektima i strip-površinama korespondiraju sa suvremenošću. Boja se gubi u tamnim tonovima i slika, objekt ili tabla postaju poruka. Na putu traženja slikarstvo Danijel Srdareva još je dovoljno otvoreno optimizmu bijelih površina, ali i upozoravajuće nagnuto tamnim tonovima u kojima izbija svakodnevica, pa je zasigurno riječ o onom trenutku jednog umjetničkog izričaja kad definicije buduće poetike stabilno izbijaju na površinu. ■

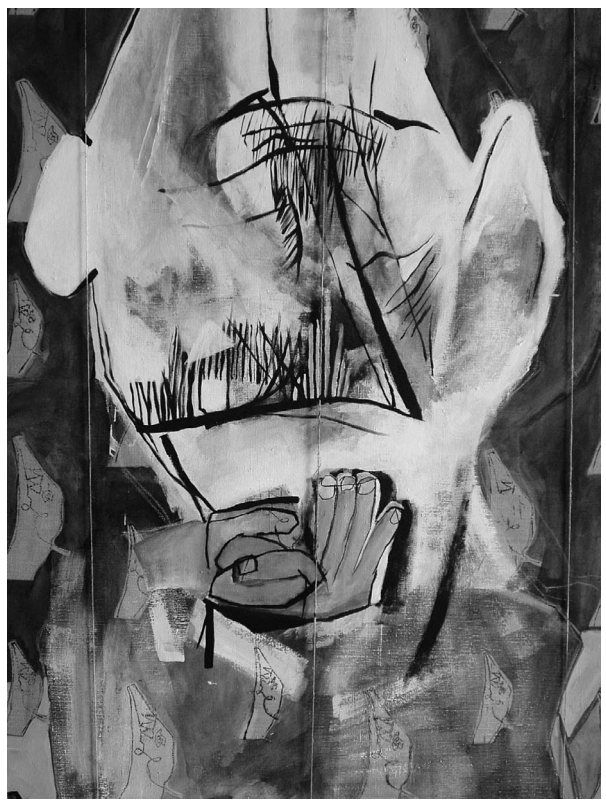

zarez

PRETPLATNI LISTIĆ - izrezati i poslati na adresu:
dvotjednik za kulturna i društvena zbivanja
10000 Zagreb, Vodnikova 17
Želim se pretplatiti na zarez: 6 mjeseci 120.00 kn
s popustom 100.00 kn, 12 mjeseci 240.00 kn
s popustom 200.00 kn
Kulturne, znanstvene i obrazovne ustanove te studenti i učenici mogu koristiti popust: 6 mjeseci 85.00 kn,
12 mjeseci 170.00 kn
Za Europu godišnja pretplata 50,00 EUR,
za ostale kontinente 100,00 USD.
PODACI O NARUČITELJU

ime i prezime:
adresa:
telefon/fax:
e-mail:
vlastoručni potpis:

Uplate na žiro-račun kod Zagrebačke banke:
2360000 – 1101462454. Kopiju uplatnice priložiti listiću i obavezno poslati na adresu redakcije.

Oglašavajte se u Zarezu

www.zarez.hr
Povoljne cijene oglasa već od 500 kn (bez PDV-a)

* posebne pogodnosti za kulturne institucije
* popusti za serije oglasa

zarez
tel. 01/ 4855 451
e-mail: marketing@zarez.hr

satira

Brončana gimnastika

Boris Beck

Kažimir Hraste, Kuzma Kovačić i Aleksandar Guberina usnuli su isti san: netom je oglašen natječaj za spomenik Tuđmanu u Zagrebu kad su se našli zajedno u nepoznatom ateljeu, a ondje ih je čekao osobno prvi hrvatski predsjednik. Pristojno je saslušao njihove iskaze divljenja i odanosti, a onda je odmah prešao na stvar.

– Recite vi meni, kako ste me zamislili?

Hraste mu je rekao da ga je zamislio kao u Makarskoj, s rukama dostojanstveno prekriženima na trbuhu, a Kovačić kako drži ruku na srcu. To je bilo malo krivo Guberini jer ga je i on tako napravio u Kaštel Lukšiću, pa je zato šutio.

– Ali to ste već napravili. Gdje vam je kreativnost?

– Možda bismo mogli nešto junačko – rekao je Guberina – pa da nešto držite u ruci: znate već, kralj Tomislav ima žezlo, ban Jelačić mač, partizan na Rabu bombu, a branitelji Iće Malenice kalašnjikove...

– Bez oružja, molim...

– Ali ipak ste pobjednik u ratu – bio je uporan šibenski kipar. – Ima Ićo Malenica i varijante s prstima u obliku slova V...

– Nikakav V. Nešto dostojanstveno.

– Ali, znate, tu su varijante dosta potrošene – uključio se Hraste. –Dostojanstvenost smo već iskazali sva trojica. Osim toga može vas se još samo napraviti s rukama prekriženim na leđima kao Tita, opruženim niz tijelo kao Većeslava Holjevca ili kao Grgu Martića, da imate ruke spokojno položene na koljenima. Ja stvarno ne znam što bi se još moglo...

– Ne želim nikoga imitirati. Smislite nešto originalno.

– Možda bismo mogli nešto s knjigom – rekao je Kovačić. – Ipak ste vi i književnik. Marko Marulić, recimo, drži knjigu. I Marin Držić u Dubrovniku nešto piše, a sjećam se da je jedan od radova koji su pristigli za natječaj Tina Ujevića imao puno naručje knjiga. Ima i jedna žena koja čita knjigu, u Zagrebu ispred medicinskog fakulteta.

– Je li to Kršinić? – zanimalo je Guberinu.

– Da, mislim da je – rekao je Kovačić.

Tuđmanu su se usta sve više krivila.

– Vi ste i akademik – požurio se Hraste. – U nas se umni ljudi prikazuju tako da im se stavi ruka na glavu, kao što je Meštrović napravio Nikoli Tesli i Ruđeru Boškoviću.

– Ili vas možemo prikazati kao pučkog tribuna – rekao je Guberina. – Neku dramatičnu gestu, kao u Grgura Ninskog, ili smireni pokret ruke, kao Strossmayer.

– Pa da, ili neku kombinaciju toga dvoga – palo je na pamet Kovačiću. – Evo, sad je i Vuco Starčevića u Osijeku zamislio kao pučkog propovjednika i književnika istodobno pa će držati u jednoj ruci neku povelju, a drugu će pružati ljudima.

– Da, to bi bilo zgodno – složio se Hraste. – Možda neku kombinaciju tih stvari, nešto što će odraziti vašu svestranost, pušku i knjigu, ili ustav i znak pobjede... a, da, rekli ste ne V...

– A možda nešto neformalno? – predložio je Guberina. – S rukama u džepovima kao Tin Ujević ili kako nonšalantno sjedite na klupi, kao Matoš.

Tuđman ga je zgranuto pogledao.

– Možda bi me napravio s olovkom za uhom, kao Branko Kovačević Tita?

Svi su ušutjeli. Tuđman se tiho pjenio u sebi, a onda je počeo urlati.

– Van, svi van. Gubite mi se s očiju!

Sva su se trojica probudila oznojena i potpuno iscrpljena. Kažimir Hraste odmah se obukao i otišao posuditi u knjižnicu koju knjigu o jogi da nađe neki još neotkriven položaj ruku. Guberina je otišao na more loviti zubace da se malo utješi. Kovačić je oteturao u kuhinju, stavio kuhati kavu da dođe k sebi. Na stolu je ležao džepni švicarski nožić.

Idućeg je trenutka Kuzma Kovačić, znameniti tvorac Oltara domovine na Medvedgradu, trčao gol ulicom i vikao uzbuđeno: "Eureka! Imat će šest ruku!"

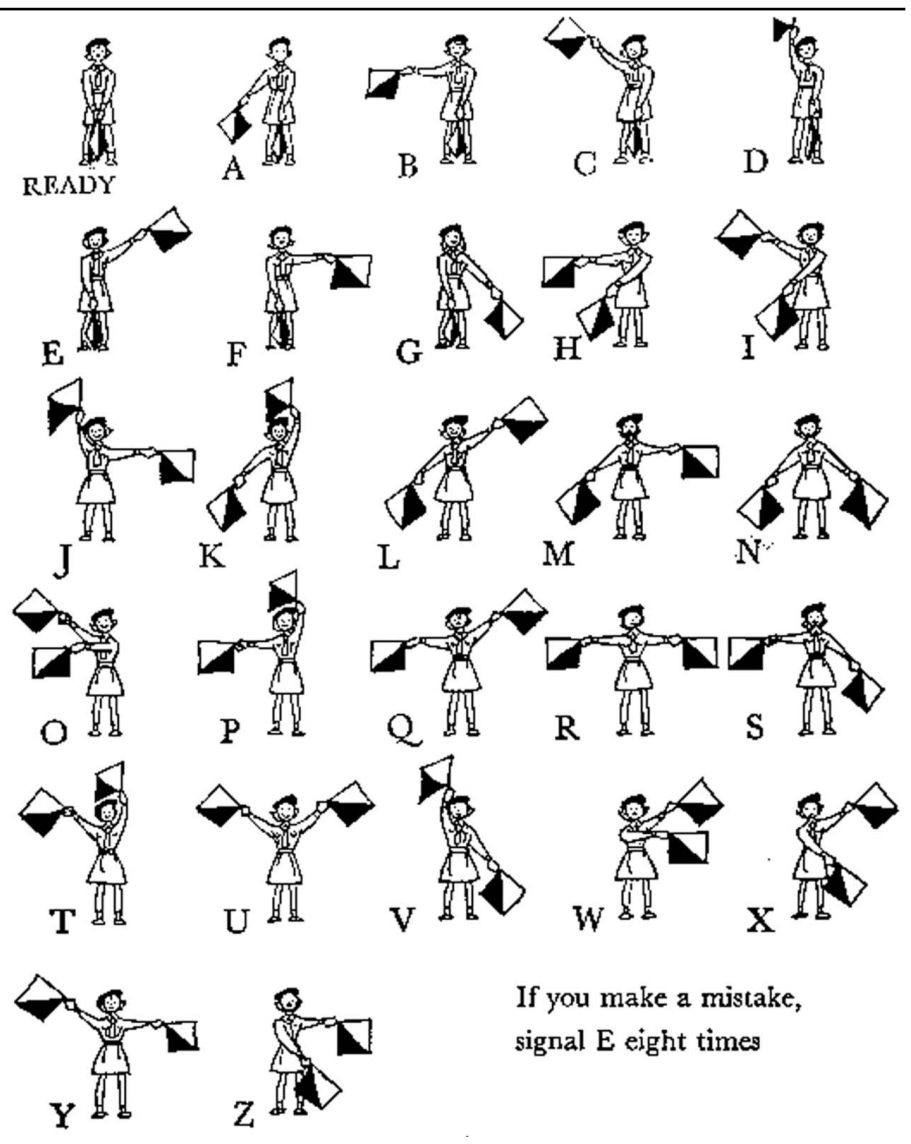

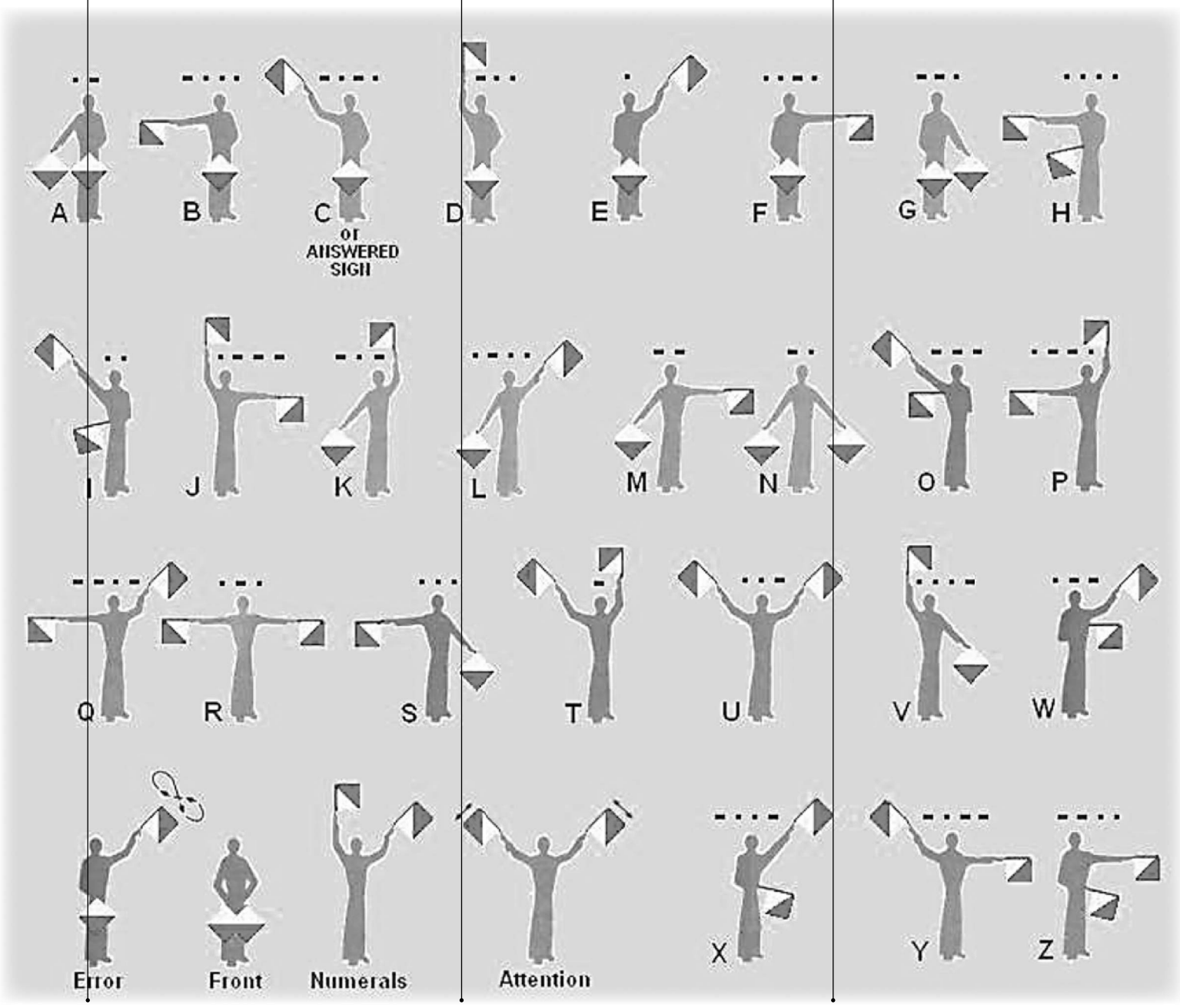

Mjesto apsurdnog značenja

The Framley Examiner

The Framley Examiner parodija je novina malog provincijskog engleskoga grada, Framleyja. Nema velikih događaja u tom gradiću, ali oni koji se ipak dogode smjesta poprimaju apsurdističke odlike montipajtonovskog svijeta. Donosimo nekoliko priloga objavljenih u tom satiričkom časopisu koji je izvorno započeo kao web-stranica, a zatim se prometnuo u knjigu

Nova mogućnost za vozače

Motoristima u Framleyju koji prekrše zakon dana je mogućnost izbora – kazneni bodovi na njihovoj vozačkoj dozvoli i pozamašna kazna, ili platiti sucu pivo i zaboraviti da se prekršaj ikad dogodio.

Taj novi sustav kompenzacija, kažu suci, smanjit će papirologiju i poboljšati odnose sa zajednicom.

Kritičan broj policajaca

Broj policajaca u Framleyju dostiže "kritičan" broj, ustvrđeno je u jučerašnjem izvješću.

"Kako je krenulo", zapovjednik policije Rupert Bone jučer je rekao novinarima, "uskoro ćemo imati po jednog policajca na svakog stanovnika Framleyja. I premda postoje očite prednosti u tome da svakoga građanina čuva njegov policajac, ipak se to čini malo pretjeranim".

Prije deset godina bilo je 2600 službujućih policajaca u regiji. Sada ih je mnogo.

"To postaje smiješno", rekao je jedan čovjek u policijskoj odori, "kantina se ne može nositi sa zahtjevima tisuća gladnih policajaca."

"Dijelim svoj ormarić sa 75 drugih policajaca", dodao je drugi policajac.

"Ponekad moram pogledati u četrdeset ili pedeset pari cipela prije nego što pronađem par u kojem je zašiveno moje ime."

Ipak, neke je ta vijest razveselila. Lokalni kriminalac Patchell Froom je oduševljen. "Oduševljen sam", te su riječi izašle iz njegovih kriminalnih usta. "Ako postoji policajac za svaku osobu u Framleyju, moram potkupiti samo jednoga."

Poznata londonska policija Metropolitan Police morat će prihvatiti višak policajaca iz područja Framleyja, ali mnogi prije živahni cockneyjevci nisu baš zadovoljni tim dogovorom.

"Oni se samo muvaju naokolo", rekao je viši inspektor Michael Wet iz jedinice u Chipneyju, koji je odbio biti imenovan. "Otežaju svaki zločin kojem ih pustimo blizu. Trenutačno imamo više od 240.000 osumnjičenih za samo jedan izgred na parkiralištu."

Lokalne novinske agencije puštaju ulazak samo dvojice policajaca istodobno. "Ukradu sve osim sapuna i Malteser čokoladica."

Potrošačke statistike

Ljudi kupuju više kalkulatora sada nego što su ih kupovali prije sto godina, otkrilo je istraživanje koje je proveo časopis *Thing*.

Pronađen rukopis

Najstariji neuništeni rukopis *Novog Zavjeta* pronađen je u praonici rublja. Tisuću dvjesto godina star tom, naslova *Posve nove avanture svetog Tome*, "godinama" je stajao pokraj ladice s uputama za korištenje strojeva za pranje rublja i lista za potpis radnika praonice, kažu nervozni znanstvenici.

Lokalni muzej bit će smješten u muzej

Framleyjski muzej bit će smješten u međunarodni muzej muzeja.

Komisija je opisala Muzej kao "grozno zastario", "starinski i nezgrapan u svakom pogledu", te kao "udarac za tu instituciju".

Muzej, čije će osoblje možda djelomično biti premješteno, bit će obnovljen, ciglu po ciglu na Izložbi muzeja u Saragossi.

Pripadnici Gradskog vijeća Framleyja kažu da su "zaprepašteni" odlukom, i namjeravaju izgraditi memorijalni centar muzeju na budućem bivšemu mjestu muzeja.

Vijećnik Barracloth Wattlewasp toliko se razbjesnio zbog, kako je to on nazvao, "apetita moćnog vuka, odvratnog zlostavljača žena" da je od bijesa nogom probušio rupu u stropu sobe vijeća. Pritom je slomio metatarzalne kosti.

Gradu je "dosadno", navodno

Zaklada za Nacionalnu baštinu proglasila je Framley najdosadnijim gradom u Engleskoj.

U izvješću koje je zatražila vlada, Framley je opisan kao "užasno dosadan", "dosadan" i "dosadan".

Izvješće, *Kakve su vibracije? Gradski život u Engleskoj*, pokušava dati sliku života u gradu i predgrađu na prijelazu u novo tisućljeće. Ali, iako su inače obična mjesta poput Harlowa i Launcestona naišla na odobravanje te zaklade, Framley je loše prošao.

Izvješće kaže da "iako je Sockford probavljiv, i Wripple ostaje razmjerno privlačan, unatoč priljevu yuppija, nepoželjnih osoba i bezveznjaka, Framley ostaje u stanju dosade.

"Svi ispitani stanovnici sebe su opisali kao 'dosadne', neki su išli tako daleko te su rekli kako 'umiru od dosade', a jedan je izjavio: 'Framly je dosadom istjerao sav život iz mene, molim Vas ubijte me odmah, preklinjem Vas'".

"Čini se da nema kraja toj bolesti", zaključuje se u izvješću.

Ali čini se da su veseli stanovnici Framleyja lako prešli preko izvješća.

"Uopće me nije briga", jučer je rekao gradonačelnik. "Ne zanima me. Ne mogu se zamarati čitanjem tog izvješća. Nisam raspoložen. Prestanite mi dodijavati."

Gradovi blizanci

Claus Freneddt, gradonačelnik Framleyjeva grada blizanca Baden Schleissgartena, stigao je u Framley četvrti put ove godine, donoseći jasnu poruku svim našim čitateljima.

"Vaš grad je bez veze", rekao je, "i želio bih u ime mojeg vijeća i ljudi mojega prekrasnog planinskoga gradića, te u svoje ime da stavite ove slikovite plakate mojega grada u svoje izloge, škole i urede. Tako nikada nećete zaboraviti da je vaš grad bez veze."

Herr Freneddt, kojeg je gradonačelnik Framleyja William D'Ainty odbio u sva tri protekla posjeta, nasmiješio se dok je pokazivao plakate fotografima koji su ga dočekali.

"Vaš grad je bez veze", ponovio je mašući prstom. "Nikad to ne zaboravite."

Gradonačelnik D'Ainty još se jedanput odbio sastati s uzvanikom u posjetu, tvrdeći da je "zauzet lakiranjem svojih stolova". Njegovi prijašnji izgovori bili su da izrađuje bedževe te da se nikada nije rodio.

Veze između dvaju gradova postale su napete kada gradonačelnik D'Ainty nije došao na konferenciju u Baden Schleissgartenu 1994., te je poslao petogodišnjaka odjevena u kostim pauka.

Ubojica iz Framleyja – "na vrhu ljestvice"

Fremleyjski serijski ubojica Cudby Fatt na putu je da postigne najnoviji britanski svjetski rekord!

Stručnjaci kažu da će sljedeće ubojstvo koje će počiniti u utorak u Arnhem centru, Cudbyja staviti na vrh s 252 ubijene žrtve, što za jednu žrtvu prelazi dosadašnji rekord koji drži doktor Harold Shipmen.

Fatt, inače podrijetlom iz Chipping Cottagea, davi svoje žrtve svježim čarapama – a policija tvrdi da će za dvije godine navršiti pedesetu. Planira provesti dan s tortom.

Uznemirujući bijeg iz zoološkog vrta

Mrav je pobjegao iz Zoološkog vrta u Framleyju.

Mrav, opisan kao mali, posljednji je put viđen u kući mrava, kako se druži s ostalim mravima.

Zoologe je obavijestio devetogodišnji Chas Jankel, koji je ugledao stvorenje dok je pokušavalo preskočiti ogradu opsega devet metara polako se penjući uz nju.

"Vidio sam mrava", rekao je mali Chas. "Tamo!", nastavio je pokazujući u jednom smjeru.

Kažu da je mrav išao prema kolniku kada je posljednji put viđen, ostavljajući izbrazdani trag malih nogu.

"Ukrao mi je jednu naušnicu", rekle su četrdesettrogodišnje Missy i Molly Jones našem novinaru.

Policija je upozorila javnost da ne prilaze mravu osim ako ne nose krupnu obuću.

Božićni strah obuzima Božić

Božić se približava i to znači da je prošlo gotovo godinu dana od kada je dvanaest ljudi poginulo od eksplozivne naprave, vjerojatno bombe postavljene na saonicama ispred Screenbusters Videa u Ulici Blobway.

Vjeruje se da je bombu, prema priči svjedoka koji je sve čuo, postavila skupina odmetnika separatista.

Članovi te terorističke skupine žele potvrditi neovisnost Božića od ostatka godine dodajući poseban dvadesetodnevni mjesec između 24. i 25. prosinca. No stručnjaci za kalendar ustraju na tome da je to nemoguće i da bi to učinilo godinu tako dugom da bi 2042. u Framleyju bila tek 2006.

Spomenik onima koji su umrli u prošlogodišnjoj eksploziji – kipa žrtve iz Whofta, gospodina Alexandera Nunta koji je raznesen u eksploziji – bio je otkriven na tihoj zabavi u srijedu.

Članovi obitelj gospodina Nunta prestala je ograđivati mjesto oko kipa kako bi razgovarali s novinarima koji su čekali na zabavi.

"Drago nam je da ga se sjećaju", priznala je udovica Nunt, "ali sada mi je zlo. Ima li netko bombon od šećera?".

Ožalošćena žena poslije je opomenuta jer je pokušala odnijeti kip svojeg muža kući autobusom.

Kodirana poruka separatista, prenesena na vrlo slušanoj framleyjskoj radio-postaji Zephyr AM u utorak je osvojila prvu nagradu u podnevnom kvizu.

"Oduševljeni smo majicom radio postaje Zephyr AM na kojoj piše 'Dobar dečko', i nosit ću je ponosno dok ne budu ispunjeni naši zahtjevi", rekao je separatistički vođa Chas Has.

U strahu od daljnjih eksplozija, vlasnici trgovina u Framleyju odbijaju ih otvoriti do veljače, što ostavlja kupcima samo 62 dana za kupnju dok Božić ponovo ne dođe, ili 82 ako se ispuni zahtjev separatista.

Poseban policajac poslan je da pogleda ispod raznih stvari i općenito poboljša situaciju.

Liječnik će sada tebi napisati pjesmicu

Loše ste volje? Doktor Shapiro učinit će nešto da biste se osjećali bolje! Nedostaje vam volje u životu? Doktor Shapiro pratit će vas u stopu!

Posljednji put kad ste bili kod liječnika vjerojatno ste otišli kući s tablatema ili kremom. Osim ako ste pacijent doktora opće prakse Lupina Shapira – tada ste vjerojatno otišli kući s pjesmom!

"U današnje vrijeme svi mrze liječnike, pa sam pomislio da bi bilo vrijeme da malo razveselim svoje mušterije", kaže blistavi Shapiro.

Shapiro koji pregleda 35 pacijenata na dan, kada je dan dobar, od prošlog ljeta dijeli rimujuće dijagnoze.

"Obično ih izmislim u tom trenutku, ali imam nekoliko omiljenih. Na primjer: 'Došli ste k meni po odgovor lak, pa bojim se da imate crijeva rak', a ako je primjereno, nastavim sa stihom 'Da sam na vašem mjestu, ne bih planirao na duge staze, jer vaša pluća i jetra imaju metastaze' ili 'pripisat ću vam puno toga, sve u svemu hrpu droga'. Ta mi se sviđa", rekao je.

Pjesma doktora Shapira čak je bila objavljena i u časopisu *Medical Gazetteer*. Naslovljena *Vidimo se za šest tjedana* dosad je bila nominirana za barem jednu nagradu.

"Planiram objaviti neke od svojih pjesama u antologiji naslova *Puno mi je bolje sada*. Ljudi su me počeli prepoznavati na ulici. Nekoliko mladih ljudi tražilo me je da im se potpišem na recepte."

Samo da bih održao dobrog doktora u formi zadao sam mu izazov da izmisli pjesmu o lijeku koji mu se sviđa i redovito ga rabim.

Ventolin, ventolin,
Nikad mi nije dosta ventolina,
Njegov gorki miris doktoru pristaje
I malo me podsjeća na vrlo Jeftinu votku
Osjećam ga kako mi draži površinu bronhija
Dok me napadaj astme opija.

Sve u jednom zamahu

Izborno vijeće Framleyja danas je upozorilo na sve veći kaos dok je štrajk mjesne zajednice sova ušao u drugi mjesec.

Buljooke ptice, koje zahtijevaju vlastiti parlament, osam tjedana rade samo goli minimum koji se zahtijeva u njihovim ugovorima.

Većina populacije sova u Framleyju sada će okrenuti glavu samo za 90 stupnjeva u svaku stranu kada traži miševe, dok jedna odmetnuta sova "sporo leti", manje od 4 cm na sat, zabijajući se u glave pješaka i zaklanjajući pogled vozačima i prometnicima.

Sinoć je jednog tinejdžera došla tješiti obitelj nakon što se ukočio od straha jer je prošli tjedan jedna sova dva i pol sata neprestano letjela oko njegove glave na udaljenosti od 30 cm.

Gradske sove koje odbijaju pratiti beskompromisnu politiku zadruge organiziraju službu sova, ali to se nije pokazalo ni približno dovoljnim da zadovolji potražnju za

Natječaj

FESTIVAL PRVIH 4

tema
MINE (LAND MINES)

Festival prvih (FP) smotra je dostignuća stvaratelja različitih umjetničkih radoznalosti. Na Festival prvih mogu se prijaviti umjetnici bez obzira na starosnu dob (uvjet je da debitiraju u kategoriji za koju se prijavljuju) - likovni umjetnik sa prvom objavljenom knjigom, filmski redatelj kao koreograf, pirotehničar kao plesač/performer

mina *franc.* (mine) ....2. *vojn.* a) tane od eksplozivne tvari koje se sakriva pod zemlju, pod vodu itd. u svrhu da prouzroči eksploziju;....

Na natječaj se mogu prijaviti i radovi koji odgovaraju kolokvijalnom značenju riječi mina / minirati (što) – pokvariti, uništiti nečije napore ili djelo!

Na Festivalu prvih može se sudjelovati po pozivu i odzivom na natječaj organizatora.

Festival prvih dodjeljuje jednu novčanu nagradu u iznosu od 7000 Kn.

Prijavnice možete slati e-mailom ili poštom najkasnije do 30. rujna 2006., a trebaju sadržavati opis projekta i tehničku listu, biografiju te kontakt autora. Rezultati natječaja biti će objavljeni 10. listopada 2006.

Festival prvih održat će se u Zagrebu u mjesecu listopadu 2006.

STUDIO ARTLESS
Prilaz sv. Josipa Radnika 16
10000 Zagreb
zeljko.zorica@zg.htnet.hr

sovama u Framleyju, koja je dosad bila vrlo visoka.

Glasnogovornik odjela za Okoliš, promet i regije pozvao je noćne ptice na arbitražu u Atenu.

Arheolozi pronašli dokaze o prošlosti

Upravo je stigla vijest za igrače golfa – ako želite pogoditi rupu od prve morate se držati podalje od Molfordskog igrališta za golf sljedećih nekoliko tjedana. Terene su ogradili mjesni arheolozi koji su igralište proglasili "mjestom apsurdne povijesne važnosti".

Rathbone Twiddrington i Oswald Underclown iz fremlijskog arheološkog istraživačkog društva kopaju u pješčanim rupama molfordskoga golfskog igrališta od početka prošlog mjeseca, i već su iskopali pravi dragulj.

Dosad su otkrili vikinšku dugu loptu, palicu od vrbovine koja potječe iz trećeg stoljeća i okamenjenog dinosaura koji nosi torbu za golf.

"Ovo mjesto ima apsurdno značenje", jučer je izjavio Twiddrington s dna jarka dubokog dva metra koji je bio iskopan na stazi. "Svakoga dana doznajemo sve više o evoluciji golfa. Ako se možemo ravnati prema ovim ranim pronalascima, neću biti iznenađen ako, uskoro, nađemo dokaze o slavnoj 'karici koja nedostaje' – pretpovijesnom golfskom igralištu koje su izgradili tigrovi sabljastih zuba."

Stariji članovi Molfordskoga golfskog kluba uznemireni su pak takvim prekidom njihove igre, i tvrde da su arheolozi to "sve izmislili".

"Igralište je u uporabi tek od 1982.", rekao mi je jedan od njih. "Tako da je otkriće tih rukotvorina krajnje nevjerojatno. Štoviše ni jedan od tih nazovi-arheologa nije nam pokazao bilo kakav pravi dokaz."

Jedan drugi član kluba zabrinut je jer smatra da je nekoliko "otkrivenih predmeta" koje je vidio očita bezvrijedna izmišljotina. "Ta vikinška duga lopta samo je Slazenger loptica br. 7 s nacrtanom bradom. Ako mene pitate, oni samo izmišljaju stvari kako bi imali razloga tu ostati."

Twiddrington otpuhuje na njihova pitanja.

"Naravno da nam se ovdje sviđa, i neću zanijekati da je bar odličan, ali ovo je osjetljivo i ozbiljno znanstveno terensko istraživanje. Pogledajte sve stvari koje smo našli. Samo ovog jutra iskopao sam kolica za golf s kosturom Henrika VIII. u njima. Tamo su, ispod one deke. Je li netko za čašicu?"

Prvi britanski čovjek-šišmiš pronađen u dvorcu

Arheolozi koji su bili pozvani da pogledaju dvorac St Eyot prije nego što ga građevinari sravne s zemljom, kažu da su pronašli zaprepašćujuće dokaze o prvom britanskom čovjeku-šišmišu.

Rathbone Twiddrington i Oswald Underclown kažu da su kopali pokraj kafića i pronašli raskošan šešir i masku renesansnog dvorjanina, koji su stajali na suvozačevu sjedalu batmobila koji je nekad vukao konj.

Iako su sami predmeti bili skriveni ispod narančaste deke kako bi spriječili da ih se domognu lopovi, dvojica muškaraca bili su i više nego voljni ispričati nam svoje teorije.

Uz čaj i kolačiće s pekmezom u dvorskom kafiću, Twiddrington mi je pokazao nacrt koji je napravio njegov partner a koji prikazuje "križara s kapom u obliku slova y".

Ovaj čovjek-šišmiš radio je pod pokroviteljstvom Kolareva ceha, rješavajući zločine i kvareći planove raznih zločinaca iz četrnaestog stoljeća koji su mrzili kola.

Ali istraživanja tog para upitna su jer je dogovoreno rušenje dvorskog kafića za ponedjeljak, a na njegovu mjestu će se izgraditi Kuća kave i Dućan organske hrane.

"Ovo je otkriće nevjerojatne povijesne važnosti. Mora nam se dopustiti da nastavimo s našim istraživanjima. Ovo mjesto se ne smije dirati."

Iako građevinari uporno tvrde da im arheolozi nisu pokazali nikakve dokaze o njihovim otkrićima, Twiddrington je odlučan u želji da on i njegov prijatelj ostanu.

"Nigdje drugdje u zemlji nema boljih dokaza o aktivnostima renesansnih kostimiranih osvetnika, a ni boljeg čaja", ustrajao je.

"Moramo ostati i kopati, i uzeti još jedan kolačić."

Knjiga napokon vraćena u knjižnicu

Nakon gotovo trideset godina izbivanja, najtraženija fremlijska knjiga napokon je vraćena.

Tvrdo izdanje *Američkih cipela*, detektivskog trilera Kauffera Whitmana, nestalo je iz fremlijske knjižnice 1972., kada je zabilježeno da ga nije na vrijeme vratila redovnica, za koju se poslije otkrilo da je umrla 1855.

Do iznenađujućeg otkrića došao je viši knjižničar Twerrin Speck, koji je izvijestio da je vidio bezglavog redovnika među kutijama knjiga za pomilovanje u kutu. Zlokobni gospodin Speck istražio je i otkrio neobičnu knjigu.

O tome gdje bi knjiga mogla biti nagađalo se od njezina nestanka iste godine kada je izrađen Ford Capris.

Čitatelji nespretnog trilera prije su govorili o hladnim stranicama knjige, zvuku koraka koji dolazi iz osmog poglavlja i osjećaju o dvanaest stranih "prisutnosti" koje su čitaju preko njihova ramena.

Skupina stručnjaka iz Molforda provela je noć čitajući knjigu u mraku 1968., uz infracrvene kamere, snimatelja kuckanja i kontrolora kretanja. Ništa neobično nije zabilježeno, iako dva istražitelja tvrde da su čuli hrkanje.

Framleyski orkestar izvest će Hitlerovu simfoniju

Framleyska gradska dvorana bit će mjesto na kojem će se ovog vikenda održati posebna premijera – prva izvedba Hitlerove Prve simfonije u ovoj zemlji.

Dirigent framleyskog koncertnog orkestra Peter Werrill kupio je skladbu u kolovozu za rekordnu nepoznatu svotu na internetskoj aukciji Führerovih rukotvorina i osobnih vrijednih predmeta.

"Proveo sam posljednjih nekoliko mjeseci proučavajući skladbu. Za jednog skladatelja amatera – a to je najviše što je Hitler za sebe mogao tvrditi – to je nevjerojatno dostignuće. Ima neobično čvrst kontrapunktni stisak", kaže Werrill.

Simfonija koja traje dvanaest minuta do sada se mogla čuti samo kao snimka na CD-u u izvedbi Nacionalnog orkestra iz Tonge, koji su izveli svjetsku premijeru 1986. u centru Vava'u u Nuku'alofai, tijekom koje je 10 glazbenika i 29 članova publike poginulo, a 112 ih je ranjeno. Među onima koji su odbili doći na koncert bio je i gradonačelnik i komičar Jim Davidson.

Ali lokalne židovske skupine nisu impresionirane događajem.

Policija kani uvesti označavanjebalonima

Policija u Framleyu i Molfordu prihvatit će novi način označavanja zatvorenika, koji je osmišljen kako bi spriječio kriminalce da ponovo počine zločin kada jednom izađu iz zatvora.

Zapovjednik policije u Framleyu Rupert Bone, koji redovito ide na misu, u utorak je novinarima i zatvorskim čuvarima objasnio novi plan.

"Označavanje počinje u zatvoru. Jedan od mojih ljudi, odjeven u policijskog klauna, posjetit će zatvorenike koji čekaju da budu pušteni, i dijelit će im balone", objasnio je Bone.

"Osuđenici vole balone. Nakon godina u sivilu zatvorskog okružja, očarani su okruglim oblikom balona i njegovom veselom bojom."

"Nadamo se da će zatvorenik nakon povratka kući postati vezan za svoj balon, i da će ga nositi kamo god bude išao."

Balon napunjen helijem zavezan na kraju petometarske vrpce, poskakivat će iznad krovova, objasnio je Bone, što će uvelike olakšati praćenje zatvorenika, pogotovo iz helikoptera za koji se glavni zapovjednik nada da će ga uskoro dobiti.

Kako bi suzbili strah javnosti, baloni će biti u kodiranim bojama pa će opasniji kriminalci prvi privući pozornost policije.

Kriminalci koji se bave privrednim kriminalom, poput varalica na kreditnim karticama i ruskih špijuna dobit će bež balone, a ubojice i serijski silovatelji dobit će svijetlo narančaste ili plave.

Javnost se potiče da pomogne novom sustavu.

"Ako žrtve uspiju zapamtiti koje je boje balon njihova pljačkaša ili silovatelja, puno ćemo prije prepoznati njihova napadača, ili barem utvrditi kakav se zločin dogodio", rekao je Bone, pijući helij iz zelenog balona s točkicama.

"Baloni se bore protiv kriminala", zaskvičao je.

Uspješan dan svjesnosti o raku

Ponosne učenice škole za djevojke St Gregory ponovo se kupaju u mjesnoj slavi.

Prošlog petka škola je održala Dan svjesnosti o raku kada se svih 680 učenika držalo zaključano u predvorju dok ne pronađu lijek za rak.

Ravnateljica Lullaby Crunch kaže da je prezadovoljna rezultatom.

"Prošle je godine to odlično funkcioniralo s običnom prehladom, i mislili smo da vrijedi pokušati ponovno", objasnila je jučer pospanim reporterima.

Djevojke su provele petak ujutro pregledavajući nedavna otkrića genetičkog inženjeringa i lijek je otkriven malo prije podneva. Vrata i požarni izlazi bili su otključani, i nakon ručka nastava je nastavljena.

Malo prije petog sata, stigli su ljudi iz Ministarstva i odnijeli lijek.

Čudo od djeteta počinilo samoubojstvo

Djeca u Akademiji za prerano sazrelu djecu u Sockfordu jučer su se borila da se pomire sa smrću jednog od najnepopularnijih kolega iz razreda.

Jedanaestogodišnji Macabee Massingbird, koncertni čelist koji je upravljao zrakoplovima na komercijalnim letovima s osam godina, pronađen je obješen u školskom zemljopisnom laboratoriju. Učitelji kažu da je napravio omču od dijagrama gornjeg riječnog toka i zavezao je Moebiusovom vrpcom oko stalaktita.

Macabee, koji je dva puta pobijedio na BBC-ovu natjecanju za introverta godine ostavio je oproštajno pismo napisano slovima iz *Scrabblea* na obližnjoj ploči, navodeći kao razlog pritisak nemilosrdne izvrsnosti.

Stručnjaci za *Scrabble*, koje su pozvali Massingberdovi zabrinuti roditelji, oduševljeno su obavijestili ponosni par da je posljednja poruka jadnog juniora bešćutnom svijetu zaradila rekordnih 768 bodova i da je bila palindrom.

Policija nekoliko puta otkrila isto tijelo

Policija je truplo otkriveno na odlagalištu blizu Industrijskog posjeda Cossett Park identificirala kao tijelo tridesetosmogodišnje Samanthe de Tricycle iz Honeymman Circusa, u Whoftu.

Ipak, otvorili su hitnu istragu u istrazi jer je DNK-testom ta žena već bila identificirana kada je nađena mrtva na klupi u Cossett Parku prije tri godine.

"Jednostavno to ne razumijem", rekao je policijski stručnjak za sudsku medicinu Foster Nice, "ljudi ne mogu umrijeti dva puta, jednostavno ne mogu vjerovati. To jednostavno nije moguće".

Događaji su poprimili daljnji neočekivani zaokret u petak kada je otkriveno treće tijelo gđe de Tricycle tijekom sponzoriranog policijskog lova na blago, u jarku pokraj polja blizu nekog drveća.

Na obdukciji, gospodin Nice je počeo plakati, pao na koljena i zatražio Svevišnjeg za dokaz ili poricanje uskrsnuća.

"Njegova je vjera zbog toga u velikom iskušenju", priznao je zapovjednik policije Rupert Bone. "Ali mi ostajemo čvrsto pri odluci da je gđa de Tricycle umrla tri puta. Naši testovi to pokazuju bez ikakve sumnje."

Četrnaest sličnih događaja pod daljnjom su istragom. Gospodin Nice svojevoljno će biti pokopan sljedeći utorak.

S engleskoga prevela Margareta Matijević.
Ulomci iz knjige The Framley Examiner, Penguin Books, 2002.

Kulturna politika

Trnoviti putovi multikulturalizma

Biserka Cvjetičanin

Multikulturalizam ne smije značiti ni izolaciju ni asimilaciju, nego jačanje komunikacije u okviru civilnog društva i sudjelovanje u njemu kao građana, kako ne bismo, da parafraziram Umberta Ecoa, hodali natraške – *a passo di gambero*

Nedavna, u kolovozu otkrivena teroristička urota u Londonu, ponovno je u središte rasprava iznijela multikulturalnost, odnosno pitanje ima li multikulturalizam uopće šansu kada su njegove granice ideologijske jer se u ime poštivanja drugog zanemaruju neke osnovne nejednakosti – političke, ekonomske, obrazovne… Odmah su se javili glasovi da je engleski model multikulturalizma propao, da su tim modelom stvorena urbana geta migranata, te je Britanija sada u potrazi za novim modelom koji će se zasnivati, kako se najavljuje, na – asimilaciji. Kolonijalno razdoblje povijesti dobro poznaje takve pokušaje, redom neuspješne. Dovoljno je podsjetiti kako su mali Afrikanci u francuskim kolonijama učili sve o svojim precima Galima – *nos ancêtres les Gaulois*...

Multikulturalizam i pluralni monokulturalizam

Zanimljivo je da je neposredno prije razotkrivanja londonskih terorista, ugledni francuski tjednik *Courrier international* objavio članak o uporabi i zloporabi multikulturalizma, *Kulture kao brodovi u noći*, iz pera indijskog stručnjaka Amartye Sena, dobitnika Nobelove nagrade za ekonomiju 1998. godine. Sen naglašava da u današnjem globaliziranom svijetu ne smijemo sebi dopustiti luksuz ignoriranja trnovitih problema multikulturalizma. Ključna je njegova rečenica: "Tko govori o migracijama, govori o multikulturnom društvu, ali multikulturalizam ne smije značiti jedinu obranu tradicija i religija, već naprotiv, mora voditi otvorenom društvu u kojem pojedinci odlučuju o svojoj sudbini."

Multikulturalizam je jedno od temeljnih obilježja suvremenog svijeta što nije nimalo čudno u situaciji kada se, uslijed naglog porasta razmjene i kontakata na planetarnoj razini, a osobito intenzivnih migracijskih tokova koji će i dalje rasti, različite prakse raznolikih kultura počinju mimoilaziti, doticati ili ići jedna uz drugu. Valja se upitati, smatra Sen, koji su kriteriji za evaluaciju zasnovanosti multikulturalizma: treba li "pustiti na miru" ljude koji pripadaju različitim kulturnim sredinama ili im ponuditi socijalne pogodnosti obrazovanja i participacije u civilnom društvu. Kakav poseban oblik multikulturalizam treba prihvatiti? Je li on samo tolerancija prema raznolikosti kultura? Tko odabire kulturne prakse? Jesu li one nametnute mladima u ime "kulture zajednice" ili ih slobodno odabiru pojedinci koji imaju mogućnost informiranja o alternativama, kao i mogućnost razmišljanja? U odgovorima na brojna pitanja važna je distinkcija između multikulturalizma i onoga što Sen naziva "pluralnim monokulturalizmom", odnosno paralelnim kulturama koje se mogu mimoilaziti ili ploviti jedna pokraj druge kao brodovi u noći, ali se nikada neće prožimati. Između razmjene i izolacije, ova je distinkcija usko vezana uz problem terorizma i nasilja.

Jačanje komunikacije

Senova kritika britanskog pristupa pitanjima multikulturalizma, koja je prethodila zbivanjima u kolovozu u Londonu, dragocjena je i za njihovo osvjetljavanje. Ukoliko se multikulturalizam shvaća samo kao neki nalog za definiranje identiteta pojedinca u funkciji njegove zajednice ili religije, na štetu svih drugih mogućih povezivanja, te automatski privilegira naslijeđena tradicija ili religija, nasuprot vlastitom razmišljanju i izboru, tada multikulturalizam može postavljati ozbiljne probleme u moralnom i socijalnom smislu. Takav pristup multikulturalizmu postao je, međutim, prvenstveni kriterij u nekim inicijativama koje su posljednjih godina poduzele britanske vlasti: umjesto poticanja britanskih građana različitog porijekla da njeguju međusobne kontakte u okviru civilnog društva i sudjeluju u političkom životu kao građani, poziva ih se da djeluju posredstvom svojih zajednica, što stvara izolirane segmente. "Nacija se ne može", kaže Sen, "promatrati kao ukupnost izoliranih segmenata". Blizak Senovom stavu je i britansko-ganski filozof Kwame Anthony Appiah, koji zagovara kozmopolitizam i naglašava da je očuvanje tradicija u redu, ali se pojedince ne smije zatvoriti u raznolikosti iz kojih oni traže bijeg: pojedincu treba ostaviti izbor.

Multikulturalizam ne smije značiti ni izolaciju ni asimilaciju, nego jačanje komunikacije u okviru civilnog društva i sudjelovanje u njemu kao građana, kako ne bismo, da parafraziram Umberta Ecoa, hodali natraške – *a passo di gambero*. Z

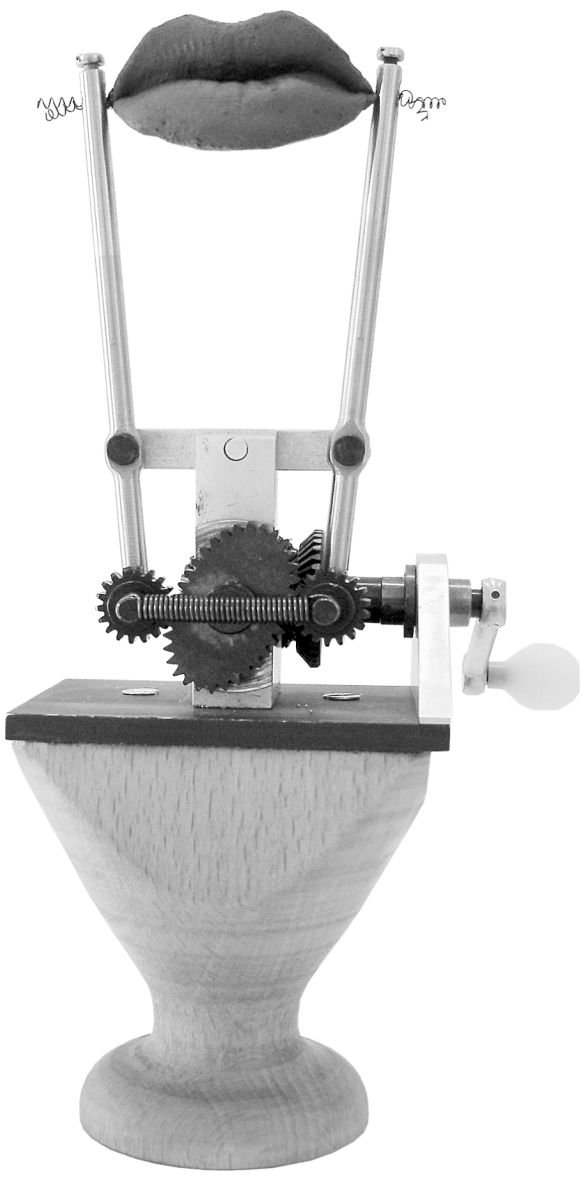

Device_art 2.006

program

26.09., utorak, 20 sati,
Galerija Galženica
— otvorenje međunarodne izložbe (otvorena do 08.10.)

27.09., srijeda, 19-21 sat,
klub net.kulture MAMA
— *g33koskop*: razgovori o geek kulturi - predstavljanje *dorkbota*: osnivač Douglas Repetto, umjetnici Ryan Doyle, Christian Ristow, Kal Spelletich

28.09., četvrtak, 19-22 sata,
klub net.kulture MAMA
— *g33koskop*: razgovori o geek kulturi - predstavljanje *Make* magazina: urednik Dale Dougherty
— diskusija

29. i 30. 09., petak i subota, 19-22 sata,
Močvara/bivša tvornica Jedinstvo
— *Carnival Mechanic* - robotički performansi i interaktivne instalacije
  • Christian Ristow i Christina Sporrong: *Amortec*
  • Kal Spelletich: *Serberus, Mechanical Flower, Flight Simulator, Throat Singers, Ring of Fire, Monkey on Your Back, Fireshower*
  • Ryan Doyle: *The Regurgitator*
— Ivan Marušić Klif (kod Indoša): *Neprigušeni titraji (via D.B.Indoš)*

01.10., nedjelja, 19-22 sata,
Močvara/bivša tvornica Jedinstvo
— *Carnival Mechanic Grand Finale*

02. 10. ponedjeljak, 20 sati,
staro ljetno kino Tuškanac
— William Linn: *Cinemascape*

događaj za umjetnike, geekove i tehnofrikove

organizatori:
• KONTEJNER | biro suvremene umjetničke prakse
• Multimedijalni institut
• Galerija Galženica, Pučko otvoreno učilište Velika Gorica
• Blasthaus Gallery, San Francisco

partner:
• Udruženje za razvoj kulture

www.kontejner.org
deviceart@kontejner.org

www.mi2.hr
info@mi2.hr

www. galerijagalzenica.com.hr
galerija.galzenica@globalnet.hr

www.mochvara.hr
mochvara@urk.hr

Andrej Nikolaidis

Iscrpljivanje i radost pisanja

Dario Grgić

Crnogorski pisac govori o svome novom romanu *Sin* (u izdanju Durieuxa, Zagreb), odnosu prema pisanju, novoj crnogorskoj književnosti te stvarnosti nakon osamostaljenja

Isti ljudi koji su napali Dubrovnik donijeli su Crnoj Gori nezavisnost. Sada ti isti ljudi Crnu Goru trebaju uvesti u Evropu

Karajlićem snimio pjesmu u kojoj veliča Radovana Karadžića. Tekst glasi: *Ko ne voli Radovana, ne video Đurđevdana*. Daću vam savjet: nemojte pisati da je Kusturica podržavao Karadžića, jer će vas tužiti. I ako se spor bude vodio u Podgorici – dobiti. Trebalo je da platim 5 000 eura. Onda je stigla i tužba kojom Kusturica od mene i *Monitora* traži 100.000 eura za duševne boli. Ali pošto ni u podgoričkim sudovima ne sjede sve sami majmuni, presuda za klevetu je oborena na Višem sudu a dobili smo i spor "za duševne boli". Ali, koliko znam, on hoće da se i dalje sudi.

Andrej Nikolaidis je jedan je od tri izvanredna crnogorska mlada pisca. Ognjen Spahić i Balša Brković su druga dvojica. Sve ih je objavio zagrebački Durieux, a razgovor koji slijedi nastao je mejlom. Nikolaidis je hrabar i blag, što je, čini se, dobitna kombinacija. Uživajte.

Isti ljudi za svako vrijeme

Iako nema ništa odvratnije od ponora političkog pitanja, u kojemu završi većina razgovora na većinu ovdašnjih tema – valjda je jedino cvjećarstvo koliko toliko sigurno – ipak, evo jednog: Crna Gora danas?

– Čujte, nezavisnost danas ne izgleda tako lijepo kao onda kada smo je sanjali. Stvari se kreću sporo, ako se uopšte kreću. Većina problema koji su tištili Crnu Goru i dalje su tu. Međutim, danas je barem jasno da Crne Gore neće nestati... Društvo je podijeljeno i potrebno je mnogo više od dobre volje da se ta činjenica prevaziđe. Beograd jednako kontroliše opoziciju kao što je kontrolisao prije referenduma. Srpska pravoslavna crkva je i dalje iznad zakona. Država Crna Gora nema suverenitet nad dijelovima svoje teritorije koju kontroliše SPC. Crkva funkcioniše kao SAO. Država nema snage da tu sprovede zakone. Otud je Srpska pravoslavna crkva tempirana bomba u srcu nezavisne Crne Gore.

Sa druge strane, ne vidi se kako bi se reforme mogle ubrzati, i ko bi ih mogao ubrzati. Isti ljudi koji su napali Dubrovnik donijeli su Crnoj Gori nezavisnost. Sada ti isti ljudi Crnu Goru trebaju uvesti u Evropu. Ljudima to nije jasno, i ja im to uporno ponavljam: Milo Đukanović je politički maksimum Crne Gore. Ovdje ne važi ona: novi ljudi za novo vrijeme. Naprotiv. Može se reći: isti ljudi za svako vrijeme. U nekim zemljama to se zove jednopartijski sistem.

Tvoja životna priča počela je u Sarajevu...

– Je, a tamo je 1992. mogla i završiti. Što ne znači i da neće, neke druge godine. Moj se odnos prema Sarajevu promijenio kada je, ove godine, umrla draga prijateljica, Farah Tahirbegović. Svako ko je nakon rata bio u Sarajevu a zanimale su ga knjige, znao je Farah. Kada je umrla, kažem, za mene je to bilo kao da je pola Sarajeva umrlo. *Slobodna Bosna* objavila je nedavno novu pjesničku knjigu Abdulaha Sidrana. Zove se *Morija* i svojevrsna je enciklopedija onih koji su umrli u Sarajevu nakon rata, umrli od posljedica rata. Znate, kada u Sarajevu umre čovjek, ljudi kažu: ode još jedan koji je *mislio* da je preživio rat. Ta golema nepravda, smrt ljudi koji su preživjeli rat samo da bi im gelerom pogođeno srce iskrvarilo deset godina kasnije – sa tim se ne uspijevam nositi. Ima u Ulcinju stari hadžija, čovjek koji mi je učinio veliku čast poklonivši mi Kur'an, jer je čitajući moje tekstove zaključio da sam vrijedan toga poklona. On mi je rekao da ljudi kada se desi kakva strašna nepravda obično kažu: nema Boga. Za njega je, naprotiv, svaka nepravda upravo dokaz Božijeg postojanja. Jer – ko bi inače sve ovo što je krivo ispravio, tako mi je rekao. Volio bih da mogu povjerovati u to.

Pisanje je rad koji oslobađa

Ili je istina legenda o "dvorođenima" pa bi onda ti počeo postojati tek s pisanjem? Drugim riječima, što ti znači pisanje?

– Osim što je terapija, to mi je još i posao. Vremenom sam shvatio da ja zapravo ništa drugo i ne znam raditi. A nije da nisam probao: bio sam i konobar, i štampar, i momak koji na kompjuteru radi pripreme za štampu, onaj koga u 5 ujutro bude kada neko umre i hitno treba izraditi umrlice koje će osvanuti na banderama kada ljudi zorom krenu na posao i pjacu. Vremenom sam prestao razmišljati o pisanju. Sada samo pišem. Mislim da to radim strasno. Nastranu koliko dobro to činim, ali uvijek uložim cijelog sebe. Kada završim tekst a ne osjetim umor, znam da nisam uradio dobar posao. To je moje poimanje književnosti: mnogo udaraca koje zadam i onih koje primim. Iscrpljivanje i radost nakon toga. *Rad koji oslobađa*.

Ovdje se svojedobno moglo načuti o sudskom procesu povodom teksta* Đavolji šegrt. *Dokle je došla ta priča?

– Emir Kusturica me je tužio za klevetu jer sam napisao da je podržavao Slobodana Miloševića i čak bio dio njegove propagandne mašinerije (vidjeti: *Underground*, film koji je finansirala Radio televizija Srbije na vrhuncu svoje gebelskovske faze – koja uzgred traje do danas). Osnovni sud u Podgorici je donio idiotsku presudu kojom je utvrdio da ja lažem. Baš negdje u to vrijeme, Kusturica je sa Neletom

Tema* Sina *na poetskoj se ravni preklapa s tvojim novinarsko-kolumnističkim odnosom sa stvarnošću svijeta u kojoj živiš. Što misliš o ljudima koji žive ropski a govore da pišu slobodno?

– Mislim da još od šezdesetih mudar čovjek ne može izgovoriti riječ sloboda a da se ne nasmije. Nikada u istoriji svijeta nije postojao tako jak totalitarni sistem kao onaj koji još uvijek objašnjavamo riječima "kapitalizam" i "demokratija". Stepen kontrole koju je taj sistem ostvario nad podanicima nešto je o čemu su vladari tokom istorije mogli samo sanjati. Kao u vizijama Thomasa Pynchona i Philip K. Dicka, čovjek ne želeći robovati samo bježi iz kruga u krug koji pripadaju jednom istom sistemu. Tako su, primjerice, i Condoleezza Rice i Noam Chomsky dio istog sistema. U tom sistemu ona je omražena *black bitch* koja kao vlada, a on hrabri intelektualac, zapravo intelektualni *celebrity*. Ni ona ni on nemaju istinsku moć da promijene bilo što u sistemu – naprotiv, sva njihova moć izvire iz sistema, naročito njegova, jer sistem mora imati kritičare da bi se zvao "demokratski", zar ne. U ranijim sistemima su kritičare zatvarali, sada sistem hitro pronalazi način da ih integriše, i to uopšte nije pitanje njihove volje. Recite nešto istinski opasno za sistem i nećete biti ušutkani, nego ćete završiti na MTV-u, bićete osuđeni na nivo Madonne. Sve gore rečeno važi i za mene i moj odgovor.

Glad za spasenjem

Nekako mi se čini da su, unatoč beskompromisnoj prisutnosti u vidljivim slojevima stvarnosti, svi tvoji tekstovi ozvučeni kozmičko-religijsko-metafizičkom glađu za svjetlošću?

– To je tačno. Čitalac to, međutim, često previdi. Mislio sam da je to u *Sinu* očigledno. Međutim, prve kritike koje su stigle do mene kažu da je roman čitan kao – nihilistički. S druge strane, moj izdavač, Nenad Popović, kroz smijeh mi je rekao kako se na koncu knjige, u samo pet stranica, iz nihiliste pretvaram u fundamentalistu. Mislim: tu se citira Sveti Augustin, govori se o sedam svezaka, na stolu su hljeb i vino, svira Bach... Međutim, kuća je prazna. Oca nema i njegova kuća je prazna. Svijet je niz groteskних prikaza, a junak nakon katarze, nakon što je transcendencija obavila svoje, konstatuje tek da mu je sve *prihvatljivo*, ništa više od toga.

Tačno je: glad je tu. Ali nema ničega što bi je moglo zadovoljiti. Rješenje je, izgleda, u isposničkim konceptima. Ako ovdje primjećujete ironiju – u pravu ste. To se dešava u *Sinu* – žudnja za spasenjem, prilazak na domet spasenju, a zatim odbacivanje istog, uz ironijski komentar.

Nova crnogorska književnost kao incident?

Crnogorska književna scena danas?

– Tu se, dakle, pojavilo nekoliko pisaca, i sada, prirodno, imamo neko zatišje. Javljaju se neki novi pjesnički glasovi, ali u prozi trenutno nema novih stvari istoga kvaliteta. Neki dan smo u Budvi na Trgu pjesnika – gdje su ove godine gostovali i Jergović i Boro Radaković – razgovarali o tome je li takozvana Nova crnogorska književnost incident. Odgovor na to zavisi od toga imaju li se Kiš i Pekić (prvi rođen na Cetinju, drugi u Podgorici) smatrati (i) crnogorskim piscima. Ako da, onda nije. Ako ne, onda jeste, jer se sve na što se ta književnost ima nasloniti svodi se na Lalića koji je, ma kako sjajan pisac, ipak samo jedan. Recimo, sukobi sa okolinom zbog preciznog pisanja o toj okolini nešto su što je Lalić proživio mnogo prije mene. Poetski, od tri čovjeka koja sam pomenuo, meni je bitan samo Pekić. On mi je iznimno bitan. Što će se dalje dešavati sa crnogorskom književnošću, nemoguće je predvidjeti. Tim prije što u Crnoj Gori ne postoji književna kritika koja bi tu književnost ispratila.

Ex-yu scena. Koja bi imena izdvojio i zašto?

– Volim čitati Jergovića, iz svakog razloga kojeg se mogu sjetiti. Onda, Faruha Šehića, *Pod pritiskom*, njegove ratne priče, čak i više nego poeziju. Debeljaka i Semezdina Mehmedinovića, zato što su veliki pjesnici, veliki svjetski pjesnici. Žižeka i Žarka Paića, jer čuvaju umjetnost eseja. Moram međutim reći da moj uvid nije potpun: ne znam, recimo, ništa o savremenoj srpskoj književnosti, a o slovenačkoj znam manje nego što bih želio znati.

razgovor

Jasmina Ahmetagić

Kritizerstvo ili kritika

Dario Grgić

Beogradska kritičarka govori o svojim knjigama posvećenim opusima Pekića, Dobrivojevića i Pavića, razlici između kritike i kritizerstva, te dekonstrukciji književnih veličina

Jasmina Ahmetagić živi u Beogradu, napisala je *Unutrašnju stranu postmodernizma*, *Potraga koja jesam* i *Antropopeju. Potraga koja jesam* bavi se djelom Vladana Dobrivojevića, *Antropopeja* Borislavom Pekićem, a *Unutrašnja strana postmodernizma* Miloradom Pavićem. Dok Dobrivojevića i Pekića nesumnjivo uvažava i gleda na njihove opuse kao žarišta univerzalnih značenja, Pavić je za Ahmetagićku mješavina dobra pisca i prodavača magle. Paralelno s dekonstrukcijom Pavićeva opusa (poglavito onoga napisanog nakon *Hazarskog rečnika*) zanimljiv je i njen pogled na fenomen postmoderne, koja je za nju fantom "određen neodređenošću, razdefinisan od silnog definisanja, mnogolik, protejski promenjiv, a ofanzivan i halapljiv u gutanju sve većih isečaka stvarnosti sveta u kome živimo, postmodernizam nije kao drugi 'izmi': on je slika, stanje i način mišljenja o svetu, on je izlučevina istorijskih, kulturnih i političkih promena od 60-tih godina 20. veka do danas." Trenutačno je u Hrvatskoj, točnije na Krku, kao gost Pontesa, međunarodnog književnog festivala.

Isključivanje nesrodnih

Koliko je za jednu književnu sredinu bitno da u njoj ne postoje svete krave?

– Onoliko koliko je književna kritika oblast dijaloga, razmene mišljenja i vrednosti, toliko je važno osloboditi se nedodirljivih. Tu i nije toliko reč o samom autoru koji se razvlašćuje, već o tome kakvu i koliko čistu viziju književne kritike nosite u sebi, odnosno u kakvoj želite da učestvujete i kakvoj da doprinosite, budući da u nekom trenutku ipak shvatite kako izgledaju pravila igre. Razumela sam pravila igre, ali sam želela da doprinesem drugačijim pravilima, verujući da su samo ona valjana u književnoj kritici.

Na koju vrstu otpora nailazi pisac koji o stvarima nastoji pisati nepotkupljivo?

Na sitnija i krupnija šikaniranja. Verbalna zlostavljanja. Na ogovaranja: sluša olake i zlonamerne sudove o svom karakteru. To ne opterećuje mnogo, pošto sam i pre te knjige živela isključena iz književne čaršije, pa čovek mora baš da se potrudi da bi to do mene dospelo. Najgore je otežavanje svakodnevlja koje je obeležilo moj put pre knjige o Paviću: uporno vas zaobilaze, prećutkuju, koriste tehniku "halo-efekata" da vas onemoguće u bavljenju poslom, jer kritika je javni čin i preduslov bavljenja njome jeste mogućnost da se vlastita misao negde iskaže, objavi, obelodani. Važno mi je da kažem da to nije bila planska i promišljena akcija protiv mene, već spontan deo funkcionisanja zvanične kritike koja nesrodne isključuje (a nesrodni su svi sa kojima se ne može ostvariti jedinstven interes), a da smo nesrodni znalo se ranije, jer ta je kritika ipak sastavljena, između ostalih, od mojih profesora sa Filološkog fakulteta.

Razlika između kritizerstva i kritike?

– Kritizerstvo je negatorski stav, gotovo aprioran, a da je aprioran prepoznaje se po manjku argumenata ili izveštačenosti, navučenosti argumenata, koji otkrivaju da cilj nije da se preispita pojava o kojoj se govori (taj cilj podrazumeva da se primedbe druge strane ozbiljno razmatraju), već da se dokaže svoj stav. Za kritiku je nužna dobra argumentacija svih stavova koji se iznose. U procesu pisanja sopstvenom argumentu sučeljavam druge, kako bih ga preispitala. Dakle, kritika je stalno aktivan proces mišljenja. Kritizer se drži svojih stavova kao pijan plota i to se u tekstu oseća.

Mitovi o piščevoj veličini

Može li kritičar pasti kao žrtva fiksacije na objekt koji želi revalorizirati?

– Može, naravno. Bilo da dobro vrednuje nepoželjnog, bilo da kritikuje dobro ustoličenog. Ima jedna poslovica: *Ko istinu gudi, gudalom ga po prstima biju*. Da ne idem pretenciozno u arhetipske primere. Međutim, onda nije "žrtva fiksacije na objekat", već je to čistokrvna tragedija: stradanje zbog najboljih osobina. Jer, ako postaje žrtva govorenjem onoga što za istinu smatra, odnosno onoga za šta je uveren da istina jeste – onda nije žrtva vlastite fiksacije, već nagomilanog ološa u okolini.

Kako nastaju književni mitovi o piščevoj veličini? Konkretno, Pavić, o kojemu si pisala, nije samo pisac čije djelo počiva na popriličnoj količini specijalnih efekata...

– Ja sam i pisala o oba Pavića. S jedne strane je pisac *Hazarskog rečnika*, *Malog noćnog romana*, jedne valjane zbirke priča, čovek koji je ostavio značajan trag u književnoj istoriji. S druge strane je Pavić kao pisac preostalog opusa, uglavnom ništavnog. Pošto je Pavić naš pisac sa najboljim rejtingom u svetu, onda se verovatno zaključilo da je korisno biti u njegovom okruženju i nastaviti već trasiranim putem. Zamišljam koja je to količina književnih tezgi: pogovora, predgovora, CD-a, skupova, književnih večeri, putovanja, intervjua, predavanja, a sve sigurno, zaštićeno, gotovo institucionalizovano. Mislim da ta vrsta interesa daje dodatno ubrzanje. S druge strane, i Pavićeva politička podobnost lišavala je eksperimenata i mogućih sukoba te vrste. Milina od sigurnosti i zaštićenosti. Dakle, pošto je odlično sve što napiše, posao kritike je bio samo da to evidentira čim Pavić dovrši novu knjigu, bez velikih promišljanja. U toj klimi, stradale su, po mom mišljenju obe strane: i pisac i kritika.

> Nije moja strast da razvlašćujem veličine, moja je strast analitično bavljenje predmetom. Takozvano "cepanje dlake na četvoro". Posledica takve strasti je knjiga o Paviću, a nije moja krivica što su njegov opus, kao i tekstovi kritičara o tom opusu, pružili toliko razloga za negativan tretman

Pretpostavljam da takve stvari ne smatraš presudnima, no koje su posljedice kritičkog pisanja na osobni život? Osim što se lakše diše...

– Pisanje smatram presudnim za lični život. Ne umem drugačije da živim, osim tako što čitam i pišem i u tome se iscrpljuju sve bitne posledice. Kada više ne budem želela da pišem – neću to ni raditi. Nije moja strast da razvlašćujem veličine, moja je strast analitično bavljenje predmetom. Takozvano "cepanje dlake na četvoro". Posledica takve strasti je knjiga o Paviću, a nije moja krivica što su njegov opus, kao i tekstovi kritičara o tom opusu, pružili toliko razloga za negativan tretman. Sve bitne posledice pisanja, dakle, odigraju se u samom procesu pisanja.

Vladan Dobrivojević i Mirjana Novaković

Koja bi bila tvoja lista srpskih pisaca? I koji ti je kriterij?

– Teško mi je da navedem listu, jer postoje pisci kojima vrednim smatram jedno delo, a već drugo ne bih ni pominjala. Zato, ako govorim o piscima u celini, od klasika Pekić pre svih, ali i Kiš, Radomir Konstantinović, Aleksandar Tišma. Od živih autora Vladan Dobrivojević i Mirjana Novaković. Njihov dosadašnji opus dozvoljava razlikujuće nijanse u vrednovanju, ali su to zaista nijanse koje omogućavaju da govorim o autoru, a ne o jednom romanu ili zbirci priča.

Kriterijumi su jasni: obilje umetničkih sredstava i uspešnost njihovog korišćenja u delu. Način pripovedanja, stil, misaona dubina – odnosno opseg tretiranih problema i odnos prema njima – imaginacija, plastičnost slika, veština dijaloga, univerzalnost poruke, saobraženost cilja koji se ostvarivao u delu sa načinom na koji je to učinjeno, karakterizacija junaka.

Današnja književna scena u Srbiji? Čitao sam da iznimno cijeniš Vladana Dobrivojevića. Da u nekoliko riječi moraš sažeti svoje zaključke o njemu, što bi rekla? Zašto on?

– Dobrivojević je toliko apartan, da se u to čovek lako može uveriti samo ako pročita nekoliko stranica tog inače ogromnog opusa. On je pre svega autor mislilac, njegovo je delo utemeljeno na postojanju jedne vizije sveta, koja nije šokantna zato što je pre njega niko nije izrazio, već to postaje kada sagledamo stepen sraslosti jezika kojim je izražava, voluminoznost dela, brigu o svakoj stranici, fantazmagoričnost do koje dospeva autorova mašta i zapanjujuću energiju toga opusa. Pored toga, on u svom opusu postavlja apsolutne zahteve ljudskom biću, ali je odlično motivisao profetsku poziciju pripovedača, tamo gde je ima. Zbog svega rečenog, Dobrivojevića nije lako čitati. Bilo bi prirodno da to učini književna kritika, da ovog autora približi čitaocu, ili bar da se oko ovog neobičnog opusa vode polemike. Međutim, čini se da kritika u Srbiji nema snage, vremena, želje, ili naprosto nije dorasla ovom opusu.

Knjiga o Kišu i Kovaču

Što trenutačno radiš, pišeš, čitaš?

– Priređujem knjigu o Kišu i Mirku Kovaču, koja se bavi čitanjem njihovog opusa sa Biblijom u ruci. To je jedan deo mog doktorata u kome je tema na drugačiji način razmatrana, u okviru veće skupine pisaca, pa sam odlučila da sada povežem celine o Kišu i Kovaču, pošto se oni generacijski ukrštaju, a njihova dela, skupa sa Pekićevim, označavaju tada nove poetičke preokupacije u našoj prozi i nalazim da tako treba objaviti, a ne doktorat u celini. Trenutno čitam *Zovem se crveno* Orhana Pamuka, Bachelardovu *Poetiku prostora* i *Posmatrač* Ortege i Gasseta. Radim na prištinskom Institutu za srpsku kulturu (sa sedištem u Leposaviću, na severu Kosova) i pišem tekst u okviru tamošnjeg projekta. Z

Fra Božo Lujić je trenutno najbolji hrvatski hebraist, docent na katedri za Stari zavjet na Katoličko-bogoslovnom fakultetu u Zagrebu, a osim doktorata iz biblijskih znanosti diplomirani je germanist. Prijevod Jone napravio je za Hrvatsko biblijsko društvo koje radi novi prijevod Biblije i u *Zarezu* se po prvi puta objavljuje taj prijevod. Tekst o značenju Jonine knjige je također napisan posebno za *Zarez*

Jona - prorok ili antiprorok?

Božo Lujić

Jonina knjiga u obradbi praštanja i smilovanja najdalje je otišla od svih starozavjetnih spisa. Svojom ljubavi prema svima Jonina knjiga raskida shemu prijatelj – neprijatelj i ozbiljno dovodi u pitanje načelo po kojemu se traži oproštenje za sebe a osuda za drugoga. Slika Boga u Joninoj knjizi zrači dobrotom i praštanjem za sve stvorenje

Jonina knjiga spada među najmanje biblijske knjige. U hebrejskom su tekstu samo tri stranice, a u hrvatskom prijevodu stranica i pol. No, iako opsegom tako malena, Jonina knjiga predstavlja umjetnički pravo remekdjelo, a teološki pokreće nizu velikih ljudskih tema.

Prije svega, tu izbija na vidjelo tema neposlušnosti židovskog proroka spram Jahve, što je nezapamćeno u izraelskoj biblijskoj predaji. Tu je i velika tema o Jahvinoj nadležnosti: nad prirodom, nad drugim narodima i nad pojedincem i njegovom osobnom sudbinom. Tu su i teme o obraćenju i praštanju, o Božjem milosrđu i ljudskoj uskogrudnosti, o čovjekovoj osvetoljubivosti. Pa ipak, Jonina knjiga osobito naglašava razliku između Božjeg i ljudskog načina promatranja svekolikog svijeta i djelovanja.

Malo je koja biblijska knjiga sa svojom raznolikom porukom suvremena u svakom vremenu kao Jonina. Ona predstavlja dva pogleda na čovjekovu stvarnost. Onaj je ljudski izražen u Joninu liku, a onaj Božji u Bogu koji jednako skrbi i za pogane mornare i za tlačitelje Asirce i za buntovnog proroka Jonu. Takva je slika Boga potrebna svakom vremenu, svakom pokoljenju i svakom čovjeku. Zato je poruka Jonine knjige poruka za svako vrijeme.

Jonina knjiga - nastanak i oznake

Jona, glavni lik Jonine knjige, dolazi od hebrejske riječi *jônāḥ* što hebrejski znači *golubica*. Spada u tzv. male proroke prema kriteriju veličine knjige. Vrijeme nastanka knjige nije lagano i sa sigurnošću odrediti. Izvjesno je, međutim, da je terminus a quo babilonsko sužanjstvo, a terminus ad quem 200. god. pr. Kr. kad je Jona spomenut u Sirahovoj knjizi (Sir 49,10) u navođenju dvanaest malih proroka.

Tko je prorok Jona? U Bibliji se spominje izvjesni Jona, sin Amitajev, iz Gat Hahefera koji je živio u vrijeme Jeroboama II. u Sjevernom kraljevstvu u 8. st. pr. Kr. (usp. 2 Kr 12,25). No, očito je kako taj Jona ne može biti glavni junak naše knjige, jer je živio davno prije. Moguće je da je pisac Jonine knjige uzeo taj lik i dao mu ona obilježja koja su mu se činila važnim u obradbi zadane teme. Danas se biblijski stručnjaci slažu kako je Jona, koji je opisan u Joninoj knjizi, zapravo osoba koja nam je nepoznata, a nije sigurno i da je povijesno egzistirala. Budući da je Jonina knjiga s književnog stajališta, zapravo, kratka priča, onda je Jona lik koji utjelovljuje jedan određeni način razmišljanja i djelovanja u Izraelu u vremenu kad je knjiga nastala.

Inače za samu knjigu, koja ima četiri mala poglavlja, vlada općeprihvaćeno uvjerenje kako potječe od jednoga autora. Problem predstavlja drugo poglavlje koje je po svom obliku psalam. Danas biblijski stručnjaci zastupaju mišljenje kako je psalam postojao i prije Jonine knjige, i kako ga je pisac knjige uvrstio i uklopio u Joninu knjižicu. Dakle, psalam se nalazi u Joninoj knjižici od početka njezina nastanka. Poglavlja su na izvjestan način paralelna. U poglavljima 1. i 3. na pozornici su Jona i mornari-pogani odnosno Jona i Ninivljani-pogani. U poglavljima 2. i 4. dijalog se odvija između Jahve i Jone. Neki dijele knjigu na dva dijela gdje bi prva dva poglavlja činila prvi, a druga dva drugi dio knjige, budući da 1,1 i 3,1 počinju istim riječima: "Gospodin je rekao Joni". Moguće je knjigu podijeliti i u više prizora.

Ono što je s jezičnoga i stilističkoga gledišta značajno za Joninu knjigu može se ovdje samo kratko naznačiti. Istraživači Jonina spisa ustanovili su kako se njegov pisac koristio raznim stilskim sredstvima kako bi izrazio Božju poruku. Didaktičko-odgojne crte nisu na prvi pogled tako uočljive zbog činjenice da je autor rabio sredstva komike u oslikavanju likova, njihovih stavova i djelovanja. Tako u prvom poglavlju prevladava ono satirično: dok Jona spava dubokim snom, dotle se mornari – pogani mole; dok židov bježi od Boga, dotle ga poganski mornari žele vratiti Bogu. Duboka ironija obavija također prizore u kojima prorok traži smrt, a Bog ga ipak spašava.

Mogli bismo čak reći da pripovijedanje prerasta u svoju grotesku: proroka koji hoće pobjeći lađom od Boga na svoj račun besplatno prevozi njegovu Bogu velika riba. Ironiju susrećemo i u trećem poglavlju kad se, nakon nekoliko mlakih prorokovih riječi, cijeli grad s kraljem i sa svim životinjama oblači u kostrijet – i svi čine pokoru. Ta ironija ide vrhuncu kad nakon velike ljutnje (4,1) dolazi do velike radosti (4,6).

Osim uporabe stilskih sredstava komike, autor se obilno koristio i stilskim sredstvom ponavljanja ključnih riječi u spisu, čime postiže međusobno uspoređivanje dvaju dijelova knjige u pojmovima unutar same naracije prikazujući posljedice Jonine neposlušnosti i konačne poslušnosti Jahvi. Ovdje ćemo navesti neke primjere tih stilističkih oblikovanja. U prvom poglavlju: četiri puta je rabljen glagol *jrd* sa značenjem *sići*. Jona *silazi* u Jafu, a potom *silazi* u lađu (1,3), a za vrijeme oluje on *je sišao* na dno lađe (1,5) i "sišao" u dubok san. U drugom poglavlju, u psalmu, veli se kako je Jona sišao do korijena planina (2,7). Uporabom ovoga glagola autor jasno pokazuje kako se Jonin bijeg ne odigrava samo na horizontalnoj razini nego i na vertikalnoj. Bježeći od Boga prorok sve više tone, sve više silazi, sve više pada.

Svako uvlačenje Boga u osobne ili nacionalne interese, a protiv drugih, znači iskrivljivanje slike o Bogu. Sijanje mržnje ne može donijeti plodove ljubavi, sijanje osvete ne može uroditi plodovima praštanja

Također je veoma čest i veoma važan glagol *mnḥ*, koji ima značenje *dijeliti*, *razdvajati*, *brojati*, a u našem kontekstu *odrediti*, *naložiti*. Četiri čudesna djela bivaju naložena ovim glagolom: u 2,1 Gospodin nalaže velikoj ribi da izbaci Jonu; u 4,6: Bog naređuje da izraste bršljan; u 4,7: Bog zapovijeda crvu da podgrize bršljan; u 4,8: Bog daje naređenje istočnom vjetru. U sve četiri slučaja Bog je subjekt događanja a u svakom pojedinom dolazi drugi naziv za Boga. Prema rabinskom tumačenju naziv *'elōhîm* rabi se za Boga pravde, a ime *Jhvh* za Boga milosrđa. Tako Gospodin naređuje ribi da izbaci Jonu na kopno, a *'elōhîm* nalaže crvu da podgrize biljku.

Tu je značajan i vrlo čest pridjev *gādôl* u značenju velik. Velikom se označava Niniva (1,2; 3,2.3; 4,1), vjetar (1,4), oluja (1,4.12), strah (1,10.16), riba (2,1). Ako se uzme u obzir da biblijski hebrejski jezik vrlo malo upotrebljava pridjeve, onda je nužno dati odgovor zbog čega to čini autor Jonine knjige. Moguće je da je autor htio istaći kako su svi događaji u priči puno veći nego stvarnost života, što bi moglo navesti na zaključak da su i autor i slušateljstvo prije vidjeli u spisu parabolu nego stvarnu povijest.

Još je jedna riječ u Joninu spisu česta i veoma važna. To je pojam *rā'āḥ* koji u knjizi ima različita značenja. Može imati značenje zla (1,2) koje se popelo do Boga. U 1,7.8 pojam se odnosi na veliki vjetar, a u 3,8 to je zao put od kojega se Ninivljani i kralj trebaju odvratiti. U

cmyk

3,10 Bog uviđa kako su se oni odvratili od zla pa se i on kaje za svoje zlo koje ima značenje kazne, dok u 4,1 zlo ima značenje nesreće ili nevolje. Ovaj pojam se odnosi dakle i na Ninivljane i na Jonu ali i na samoga Gospodina. Svi se oni trebaju odvratiti od zla.

Poruka Jonine knjige

Važnija od vanjskih oznaka knjige zacijelo je sama poruka knjige. Jonina je knjiga zapravo "ispričana teologija", pa je kao takvu treba i razumijevati. "Ispričana teologija" odvija se na dvjema razinama: *događajnoj* i *spoznajnoj*. Naime, u samoj knjizi imamo dva pripovjedačka zapleta: *akcijski* i *spoznajni*. Akcijski pripovjedački zaplet polazi od određenog nedostatka i radi na njegovu otklonu. To može biti situacija nesreće koja se onda aktivnim raspletom pretvara u situacije sreće. Spoznajni pripovjedački zaplet ishodi od nedostatka spoznaje ili neznanja u najširem smislu riječi i kreće se ka njegovu otklonu. Akcijski pripovjedački zaplet u Joninoj knjizi prethodi spoznajnom pripovjedačkom zapletu. Radi se, ustvari, o sretnoj kombinaciji gdje prvo i treće poglavlje nose poglavito obilježja akcijskog pripovjedačkog zapleta, a drugo i četvrto poglavlje obilježja spoznajnog pripovjedačkog zapleta. To je vidljivo i iz prikaza same radnje što se odvija u tim poglavljima. U prvom su poglavlju djelatni mornari i Jona, a u trećem Jona i Ninivljani. U drugom i četvrtom poglavlju nalazi se Jonina molitva kao razgovor i Božji dijalog s Jonom gdje Jahve nastoji pojasniti svoje stavove i akcije. U knjizi akcija prethodi spoznaji, a spoznaja vodi akciji.

Radnju je započeo sam Jahve svojim nalogom Joni da se zaputi u Ninivu i propovijeda obraćenje njezinim stanovnicima. Na Jahvinu akciju Jona odgovara svojom re-akcijom, ali nipošto da izvrši Jahvin nalog nego da pobjegne ispred njegova lica. Umjesto da ide na istok prema Ninivi, Jona bježi na zapad prema Taršišu, koji se vjerojatno nalazio u Španjolskoj. No, sada Jahve poduzima cijeli niz novih radnji koristeći se vjetrom, morem, olujom, mornarima, ribom, biljkom i konačno crvom. Jahve podiže vjetar, vjetar pokreće more, more stvara oluju, oluja prisiljava mornare da traže izlaz, na koncu mornari bacaju Jonu u more. Tada Jahve naređuje velikoj ribi da Jonu proguta, pa da ga zatim izbaci na obalu. U četvrtom poglavlju Jahve naređuje da iznikne biljka, a zatim da je crv opet izgrize. Jahvin plan se mora ostvariti bez obzira na prepreke koje se nalaze pred njim. Jahve započinje akciju svojom riječi koja posvuda donosi učinke. Jedino Jona, iako Jahvin prorok, remeti svojim neposluhom Jahvin plan. Ipak Jahve vanjskim sredstvima prisiljava proroka da sa samo pet riječi navijesti propast Ninive. No, Jonina nutrina ostaje neobraćena, jer je tu Bog nemoćan budući da poštuje čovjekovu slobodu. Za razliku od Jone

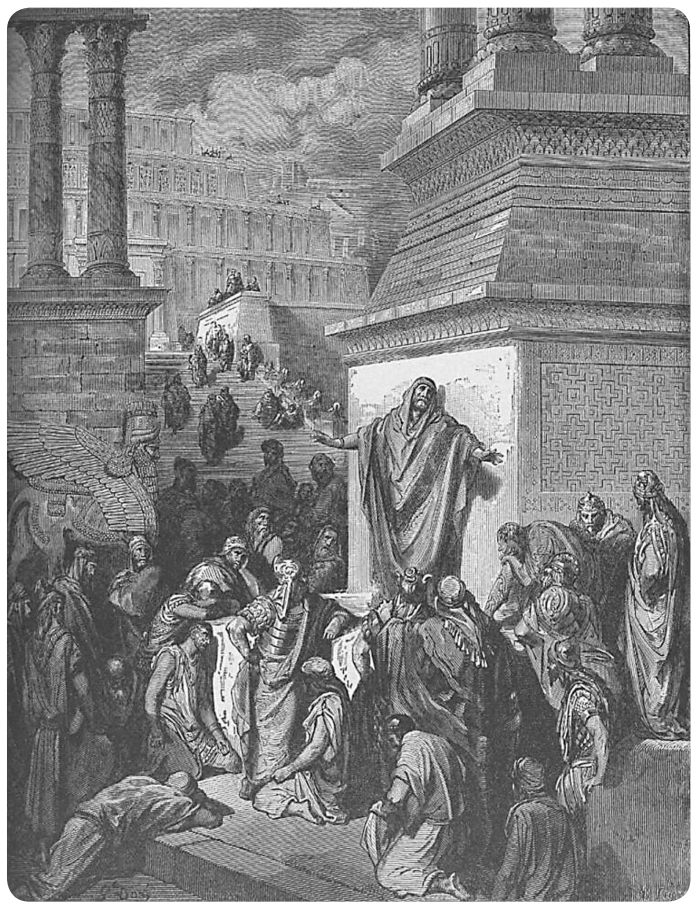

Ninivljani se obraćaju i čine pokoru, a Jahve odustaje od svoga gnjeva.

Nakon obraćenja Ninivljana u trećem poglavlju ne završava se Jahvina akcija, jer je ostao neobraćen prorok Jona. Iako se posvuda u knjizi osjeća Jahvin trud oko otvaranja prorokovih očiju, taj je trud osobito snažan u četvrtom poglavlju. Istom u četvrtom poglavlju Jona iznosi razlog zbog čega je pobjegao ispred Jahvina lica i zbog čega nije htio izvršiti njegov nalog (4,2). Jona se nije slagao s Jahvom koji je htio oprostiti Ninivljanima, krvnim neprijateljima Izraela: "Gospodine, nisam li to predvidio još dok sam bio u svojoj zemlji? Zbog toga sam i htio pobjeći u Taršiš. Znao sam, naime, da si milostiv i milosrdan Bog, spor na srdžbu i bogat dobrotom, i da se kaješ zbog zla kojim si zaprijetio." (4,2).

Jahvin način djelovanja nije Joni nepoznat i zato se u interpretaciji njihova sučeljavanja svakako treba isključiti mogućnost kako je njihov sukob nastao na međusobnom nepoznavanju, jer prorok izričito tvrdi kako je poznavao Jahvu. Ako je poznavanje Jahve kao milosrdnog i opraštajućeg Boga uistinu razlog sukoba, onda Jonino neslaganje leži u neslaganju sa slikom Boga, koji je spreman na smilovanje i opraštanje, čak i Ninivljanima. Jona je takvoga Boga, vjerojatno, poznavao iz Božjeg odnosa prema Izraelu, ali se nije slagao da se Božja dobrostivost i opraštanje protegnu i na neprijatelje Izraela. Jona želi da Izraelovi neprijatelji budu i Božji neprijatelji i da zlo, koje su oni počinili, bude razlogom njihova uništenja. Jona ne želi vjerovati u Boga praštanja i smilovanja neprijateljima Izraela.

Bog koji se objavljuje u Joninoj knjizi nije Bog koji bi štitio zlo – to je vidljivo iz činjenice što od Ninivljana traži obraćenje – ali jednako tako on nije nipošto Bog koji bi po svaku cijenu želio uništiti onoga koji čini zlo. Bog u Joninoj knjizi najavljuje i mogućnost kažnjavanja zla, ali je on prvenstveno Bog po onome što poduzima da se čovjek odvrati od zla i da se vrati dobru. Jahve ostaje Bog koji se može "pokajati" i odustati od zla kojim je zaprijetio. Ne samo da se Jahve "kaje" za takvu odluku i da od nje odustaje, nego se on štoviše veseli što su Ninivljani odustali od zla i što im se može smilovati i oprostiti.

Upravo u četvrtom poglavlju Jahve se trudi da otvori oči proroku kako se i on treba obratiti i kako i on treba Božje praštanje i milosrđe. Ne prihvaćajući Boga praštanja i milosrđa, Jona ne prihvaća ni njegov način djelovanja. Jahve opravdava svoj postupak ne radi sebe nego radi tvrdokornoga proroka. Jahvina pitanja i dijalozi, te njegova metoda ilustracije s pomoću bršljana služe urazumljivanju Jahvina proroka, ali istodobno idu i za tim da pojasne implicitnom čitatelju koji je od tih dvaju načina djelovanja ispravniji: osvetoljubivi – Jonin ili opraštajući – Jahvin.

Jona ničim ne opravdava svoje stavove osim nezrelim djetinjastim postupcima. On više želi uništenje vlastitih neprijatelja nego održanje vlastitog života. No, Jahve se trudi kako bi izliječio bolesnog proroka od njegova zla. Zato mu služi bršljan kojim je želio zaštititi proroka, ali i objasniti ispravnost vlastitoga postupka. Naglim uklanjanjem bršljana prorok je trebao shvatiti kako pomoću bršljana Jahve želi pokazati svoju skrb i smilovanje prema Joni, kao što je prethodno pokazao i prema Ninivljanima. U tom smislu Jona se izjednačava s Ninivljanima. Kao što Ninivljani trebaju Jahvinu pomoć u liječenju od vlastitoga zla, tako i Jona treba posebnu Jahvinu skrb u iscjeljenju od svoga zla. U oba slučaja isti je hebrejski pojam (*rā'āh* – zlo).

Time se otvara načelno pitanje Jonina spisa: Nisu li svi sudionici događaja u Joninoj knjizi jednako potrebiti Jahvina praštanja i smilovanja? Mornari da bi preživjeli oluju, prorok da bi se izvukao iz utrobe čudovišta i iz dubina mora, Ninivljani da bi se Bog odvratio od svoga gnjeva i da bi im se smilovao, Jona da bi se odvratio od svoje osvetoljubivosti i ljutnje prema Jahvi i da

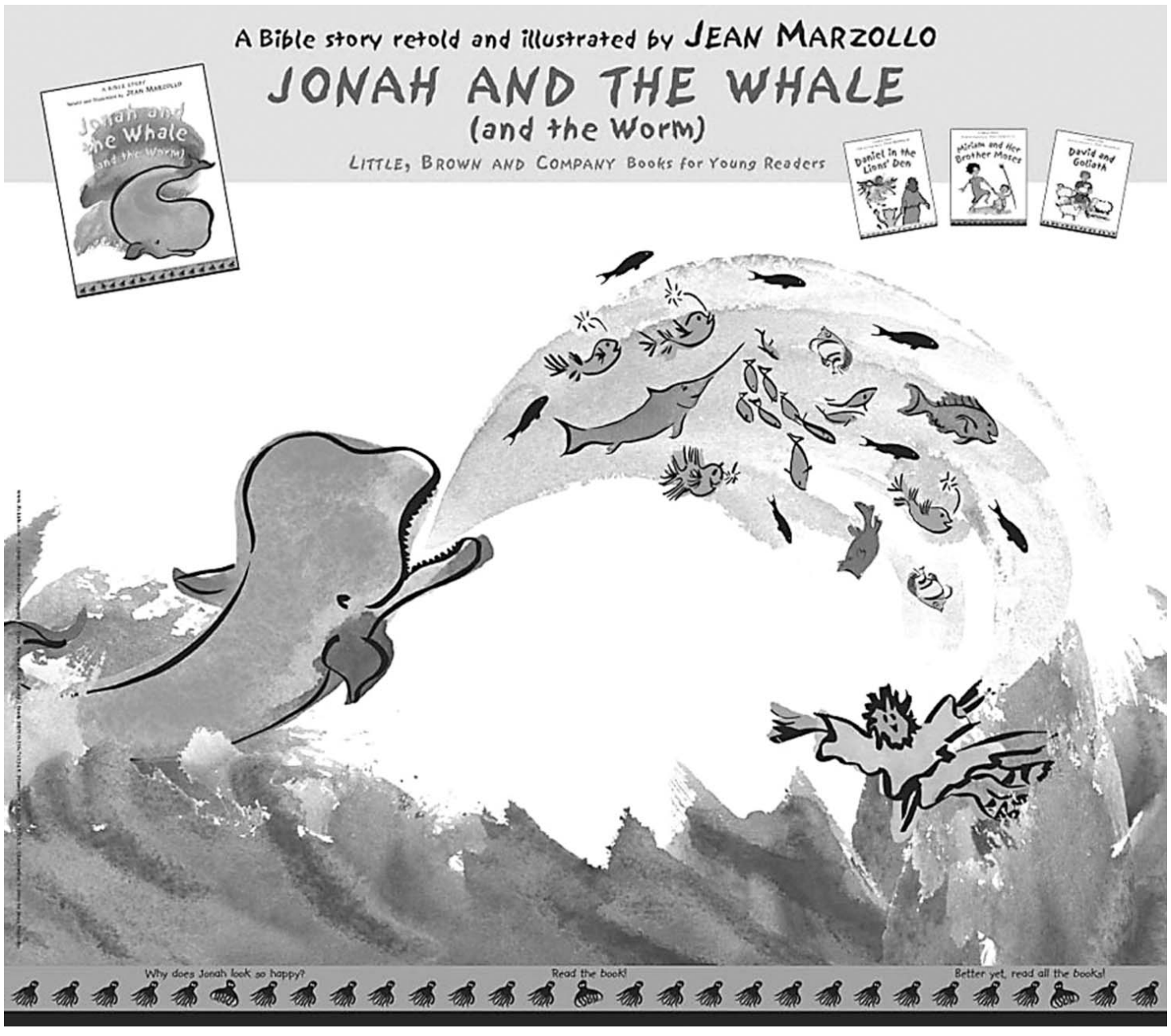

biblija

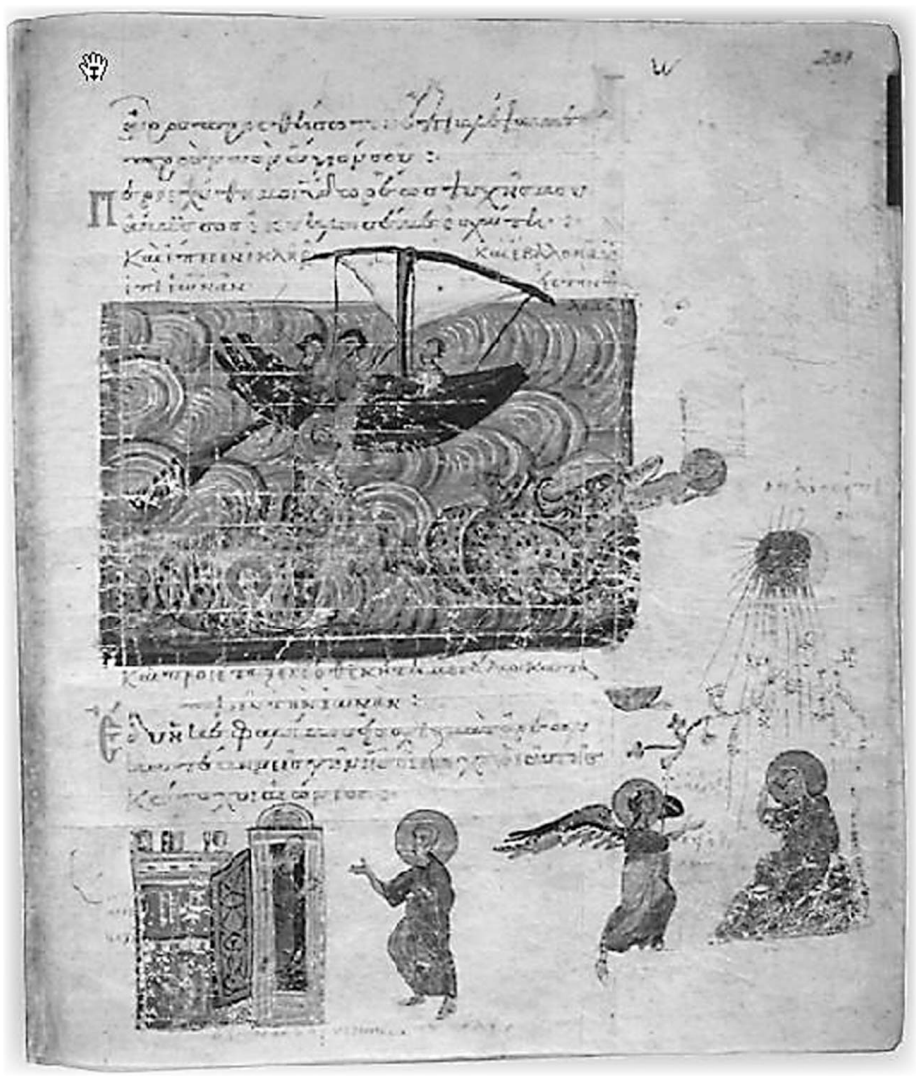

bi prihvatio njegov način djelovanja? Štoviše, što je osobito zanimljivo u starozavjetnoj teologiji, i životinje i priroda potrebiti su Jahvina smilovanja kako bi opstali. Zato su i oni uključeni u pokoru Ninivljana, ali i u Jahvinu skrb, što se izričito očituje na kraju knjige u Jahvinu pitanju. Tako dolazimo do načelnog stava Jonine knjige. Jahvino praštanje i smilovanje zahvaća cjelokupnu stvarnost i omogućuje joj opstanak. Jahvin način djelovanja zorno pokazuje kako je život moguć samo na temelju praštanja, prije svega Jahvina praštanja, ali isto tako i međusobnog praštanja. Bog ne očituje svoju bit kažnjavanjem i uništavanjem, jer to nije njegova temeljna značajka. Božja se bit očituje u smilovanju i praštanju kao konkretnim oblicima ljubavi. Samo je u ljubavi moguće pobijediti zlo u njegovim korijenima, a da se istodobno ne izazove novi val zla. Očito je kako istinska snaga ne leži u moći uništavanja nego u moći praštanja, koje uvijek iznova daje novu mogućnost životu. Ukoliko mržnja i zlo izgrizaju zdrave temelje života i dovode cjelokupnu stvarnost i život u pitanje, onda je praštanje neminovni put za očuvanje života.

Tko ima pravo: Bog ili Jona?

Iz ove kratke priče Jonine knjige naziru se suprotstavljena dva načina djelovanja: onaj ljudski – Jonin i onaj Božji – Jahvin. Jahve je u cijeloj knjizi na različite načine djelatan, ali uvijek na temelju svoga smilovanja i praštanja, da bi pomogao i spasio. Jahve pomaže poganskim mornarima, jer mu nije svejedno što će se s njima dogoditi na uzburkanom moru. Jahve pomaže i proroku koji se našao u dubinama mora u utrobi morske nemani. Jahve pomaže i Ninivljanima bez obzira o kakvim se tlačiteljima i počiniteljima zločina radi. Na koncu, Jahve se osobito trudi oko svoga proroka kako bi i njega oslobodio od njegova zla. Jahve ništa ne čini prisilom nego samo vanjskim poticajima. U svojoj nutrini čovjek uvijek ostaje slobodan.

Iako se o ljubavi u knjizi ne govori, ipak Bog svojim djelovanjem pokazuje što znači ljubav. Bog jednostavno ljubav čini. To je ljubav koja skrbi za cjelokupnu stvarnost i koja nije nipošto ravnodušna što će se dogoditi i s onim najmanjim bićem, čak i sa životinjama i biljkama. Bog je milostiv i pun sažaljenja sa svojim stvorenjem. Na drugoj strani Jona nije golub iako njegovo ime ironično o tome govori. Jona je jastreb, a Jahve bi prije bio golub, jer Jona želi uništenje a Jahve spasenje svih bez razlike.

Jonina knjiga u obradbi praštanja i smilovanja najdalje je otišla od svih starozavjetnih spisa. Svojom ljubavi prema svima Jonina knjiga raskida shemu prijatelj – neprijatelj i ozbiljno dovodi u pitanje načelo po kojemu se traži oproštenje za sebe a osuda za drugoga. Slika Boga u Joninoj knjizi zrači dobrotom i praštanjem za sve stvorenje. Iz njegove skrbi nitko nije isključen. Ona prosijava ljubavlju koja se objavila u Novome zavjetu u osobi Isusa Krista. To je ljubav koja spašava izgubljene: izgubljenog sina, Mariju Magdalenu i carinika Zakeja. Ona istodobno ističe kako Božju ljubav nitko ne smije privatizirati zadržavajući je samo za sebe. Svako uvlačenje Boga u osobne ili nacionalne interese, a protiv drugih, znači iskrivljivanje slike o Bogu. Sijanje mržnje ne može donijeti plodove ljubavi, sijanje osvete ne može uroditi plodovima praštanja. Pouka Jonine knjige značila bi kako čovjek nikada i nigdje ne smije određivati Božji način djelovanja u svijetu, ali, s druge strane, ostaje Božji način djelovanja uzorkom čovjeku u njegovu djelovanju.

Jonina knjiga završava pitanjem. Je li se Jahve trebao smilovati Ninivi, njezinim stanovnicima, djeci i stoci? Drugim riječima: je li Božji način djelovanja kao istinskog praštanja doista ispravan? Ili je ispravniji Jonin uskogrudni stav osvetoljubivosti? Tko treba dati odgovor na to pitanje? Svaki potencijalni čitatelj Jonine knjige i u svakom vremenu.

Jona

1.

1 Gospodin je jednoga dana rekao
Amitajevu sinu Joni: 2 "Spremi se i kreni
u Ninivu, taj veliki grad, i navješćuj protiv njega jer mi je njegova zloća dobro
poznata." 3 Jona je međutim odlučio
pobjeći od Gospodina i krenuti u suprotnu smjeru, prema Taršišu. Stigao je do
Jope gdje je našao brod do tamo, platio
vožnju, ukrcao se i zaplovio - da bude što
dalje od Gospodina. 4 Ali je Gospodin na
moru pokrenuo jak vjetar i izazvao tako
veliku oluju da je prijetila opasnost da se
lađa raspadne. 5 Mornari su prestravljeni
vapili svaki svojemu bogu i počeli bacati
stvari u more da olakšaju brod. Samo je
Jona sišao u potpalublje, legao i čvrsto
zaspao. 6 Kapetan mu je prišao i rekao:
"Kako možeš tako čvrsto spavati? Ustani
i zazivaj svojega Boga! Možda nam se
Gospodin smiluje i ne dopusti da propadnemo."
7 Mornari su nakon toga rekli jedan
drugome: "Bacit ćemo kocku da vidimo
tko je kriv za ovu nesreću." Bacili su je,
a ona je pala na Jonu. 8 Tada su mu rekli:
"Objasni nam tko je kriv što nas je snašlo
ovo zlo? Čime se baviš? Odakle si? Iz
koje zemlje dolaziš i kojemu narodu pripadaš?" 9 "Ja sam Hebrej", odgovorio im
je Jona. "Častim Gospodina, Boga nebesa, koji je stvorio more i kopno."
10 Mornare je na to spopao golem
strah pa su ga upitali: "Kako si to mogao učiniti?" Bili su, naime, već znali da
bježi od Gospodina jer im je on to sam
bio ispričao. 11 Budući da je more bilo
sve uzburkanije, upitali su ga: "Što da
učinimo s tobom da se more smiri?" 12
"Uzmite me i bacite u more", odgovorio
im je Jona. "To će umiriti valove. Sada mi
je jasno da se ova strašna oluja podigla
samo zbog mene."
13 Umjesto toga mornari su pokušali
veslanjem brod primaknuti kopnu, ali
nisu uspjeli jer je more sve jače bjesnjelo.
14 Tada su zazvali Gospodina i rekli mu:
"Ne dopusti, Gospodine, da poginemo
zbog ovoga čovjeka! Nemoj nas kazniti
zbog njega jer nismo krivi; ti, Gospodine,
činiš sve onako kako želiš." 15 Potom su
zgrabili Jonu i bacili ga u more, a ono se
smirilo istoga časa. 16 Zbog toga je mornare obuzeo velik strah od Gospodina pa
su mu prinijeli žrtvu i učinili zavjete.

2.

1 Gospodin je naredio velikoj ribi da
proguta Jonu tako da je proveo tri dana i
noći u njezinoj utrobi. 2 Odatle se pomolio Gospodinu, svome Bogu:
3 "Zazvao sam te u svojoj nevolji
Gospodine, a ti si mi odgovorio.
Zapomagao sam iz dubine podzemlja,
a ti si čuo moj glas.
4 Bacio si me u ponor usred mora,
vode me okružiše.
Sve tvoje struje i valovi nahrupiše na
me.
5 Pomislih: 'Protjeran sam iz tvoje
blizine, više nikada neću vidjeti tvoj sveti
Hram'.
6 Voda mi doprla do duše, bezdan
me okružio, trstika se omotala oko moje
glave.
7 Spustih se do korijena planina,
zauvijek su se za mnom zatvorili zapori
Zemlje.
Ali si me živa izveo iz jame,
Gospodine, Bože moj.
8 Kad mi se život počeo gasiti, sjetih se
Gospodina,
a moja je molitva uzašla u tvoj sveti
Hram.
9 Oni koji se klanjaju ispraznim idolima,
postali su ti nevjerni.
10 Ali ja ću ti prinijeti žrtvu sa zahvalnom pjesmom
i izvršiti ono što sam obećao.
Spasenje dolazi od Gospodina."
11 Tada je Gospodin naredio ribi da
izbaci Jonu na kopno.

3.

1 Potom je Gospodin drugi put rekao
Joni: 2 "Spremi se, pođi u Ninivu i objavi
poruku koju ću ti dati!" 3 Jona je poslušao
Gospodina i zaputio se u Ninivu kao što
mu je naredio. Niniva je bila tako silno
velika da je trebalo tri dana da se prehoda. 4 Jona je jedan dan hodao gradom
izvikujući: "Još četrdeset dana i Niniva će
biti razorena!"
5 Ninivljani su povjerovali Bogu,
proglasili post i svi, od malih do velikih,
obukli pokorničku odjeću. 6 Kad ta vijest stigne do kralja Ninive, on ustane s
prijestolja, odloži kraljevski plašt, obuče
pokorničko odijelo i sjedne u pepeo. 7
Zatim zapovjedi da se objavi u Ninivi:
"Kralj i njegovi velikaši naređuju da ljudi,
životinje, goveda i ovce ne jedu ništa,
ne pasu i ne piju vodu! 8 Neka i ljudi i
životinje obuku pokorničku odjeću, žarko zazivaju Boga te se odvrate od zloga
ponašanja i nepravde koju su činili. 9 Tko
zna, možda Bog odustane od srdžbe pa
se odvrati i smiluje tako da ne propadnemo!" 10 Bog je vidio njihova djela, da su
se odvratili od zloga života, tako da se
pokajao zbog nesreće koju je obećao na
njih svaliti - i to ne učini.

4.

1 No to se nije nimalo svidjelo Joni
pa se razljutio. 2 Ovako se pomolio:
"Gospodine, nisam li to predvidio još
dok sam bio u svojoj zemlji? Zbog toga
sam i htio pobjeći u Taršiš. Znao sam,
naime, da si milostiv i milosrdan Bog,
spor na srdžbu i bogat dobrotom, i da
se kaješ zbog zla kojim si zaprijetio. 3 A
sada, Gospodine, uzmi moj život jer mi
je bolje umrijeti nego živjeti!" 4 Gospodin
mu uzvrati: "Je li opravdana tvoja ljutnja?"
5 Jona iziđe istočno iz grada i sjedne.
Ondje si je napravio sjenicu i smjestio
pod nju u hlad čekajući da vidi što će se
dogoditi s gradom. 6 Tada je Gospodin
Bog naredio da izraste bršljan iznad Jone
i načini mu sjenu da ga udobrovolji. Jona
mu se veoma razveselio. 7 Sljedećega
dana u praskozorje poslao je Bog crva
koji izgrize bršljan tako da se osušio. 8
Čim je sunce izašlo, naredi Bog da zapuše vruć istočni vjetar. Sunce je tako pržilo
Joninu glavu da je onemoćao i zaželio
smrt: "Bolje mi je umrijeti nego živjeti."
9 A Bog mu reče: "Ljutiš li se opravdano zbog bršljana?" "Da, opravdano sam
ljut na smrt", uzvrati Jona. 10 Tada mu
Gospodin kaže: "Žao ti je bršljana oko
kojega se nisi mučio i kojega nisi uzgajao? Jedne se noći pojavio, a druge osušio.
11 A da meni ne bude žao velikoga grada
Ninive u kojemu živi više od sto dvadeset
tisuća ljudi koji ne znaju razlikovati što
je desno, a što lijevo - i k tomu još puno
životinja."

Humanističke aporije - empatija ili/i rasuđivanje

Maja Profaca

Književnost, zaključuje Nussbaum, može pomoći u senzibiliziranju građana za stradanja, poniženja i teške okolnosti drugih ljudi, što čini i kultivirajući osnovnu društvenu empatiju koja nikad ne isključuje i kritički sud. No, gdje prestaje empatija, a počinje kritičko rasuđivanje?

Jedno od temeljnih pitanja suvremenih teoretičara liberalizma pitanje je kako spojiti što inkluzivniji koncept društva za različitost drugih s potrebom za efikasnošću tog društva, njegovom racionalnošću i pravičnošću? Kako, primjerice, s aspekta prava ili ekonomije, senzibilizirati društvo za specifične potrebe pojedinaca ili, u pravu, okolnosti njihovih postupaka a da to ne spriječi ni racionalno upravljanje društvenim institucijama ni pravično reguliranje ponašanja i djelovanja građana?

Senzibiliziranje javnosti književnošću

Više suvremenih autora i autorica svjesni su ovog problema koji im, očito, zadaje mnogo glavobolje. Ono što se javlja kao jedno od bitnih pitanja jest kada bi društvo trebalo razumjeti, a kada suditi. Problem se može formulirati i na sljedeći način. U knjizi *Giving an Account of Oneself* Judith Butler napominje da osuda drugog uvijek pretpostavlja distanciranje do neprepoznatljivosti. To ujedno znači, drži Butler, da razumijevanje druge osobe gotovo uvijek pretpostavlja, bar privremeno, suspendiranje suda o toj osobi. No, trebaju li i, konačno, mogu li društvene institucije funkcionirati na taj način? Što im pritom može pomoći?

Martha Craven Nussbaum i Shoshana Felman suvremene su teoretičarke koje, svaka sa svog aspekta, pokušavaju rasvijetliti taj problem. U knjizi *Poetic Justice: The Literary Imagination and Public Life* Martha Nussbaum, profesorica prava i etike na čikaškom sveučilištu, pokušava ukazati na ulogu književne imaginacije u kultiviranju osjetljivosti za percipiranje bitnih društvenih problema. Književnost, zaključuje tako Nussbaum, može pomoći u senzibiliziranju građana za stradanja, poniženja i teške okolnosti drugih ljudi, što čini i kultivirajući osnovnu društvenu empatiju koja nikad ne isključuje i kritički sud. No, gdje prestaje empatija, a počinje kritičko rasuđivanje? Mogu li se ta dva pojma, u svjetlu Nussbaumine teorije o inteligibilnim emocijama, uopće međusobno suprotstavljati?

Sagledamo li taj problem s aspekta njezine teorije o emocijama koja odbacuje dihotomiju razuma i iracionalnih emocija te sve emocije vidi kao svojevrsne vrijednosne sudove, tada nam se i ova razdioba na rasuđivanje i razumijevanje može učiniti površnom. Jednostavno rečeno, uvijek kada suosjećamo s nekom osobom, premda nam to može izgledati kao puka čuvstvena reakcija, u nama postoji niz uvjerenja i razloga zašto suosjećamo upravo s tom osobom, a ne, recimo, s nekom drugom. Jedan od razloga jest i taj što mislimo da je ta osoba pretrpjela štetu koja bi i nama bila značajna. Na taj način ono što nam se čini puko emocionalnom reakcijom zapravo je, pomalo oksimoronski, nesvjesno rasuđivanje. No, jesu li empatija i suosjećanje uvijek najbolji pristupi stradanju?

Društveno korisna imaginacija i empatija

Premda se može činiti paradoksalnim, prava opasnost nekritičke empatije u smislu neprincipijelne sentimentalnosti jest da se lako može pretvoriti u "đavoljeg odvjetnika". Svatko postaje "romantični junak" jer svatko ima svoju priču, a i dobra i osjećajna djeva u bajkama uvijek iskupi čudovište.

Naravno, to djelomice stoji. Svatko uistinu ima svoju priču. No, jedna je stvar nešto razumjeti, a druga opravdati. Toga su očito svjesne i Martha Nussbaum i Shoshana Felman (*The Juridical Unconciousness*). Obje tako drže da društvo potrebuje i principe i sud kako bi funkcioniralo, no to ujedno ne znači i da mu nije potreban korektiv, što u slučaju Marthe Nussbaum znači korektiv empatije ali i imaginacijom potpomognutog rasuđivanja. Koja je onda funkcija "društveno korisne" imaginacije, a onda i empatije?

Premda su im polazišne točke različite, više suvremenih teoretičara liberalizma slažu se oko jedne stvari: sposobnost za empatiju jedna je od bitnih građanskih vrlina zato što pomaže u percipiranju ne samo pojedinačnih stradanja drugih ljudi već i u uočavanju nefunkcioniranja sistema, primjerice, okrutnosti nekih institucija ili potisnutih kolektivnih trauma. Suosjećanje i imaginacija bolji su nego principi i etičke studije, kako drži primjerice Rorty, i iz tog razloga što su prvi i najspontaniji način percipiranja da nešto nije u redu; primjerice, da sistem i institucije ne funkcioniraju. Oni ukazuju na ono o čemu valja rasuđivati.

No, ako je suosjećanje, premda je jedna od najbenignijih društvenih emocija, ipak pogrešivo, postavlja se pitanje na koji način onda kultivirati takav društveni senzibilitet koji bi bio i čovječan ali i ispravan, a konačno i društveno "primjenjiv"?

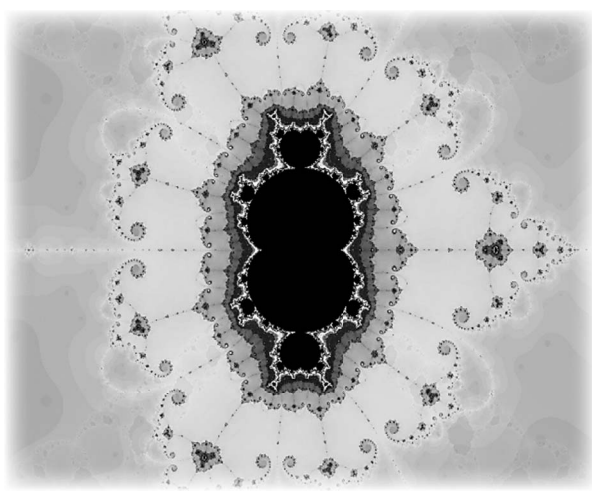

Prosuđivanje i suosjećanje

Veliku ulogu u kultiviranju socijalno osjetljive empatije, drže između ostalih i navedeni autori, ima književnost, koja ne samo što nam može pružiti uvide u probleme sredina drukčijih od naših, odnosno što nas može, imaginarno, postaviti u okolnosti i pred probleme i dvojbe pred kojima se, možda, i nećemo nikada naći u stvarnom životu, već i zato što je i to jedan od načina da marginalizirani i obespravljeni progovore pored "vladajućih diskursa istine" ili usprkos njima. Književnost tako zauzima onaj dio javnog prostora u kojemu ne samo društvene već i osobne disonance postaju vidljive u smislu i obuhvatnosti u kojoj one nikada u uobičajenim javnim raspravama ne bi mogle i vjerojatno ne bi trebale biti raspravljane. Za društvo to je od osobite važnosti konačno i zbog čestog teorijskog uvjerenja da je glavna odlika nasilja to što je ono uglavnom nijemo. Nijemost koja perpetuira i traume i nasilje posljedica je i toga što žrtve nasilja i stradanja, nemajući drugog izbora, često racionalizaciju svoje patnje pronalaze u vladajućim diskursima, koji nerijetko tu patnju opravdavaju (recimo, običajnim ili čak teološkim razlozima) ili je jednostavno ignoriraju. Čitati i pisati tada nerijetko znači i učiti govoriti. Shvatimo li na taj način pragmatiku književnih djela, tada bismo mogli zaključiti da književnost nerijetko ima i tu adamovsku funkciju uočavanja, prepoznavanja i imenovanja. I premda je svako imenovanje ujedno i neki sud o stvari, prednost književnosti leži u tome što ona rijetko kad eksplicite uvjerava. Prije bi se moglo reći da književnost suočava.

To je jedan od aspekata književne imaginacije. Drugi aspekt vezan uz imaginaciju, osobito književnu imaginaciju premda bi se ovo moglo primijeniti i na druge umjetnosti, primjerice film, jest da nas imaginacija suočava s problemima i situacijama ne samo kako bismo ih sentimentalno "razumjeli" već i da bismo o njima rasuđivali. O ovom drugom aspektu imaginacije iscrpnije govori Hannnah Arendt u svojim predavanjima o Kantu. Taj drugi aspekt društveno korisne imaginacije, premda rijetko može bez prvog, mnogo je korisniji kada treba donijeti nedvosmislen sud koji ne samo što omogućava funkcioniranje brojnih društvenih institucija već je i potreban za svaki učinkoviti angažman. No time se ne smije podcijeniti uloga suosjećanja u percepciji društvenih problema. Parafraziramo li Kanta, premda empatija bez rasuđivanja može biti slijepa, tako i suđenje bez empatije može biti nečovječno.

Naravno, valja napomenuti da je društvenopragmatični pristup književnosti samo jedan, često podcijenjen pristup književnosti. Mnogi sofisticirani "uživaoci" umjetnosti mogli bi tvrditi da postoje i bolji pristupi. Naposljetku, rekao bi Eco, svaki susret s nekim djelom uvijek je na neki način i koautorstvo, nepredvidivo sustvaranje značenja djela. No, kao što je Eco velik protivnik simplificiranog i površnog čitanja, tako se i autori poput Marthe C. Nussbaum, Richarda Rortyja ili Amartyje Sena bore protiv različitih okrutnosti prema pojedincu koje mogu proizaći i iz površnog i pojednostavljenog rasuđivanja o bitnim društvenim problemima. Ako se u svojim pokušajima i posluže umjetnošću, tada to i nije loša svrha.

Na meti

Etnička trijaža

Andrea Dragojević

Veteranske udruge u svojim priopćenjima zahtijevaju da se objave popisi izbjeglica koji su zatražili povrat stanarskog prava ne bi li upravo one presudile koji se to Srbi imaju pravo vratiti, a koji su se pak nepovratno ogriješili o svetinje Domovinskog rata. Ta u nas višestruko povlaštena kasta, odnosno njihovi reprezenti u obilato subvencioniranim udrugama, stalno se javljaju kao svojevrsni vrhovni arbitri u krucijalnim društvenim pitanjima. Međutim, nije tu problem veteranska nadarbitraža. Problem leži u nereagiranju ostalih čimbenika političke scene na zahtjev za novim popisima Srba

Vlada je na nedavnoj sjednici, pri samom kraju ljeta, donijela odluku o načinu zbrinjavanja bivših nosilaca stanarskog prava izvan takozvanih područja od posebne državne skrbi. Gradit će im stanove, nešto manje od četiri tisuće, ali, prema istoj toj odluci, korisnici tih stanova niti će "svojim" stanovima moći prometovati, niti će ih njihovi potomci moći naslijediti, kao što to normalno mogu svi oni bivši nosioci stanarskog prava i njihovi nasljednici, a koji su svoje *gajbe* otkupili prije deset i više godina. Da s tom odlukom nešto ne štima, postalo je jasno nakon što ju je odmah pozdravio osječki gradonačelnik Đapić, posebno istaknuvši to da on osobno nikako ne bi bio za spomenuto Vladino rješenje kad ono ne bi sadržavalo, njemu i njegovoj stranci neobično važnu, klauzulu o nemogućnosti nasljeđivanja takvih stanova. Na tu nemoguću početnu situaciju samo se nadovezuju sve novi i novi apsurdi koji su se ubrzo po objavi Vladine odluke iskristalizirali u medijima.

Prostori za naci-rekreaciju

Najprije – iako je rano da se to još precizira – prema logici stvari, te će se zgrade graditi separirano od ostalih naselja, po svemu sudeći na pustim ledinama na kraju grada. U tom kontekstu doista nije teško zamisliti čemu će te zgrade služiti i kako će prolaziti njihovi stanari. Oni će svojim novim-starim susjedima biti svojevrsna vreća za sparing, meta za ispuhivanje i prostor za svojevrsnu naci-rekreaciju. Te će zgrade redovito biti cilj kojekakvim lokalnim veteranima iz obližnjih birtija, koji će sve svoje nemale frustracije iskaljivati razbijajući ih ili dinamitirajući ili pak maltretirajući stanare tih geta, računajući pritom na policiju uvijek spremnu da zažmiri na nepodopštine demobiliziranih *alkosa*. Također, nije teško zamisliti sljedeću potencijalnu situaciju, jer se praktički radi o žanr-sličici hrvatskog poraća: stariji se par tako vraća u dugoočekivani, napokon sagrađeni stan, recimo negdje u Splitu. Do odlaska na onaj svijet ostala im je tek koja godina – s tim momentom Vlada u svojoj odluci cinički itekako računa – a ispred stubišta dočekuju ih na Srbe vječno našpanani susjedi da im maksimalno zagorče tih nekoliko preostalih godina života.

Da će tomu sigurno tako i biti, već su u svojim recentnim javnim istupima najavile i razne veteransko-oficirske udruge. One, naime, u svojim prvim priopćenjima zahtijevaju da se objave popisi izbjeglica koji su zatražili povrat stanarskog prava ne bi li upravo one presudile koji se to Srbi imaju pravo vratiti, a koji su se pak nepovratno ogriješili o svetinje Domovinskog rata. O toj stalnoj veteranskoj želji za uzimanjem pravde u svoje ruke već se više puta pisalo. Ta, u nas višestruko povlaštena kasta, odnosno njihovi reprezenti u obilato subvencioniranim udrugama, stalno se javljaju kao svojevrsni vrhovni arbitri u krucijalnim društvenim pitanjima (visoko školstvo, sudstvo, sada i stambena problematika).

Međutim, nije tu problem veteranska nadarbitraža, iako je ona jasan pokazatelj društvene atmosfere. Problem leži u nereagiranju ostalih čimbenika političke scene na zahtjev za novim popisima Srba. Samo se Hrvatska narodna stranka oglasila glede najnovijih veteranskih zahtjeva, ostali – osim srpskih stranaka i organizacija kojima to, uostalom, stoji i u opisu posla – ni da beknu. Inače, zanimljiva je ta evolucija popisa u Hrvatskoj. Godine 1991, kao što se zna, popisi su se pisali tajno, i po njima se tajno djelovalo. Danas se pak traži da oni budu javni, valjda zato da bi sramoćenja i denuncijacije također bili javni.

Rasizam i biopolitika

Zapravo, svi ti naknadni komentari i istupi vezani uz najavljenu akciju rješavanja stambenog pitanja povratnika jednim su dijelom i rezultat stalne Sanaderove politike s figom u džepu. Najprije bi malo riješio taj problem, pa onda ne bi, onda opet bi, ali tako da se nikom ne zamjeri. Međutim, svima udovoljiti je nemoguće. Ne samo zato jer bivši dragovoljci, ratne udovice, prognanici, useljenici, umirovljeni časnici i *Večernjakovi* komentatori pripadaju onom dijelu populacije koju je jednostavno nemoguće zadovoljiti ma koliko pojedina odluka bila mudra nego i zato jer u ovom slučaju treba ili donijeti humanu odluku ili se tog posla uopće ne laćati. A ova Vladina odluka, ovakva kakva jest, to iz više razloga nije.

Najprije, Vlada, kako rekosmo, računa na brzo odumiranje populacije kojoj planira riješiti problem. Sličan tip cinizma Vlada je pokazala i prilikom donošenja odluke o povratu penzija umirovljenicima, čije je rješavanje također terminski ograničila. Još je pogubniji onaj dio odluke koji se odnosi na nemogućnost nasljeđivanja stanova. To je direktan atak na prirodnu reprodukciju tog dijela stanovništva. Jer, onemogućiti prvom nasljednom redu da ostane živjeti u stanu nakon prirodnog odlaska svojih roditelja, samo je drugi način etničke trijaže Srba. To je, da se podsjetimo glavnog toposa Foucaulta, najcrnji, ali ujedno i nezaobilazan vid biopolitike, ako ona znači upravljanje životima državljana od strane centralne vlasti. Također, država u tom kontekstu funkcionira tako da odvaja poželjne od nepoželjnih grupacija. U tom smislu centralna moć treba i centralnu ideologiju – nacionalizam, rasizam, anisemitizam. Spomenuti filozof kaže: "Rasizam je uvjet da bi usmrćivanje bilo prihvatljivo u društvu obilježenom normalizacijom. Otkako država funkcionira u biopolitičkom modusu, ubilačka funkcija države može se osigurati isključivo rasizmom".

No, vrlo je izvjesno da će uskoro uslijediti revizije rečenog programa, ali ne, nažalost, nakon uvida da je odluka pogrešna, nego, kako to u nas obično biva, nakon intervencije međunarodne zajednice. Z

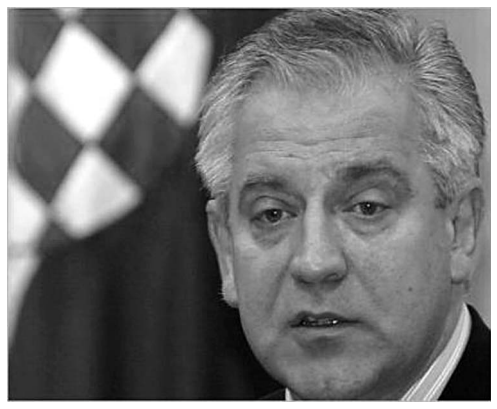

k

Nova kušnja starog Kviska

Nataša Petrinjak

pn: Može li, prije petnaest godina zlonamjernim podmetanjem ukinuta, *Kviskoteka* utjecati na razvoj vrijednosnog sustava koji znanje – cijeni. Ili se ipak dogodilo nepovratno svrstavanje znanja u *in-out* rubrike *trend-reporta*?

"Znanje je konačno doista *in*" – kaže Oliver Mlakar u reklami kojom se najavljuje povratak kviza *Kviskotek*a u televizijski program. Kao što znamo, ne program Hrvatske radiotelevizije, sljednice Radio-televizije Zagreb – Jugoslavenske radio televizije u čijoj je produkciji *Kviskoteka* nastala, nego Nove TV, ali interes koji je najavljeni povratak *Kviskoteke* polučio svjedoči da to zapravo i nije osobito važno. Izgleda, važno je samo da se *Kviskoteka* vrati.

Za manje od mjesec dana za testiranje znanja kojim se uopće može pristupiti natjecateljskom dijelu prijavilo se više od 13.000 osoba, mlađi naraštaji zbunjeno gledaju roditelje jer je neki kviz postao top tema odraslih razgovora, izvještajni i komentatorski tekstovi nadasve su blagonakloni, nježni, na trenutke dirljivi. Ništa od toga međutim ne dokazuje da je znanje važno, tj. da se cijeni i sugerira kao poželjan životni cilj, a što se na prvi pogled može učiniti da sugerira reklamni slogan. Već sama činjenica da se proizvod reklamira takvim sloganom (reklamni slogan ima funkciju draškanja potrošačke mašte stanjem koje nikada neće dostići) posvjedočuje da društvo u kojem će se proizvod prodavati ima nekih problema sa svrstavanjem tog – dakle, znanja.

A drugo, upotreba termina *in*, za koji znamo da pripada, uz pandan *out*, kreiranju vremenski ograničenih modnih trendova za brzo stjecanje profita i koji u svojoj osnovi pretpostavlja ljudsko neznanje, poništava pomisao da je nekom palo napamet svim reklamnim trikovima propagirati znanje kao vrijednost.

Kako da se *in* pretvori u vrijednost

Ne pomaže u uvjeravanju ni uspoređivanje s prijavama za treće izdanje *reality showa Big Brother* kao sinonima za sistematsko zaglupljivanje, jer upravo su roditelji koji sada tako uzdišu i sa žarom i strašću pričaju o vremenu *Kviskoteke* dozvolili da im djeca ne znaju što je *Kviskoteka*, a *Big Brother* smatraju uzorom međuljudskih odnosa. Osobno to smatram vrlo podcjenjivačkim i nepoštenim prema djeci, jer roditelji su doista imali priliku uz jednu televizijsku emisiju – stjecati kvalitetno znanje. Na dopadljiv i prilično zabavan način. Gdje se cijenilo i uvažavalo i one koji gledaju i one koji se neposredno natječu. O tome, o tim kvalitetama kviza koji danas toliko intrigira govore i tekstovi u medijima, no i njima stalno izmiče uvjerljivost, vjerodostojnost da bi znanje bilo važno, mada je bjelodano kako su autori slogan "znanje je *in*" shvatili upravo u tom značenju. Tekst objavljen na t-portalu Siniše Svilana, perjanice *in-out* prenemaganja *trendsettera* devedesetih godina prošlog stoljeća, smiješan je pokušaj da zazivanjem potrebe za pravim znanjem štogod slave nekadašnje *Kviskoteke* priskrbi i za sebe.

Malo više truda dao si je Tomislav Čadež, koji je u *Jutarnjem listu* pobrojao do sada najveći broj dobrih strana nekadašnje *Kviskoteke*, ali i njemu izmiče uvjerljivost. Nikako da se taj *in* pretvori u vrijednost. Ključnu činjenicu kojom bi priča o *Kviskoteki* postala – e, pa kvalitetno znanje – nitko ne izgovara. Ključna činjenica, naime, nije lijepa i ugodna. Svi koji se danas pitaju – pa ako je to bilo tako dobro, zabavno, korisno, gdje je i zašto nestao taj kviz? – samo su dio sistema koji šutnju i kolektivnu amneziju cijeni iznad svega. Iznad svakog znanja. *Kviskoteka* je, naime, (zlo)namjerno i svjesno ukinuta sredinom 1991. godine.

Kviskoteka kao "ostatak jugoslavenstva"

Dakle, prije petnaest godina (a ne deset kako navodi *Jutarnji list*) i vrlo se dobro zna cijeli postupak jer je prezentiran javnosti (*Danas*, 4. lipnja 1991). Djeco, postojali su neki roditelji kojima je krajem 1990. počelo strašno smetati što se na tom kvizu pojavljuju natjecatelji iz Srbije, Crne Gore, Vojvodine… Osobito ih je smetalo što je *Kviskoteka* bila uvjerljivo najgledanija emisija na prostoru tadašnje države Jugoslavije, a upravo užas i jezu izazivalo je što je druga najgledanija emisija bila *Bolji život*, domaća sapunica s većinom glumcima iz Srbije, a po čijem se uzoru danas proizvode daleko lošije hrvatske inačice *Ljubav u zaleđu*, *Vila Marija* i sl. Bijes zbog nazočnosti natjecatelja iz drugih republika svakim je danom sve više i više rastao i s time je nešto trebalo učiniti. I učinili su. Krivotvorinu! Služba za gledateljstvo doslovno je proizvela lažnu anketu kojom se kao bjelodano pokazuje da stanovnike Hrvatske strasno i strašno nervira *Kviskoteka* kao jedan od "ostataka jugoslavenstva". Premda su joj, čak javno u emisiji *Otvoreno*, suprotstavljeni podaci stručno i kontinuirano vođene ankete Službe za informiranje – po kojoj *Kviskoteka* doslovno prazni ulice – odstrel je bio neminovan. *Kviskoteka* je ukinuta. Puf! Nema više.

Lazo Goluža, autor *Kviskoteke*, s pravom se tada upitao "smije li se na temelju nekoliko desetaka, pretežno šovinističkih brzojavnih dojava stvarati vrijednosni sud i to plasirati javnosti?". Nažalost, vrlo smo se brzo uvjerili da takva pitanja nekog samo mogu učiniti budalom, izumrlom vrstom – jer uslijedila su vremena kada na temelju nekoliko šovinističkih rečenica smjelo sve. Pa i ubiti. Zato je posebno lijepo i ugodno čuti kako usprkos svemu Lazo Goluža nije izgubio vjeru u to da "nema neobuzdanije strasti od strasti prema znanju". Ali dvojim da to istovremeno znači i uspjeh *Kviskoteke*. Znanje je u međuvremenu možda doista postalo tek jedna od i ne tako važnih kategorija koja se seljaka iz *in-out* rubrika, pa ni *Kviskoteka* neće uspjeti objasniti tu strast. Ma kako starmalo, zanovijetalačko i naivno izgledalo, ulažem Kviska – da znanje ne bude *in*, nego cijenjeno.

Ususret novom zakonu o javnoj televiziji

Maja Hrgović

Udruga autora u medijima, Članak X, predlaže platformu o smjeru u kojem će se razvijati elektronički mediji u Hrvatskoj

Desetak dosad donesenih zakona o televiziji nije omogućilo reformu javnih elektroničkih medija, njihov balans i razvoj, jer su se uvijek pripremali s nakanom da se osigura neposredna politička kontrola nad institucijom državne televizije, a pogotovo njenim informativnim programom. Javni je interes da se nacionalnu televiziju učini jačom – opći je zaključak okruglog stola o potrebi reforme *Zakona o javnoj televiziji*, što ga je u petak 1. rujna u Saboru održala udruga autora u medijima Članak X, a na kojemu su sudjelovali nezavisni stručnjaci za medije i medijsko zakonodavstvo, kao i predstavnici nevladinih organizacija te specijalizirani novinari.

Pokušavši dijagnosticirati profesionalne i političke probleme televizijskog novinarstva i javne televizije, predsjednik Članka X Denis Kuljiš ustanovio je kako aktualnu situaciju obilježava kvazimonopol državne kuće (HRT) na nacionalnoj sceni i na medijskom tržištu u Hrvatskoj; potpuna marginalizacija regionalnih i lokalnih elektroničkih medija; izostanak učinkovite kontrole koncesijskog djelovanja elektroničkih medija na svim razinama te netransparentnost poslovanja javne televizije i nekontrolirana komercijalizacija njezina programa.

- Želimo stvoriti politički konsenzus i da se to onda definira kao jedan standard. I da se taj standard usvoji uoči izbora – odlučan je bio Kuljiš, koji je već za ovaj tjedan najavio kako će njegova udruga izaći s platformom o smjeru u kojem će se razvijati elektronički mediji u Hrvatskoj.

Platforma će se zapravo sastojati od toga da se funkcioniranje javne televizije i cijelog sektora elektroničkih medija pod koncesijskim režimom u Hrvatskoj podvrgne (prvi put) iscrpnoj i svestranoj analizi te zatim regulira uz veće sudjelovanje stručnjaka i medijskih profesionalaca. Raspravi bi se potom trebali priključiti najširi krugovi javnosti, kako bi se naposljetku osigurao politički i parlamentarni konsenzus oko reforme.

Na okruglom stolu je istaknuto kako se HRT usprkos monopolskom položaju na tržištu i neograničenoj komercijalizaciji našao u nezavidnu ekonomskom položaju zbog prevelika broja zaposlenih, nepronične strukture i nemogućnosti upravljanja te neracionalna trošenja javnog novca.

- Nacionalna televizija bi ubrzo mogla i propasti uslijed konkurencije novih, modernih medija odnosno alternativnih distrubutivnih kanala (digitalna TV, *cable TV, broadband internet*). Budući da jedino javna, subvencionirana televizija omogućuje proizvodnju programa od nacionalnog interesa, takav je trend opasan, a njegove posljedice neprihvatljive – upozorio je Kuljiš.

Kao oponent inicijative pokazao se Antun Vujić (SDP), koji smatra da *Zakon o HRT-u* ne treba mijenjati jer je on "kvalitetno omogućio razvoj lokalnih televizija, budući da se dio novca za njihov rad izdvaja iz TV pristojbe".

razgovor

Igor Kolovrat

Prvi hrvatski *reality* zatvorski roman

Maja Hrgović

Novinar koji je zahvaljujući "svojoj gluposti" završio u zatvoru danas ne žali što je, čekajući suđenje, mjesec dana dijelio skučen životni prostor s četiri živopisna pritvorenika. Ovdje govori o svojem iskustvu koje je uobličio u knjigu *Soba 108 – zapisi iz Remetinca* – razgovornim jezikom napisanu dinamičnu priču o životu iza rešetaka

Kao u pjesmi *Idola*, nebo Igora Kolovrata *vezali su žicom* jednog sasvim običnog rujanskog dana prije tri godine. Novinara *Nacionala, Globusa, Arene*, *Feral Tribunea* – kojega su zbog lucidnosti, spretnosti i impozantne brzine kolege ovjenčale "električnim nadimkom" Kilovat – policija je tog dana obavijestila da je za njim raspisana tjeralica zbog neodazivanja sudu. Poziv zbog kojeg je Kolovrat još istog dana smješten u sobu 108 u Remetincu bio mu je poslan na adresu s koje se odselio četiri godine ranije, a odnosio se na posjedovanje 0,7 grama heroina. Drogu su kod Kolovrata, tvrdi on, zatekli dok se kao gorljiv pobornik gonzo novinarstva bavio istraživanjem zagrebačke narko-scene. "Smatram se budalom, nikako kriminalcem – što ne znači da i budale ne zaslužuju određeno vrijeme proboraviti u zatvoru", kaže naš sugovornik.

Iako je prije tri godine, gledajući nebo kroz uzak pravokutnik okovan bodljikavom žicom (takozvanom unproforkom), mislio drugačije, Kolovrat danas ne žali što je, čekajući suđenje, mjesec dana dijelio skučen životni prostor s četiri živopisna pritvorenika. Svoje je iskustvo uobličio u knjigu *Soba 108 – zapisi iz Remetinca*, razgovornim jezikom napisanu dinamičnu priču o životu iza rešetaka.

Zapisi na toalet papiru

Na početku* Zapisa iz Remetinca *opisujete kako ste s nevjericom, pa i šokom, dočekali vijest o ubićenju. Kasnije pak svoj boravak u istražnom zatvoru prikazujete kao novinarski istraživački rad. Što se ustvari dogodilo?

– Dugo me privlačila ideja da odem u zatvor i da o onome što ondje iz prve ruke proživim napišem neku reportažu. Stvarno, htio sam završiti u zatvoru i kovao sam planove kako zaviriti u taj skroviti svijet, ali kad se to konačno dogodilo, nisam na to bio spreman. Moram priznati da mi baš nije odgovaralo da se to desi u tom trenutku. Ipak, kad se već dogodilo, prilagodio sam se nastaloj situaciji i samo počeo pisati. Dobar dio ove knjige nastao je na toalet papiru – u oskudici boljeg pribora za pisanje morao sam se snaći s onim što sam imao. I to je bio problem za sebe: kad sam izlazio, zabranili su mi da iznesem svoje zapise; kao, iz pritvora možeš odnijeti samo ono s čime si i došao. Jedva sam ih nekako uspio prokrijumčariti.

Koliko se vaša prijašnja vizija zatvora razlikovala od onoga na što ste tamo naišli?

– Epizoda u Remetincu nije bilo moje prvo iskustvo sa zatvorom. Imao sam prijatelje koji su bili u zatvoru, a i sam sam više puta bio pritvaran kao novinar u Bosni, na Kosovu, u Albaniji. U Beogradu sam bio gost njihova zatvora kad sam 1999. godine optužen za špijunažu u korist NATO-a, koji je baš tada nemilosrdno bombardirao Srbiju. Zbog nekih sam sitnica jednu večer prespavao u Đorđićevoj… Ipak, koliko god dobar uvid "izvana" imao, ne možeš se pripremiti na ono što te zapravo čeka "unutra".

Najstrašnije mi je ustvari bilo to što, bez obzira na sve što si u životu napravio, bez obzira na sve tvoje uspjehe – sve to izgubi svako značenje kad te smjeste iza rešetaka. Postaneš broj i to je to. Unutra je na snazi jedan drugi sustav vrijednosti – dobro ćeš proći ako si ugledan, medijski eksponiran kriminalac, ako si krupniji i imaš veliku ćelavu glavu, i ako imaš dosta novca na pologu.

Boravak u zatvoru kao katarza

Osim što vas je natjeralo da se uhvatite pera, na koji vas je još način promijenilo ovo zatvorsko iskustvo?

– Vjerujem da svako ograničenje slobode izravno utječe na promjene u glavi. Ja sam hipersenzibilna osoba, intenzivno doživljavam stvari oko sebe. Zato je možda mojih mjesec dana u Remetincu jednako "teško" kao pet godina nekog drugog zatvorenika: tih mi je mjesec dana bilo dovoljno da upijem taj svijet i sve njegove posebnosti, da "skužim" kakvim se zakonitostima vodi. Zvuči kao stereotip, ali naučio sam cijeniti ono što inače doživljavam kao bogomdano; pristojne obroke, neograničenu šetnju na zraku, intelektualno poticajne razgovore… Ja ustvari "brijem" na zen i vjerujem da svaka stvar koja mi se dogodi ima svoj razlog. Tako je na kraju bilo i sa zatvorom: shvatio sam to iskustvo kao katarzu, trebalo mi je mjesto gdje ću sjesti i razmisliti što dalje u životu. Bilo je to kao cigla u glavu: da mi se nije dogodio Remetinec, možda još ne bih počeo realizirati gomilu ideja koje su mi se motale po glavi u prethodnom periodu; zahvaljujući MUP-u i hrvatskom pravosuđu, jebeno

mi sve ide za rukom i ponovno se radujem svojoj ludosti!

Knjigu ste objavili u vlastitoj, upravo osnovanoj izdavačkoj kući Kilovat sistem. Prvi kritičari upiru prstom u nedostatak strukture ove proze. I meni se nakon čitanja* Sobe 108 *ta primjedba čini opravdanom.

– Ne osporavam kritičare, oni su tu da kritiziraju; ali pomalo mi smeta što nisu shvatili bit ovog romana i njegovu nakanu. Potencijalni izdavači kojima sam ponudio već napisan tekst također su htjeli nešto mijenjati u strukturi, nemam pojma, nisam uopće razumio što su htjeli. Struktura, kakva struktura? Ja mislim da sam dovoljno samokritičan i da sam uspio ostvariti što sam i htio: napisati roman *iz* zatvora o događajima i životu *u* zatvoru. Ovo je ustvari prvi hrvatski *reality* zatvorski roman: htio sam da on bude grub, žilav i životan, bez neke unaprijed udređene strukture. Ja nikad i nisam htio baviti se nekom velikom, teškom literaturom – nisam htio napisati *Dvore od oraha*, razumijete me?

Pisanje je za mene nužda – nešto kao pišanje: kad osjetim da moram, napravim to. Kad ocijenim da je nešto vrijedno da se zabilježi, napišem to. Ne funkcioniram kao naši spisateljski klanovi koji po medijima tapšu jedni druge i međusobno si pišu hvalospjeve, to me ne zanima. Dobar dio naše proze "sa strukturom" mi je teško sranje; to su ljudi koji se hvataju strukture jer nemaju o čemu pisati, jer im se ništa u životu ne događa.

Uprava štedi i zarađuje na pritvorenicima

S mnogo su humora obojeni oni dijelovi u knjizi u kojima pišete o naslovima u zatvorskoj knjižnici.

– To *jest* smiješno, ako ne i tragično. Na vrlo ograničenom popisu knjiga koje pritvorenici mogu posuditi iz knjižnice najveći dio čine slikovnice i knjige za djecu do deset godina. Tu su, naravno, potpuni kompleti Araličinih djela. Od novijih hrvatskih, pa i stranih autora – ni traga.

Na više ste mjesta u romanu upozoravali na malverzacije s hranom koje se u Remetincu događaju. Kako ste ih "nanjušili"?

– U zatvorenim sustavima – a od zatvora zatvorenijeg nema, jelda? – lako je raditi malverzacije. Od mnogih sam ljudi u Remetincu čuo svakakve priče o tome kako uprava štedi i zarađuje na pritvorenicima, a i sam sam to vrlo brzo shvatio; imam novinarski "njuh" i ne treba mi netko pokazivati prstom da zbrojim dva i dva. Najdrastičniji primjer potkradanja države jest onaj u obrocima za pritvorenike: iako je na meniju jasno propisan sastav obroka, ono što se isporučuje u sobe nešto je sasvim drugo, neukusno, nejestivo, odvratno. Onda, poznato je koliko državu košta jedan dan boravka u zatvoru. Na pritvorenika se troši samo manji dio te svote; a kamo odlazi ostatak, nije potrebno napominjati. Posebna su priča zatvorski liječnici, koji bi, kao, trebali biti dostupni svaki put kad pritvoreniku nešto zatreba. Ali tih ljudi nikad nema – u Remetincu cijeli jedan hodnik zauzimaju prostorije na čijim vratima piše "psiholog", "zubar", ovo-ono, ali iza tih vrata nema nikoga. Terapije za nesanicu i raznorazne psihoze propisuje, naprimjer, zubar, i to odoka. Nikakvog tu reda nema.

Je li se što promijenilo nakon što ste, po izlasku iz pritvora, reportažom u* Playboyu *upozorili na te nepravilnosti?

– Jest! Upravitelj Ivan Dimitrijević postao je u međuvremenu pomoćnik ministrice pravosuđa za zatvorski sustav. Pozvali su me na obavijesni razgovor o nekim temama kojih sam se uzgred dotaknuo u tom tekstu, a vrlo brzo je stiglo i nekoliko poziva različitih ministarstava i službi. Jedan je poznanik, čovjek s podebljim zatvorskim iskustvom, bio u pravu kad mi je rekao: "Zamjerio si se nekim moćnim ljudima koji ne praštaju tako lako."

Knjige o izoliranosti

U zadnjem dijelu knjige pišete o predrasudama s kojima su vas na slobodi dočekali kolege novinari.

– Novinarstvo u Hrvatskoj je svijet u kojem pošteni i talentirani prolaze najlošije. Bivše kolege iz *Globusa* tako su mi dobacivali zlurade komentare, poput: "Ej Kolovrat, kad ćeš opet u zatvor…", i slične stvari. Lagao bih kad bih rekao da mi to nije smetalo i da me nije obeshrabrilo za bavljenje novinarstvom na način na koji sam se dotad bavio. Sad imam vlastiti novinarski projekt i on će uskoro oživjeti, ne želim ga urećiti…

A izdavačka kuća Kilovat sistem – hoće li biblioteka "Terorizmom protiv primitivizma" u kojoj je objavljena* Soba 108 *nastaviti s radom?

– Mislim da hoće. Planiram prvo objaviti neke svoje stvari; imam već završene dvije zbirke pjesama, zbirku kratkih priča i dvije novele. Mogao bih, kao Štulić, nakon prvog albuma objaviti drugi četverostruki, objaviti na primjer *Sabrana djela Igora Kolovrata.* (Smijeh.)

Ma htio bih u stvari objavljivati knjige koje govore o izoliranosti – od Remetinca me to jako privlači: zanima me život na rubu, politička i etnička izoliranost, fizička ograničenja koja kreativno djeluju na duh. Rado bih objavio zapise svjetioničara ili pastira na Velebitu ili onog čovjeka koji na Zavižanu mjeri temperaturu.

PONEDJELJKOM

Sportski prilog na osam stranica u boji

SPORT

UTORKOM

Prilog o kulturi na osam stranica u boji

Kultura

SRIJEDOM

Mmedia GOSPODARSTVO

Prilozi o gospodarstvu i multimediji, svaki na osam stranica u boji

ČETVRTKOM

HRVATSKA EUROPA&SVIJET

Vanjskopolitički prilog na osam stranica u boji

PETKOM

Najopsežniji program hrvatskih televizijskih postaja na 16 stranica u boji

RTV vodič

SUBOTOM

Vrhunac tjedna

7dana

UREDNIŠTVO - Telefon: 61 61 680 i 61 61 682 / Faks: 61 61 650 i 61 61 602 / E-mail: vjesnik@vjesnik.hr / MARKETING: Telefon: 61 61 709 / Faks: 61 61 709 / E-mail: marketing@vjesnik.hr

k

Post festum 8. Motovuna

Maja Hrgović

I s jednoipolmjesečnim odmakom ukupna ocjena glavnog filmskog programa Motovunskog festivala dosta je visoka. Gaje li organizatori i dalje ambicije za smanjenjem broja posjetitelja, možda bi narednih godina trebali razmisliti o tome da – nagrde program

Iz daljine se ponekad vidi bolje, a to isto vrijedi i za vremenski odmak: mjesec i pol dana koliko je prošlo od završetka ovogodišnjeg, osmog po redu Motovun Film Festivala (MFF) bilo je sasvim dovoljno za odvagivanje i preslagivanje dojmova o filmovima koji su se na pitoresknom brdu u središtu Istre gledali posljednjeg tjedna u srpnju.

Jasno, nisu samo filmovi ono što Motovun čini toliko privlačnim. Horde uglavnom mladih ljudi koji se za trajanja festivala danonoćno pretaču po uličicama u potrazi za hladom (danju) i zabavom (noću), i koje redovito hodočaste u Motovun, možda su ondje najmanje privučene filmovima, pa dio njih nikad i ne zaluta u neko od festivalskih kina. Ipak, uza sve negodovanje mrzovoljnih starosjedilaca pa i organizatora, koji s određenom dozom samodopadnosti govore o MFF-u kao jedinom filmskom festivalu koji želi smanjiti broj posjetitelja, baš su ti mladi hodočasnici zaslužni za opstanak manifestacije – zaslužniji negoli je to, primjerice, Ministarstvo kulture, koje svake godine u dodjeli sredstava sve više priteže kesu (istodobno "pumpajući" novcem druge otromboljene festivale bez duha, poput onoga u Puli).

No na stranu sad to. I s jednoipolmjesečnim odmakom ukupna ocjena glavnog filmskog programa – jer ipak je Motovun prije svega *brdo filmova* – dosta je visoka. Izbornici su bili Rajko Grlić i Jurica Pavičić, filmova je bilo 22, od toga dobar dio već ovjenčan nagradama na uglednim svjetskim festivalima. Iako su opetovano naglašavali kako su im u selekciji ukusi često bili u koliziji, pluralizam ukusa (odnosno, dualizam) pokazao se plodonosnim: program je bio sadržajem i izvedbom osvježavajuće šarolik i svatko je, kako je i red, mogao pronaći nešto za sebe.

Najbolji film: *Gledaj lijevo – desno*

Iako su mislili da će u filmu *Bolestan od ljubavi* (Tudor Giurgiu, Rumunjska) naći nešto za sebe – jer je radnja ispletena oko lezbijske ljubavi dviju studentica, a to je tema koja posljednjih godina dobro prolazi u svim umjetnostima – mnogi su se njime razočarali. Mladi je Giurgiu, kojemu je ovo prvi igrani film, ogledan primjer redatelja koji ima dobru ideju a ne zna je valjano realizirati. Zato su protagonistice drame, ekscentrična urbana djevojka Kiki i samozatajna seljančica Alex, likovi nedodirnuti karakterizacijom; oni odzvanjaju šupljinom, baš kao i njihovi pretenciozni razgovori. Natruhe incestuoznog odnosa između Kiki i njezina zgodnog brata nakaradno strše iz ionako već dovoljno isforsirane priče, iritira stoga redateljeva nesposobnost da svoje ideje uklopi u tematski i kompozicijski skladnu cjelinu. Da je koji drugi, sposobniji autor radio s ovim materijalom, *Bolestan od ljubavi* ne bi, kao što jest, bio među najlošijim filmovima festivala.

Najboljim filmom festivala proglašen je film *Gledaj lijevo-desno* Australke Sarah Watt. S pravom: posrijedi je virtuozno razrađen splet priča o slutnjama smrti i velikim životnim odlukama. Radnja se događa jednog sparnog ljetnog dana kad hipersenzibilna slikarica Meryl svjedoči prometnoj nesreći vraćajući se s očeva pogreba, uspješan fotograf Nick saznaje da je teško bolestan, a nervozni novinar Andy da mu je djevojka trudna. Suptilna i krhka, a opet vrlo životna, priča dobiva na dojmljivosti i izmjenama dvaju medija: ključne trenutke u filmu pojačavaju dinamične, počesto i groteskne animirane dionice. Tako je Sarah Watt iskoristila svoje prijašnje iskustvo u animaciji, za što je obilato nagrađivana. Bilo bi neprimjereno reći da je *Gledaj lijevo-desno* ženski film; on to nije. Ipak, zbog profinjena i istančana smisla za detalje i pomne pažnje posvećene unutrašnjim svjetovima likova lako je naslutiti da ga je radila žena.

Jedan od zanimljivijih filmova bio je i *Gonič bivola* (Minh Nguyen-Vo, Vijetnam/Belgija/Francuska). Čistu peticu zaslužuje za fotografiju i duge kadrove bajkovitih pejzaža koji pridonose atmosferičnosti priče o tešku životu goniča stoke i seljaka u Vijetnamu tridesetih godina prošlog stoljeća – u kojem svaki dan donosi svojevrsnu borbu za preživljavanje. Vrlo jednostavna fabula u fokusu ima odrastanje vijetnamskog tinejdžera i mukotrpno putovanje na koje se jednog dana otisnuo ne bi li par bivola – jedinu obiteljsku uzdanicu za preživljavanje – izveo iz poplavljene ravnice.

Gonič bivola je mnogo bolji od drugog predstavnika dalekoistočne kinematografije u motovunskom glavnom programu. Kineski film *Ljetna palača* (Ye Lou, Kina) govori o djevojci koja napušta svoje selo i odlazi u Peking na studij. Ondje se njezina opsesivna, strastvena, a na mahove i devijantna ljubavna veza s kolegom ukršta s prizorima socijalnog kaosa na ulicama (u tijeku su demonstracije za demokraciju i oslobođenje), pa dinamičnost intimne drame sve više popušta pred šabloniziranim parolama i priča, nažalost, pred kraj sasvim nekontrolirano otkliže u pamflet.

Torture i silovanja

Film *Kronika jednog bijega* (Israel Adrian Caetano, Argentina) ekranizacija je uznemirujućih sjećanja, odnosno svojevrsna rekonstrukcija torture koju je krajem sedamdesetih godina u Argentini nad tobožnjim revolucionarima provodila vojna policija u zloglasnom zatvoru Sene Mansion. Kao što naslov sugerira, prati se sudbina četvorice otetih mladića (golmana nogometnog kluba Almagro i trojice njegovih prijatelja) – od njihova zarobljavanja preko premlaćivanja, zastrašivanja i ponižavanja koje su u zatvoru trpjeli dva i pol mjeseca 1977. godine, sve do konačnog bijega u slobodu. Gorak okus u ustima koji ovaj film kod gledatelja neizostavno pobuđuje, pospješuje i redateljeva indiferentnost, rezerviranost, hladnoća: usredotočen na gole činjenice, kontekst ljudske patnje izvan je fokusa njegova interesa. Koliko god potresan bio, svakako je taj naslov jedan od najdojmljivijih.

Još dugo nakon gledanja filma *Slobodna volja* njemačkog autora Matthiasa Glasnera vrtjela mi se po glavi užasno duga scena silovanja kojom započinje priča o izopačenom, psihički bolesnom nasilniku i njegovoj resocijalizaciji nakon devet godina zatvora. U usporedbi s tom scenom, torture iz *Kronike jednog bijega* nisu ništa. Eksplicitnost koja tjera na povraćanje u funkciji je osnovne ideje filma – poniranja u svijest brutalnog silovatelja i ženomrsca, jednog sasvim negativnog lika s kojim je teško suosjećati. Mučan od početka do kraja (a traje 160 minuta), film postavlja pitanje o izlječivosti patoloških destruktivaca. Odgovor koji nudi dvoznačan je: protagonist susreće djevojku Nettie i povezuje se s njom, a slutnja ljubavi koja bi se između njih mogla dogoditi ispresijecana je slutnjama da bi Nettie mogla biti njegovom idućom žrtvom. Izvrsna gluma Jürgena Vogela i Sabine Timoteo te stabilna kompozicija čine *Slobodnu volju* zastrašujuće živom pričom.

S nestrpljenjem je dočekan *Lov na žrtve,* prvi igrani film Austrijanca Michaela Glawoggera, jednog od vodećih svjetskih autora dokumentarnog filma. (Njegovim je dokumentarcem *Smrt radnika* otvoren prošli Human Rights Film Festival, a prethodno si je ugled osigurao filmom *Megacities*.) *Lov na žrtve* govori o dokonom, bogatom i prelijepom Sebastianu čiji život ispunjava manipuliranje ljudima te njegovoj najsvježijoj žrtvi, uličnom pjesniku Kallmanu. Zaplet je intrigantan, a rasplet neuvjerljiv, motivacija likova je mutna, produkcija je raskošna, ali ne pokriva rupe u scenariju – ukratko: Glawogger je dobar, ali može biti još bolji.

Kontroverzna *Nevinost*

Dalje, film *Sutra ujutro* Olega Novkovića pravi je dašak svježine iz SiCG. Zavodljivo nostalgičan, prepun jugoslavenske pop-kulture osamdesetih, lako prohodan, duhovit i nježan. Film govori o naglim, presudnim promjenama u životu glavnog junaka koji nakon 12 godina provedenih u Kanadi dolazi u rodni Beograd i ponovno sreće prijatelje s kojima je odrastao. Izbezumljen sukobom vlastite prošlosti i sadašnjosti, odustaje od ženidbe s djevojkom koju je upoznao u Kanadi (to je i bio razlog povratka) i u jednoj se kratkoj ali neobično intenzivnoj epizodi vraća svojoj mladenačkoj, očito još neugasloj ljubavi. Hepiend izostaje jer u dvoboju racionalnog i iracionalnog, u kojemu i jest bit filma, pobjeđuje racionalno.

Kao i *Sutra ujutro*, i *Pizzeriju Kamikaze* Gorana Dukića lako je zavoljeti na prvu loptu. Publika u Motovunu bila mu je naklonjena, a osvojio je i nagradu "odA-doA" (za najbolji film u regiji). Dopadljiv i pitak, film govori o svijetu u kojemu nakon smrti obitavaju samoubojice. Glavni lik, Zia, susreće ondje dvoje ljudi s kojima kreće u potragu za svojom zemaljskom ljubavi koja se nakon njegova samoubojstva i sama ubila. Grčevito držanje zacrtanog cilja Ziu na koncu dovodi tek do razočaranja, ali i spoznaje da se velike stvari pronalaze samo onda kad se ne traže. Zanimljiv i dinamičan film ceste vrijedan je nagrade koju je dobio, ali i prikazivanja u hrvatskim kinima – o kojemu se pregovara.

Vjerojatno je najviše podijeljenih mišljenja izazvao francuski film *Nevinost* Lucille Hadžihalilović. Besprijekorno stiliziran i vizualno zanimljiv, on gradi panoramu bajkovitog izoliranog svijeta nevine ženske djece u internatu usred šume. Ali ta bajka je morbidna i iritantno hermetična: prikaz antiutopije izoliranog socijalnog ustroja, koju je autorica nakanila napraviti, izveden je kroz gomile neobjašnjenih slutnji, naznaka, detalja za koje se čine da su znakoviti, a ustvari ne vode nikamo. Suspenzija koju film uporno gradi uopće se ne razrješuje, što za one koji ne luduju za larpurlartizmom zbilja predstavlja frustraciju. Ovaj je film, rekla bih, čisti larpurlartizam. I frustrira. I predugačak je.

Sasvim je drugačiji film *Mi hranimo svijet* Austrijanca Erwina Wagenhofera: u pitanju je bogato informativan, vrckavo ironičan dokumentarac o industrijskoj prehrambenoj proizvodnji. Film dovoljno snažan da gledatelja prikuje za sjedalo i drži ga šokirana, otvorenih usta: teško je povjerovati da dokumentarac o hrani može izazvati takve učinke. Za sustavan i najozbiljnije proveden istraživački rad, za sjajnu produkciju te za opću dojmljivost slike i priče Wagenhofer je zaslužio obje nagrade kojima je na Motovunu ovjenčan – onu FIPRESCI i onu Amnesty Internationala.

Bilo je tu još nekoliko naslova vrijednih pažnje, poput češkog slatko-gorkog *Nešto kao sreća* ili tužnjikavog meksičkog *Petnaesti rođendan*, neki su drugi u ovih mjesec i pol isparili iz sjećanja kao eter, što vjerojatno puno govori o njima, ali i o meni.

Bilo kako bilo, MFF je od Motovuna u posljednjih osam godina zaista stvorio brdo filmova, i to kvalitetnih filmova. Gaje li organizatori i dalje ambicije za smanjenjem broja posjetitelja, možda bi narednih godina trebali razmisliti o tome da – nagrde program?!

Slučajni životi

Joško Žanić

Das Leben der Anderen prvi je film koji se, prema općem mišljenju, ozbiljno bavi problematikom režima u DDR-u. Debitantski film 32-godišnjeg F. H. von Donnersmarcka, odraslog u tadašnjoj Zapadnoj Njemačkoj, ostvario je milijunsko gledateljstvo, pohvale kritičara i mnoštvo nagrada te je prikazan u Cannesu

***Das Leben der Anderen (Život drugih/ Tuđi život)*, redatelj Florian Henckel von Donnersmarck, uloge Ulrich Mühe, Sebastian Koch, Martina Gedeck, Njemačka, 2006.**

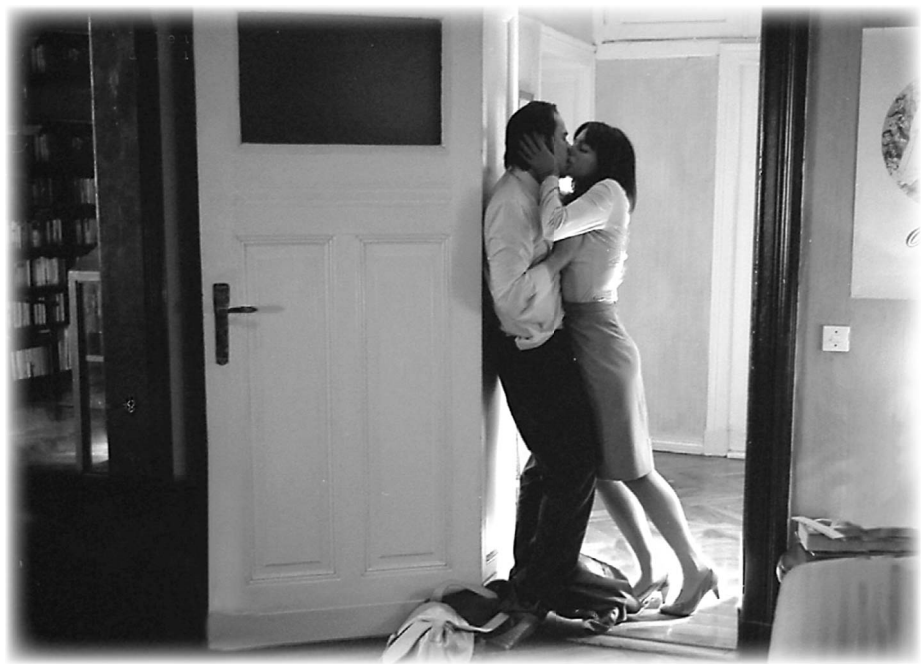

U svojoj knjizi *Totalitarizam*, briljantnoj analizi koja se čita kao napeti triler, Hannah Arendt govori o tome političkom fenomenu kao o nečemu potpuno novome i neviđenome u dosadašnjoj političkoj povijesti svijeta. Totalitarizam je oblik poretka čiji je cilj "trajno vladanje svakim pojedincem u svakoj sferi života", te koji stoga "mora obračunati s autonomnošću bilo koje djelatnosti". U totalitarizme Arendt pritom ubraja nacionalsocijalizam i staljinizam, ali ne i talijanski fašizam, zbog njegove nedovoljno ekstremne naravi, što je različita konceptualna podjela od one koju povlači autor poglavlja o fašizmu u nedavno u nas prevedenu zborniku *Političke ideologije*. Autor toga teksta uspostavlja bitnu opreku između fašizma (koji pojmovno uključuje nacizam) i komunizma: dok je komunizam u svome racionalizmu upravo proizvod prosvjetiteljstva, makar kao njegova *mračna strana,* fašizam je njegova negacija; dok komunizam teži ekonomskoj i socijalnoj revoluciji, fašizam ekonomsku i socijalnu sferu ostavlja netaknutima te teži kulturalnom i moralnom prevratu; naposljetku, dok u komunizmu dolazi do razilaženja ideologije i prakse, fašizam je, naprotiv, precizna provedba svoje ideologije. Arendt ide drugim putem, navodeći ono što je dvama totalitarizmima zajedničko: njihova težnja da, radi ostvarenja cilja posvemašnje kontrole, unište sve društvene i obiteljske veze, navodeći rodbinu i prijatelje na međusobno potkazivanje te razvijajući tako "sustav sveprisutnog uhođenja"; njihovo smještanje jezgre vlasti u svemoćnu tajnu policiju; konačno, njihova ontološka baza u temeljnom iskustvu *osamljenosti*, gubitku sebe i svijeta. No, u suprotnosti prema jednako briljantnoj analizi istog fenomena u romanesknoj formi, Orwellovoj crnohumornoj *1984*, Arendt ne smatra da je totalitarizam prvenstveno vođen žudnjom za moći ("Čizma koja gazi ljudsko lice"), već težnjom da se čitav svijet prilagodi svojoj hiperkonzistentnoj ideološkoj fikciji.

Prvi film o istočnonjemačkom komunističkom režimu

Suvremeni njemački film nekoliko se puta uspješno pozabavio prvim tipom totalitarizma, nacionalsocijalizmom. U našim kinima imali smo prilike gledati *Der Untergang* i *Sophie Scholl*, filmove koji, iako isto vrijeme prikazuju s različitih fokalizatorskih pozicija (s pozicije predstavnika režima, odnosno njegovih protivnika), u svome postupku, zanimljivo je primijetiti, imaju mnogo toga zajedničkog. Naime, oba filma kao da su se obvezala na barthesovski *nulti stupanj pisma*, na strogu normu da samo *prikažu*, bez (nepotrebnog?) objašnjenja, bez (suvišnog?) komentara. Razmatranje o uzrocima takve odluke pripada, ipak, nekom drugom tekstu.

U Njemačkoj sam ovoga ljeta imao prilike pogledati film *Das Leben der Anderen*, prvi film koji se, prema općem mišljenju, ozbiljno bavi problematikom režima u DDR-u; dakle, drugim, komunističkim, tipom totalitarizma (iako to više nije ona ekstremna, čista forma o kojoj piše Arendt). Debitantski film 32-godišnjeg F. H. von Donnersmarcka (također i autora scenarija), odraslog u tadašnjoj Zapadnoj Njemačkoj, ostvario je milijunsko gledateljstvo (u Njemačkoj je počeo igrati još u ožujku), pohvale kritičara kao i mnoštvo nagrada (pobijedio je u 7 od 15 kategorija Njemačke filmske nagrade, među ostalim za najbolji film, režiju, scenarij, glavnu i sporednu mušku ulogu) te je prikazan i u Cannesu. Doista, radi se o izvanrednome filmu.

Das Leben der Anderen film je o dvojici ljudi na različitim, ali ispreplетenim, testovima karaktera, o teškim odlukama u teškim vremenima, o borbi za svoju dušu u okvirima bezdušnog režima i o – umjetnosti. Mjesto radnje je istočni Berlin, 1984. Film pripovijeda u uspješnome istočnonjemačkom piscu (dramatičaru) Georgu Dreymanu (Sebastian Koch), koji je u ljubavnoj vezi s poznatom glumicom Christom-Mariom Sieland (Martina Gedeck), koja često i glumi u njegovim komadima. Na temelju sumnje za proturežimsku djelatnost, iako zapravo zbog plana ministra kulture da se riješi Dreymana kako bi se domogao Christe, agentu tajne službe Stasi Gerdu Wiesleru biva naloženo cjelodnevno praćenje Dreymana, čiji je bitan dio ozvučenje i prisluškivanje njegova stana, u kojemu živi s Christom. Wiesler je prikazan kao hladni profesionalac u potpunosti posvećen svome poslu, samac bez ikakva privatnog života koji živi u sivoj četvrti komunističke novogradnje, a društvo mu povremeno pravi jedino prostitutka. No, parazitiranje na životu para čija je egzistencija toliko bogatija i ispunjenija od njegove neće ga ostaviti ravnodušnim i malopomalo paralelni životi (prikazani, ne neočekivano, paralelnom montažom) počet će se dodirivati.

Bivši pisac-konformist i bivši agent-pravovjernik

Uobičajeni umjetnički narativni tekst ima jednog tzv. aktivnog junaka, naime, takvog koji se, za razliku od ostalih, statičnih likova, podređenih bazičnoj strukturi, pokazuje sposobnim prijeći "granicu semantičkog polja", poprimiti drukčija svojstva. Njegov prijelaz (ili pokušaj prijelaza) preko te granice čini *događaj,* kretanje fabule. No, u filmu *Das Leben der Anderen* susrećemo se s dvojicom takvih junaka, te tako i s dvama analogno postavljenim semantičkim poljima (iako s vremenskim pomakom). I Dreyman i Wiesler naći će se, naime, pred izazovima koji će ih navesti da donesu odluke što će nepovratno promijeniti njihov dotadašnji život.

Dreyman je isprva konformist, režimu prilagođen pisac kojemu u životu prilično dobro ide. Iako pokušava pomoći svojim prijateljima koji su u nemilosti režima, ne čini ništa što bi ga s ovim dovelo u izravnu konfrontaciju. Pa ipak, nakon samoubojstva prijatelja režisera, koji je 10 godina patio pod zabranom umjetničkog rada, on odlučuje napisati kritički tekst o prikrivenoj stopi samoubojstava u Istočnoj Njemačkoj (od koje je viša samo ona u Madžarskoj) te ga anonimno objaviti u zapadnom *Der Spiegelu* (u čemu mu, opskrbivši ga pisaćom mašinom koja nije klasificirana u arhivima Stasija, pomaže urednik istog časopisa). Wiesler pak, sve više uvučen u svijet Dreymana i Christe i sve svjesniji mogućnosti egzistencije koje su mu dotad bile sasvim strane, odlučuje u ključnom trenutku, kad se rasplamsava potraga za autorom opasnog teksta, prešutjeti nadređenima sve što zna. Tako bivši pisac-konformist i bivši agent-pravovjernik prolaze paralelne transformacije dokazujući da su ljudi, a ne miševi.

Ipak, režim ne spava. Upečatljiva početna sekvenca, koja paralelnom montažom prikazuje Wieslera kako ispituje "sumnjivca" u prostorijama Stasija te, poredbeno, kako o tome predaje studentima, dobiva svoju jeku pri kraju filma, kad Christa biva ispitivana o autoru inkriminiranog teksta. Pod pritiskom ona odaje Dreymana i skrovište teksta. Iako Wiesler, prisutan na ispitivanju, uspijeva, bez Dreymanova znanja, odnijeti tekst iz njegova stana prije dolaska agenata te tako Stasi lišiti dokaza protiv njega, ipak dolazi do još jedne, ovaj put tragične, paralele: Christa si, ne znajući za Wieslerovu intervenciju a ne mogavši podnijeti bol i sram što je odala Dreymana, oduzima život išetavši pred jureće vozilo na ulici ispred njegova stana. Ovdje se postavlja pitanje koje kao da dolazi iz grčke tragedije, naime ono o interakciji sudbine i slobodna izbora: da je Wiesler još na početku prijavio Dreymana, umjesto što mu je (na početku polu-svjesno) odlučio pomoći, on bi bio u zatvoru, ali bi Christa bila živa.

O čemu pisati nakon pada komunizma?

Nakon pada Zida stvari su se promijenile: Wiesler, prethodno degradiran na poziciju kontrolora pisama, sada raznosi reklamne letke, ministru ni pod novim okolnostima ne ide loše, a Dreymanu nedostaje inspiracije. Eksplicitno se postavlja pitanje: o čemu pisati nakon pada komunizma? Koja je uloga pisca-intelektualca kad Neprijatelja slobode više nema? To može poslužiti kao element kritike neke zamišljene utopije, u kojoj više ne bi bilo nikakvih sukoba ni proturječja: u njoj ne bi bilo ni velike umjetnosti. Srećom (po umjetnike i njihove adresate), tranzicijska zbilja nije se pokazala pretjerano utopijskom.

Pred kraj filma, Dreyman doznaje koja je bila Wieslerova uloga u svemu što se dogodilo u vezi s inkriminiranim tekstom, te dolazi do inverzije: Dreyman sad tajno prati i promatra Wieslera. Naposljetku ne stupa s njim u kontakt, već mu posvećuje svoj sljedeći roman, *Sonatu dobrog čovjeka*. Kad Wiesler u završnoj sceni filma, kupujući primjerak romana (u knjižari nazvanoj *Karl Marx Buchhandlung*), na pitanje prodavača treba li knjigu zamotati odgovara: "Ne, to je za mene", znamo da je njegov "prelazak preko granice semantičkog polja" sad upotpunjen i završen – kao i to da je on, a ne Dreyman, ipak bio središnji junak filma.

Premda možda malo predug i prema kraju već na rubu uvjerljivosti, ovaj je film u svakome slučaju *moćno* ostvarenje, kompleksno, napeto, pa čak i duhovito, za koje se nadam da će stići i u naša kina.

Nad filmom lebdi sjena velikog Brechta – ne samo implicitno, zbog toga što je jedan od dva glavna lika istočnonjemački dramatičar, nego i eksplicitno: knjiga koju Wiesler krade iz Dreymanova stana te čitajući koju počinje svoj proces mentalne transformacije i senzibilizacije, upravo je jedno Brechtovo djelo. Brecht, ranije oštar protivnik nacističkog totalitarizma, podržavao je ipak onaj komunistički. Šteta, jer teško da može biti sreće od radikalnih revolucionarnih utopija. Kakvi god bili snovi autorā *Imperija*, bojim se da oni ne završavaju drukčije nego s prisluškivanjem i zatvorima.

Elektronički mrtvaci

Magdalena Jelić

Film eksploatira fenomen navodne komunikacije s duhovima umrlih kasetofonom i drugim elektroničkim napravama

***Glas smrti (White Noise)*, redatelj Geoffrey Sax; uloge Michael Keaton, Chandra West, Deborah Kara Unger, Ian McNeice; 2005.**

Informacija o "gostovanju" filma *Glas smrti* televizijskog redatelja Geoffreya Saxa u Cinestaru pobudila je u meni interes za žurno pregledavanje samog sadržaja. Radi se, po mojemu mišljenju, o velikom redatelju koji je svoju karijeru najvećim dijelom proveo u televizijskom svijetu radeći na brojnim poznatim filmovima i serijama. Zapravo je ovaj film iz 2005. godine njegov prvi odmak od televizije gdje je ostavio trajan otisak sa sjajnim serijama, od kojih je hrvatskom gledateljstvu sigurno najpoznatija *Lovejoy*, ili *Državnik novog kova* s fantastičnim Rikom Mayallom.

Komunikacija s mrtvima

Ovaj film govori o fenomenu poznatijem kao elektronički glasovni fenomen – EGF (na engleskom: *EVP – Electronic Voice Phenomenon*), koji, moram primijetiti, u ovom filmu niti je precizno niti je dobro objašnjen. Riječ je, naime, o navodnoj komunikaciji s duhovima umrlih kasetofonom i drugim elektroničkim napravama.

Uvjerenje da postoji takav oblik komunikacije s mrtvima pojavio se zahvaljujući gospođi Sari Estep iz Amerike, koja je predsjednica američke udruge za elektronički glasovni fenomen. Ona tvrdi kako je još 1970-ih uspjela snimiti glas svoga pokojnog supruga na svome magnetofonu. Uvjerena da se radi o glasovima ljudi koji su umrli, vjerujući kako je to dokaz da postoji život poslije smrti. Također tvrdi kako na snimljenim vrpcama čuje i glasove izvanzemaljaca. Kaže kako je snimila oko dvadeset tisuća glasova, što izvanzemaljaca što lutajućih duša pokojnika. Više o njoj i samom fenomenu možete pronaći na internetskim stranicama udruge, gdje ujedno možete preslušati razne snimke i pregledati fotografije?! Molim vas da zadržite barem malu dozu kritičnosti i skepse prilikom pregledavanja i preslušavanja navodnog svijeta mrtvih!!!

Zanimanje za taj fenomen, kažu, počelo je još davne 1920, kada je novinar *Scientific Americana* prilikom intervjua s Thomasom Edisonom pitao poznatog izumitelja o mogućnostima kontaktiranja mrtvih. Edison, koji je bio čovjek čvrstih religioznih uvjerenja, rekao je kako nitko zapravo ne zna prelazi li naš duh u drugi oblik postojanja, no kako je moguće da će jednog dana biti izumljen aparat koji će biti toliko osjetljiv da će moći precizno bilježiti eventualne kontakte s nekim drugim svjetovima. Ne postoje dokazi da je sam izumitelj pokušavao napraviti takvu napravu, ni da je mogao predvidjeti kako će duhovi pokušavati kontaktirati s nama putem kasetofona i televizijskih prijamnika.

Skeptici naravno govore kako je riječ o raznim smetnjama tehničkog porijekla te kako ljudi u buci razaznaju ono što žele čuti. Radi se o navodnim psihičkim fenomenima (ili možda poremećajima) poznatim pod nazivima *paredolia* i *apofenia*. Psiholozi kao najjednostavnije objašnjenje za EVP kažu kako je riječ o proizvodu našeg vrlo kompleksnog mozga, čemu se pridodaje snažna emocionalna želja da se kontaktira s pokojnikom.

Spašavanje onih koji upravo trebaju umrijeti

U filmu Michael Keaton glumi Jonathana Riversa, uspješnog arhitekta kojem umire žena. Izgled samog gospodina Keatona bio je zapravo više od očekivanog. Primjećujem kako svoj ljepuškasti izgled može zahvaliti tamnom "skvarcanom" tenu i pramenovima prošaranoj kosici. Pritisak Hollywooda da se mladolikost zadrži do smrti, vidljivo, nije ni njega zaobišao. Nekako se čini kako je Hollywood postao grad prepun degutantnih starčića s umjetnim tijelima i smrznutim izrazima lica.

U filmu našeg glavnog junaka kontaktira lik kojeg glumi Ian McNeice tvrdeći kako mu se preko prijamnika javila njegova pokojna supruga. Skok po skok i već se susrećemo sa scenom u kojoj je Michael okružen ekranima te počinje opsjednuto proučavati fenomen i spašavati ljudske živote zahvaljujući prikazima iz budućnosti i javljanjima i živih i mrtvih. U ovome trenutku upitate se što je zapravo sam fenomen jer se od prvotnog šturog objašnjenja kako se radi o fenomenu u kojem se mrtvi javljaju zvukovima i slikama preko aparata odjednom nalazite u priči o borbi između dobra i zla u kojem Keaton poput pravog heroja jurca u pokušaju da spasi one koji upravo trebaju umrijeti. Triler vas u cijeloj toj zbrci pokušava održati budnim plašeći vas glasnim zvukovima i duhovima koji se pojavljuju iznenada i brzo, što pomalo podsjeća na kretanja mrtvih duša iz popularnog *Šestog čula*.

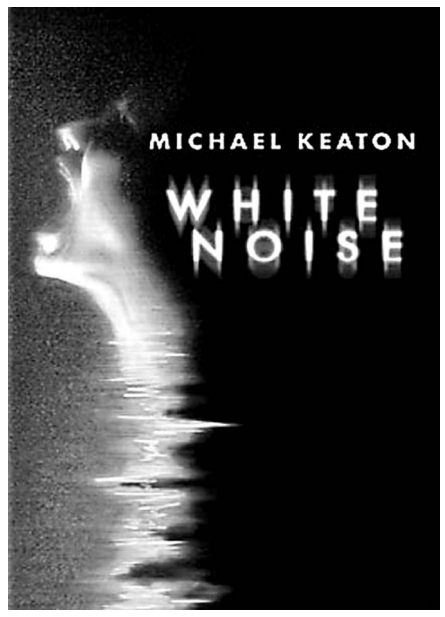

U određenom se trenutku upitate što je zapravo sam fenomen jer se od prvotnog šturog objašnjenja kako se radi o fenomenu u kojem se mrtvi javljaju zvukovima i slikama preko aparata odjednom nalazite u priči o borbi između dobra i zla u kojem Keaton poput pravog heroja jurca u pokušaju da spasi one koji upravo trebaju umrijeti

Iz kina izlazim bez pretjeranih pozitivnih emocija i s nekoliko upitnika iznad glave. Naime, ukoliko se niste pripremili i proučili fenomen ili možda već prije niste fanatično osluškivali zvukove sa svojih raznih prijamnika, toplo preporučujem da malo pregledate barem osnovne podatke o fenomenu.

Dobra vijest za poklonike paranormalnih pojava jest podatak da se pregovara o snimanju nastavka. S obzirom na to da je film u Americi zaradio oko 55 milijuna dolara, smatralo se kako je to dovoljan razlog da se krene u nastavak priče.

Velika je vjerojatnost da će se raditi o potpuno novoj filmskoj postavi, no prije nego što bilo koga razapnemo na križ, pružimo priliku "tvornici snova" da nas uvjeri, oduševi, razočara ili što li već.

Jednostavnost u doba kompleksnosti

Olga Majcen

Tema ovogodišnjeg festivala Ars Electronica jest *Simplicity – the Art of Complexity*, a odnosi se na sve veću kompleksnost svijeta i istovremeno našu sve veću potrebu za razumljivošću i razumljivim uvidom u svijet te na zajedničko razmišljanje što jednostavnost i kompleksnost znače u politici, životu, umjetnosti i tehnologiji

U Linzu se upravo održava 27. izdanje festivala Ars Electonica, koji se bavi umjetnošću na raskrižju sa znanošću i tehnologijama. Vjerojatno novčano i tradicijski najstabilnija institucija posvećena tom segmentu umjetnosti na svijetu, Ars Electronica predstavlja ne samo temeljni umjetnički projekt grada Linza već i izniman kulturnopolitički projekt koji privlači turiste iz čitavog svijeta u Linz te čini taj neveliki grad specifičnim, spektakularnim i vrijednim. Nije stoga čudno da čitava regija, sam grad Linz i sve komercijalne tvrtke koje imaju veze s tehnologijom podržavaju Ars Electronicu znajući da je važno vezati ime uz tu prestižnu manifestaciju.

Bombardiranje svjetlećim grafitima

Tema ovogodišnjeg festivala jest *Simplicity – the Art of Complexity*. Tema se, prema objašnjenju kustosa, odnosi na sve veću kompleksnost svijeta i istovremeno na našu sve veću potrebu za razumljivošću i razumljivim uvidom u svijet. Ona je kao i uvijek do sada objedinila simpozij, konferenciju, izložbe i performanse koji imaju za cilj reflektirati globalno stanje umjetnosti i medijske kulture.

Projekt koji temu najbolje ilustrira autorsko je djelo njujorškog kolektiva za istraživanje grafita – The Graffiti Research Lab, čija je jednostavna akcija vrlo vidljiva, minimalno tehnički zahtjevna i zbog toga vrlo široko dostupna. Oni su naime osmislili svjetleći grafit koji može svatko načiniti u kućnoj radinosti od magneta, malo ljepljive trake i LED dioda. Nakon što su napravili radionicu u kojoj su posjetitelji sami izradili svjetla, organizirali su gađanje tramvaja broj tri na ulicama Linza. LED diode u svim bojama proširile su se Linzom poput virusa, a svjetleći tramvaj je u jednoj noći bio četiri puta bombardiran. Umjetnici su dobili priznanje za svoj projekt kao jedan od inventivnijih i demokratičnih rješenja pisanja grafita na nemogućim mjestima i nemogućim sredstvima.

Simpozij na temu jednostavnosti, koji obično okuplja važna imena svjetske teorije medija, ove se godine samo jedan dan održao u Bruchnerhausu, dok je idući dan dislociran "na selo". U romantičnom ambijentu baroknog samostana St. Florian, u raznim freskama oslikanim i štukaturama ukrašenim prostorijama održavale su se prezentacije najnevjerojatnijih ideja o novomedijskoj umjetnosti.

Neobična ideja spajanja povijesnih vrijednosti i tradicije s promišljanjem budućnosti kulminirala je koncertom u golemoj crkvi gdje su zajedno zazvučale upravo restaurirane orgulje i semplovi i miksevi s dvaju laptopa smještenih na oltaru. Brojna, većinom ateistička publika uživala je u zvukovima kakve crkva vjerojatno nikad nije čula, kao ni redovnici koji su povremeno provirivali s raznih strana. Umjetnički direktor festivala Gerfried Stocker zajedno s upraviteljem samostana čitav je nastup pratio iz pozlaćene lože.

Iako su posjetitelji simpozija na selu uživali u ambijentu, ležali na travi u dvorištima, lutali baroknom arhitekturom i vidjeli njihovu prekrasnu baroknu knjižnicu, ipak je to bio predmet kritike jer je festivalska atmosfera u samom Linzu taj dan nestala, a čitavo iskustvo St. Foriana nije svima bilo dostupno.

Portret od ping-pong loptica

Kustos simpozija bio je John Maeda, dizajner, medijski umjetnik i predavač na bostonskom MIT-u , koji je izjavio: "Jednostavnost je tema koja ne omogućuje jednostrane i jednostavne odgovore.

foto: Tomislav Pokrajčić

foto: Tomislav Pokrajčić

Živimo u tehnološki sve kompleksnijem svijetu gdje ništa ne radi kao što bi trebalo, što nas na kraju dana čini gladnima jednostavnosti. Ironično, kada biramo između više ili manje, genetski smo programirani da želimo više – 'Želiš li veliki kolač ili manji?', ili: 'Želiš li računalo s deset procesora ili jednim?' Izbor je jednostavan, nije li?"

Maeda se predstavio jednostavnom prezentacijom gotovo u stilu *stand up* komičara jednako se baveći svojim radom kao i svojim doručkom. Hongkonški arhitekt Gary Chang zaintrigirao je publiku svojim inovativnim rješenjima za velik broj ljudi u malim prostorima, u stanovima u kojima je sve mobilno i multifunkcionalno. Svoju tvrtku EDGE osnovao je 1994, a najpoznatiji je po hotelu znakovita imena "Suitcase" – kofer, te po vlastitom stanu od tridesetak četvornih metara, koji je dijelio s roditeljima te četvero braće i sestara. Dizajnom čipa, koji je eksperimentalno ugrađen u mozak jednog paraliziranog ljudskog pokusnog kunića, a koji mu omogućuje da ispiše mislima rečenicu na računalu i na taj način komunicira, bavio se Hugh Herr, predavač na MIT-u.

U Bruchnerhausu se održala izložba na temu *Simplicity*. Tamo je dominirao rad *The PingPongPixel* nizozemskog umjetnika Jonathana den Breejena, koji je osmislio digitalno-mehaničku napravu koja stvara portret od ping-pong loptica u raznim tonovima sive, bijele i crne. *Mobile City* bila je druga tema izložbe. Radovi su se bavili različitim dizajnima za telefoniranje te mogućnostima GPS tehnologije. Posebne cipele dizajnirane za navođenje prema destinaciji, koje usmjeravaju kretanje vlasnika, predstavljaju viziju budućnosti za turiste, ljude koji se slabo orijentiraju i zaboravljive.

Ars Electronica Centar u velikoj je mjeri promijenio svoj zaigrani postav u kojem uvijek najviše uživaju djeca. Virtualni svijet *Cavea* postoji od '96. godine i predstavlja prvi takav prostor na svijetu koji je otvoren za posjetitelje. Iako već raspolažu zbirkom virtualnih prostora od kojih neki omogućuju iznimno adrenalinsko iskustvo, vidi se da je tema virtualne stvarnosti unazad nekoliko godina postala sporedna tema na polju novomedijske umjetnosti. Razvoj senzorske tehnologije usmjerio je novomedijsku umjetnost u smjeru u kojem mozak slijedi tijelo, a ne obrnuto, što vjerojatno nešto govori i o društvenom ustrojstvu, ideologiji i aparatima upravljanja.

Za svakoga po nešto

U centru i dalje dominiraju radovi japanskih umjetnika iznimno visokih estetskih kriterija, s ne toliko važnim konceptima. Guliverov svijet, virtualni let ili prsteni koji omogućuju bučno bubnjanje na ljudskom tijelu samo su neki od primjera novokupljenih radova ili novih produkata Future Laba.

Glavna izložba u OK centru, koja prikazuje situaciju u umjetnosti na raskrižju sa znanosti i tehnologijama, bila je nešto manja nego prošlih godina, ali ne i nezanimljiva. Zlatnu Niku za interaktivnu umjetnost dobio je umjetnik iz San Francisca i predavač sa Stanforda – Paul DeMarinis. Većina njegovih radova bavi se zvukom na vrlo inventivne načine, koristeći se raznolikim izumima. *The Messenger* je internetska instalacija koja se temelji na ranim prijedlozima električnog telegrafa katalonskog znanstvenika Francesca Salve. Ona propituje metafore upisane u nerealizirane tehnologije i pokušava otkriti njihovo porijeklo. Rad koji je izložio bavi se DeMarinisovim *inboxom*. Naime svaki put kada novi *e-mail* dođe u DeMarinisov *inbox* u prostoru se OK centra na tri različita načina ispisuje njegov sadržaj. Načini su sljedeći: u malim staklenkama sa slovima španjolske abecede stvaraju se mjehurići ispisujući na taj način riječi; velika vjedra za vodu s cvjetnim i voćnim uzorcima proizvode glas koji kaže koje je slovo u pitanju, ili slova obješena na kosture zatitraju proizvodeći svojevrstan *danse macabre*. No da bi se poruka doista pročitala, potrebno je provesti izvjesno vrijeme u prostoru.

Cjelokupna manifestacija ove je godine još jednom demonstrirala svoju spektakularnost i grandioznost i time je privukla nebrojene posjetitelje. Ars Electronica je od svojih početaka do danas razvila cjelokupni lanac u kojem postoji za svakoga po nešto. Produkcijski dio – Future Lab situiran u Linzu najviše zanima umjetnike; muzej koji funkcionira čitavu godinu privlači djecu; veliki spektakularni koncerti na obali Dunava s dobrotvornom svrhom najširi sloj ljudi; simpozij pak priziva stručnjake za neka specifična područja, a izložbe i kolektivne akcije poput gađanja tramvaja mlađu publiku. Projekt *Moon Ride*, održan na glavnome trgu, demonstrirao je kolektivnu svijest koju ta manifestacija proizvodi. Posjetitelji Linza i njegovi stanovnici mogli su priključiti svoje bicikle na generator koji je iz njihova tlačenja pedala crpio i pohranjivao energiju te pojačavao svjetlo alternativnog mjeseca, velikog balona iznad trga.

razgovor

Tonino Picula i Nenad Čanak

Petnaestogodišnje odumiranje

Omer Karabeg

Kako se na stabilnost u regiji odražava završni proces raspada Jugoslavije u emisiji *Most* Radija Slobodna Evropa razgovarali su Tonino Picula, predsjednik Glavnog odbora SDP-a, i Nenad Čanak, bivši predsjednik Skupštine Vojvodine i lider Lige socijaldemokrata Vojvodine

Zašto raspad Jugoslavije tako dugo traje? Već je petnaesta godina od početka rata na području bivše Jugoslavije, a raspad nekadašnje zajedničke države nije završen.

– **Tonino Picula**: To je pitanje koje i mi koji se bavimo politikom, pogotovo vanjskom, često sebi znamo postaviti. Prateći događaje sve ovo vrijeme dolazim do pomisli da je u toku pretposljednje poglavlje u vrlo dugom rastakanju jedne složene državne zajednice koja se očito nije mogla održati. Međutim, odmah potom pomislim da je, pored ovog procesa rastakanja Jugoslavije, na sceni i proces stvaranja europskog zajedništva koje će zamijeniti ono nekadašnje jugoslavensko. I postavljam si pitanje – je li to uistinu tako. Je li doista svim državama, nasljednicama bivše Jugoslavije, trasiran zajednički put u ujedinjenu Europu i hoćemo li se uskoro otresti jedne baštine koju nije tako lako ostaviti iza sebe? Anarhičnost i nasilnost raspada socijalističke Jugoslavije ostavila je poprilično duboke političke, ekonomske i psihološke posljedice koje će se dugo osjećati u ovom dijelu Europe.

Milošević monstrum, Koštunica zagađenje

– **Nenad Čanak**: Mislim da raspad Jugoslavije neće biti završen ni kada se Kosovo osamostali, što je, naravno, neumitno. Rekao bih da je pitanje onoga što zovemo Jugoslavija pitanje unutrašnjeg osećaja u Beogradu. A taj beogradocentrizam, odnosno osećaj više vrednosti u odnosu na celokupnu okolinu, bio je jedan od vrlo značajnih korena svega što se događalo devedesetih godina. Pazite, mi smo imali devedesetih Slobodana Miloševića, a od devedesetih, uslovno ću reći, Vojislava Koštunicu, mada je on samo reprezent jednog načina mišljenja, rukavica navučena na gvozdenu šaku pojedinih službi. Dakle, imali smo Slobodana Miloševića kao monstruma, a sad imamo Vojislava Koštunicu kao zagađenje. Sa monstrumom je lako boriti se - on ima lice, on ima ime i prezime. Zagađenje je daleko teže locirati, odakle dolazi i šta se s njim zbiva. Raspad Jugoslavije bio je isprovociran time što se tragalo za načinom kako da Beograd bude centar sveta, pa pošto nije mogao to biti, onda će biti centar Jugoslavije, pa pošto ni to ne može, biće centar skraćene Jugoslavije, pa ako ni to ne može, onda će biti centar Srbije ili Srbije bez Kosova, ali zauvek će ostati ta ideja da je Beogradu i Srbiji nešto nepravedno oduzeto. Dok se ne promeni to stanje duha, a to je, moram reći, sve teže iz jednostavnog razloga što je devedestih godina u Srbiji bilo daleko više ljudi nego danas koji su se protivili ovakvom načinu razmišljanja, koji promiviše i aktuelna vlada Srbije, Srbija će se ponašati kao lisica koja sebi hoće da odgrize nogu uhvaćenu u zamku lovca, ali je do sada odgrizla već tri noge a još uvek se nalazi u zamci, a ta zamka je način razmišljanja koji se nije menjao od Ilije Garašanina pa do današnjih dana.

Je li Kosovo završno poglavlje?

Gospodine Picula, mislite li da će se raspad Jugoslavije konačno završiti eventualnom nezvisnošću Kosova?

– **Tonino Picula**: Kad sam rekao da je u toku pretposljednje poglavlje rastakanja Jugoslavije, mislio sam na mogućnost da nakon emancipacije Kosova, nakon sticanja nekog oblika državnosti, doista zavlada mir u ovom dijelu Europe. Nisam, međutim, siguran da je to tako lako moguće, jer znamo da entiteti, kada se zaokruže u državu, imaju potrebu da svoju državnost na određen način dokazuju ne samo vlastitom stanovništvu nego i susjedima. Prema tome, doista nisam siguran da je sve ovo što se sada događa i kraj postjugoslavenskih tranzicijskih drama. Znam samo da je ovo jedna od etapa u rješavanju albanskog nacionalnog pitanja na Balkanu. Hoće li zbog uznapredovalih eurointegracijskih procesa to biti izvedeno mirnim putem ostaje da se vidi.

Gospodine Čanak, hoće li eventualnim proglašenjem nezavisnosti Kosova albansko pitanje bilo konačno skinuto sa liste gorućih balkanskih problema?

– **Nenad Čanak**: Naravno da ne bi iz jednostavnog razloga što nijedno proklamativno rešenje ne rešava ništa. Ne možete očekivati da postoji Albanija na čijim granicama sa svih strana žive Albanci i da to pitanje bude rešeno. Hteo bih da još nešto dodam. Bojim se da ćemo posle osamostaljenja Kosova doći u poziciju da se sva retorika koju smo do pre samo nekoliko meseci slušali na račun Crne Gore, a sada je upućena Kosovu, prenese na Vojvodinu, ili Sandžak, ili negde drugde, jer Beograd, ovakav kakav je danas, ne može da živi bez problema. Danas imamo apsolutno istu matricu klerikalizacije i fašizacije društva i potpunog nepristajanja na to da se oko države Srbije bilo šta događa kakvu smo imali devedesetih godina. Za državu Srbiju ne postoji okruženje. A država Srbija nije država, nego je Beograd. A nije čak ni Beograd, pa ni krug "dvojke", nego par kuhinja u kojima se kuva sudbina miliona. E, to je ono što je tragedija i tragična sudbina ovih prostora.

Što s Republikom Srpskom?

Čini se da se ove rasprave oko nezavisnosti Kosova direktno odražavaju na Bosnu i Hercegovinu. Vodeći političari u Republici Srpskoj nikada se od kraja rata u Bosni i Hercegovini nisu tako otvoreno zalagali za pravo Republike Srpske na samoopređeljenje. Kako vi na to gledate, gospodine Picula?

– **Tonino Picula**: Meni se čini da je problem u tome što je Bosna i Hercegovina puno više proces nego zaokružena država. Deceniju nakon Dejtonskog sporazuma zaista se može zaključiti da je taj papir potpisan u bazi Wright Patterson u Ohiju jedna vrsta kvalitetnog sporazuma o prekidu vatre, ali ne i dokument na kojem se mogla utemeljiti autonomna država koja ima uredno posložene sve elemente potrebne za funkcioniranje. Unutar Federacije imate stalne konflikte između bošnjačkih i hrvatskih političara o podjeli onog dijela vlasti koji im je ostavio dejtonski ustav, a na području Republike Srpske stalni strah da bi bilo kakva promjena unutar Bosne i Hercegovine lišila Republiku Srpsku elemenata državnosti koje ona doista posjeduje. Vidimo da ni političari iz Bijele kuće nisu bili osobito uspješni prilikom ovog zadnjeg pokušaja da se Bosna i Hercegovina redefinira odustajanjem od nekih loših dejtonskih rješenja, jer je razina otpora unutar Republike Srpske takva da može, barem se meni tako čini, urušiti cijeli koncept na kojem ovako krhko počiva Bosna i Hercegovina. Nitko ne želi ponovo vidjeti Bosnu i Hercegovinu kao žarište političkog ili, ne daj Bože, nekog drugog, sukoba na jugoistoku Evrope koji bi bio izvorište novih tisuća izbjeglica u pravcu zapadne Europe. Prema tome, možemo mi Republiku Srpsku doista opisivati kao svojevrsnu DDR, dakle kao poslijeratnu tvorbu koju će razvoj političkih odnosa staviti *ad acta*, ali ovoga trenutka mi se

Nenad Čanak: Pitanje onoga što zovemo Jugoslavija pitanje je unutrašnjeg osećaja u Beogradu. A taj beogradocentrizam, odnosno osećaj više vrednosti u odnosu na celokupnu okolinu, bio je jedan od vrlo značajnih korena svega što se događalo devedesetih godina

ne čini da je to realna mogućnost. Očito je da je budućnost Bosne i Hercegovine u redefiniranju i odustajanju od nekih dejtonskih rješenja, ali to neće biti moguće izvesti samo unutar Bosne i Hercegovine, nego će se međunarodna zajednica, kao i prije 11 godina, morati svojski potruditi da do takvog rješenja i dođe.

– **Nenad Čanak**: Jako mi se dopalo ovo poređenje Republike Srpske s DDR-om. Samo ima tu jedna razlika. Tačno je da je između DDR-a i Savezne Republike Nemačke postojala ratna granica, ali s obe strane je bio isti narod. A ovde imate ratnu granicu i genocidom proizvedenu etničku, hajde da je tako nazovemo, čistoću, mada bih ja to nazvao daleko grubljim imenom.

BiH kao "kolekcija različitih asimetrija"

No, ni Evropska unija ni Sjedinjene Američke Države ne uzbuđuju se mnogo zbog tenzija koje su u Bosni i Hercegovini izazvale priče o samoopredjeljenju koje dolaze iz Republike Srpske. Neki u tome vide potvrdu teze da će Srbiji biti dozvoljeno da gubitak Kosova kompenzira otcjepljenjem Republike Srpske. Ima li istine u tim spekulacijama?

– **Tonino Picula**: Ako ima istine u takvim spekulacijama, tada nije upitna samo budućnost ovakve ili neke druge Bosne i Hercegovine nego takva politička logika dovodi u pitanje i stabilnost cijelog europskog jugoistoka, pa i same Europske unije. Kako ja vidim stvari? Sadašnja Bosna i Herecgovina je prava kolekcija različitih asimetrija. One se ogledaju prije svega u podjeli na dva entiteta nastaloj na ratu i razaranju ljudskih sudbina, kao i u mnogim teritorijalnim nelogičnostima. Na primjer, na području Federacije Bosne i Hercegovine imate podjelu na županije koje imaju goleme ovlasti, ali toga nema u Republici Srpskoj. Pored tih silnih asimetrija imate i dva načela koja suvereno vladaju već 11 godina. Jedno je opstrukcija domaćih političara kojima nijedno kretanje naprijed ne odgovara jer su više ili manje nastali u ratnim vremenima, a, s druge strane, imate golemu razinu oportunizma na strani birokracije Europske unije i međunarodne zajednice u Bosni i Hercegovini koja itekako dobro živi na račun tog oportunizma. Ta birokracija na najave iz Republike Srpske da će ona potražiti samostalan put izvan Bosne i Hercegovine gleda kao na neku vrstu predizbornog političkog tjeranja i ne pridaje veći značaj nečemu za što zna da se neće razviti u ozbiljniji politički projekat. Jer, čini mi se da Srbija u ovom trenutku nema ni političke, ni gospodarske, ni druge kapacitete da odradi nužne preokrete ni unutar vlastitog bića kako bi se riješila defekata iz prošlosti, a kamoli da efiksno potpomaže jedan secesionistički pokret u svom neposrednom susjedstvu. Prema tome, mislim da se radi o jednoj standardnoj opstrukciji, u ovom slučaju političara iz Republike Srpske, na šta smo već naviknuti, i nastavku jednog uobičajenog oportunizma od strane međunarodne zajednice. Ne vidim da sve to može izazvati ozbiljniju političku štetu, ali Bosna i Hercegovina doista jest još uvijek otvoreno pitanje za međunarodnu zajednicu.

Gospodine Čanak, mislite li vi da Srbija može biti kompenzirana za gubitak Kosova nekom vrstom priključenja Republike Srpske njenoj teritoriji?

– **Nenad Čanak**: Ja u to duboko ne verujem iz jednostavnog razloga što oficijelni krugovi u Washington za celu priču na Balkanu imaju samo jednu reč, a to je stabilnost. A takva stvar bi poremetila stabilnost. Na to ne bi pristali ni Vašington ni Evropska unija. Republika Srpska, hajde da budemo precizni, ne bi mogla da nastane da nije bila finansirana iz Srbije, i to direktno iz Beograda. Isto važi za takozvanu Republiku Srpsku Krajinu i svega toga ne bi bilo da iza toga nisu stajale srbijanske tajne službe. To svi znamo i to je i dokazano na procesima u Hagu, ali to je istina sa kojom u Srbiji niko neće da se suoči. Podsetio bih da sam ja još 2001. godine tražio od Vojislava Koštunice da objasni kako to da je 1.600 oficira Republike Srpske na platnom spisku Savezne Republike Jugoslavije, iako je Milošević u to vreme već bio u Haagu. Nikada nisam dobio odgovor, nego sam postao *persona non grata* u koaliciji u kojoj sam učestvovao od pada Miloševića.

Srbija glavni izvor nestabilnosti u regiji?

Gospodine Picula, mislite li da će nakon rešenja pitanja Kosova Bosna i Hercegovina biti glavni izvor nestabilosti u regionu?

– **Tonino Picula**: Ona je već ovog trenutka otvoreno pitanje na koje nema jasnoga odgovora. U Daytonu je posao obavljen do pola, a druga polovica posla nije urađena čak ni nakon gotovo 65 milijardi eura, neko je pomenuo tu brojku, uloženih u budućnost Bosne i Hercegovine. I sada imate, naravno, jednu vrstu zasićenja Bosnom i Hercegovinom. Dobar dio međunarodne zajednice nema ideju kako da taj problem riješi. Jer, ne prijeti nikakva neposredna ratna opasnost i nema više onog potiska koji je pred deset godina uspostavio kakav-takav mir u Bosni i Hercegovini. Bojim se da taj oportunizam i to okretanja glave dugoročno neće donijeti koristi Bosni i Hercegovini.

– **Nenad Čanak**: Mislio sam, mislim i misliću da će Srbija biti glavni izvor nestabilnosti u regionu, a ne Bosna, iz jednostavnog razloga što je svugde u okruženju, u svim bivšim jugoslovenskim republikama, došlo do određenih promena i pomaka u nastojanjima da se prihvate evropski standardi. Jedino se u Srbiji to nije desilo. Jedino se u Srbiji zadržala ista ona arhitektura i strukturu kakva je bila i ranije i bojim se da će nakon odlaska Kosova iz Srbiji nastati ono što se u žargonu zove "mala bara, mnogo krokodila", to jeste mali prostor sa puno pritisaka, što će se, na daleko manje efikasan način nego ranije, ali i dalje vrlo opasan odražavati na susededne zemlje, naročito na one gde žive građani srpske nacionalnosti. Tu, pre svega, mislim na Bosnu i Hercegovinu, Kosovo i Crnu Goru koju ne treba ni slučajno zaboraviti u svemu tome, jer u Crnoj Gori priča još uvek nije završena.

> Tonino Picula: Možemo mi Republiku Srpsku doista opisivati kao svojevrsnu DDR, dakle kao poslijeratnu tvorbu koju će razvoj političkih odnosa staviti *ad acta*, ali ovoga trenutka mi se ne čini da je to realna mogućnost. Očito je da je budućnost Bosne i Hercegovine u redefiniranju i odustajanju od nekih dejtonskih rješenja

Hrvatsko-srpski odnosi

Da li još uvek važi ona teza, koja je bila dominatna tokom postojanje Jugoslavije, da su srpsko-hrvatski odnosi ključ za stabilnost zapadnog Balkana?

– **Nenad Čanak**: Verujem da je to bilo tako u Jugoslaviji, ali danas to manje-više nije tako iz jednostavnog razloga što država Srbija nema nijedan milimetar granice sa Hrvatskom, i pošto nema granice s Hrvatskom onda nema ni problema, jer najbolji je, kaže jedna cinična izreka, onaj susedi s kojim se ne graničimo. Osamostaljenjem Crne Gore prekinut je južni kontakt sa Hrvatskom koji je postojao preko Primorja. Vojvodina je neodvojivi deo Srbije, ali autonomijom Vojvodine i mogućnošću pogranične saradnje, koju smo od 2.000 godine razvijali sa pograničnim delovima Hrvatske, i to pitanje se relativizuje.

– **Tonino Picula**: Budimo otvoreni, hrvatsko-srpski odnosi, točnije odnosi između Srbije i Hrvatske, nikad nisu bili niti će biti obična bilaterala. Upravo zbog složene, na momente vrlo teške dimenzije njihovih odnosa, i dan-danas uvijek treba pozdraviti svaki napredak u odnosima između Zagreba i Beograda, jer to, doprinosi i relaksaciji ukupnih odnosa na jugoistoku Europe. Međutim, točno je da su se danas vremena promijenila. Zalažem se za jednu vrstu policentričnosti. Naime, unutar nekih država na postjugoslavenskom prostoru imate i određene entitete, pa i autonomije, i o tome svakako treba voditi računa kada se planiraju međudržavni odnosi. Prema tome, ne bi bilo dobro kada bi stabilnost Zapadnog Balkana ili jugoistoka Europe počivala samo na jednoj kralježnici, jednoj kičmi – odnosu između Zagreba i Beograda.

Borba s duhovnim zagađenjem iz devedesetih

Vjerujete li da bi na ovom području ponovo moglo doći do krize ozbiljnijih razmera?

– **Nenad Čanak**: Ne verujem da može da dođe do bilo kakve reprize devedesetih godina iz jednostavnog razloga što više za to ne postoje uslovi. Ovoga trenutka nema to ko da uradi, Bogu hvala. Ali, s druge strane, problem je u tome kako je zaustavljen rat na području bivše Jugoslavije. Rat nije završen zato što je pobedio mir, nego zato što se potrošilo gorivo za tenkove, a topovi su zarđali - i to je ono što je zastrašujuće u svemu ovome. Govorim iz prespektive Vojvodine i Srbije, dakle, iz perspektive zemlje u kojoj se nije promenilo ono što je dovelo do rata na prostorima bivše Jugoslavije. Mi se sada ovde borimo sa jednom vrstom intelektualnog i duhovnog zagađenja koje je posledica događanja iz devedestih godina, a nastavilo se, nažalost, pod drugim imenima i sada. I mislim da to je sveti posao koji se mora uraditi da bi se Srbija detoksikovala od nacionalsocijalističkog i klerofašističkog zla koje se u njoj uvrežilo u proteklih petnaestak godina.

– **Tonino Picula**: Bio sam često pitan je li moguće očekivati reprizu jugoslavenskih devedesetih na jugoistoku Evrope u uvjetima trećeg milenija. Ne vjerujem da su mogući konflikti i ratovi onakvih razmjera kakvim smo bili svjedoci ili sudionici, kako ko, početkom devedesetih. Međutim, bojim se nečega drugog. Ako nije realno očekivati sudare država na ovom području, nije van pameti očekivati sukobe unutar pojedinih političkih zajednica, pogotovo ako one još nisu do kraja definirane ili ukoliko, zbog svoje nefunkcionalnosti, same proizvode konflikte među vlastitim građanima. Pri tome mislim, prije svega, na Bosnu i Hercegovinu, a, evo, i analiza situacije u Srbiji, koju je vrlo plastično i živo odslikao gospodin Čanak, daje razloga za takav odgovor. Dakle, da ponovim, ne očekujem sukobe između država, ali mogući su sukobi i tenzije, možda i konflikti, unutar pojedinih političkih zajednica. z

Hrvatska i NATO

Vinko Grgurev

Tvrdnja da bi NATO štitio Hrvatsku nema čvrstih argumenata jer okolnosti Daytonskoga sporazuma sugeriraju da "međunarodna zajednica" nije htjela na početku spriječiti rat koji je insceniran radi privatiziranja nacionalnih vrijednosti

Ima li smisla da se Hrvatska uključi u Sjevernoatlantski savez (NATO)? Ako ima, a kako gotovo sva politička elita smatra, onda bi to trebalo dokazati, dapače, i pobijanjem suprotnih stajališta. Ako nema, onda i za to stajalište treba iznijeti plauzibilne argumente u raspravi sa svojim oponentima. Smisleno može biti samo ono što se logički slaže sa svojom svrhom. Naime, ako bi argumenti bili proturječni, onda stajalište ne bi bilo prihvatljivo; ako ne bi bili proturječni, onda bi mogli biti značajni u projiciranju odgovarajućeg političkog čina. Ne bi nitko smio biti povrijeđen ako bi se otkrile proturječnosti u njegovu stajalištu. Uostalom, svako stajalište je hipoteza koju valja provjeravati i dokazivati.

Tko smo u vojnom paktu?

Kritički odnos prema sebi, kao metoda otkrivanja istine, moralno je stajalište: logična konzistencija uvjet je i načelo ozbiljne politike.

Nužno je radi smislenoga političkog čina eksplicirati, prije svega, specifičnost pojmova koji ga bitno utemeljuju? Hrvatska bi radi osmišljavanja vlastite političke upravljenosti trebala iznijeti na vidjelo to po čemu je NATO – *poseban* – u svojem rodnom pojmu. Isto tako treba staviti u zagrade deklamacije njegovih agenata i to što je Hrvatska *via facti* – kao članica Partnerstva za mir i njegove "jadranske" inicijative s Albanijom i Makedonijom (sutra zacijelo s Crnom Gorom) – pod njegovim pokroviteljstvom.

Sjevernoatlantski savez (NATO) jest vojnopolitički savez.

Taj sud podrazumijeva sintezu elemenata militarističkog i političkog. Kvalifikacija da je NATO vojnopolitička organizacija zahtijeva usporedbu s istorodnim organizacijama. Neprijeporno je da su vojnopolitičke organizacije bile Centralne sile i Antanta. Bio je to i Trojni pakt (Osovina Berlin – Rim – Tokyo). Bila je to i Antihitlerovska koalicija. Bio je to i Varšavski savez, kojem je, svakako, u korijenu Informbiro. Bila je i Jugoslavenska narodna armija vojnopolitička organizacija. Dakle, i *Antante*, i *Centralnih sila*, i *Trojnoga pakta (Osovine Berlin – Rim – Tokyo)*, i *Antihitlerovske koalicije (Saveznika)*, i *Varšavskoga saveza*, i *Jugoslavenske narodne armije – vojnopolitička organizacija* – unatoč ratnim sukobima među njima pojedinima ili/i čak u njima samima – jest *rodni pojam*. U njihovu opsegu nesumnjivo je i *Sjevernoatlantski savez (NATO)*. Bilo subjektivno, bilo objektivno, direktno ili/i indirektno, Hrvatska je sa svakom tom vojnopolitičkom organizacijom bila u doticaju. I sa svakom je imala teških iskušenja.

Prvi svjetski rat konzekvencija je nastojanja, spram *starih* nacija, onih *mladih* u njihovu svjetskom kapitalističkom konstituiranju i situiranju. Nastup po toj Plessnerovoj klasifikaciji *par exellence* mlade nacije – *njemačke* – nakon ujedinjenja 1871. bio je motiv *starim* nacijama da shvate kako su došle do svojih granica u kolonijalističkoj ekspanziji i da potvrde njihov doseg nadomještanjem međusobne konkurencije mogućim savezništvom.

Berlinski kongres 1878. prekretnica je u odnosu snaga pojedinih europskih nacija na svjetska povijesno-politička zbivanja. Kancelar Otto von Bismarck promovirao je svoje interese naspram Sanstefanskoga mira kojim su slavenske zemlje zadobile na Balkanu snažniji politički utjecaj nakon potiskivanja turske prevlasti.

Kako Hrvatska može biti "punopravna" članica najsnažnije militarističke korporacije u historiji čovječanstva?

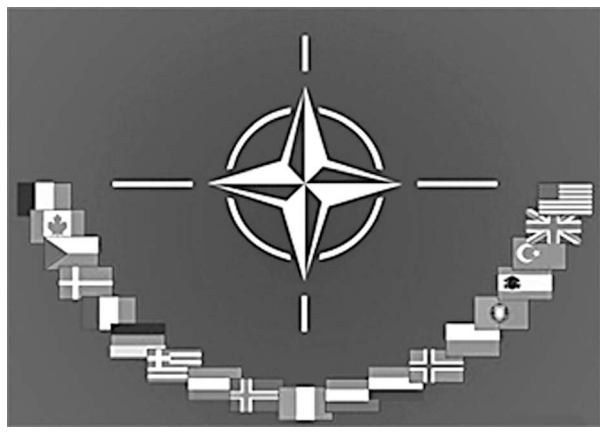

Hrvatska – "ničija" zemlja

Na Berlinskom kongresu Njemačka se potvrdila kao politički činitelj, na Balkanu, na kojem je Austro-Ugarska dobila koncesiju na Bosnu i Hercegovinu. Formalizacija njemačkog i austrougarskog političkog zbližavanja 1879. svjedoči o nastojanju *mladih* nacija na zajedničkom realiziranju onoga što su prije njih realizirale *stare* nacije. Politička bliskost sa zemljama na putu, do Indije, bila je jamstvo zacrtanoga *Drang nach Osten*. Ulaganja u željezničku prugu od Berlina do Bagdada upečatljiv je pokazatelj. Sporazumijevanjem 1882. s Njemačkom (i s njezinom saveznicom Austro-Ugarskom) – Italija, zemlja koje je, zbog kasnoga nastupa, nakon ujedinjenja 1870., kao mogućega subjekta na svjetskoj kapitalističkoj sceni, historijska sudbina jednaka Njemačkoj, vidjela je svoju kolonijalnu promociju, prije svega, na Sredozemlju. Međutim, ona se pokazala nepouzdanim saveznikom zbog pretenzija na isto područje (istočna obala Jadrana i neka područja u Alpama). Konstituirale su se Centralne sile i interpolirala mogućnost divergencije među njima.

Ta linija od Berlina do Bagdada istaknula je Balkan kao osobito značajno područje sučeljavanja Centralnih sila i Srdačnoga sporazuma (*Entente cordiale*) Engleske i Francuske 1904. Englesko-ruskim sporazumom 1907. zaokružen je taj europski savez začet francusko-ruskim ugovorom 1893.

Formalnopravno je Hrvatska, kao element Austro-Ugarske, bila pokretač rata, ali je to privid jer ni po čemu nije odlučivala o toj inicijativi odnosno bila je, štoviše, osim Frankove pravaške frakcije, u opoziciji prema njoj. Krležina književnost oslikava opstrukciju Hrvata njezinim ratnim nastojanjima. Ipak, diljem svi-

jeta, u Australiji, to jest ondje gdje su dominirale zemlje Antante, Hrvati su zbog "podaništva" Austro-Ugarskoj, bili konfinirani u logorima.

Kako se zahvaljujući Hrvatsko-srpskoj koaliciji i Jugoslavenskom odboru Hrvatska postavila protiv habsburške politike, jamačno protiv aneksije Bosne i Hercegovine i protiv napada na Srbiju kojim je počeo prvi najveći imperijalistički rat, odnosno postavila se na stranu Antante očekujući od nje razrješavanje legitimnih političkih zahtjeva – Londonski ugovor 1915. najrječitije je svjedočenje o tome kako je demokratskom frazeologijom moguće u ime najgrublje političke pragmatike odstupiti od logičkih i etičkih načela. Italiji, da bi pristupila Antanti, obećani su određeni dijelovi hrvatske obale. Vlada Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca bila je prinuđena potvrditi tu "savezničku" odluku Ugovorom u Rapallu 1920. s izvršnom vlasti Kraljevine Italije. Eto, hrvatski teritorij bio je "ničija" zemlja za podmirivanje ratnih dugova. Nije li to vrlo rječito upozorenje?

Partizani i saveznici

Drugi svjetski rat osebujna je repriza prvosvjetskoratne konfrontacije.

Dio hrvatskih političkih snaga, to jest ustaše Ante Pavelića, oslonio se na fašističku Italiju i nacističku Njemačku, očekujući da će pod njihovim pokroviteljstvom realizirati hrvatsku državnost. Tendencija (hrvatske) nacije za vlastitom državom korijen je ustaške ideologije, međutim, posljedak apsolutizacije hrvatstva, kao (tobožnje) opozicije velikosrpskoj (rojalističkoj) hegemoniji, način je pobijanja *idem per idem*. I same granice Nezavisne Države Hrvatske po formuli mogućeg trijalističkog elementa "dvojne monarhije" nakon aneksije Bosne i Hercegovine minus ono što je Italiji ustupljeno Londonskim i Rapalskim ugovorom simbol su njezina postavljanja u funkciju novoga germanskog prodora na istok i talijanskih pretenzija na istočnu obalu Jadrana. Vazalski odnos prema europskim silama Trojnoga pakta, kojima je nacionalni fundamentalizam, štoviše, genocidnost, bio politički princip, diskreditirao je ustašku restauraciju hrvatske države. Protusrpstvo, u objektivno multinacionalnoj "endehaziji", i antisemitizam, logično su doveli do toga da je ustaška država dotučena u temelju (koji, u biti, nije ni imala).

Zahvaljujući Narodnooslobodilačkom pokretu, pod vodstvom Komunističke partije Jugoslavije/Hrvatske, odnosno Josipa Broza Tita, nadilaženjem nacionalnih pretencioznosti, Hrvati su, s drugim jugoslavenskim narodima, odlučno pristupili Antihitlerovskoj koaliciji (upravljenoj Atlantskom poveljom koju su 1941. formulirali Churchill i Roosevelt) boreći se protiv nacifašističkog genocidnog imperijalizma. Problematična politika "zapadnih saveznika" prema NOP-u nije završila ni nakon sporazuma AVNOJ-a s kraljevskom vladom Ivana Šubašića. Nakon Drvarske bitke, u kojoj se dokazalo da su njemački osvajači definitivno nemoćni u slamanju Narodnooslobodilačkog pokreta, cilj je partizana bio prije Amerikanaca i Britanaca ući u Trst, kao stratešku točku u reintegraciji teritorija koji je Londonskim i Rapalskim ugovorom pripao Italiji. Sumnjičavost prema "zapadnjacima", koji su bombardirali "neprijateljsko uporište" Zadar, pokazana je time što su u Dalmaciji posebno bile stacionirane partizanske snage kako bi onemogućile, odnosno učinile "bespotrebnim", njihovu invaziju. Sličan je zadatak bio i na istoku, naime, da se prije sovjetske armije, za čiji se kontingent zahtijevalo da bude ograničen i da bude povezan s partizanima, stigne u Beograd (čime je, uz izbjegavanje intenzivnijeg sovjetskog utjecaja, onemogućena i obnova rojalizma).

Zaštita (ne)(ili neo?)kolonijalističkih ingerencija

Onako kako se Antanta rascijepila nakon Oktobarske revolucije, pa su, štoviše, zapadne sile povele interventionističku rat protiv boljševičke Rusije, tako su se i saveznici protiv nacifašizma polarizirali na "slobodni svijet" i na "svijet iza željezne zavjese". Na čelo "slobodnoga svijeta" postavljaju se Sjedinjene Američke Države (Velika Britanija i Francuska zapadaju u drugi plan) kojemu je nasuprot SSSR i zemlje pod njegovom političkom egidom. Rat u Grčkoj potkraj četrdesetih godina pokazao je kako je "slobodnom svijetu" politoekonomski utilitarizam važniji od demokratskih prava svakoga naroda koja su ili samo načelna namjera ili ideološka potvrda postojećega. Na raskrižju tih orijentacija osnovan je 1949. u Washingtonu Sjevernoatlantski savez (NATO).

I sudjelovanje u "lokalnim" ratovima radi učvršćivanja vlastitih interesa, odnosno zaštite kolonijalističkih i neokolonijalističkih ingerencija, od Alžira do Indokine, bi-

tan je činitelj u ocjeni politike zapadnih zemalja. Svrha je NATO-a, kao njihova vojnopolitičkog instrumenta, razumljiva u tom nastojanju. Situacija s onu stranu granica tih zemalja antipod je njihovim povoljnim političkim i ekonomskim standardima. Ulogu NATO-a očituje se u političkim antinomijama modernoga svijeta.

Intencije Oktobarske revolucije u doticaju s objektivnim historijskim mogućnostima i političkom pragmatikom ostale su kratkoga dosega. Etablirao se staljinizam kao svojevrstan državni kapitalizam. Susprezanja ljudskih prava nisu smjela biti cijena intenzivne industrijalizacije. Premda se socijalizam pokazivao u svojem prividu, mnoge su političke snage vidjele u ideološko-političkom sklopu sovjetske države načelnu zaštitu socijalističkih tendencija.

Hrvatska, u sklopu Jugoslavije, orijentirala se na iskustvo "prve zemlje socijalizma". Pokrenuta je sveopća suradnja i osnovana među zemljama koje su proklamirale socijalizam savjetnička institucija: Informbiro. Ali, umjesto partnerskih odnosa, pokazani su elementi klasične kapitalističke eksploatacije i dominacija Staljinove birokracije. Duboko su se usjekli tragovi dramatičnih događaja nakon Rezolucije Informbiroa koja je, zapravo, u korijenu Varšavskoga ugovora iz 1955. godine.

NATO ne jamči ništa

Sve u svemu, ako ni Centralne sile, ni Antanta, ni Trojni pakt, pa ni Saveznici nisu optimalnu budućnost jamčili Hrvatskoj, nego bi je, štoviše, stavili u funkciju vlastitog političkog i ekonomskog utilitarizma, po čemu onda NATO može biti suprotan njima ako je nastao s jednakim motivom kao sve spomenute vojnopolitičke organizacije?

Ako NATO nije istovjetan bitnim nakanama spomenutih vojnopolitičkih organizacija i nije istovjetan Varšavskom ugovoru, kao nekadašnjem svojem (prividnom) suparniku, u čemu se onda ogleda ta razlika i koji je, štoviše, njezin razlog?

Sovjetska armija podnijela je najveće žrtve u slamanju nacističkoga imperijalizma, međutim, ne mogu se opravdati njezine staljinističke intervencije u Mađarskoj, Čehoslovačkoj, Afganistanu. Berlinski zid podignut je iste godine kada je pod njezinim patronatom prvi čovjek savladao silu gravitacije. Bilo bi nelogično američku vojsku lišiti sličnih kvalifikacija, naime, bombardiranje Hirošime i Nagasakia protivno je njezinu doprinosu antifašističkoj pobjedi. Njezini su se ljudi iskrcali na Mjesec dok su se napalmom sažigale vijetnamske prašume. Paradoksi su konstante militarističkih institucija. Politička ontologija njihovo je bitno određenje. Doseg vojnopolitičkih organizacija mjerodavno je saglediv u antinomijama.

Antifašizam je bila povijesna legitimacija Jugoslavenske narodne armije koja se konstituirala u Narodnooslobodilačkom ratu. Usprkos tome obilježju i činjenici da je u kritičnim trenucima, na primjer, u očekivanju staljinističke invazije, bila na braniku vlastitih naroda, ipak se, u nastupu "novoga europskog poretka" raspala na vojske za ratovanje među njima u obrani kojih je trebala biti. Može li to biti instruktivno hrvatskim zagovornicima ulasku Hrvatske u NATO? Naime, ako se JNA, unatoč tome što su i Hrvati bili i njezini vrhovni zapovjednici i ministri obrane, okrenula protiv njih, jamačno, i protiv Srba, koji su, kako se tvrdi, imali najveći "paket dionica" u njoj, kako Hrvatska može biti "punopravna" članica najsnažnije militarističke korporacije u historiji čovječanstva?

Možda bi neki Hrvat doista mogao biti moćan zaustaviti rat u Iraku, ali, zaboga, zašto onda ne bi zaustavio otuđivanje vrijednosti vlastite domovine (a koje se, nasuprot kritici merkantilnoga fundamentalizma, opravdava tobožnjim tržišnim slobodama).

Istočnoeuropske birokracije promovirale su se u agencije kapitala zapadnih zemalja (multinacionalnih kompanija i njihovih banaka) uspostavljanjem pogodnih uvjeta za investiciju i reprodukciju na područjima njegova "manjka". Poistovjećivanjem socijalizma sa staljinizmom radnici su načelno lišeni svojih prava i degradirani na puke najamnike nasuprot kojima su "kapetani industrije" (najčešće obični špekulanti kojima je racionalnost investicija i produktivnost rada zadnja briga).

Borba za privatno vlasništvo u poduzećima bio je uzrok rata u Jugoslaviji, koja je, uostalom, bila osebujna "multinacionalna kompanija". Ukidanjem radničke demokracije pokazala se ona politička kao privid odnosno sredstvo etabliranja nacionalne birokracije. Zbog bitne ovisnosti o stranom kapitalu iluzorna je suverenost nacionalne države. Kao njegova funkcija, nacionalna birokracija je kompradorskoga karaktera. Može li ona biti subjekt hrvatskoga društva ako je njezina uloga samo kompenziranje nedostataka koje nečiji profiti ostavljaju za sobom? Sukladno je tome usvajanje standarda koje nameće NATO. Njegova je uloga da bude "polica osiguranja" subjekata reprodukcije svjetskoga kapitala i jamac klasnih odnosa u kojima je Hrvatska neprijeporni objekt.

Inferiorna zemlja i ispostava agresije

Bude li u Hrvatskoj nekakav Aviano s kojeg bi u ratne sukobe na kavkaskim i srednjoazijskim naftonosnim i tranzitnim područjima polijetali bombarderi u svrhu povećanja profita vojnoindustrijskog kompleksa od kapitala uloženoga u njega, neće li Hrvatska zadobiti sramnu ulogu (imanentnoga) agresora i kao "inferiorna" zemlja biti izvrgnuta prijeziru i obeščašćivanju nacionalnoga dostojanstva radi mrvica s bogataških stolova?!

Tvrdnja da bi NATO štitio Hrvatsku nema čvrstih argumenata jer okolnosti Daytonskoga sporazuma sugeriraju da "međunarodna zajednica" nije htjela na početku spriječiti rat koji je insceniran radi privatiziranja nacionalnih vrijednosti. Nisu li tisuće civilnih žrtava prilikom bombardiranja Srbije i Crne Gore 1999. nakon neuspjeha pregovora o Kosovu u Rambouilletu svjedočenje kako se NATO, ignoriranjem volje Ujedinjenih naroda, može svesti na razinu onih koji su žarili i palili od Vukovara do Dubrovnika?

Više hrvatskih intelektualaca: Milan Kangrga, Predrag Matvejević, Jovan Mirić, Stipe Šuvar, Nikola Visković, Igor Mandić, Žarko Puhovski bili su, kao protivnici nacionalne isključivosti i zastupnici racionalnog rješavanja političkih problema, protiv te intervencije. Zašto se njihova mišljenja ne bi uvažavala u profiliranju hrvatske međunarodne politike? Zašto se Hrvatska ne bi ugledala u Austriju i Švicarsku, Irsku, Švedsku i Finsku, uostalom, u samu sebe kao utemeljiteljicu pokreta nesvrstanih? Sve kada bi Hrvatska bila jedinstvena u tome da se uključi u NATO, poslovično bi trebalo, iz metodoloških razloga, istaknuti *mogućnost negacije*, radi sagledavanja dosega toga vrlo problematičnoga političkog poteza. Z

Nova ruska književnost

Dmitrij Golinko-Volfson

Prolazi li ruska proza danas svoju dugo iščekivanu renesansu? Vrijeme će reći. Jedna stvar je jasna: dolazak dvadeset prvog stoljeća obećava. Čitateljstvo ozbiljne ruske proze povećalo se, utvrđen je sustav nagrada, uspostavljeno je demokratičnije tržište, a ruska književna zajednica gorljivo je prigrlila te događaje

Od 1986. – na vrhuncu perestrojke, Gorbačovljevih reformi, te grandioznog kolapsa sovjetskoga carstva, u Rusiji je buknuo takozvani "čitateljski boom", i nastavio se do približno 1993. *Debeli* časopisi s nakladom od nekoliko tisuća primjeraka – poput *Novog Mira*, *Znamie*, *Oktobera, Zvezde* te *Družbe Narodov* – počeli su sustavno promicati zabranjene autore iz prošlosti te objavljivati djela koja su prije bila pod cenzurom. Broj izdanja bio je tako velik i raznolik da se činilo kao da se lavina obrušava na glave glavnih konzumenata ruske književnosti: liberalne inteligencije. Brzim je slijedom čitateljskoj publici ponuđeno dotad neistraženo naslijeđe ruskih modernističkih pisaca: Alekseja Remizova, Borisa Piljnjaka, Andreja Platonova i Borisa Pasternaka, kao i nostalgičnih tekstova "drugog vala" iseljenika u Pariz ili Berlin – Georgija Ivanova, Georgija Adamoviča, Borisa Poplavskog i Gajta Gazdanova. Obje su se te skupine zauzvrat borile za pozornost čitatelja političkom satirom i memoarskim rugalicama koje je nudio "treći val" iseljeničkih pisaca sedamdestih i osamdesetih, od kojih se većina nastanila u Njemačkoj ili Sjevernoj Americi: Solženjicin, Vladimov, Vojnovič, Dovlatov, Aksjonov, imenujmo samo nekolicinu. Informacijski šok, koji je uzrokovalo eksplozivno povećanje broja čitatelja, bio je tako velik da se do devedesetih činilo kako će masovno upoznavanje s povijesnim rezervama i izvorima ruske proze potaknuti novu kulturnu renesansu.

Devedesete – epoha ne-fikcije

Međutim, početkom devedesetih, zbog pada ekonomije, "debeli" časopisi nisu mogli i dalje tako redovito izlaziti. Tijekom tog razdoblja, umjesto dvanaest, izlazila su samo tri ili četiri izdanja na godinu. Ona su se često pojavljivala kasno, zbog čega je smanjen broj pretplata i izgubljeno karizmatsko značenje. Ni stare sovjetske izdavačke agencije (poput Hudožestvenaje Literature) ni novoosnovani divovski izdavači (poput Severo-Zapada iz St. Peterburga) nisu izdavali nove ili mlađe ruske pisce jer je bilo znatno unosnije izdavati prijevode modernih ili postmodernih pisaca sa Zapada (Joyce, Kafka, Borges, Cortázar, Pavić, Eco itd.), koji su donosili brzu zaradu i velike prihode. (Vrlo kvalitetni prijevodi komercijalno manje perspektivnih pisaca, poput Bioya Casaresa ili Itala Calvina, bili su rijetki sve do gotovo deset godina kasnije.) U međuvremenu ruski prozni pisci uglavnom nisu stvarali djela iznimne estetske važnosti; nekolicina onih koji su ipak izdavani bili su oni koji su dobili status priznatih klasika već prije nekoliko desetljeća (Andrej Bitov, Vladimir Makanin, Fazil Iskander), ali pojavljivalo se vrlo malo novih ruskih imena.

Utjecajni postmodernistički kritičar Vjačeslav Kuricin predvidio je da će devedesete biti epoha nefikcije te je, barem glede intelektualaca, imao pravo. Ruski intelektualci bili su željni učiti o zapadnim teorijama, interpretirati metode semiotike, dekonstrukcije, psihoanalize i hermeneutike te pronaći načine primjene tih metoda na ruski kontekst. Istodobno je književno pisanje postalo sekundarni prioritet, služeći uglavnom kao materijal za takvo istraživanje. Zanimanje tog vremena nije bilo vezano uz beletrističku fikciju nego uz slobodni, visoko intelektualni kritički esej, sa svim elementima autobiografije i povijesnog skepticizma te bistrim aforizmima. Živopisan primjer takva eseja jest *Rastavanie s Narcisom* (*Rastanak s Narcisom*), knjiga skečeva izraelskog stilista Aleksandera Goldšteina, koja je primijećena na velikom broju uglednih književnih natječaja.

Književne medijske zvijezde

Sredinom devedesetih stanje se neznatno promijenilo: u gospodarskom smislu stvari su izgledale stabilno i ta je relativna stabilnost iznenada potaknula razvoj neokapitalističke mitologije, u kojoj je više no ikada "uspjeh" značio akumulaciju novca te se morao postići po svaku cijenu. U književnosti su se počeli pojavljivati trendovski pisci u liku šarmantnih i namjerno skandaloznih medijskih ličnosti. Neko se vrijeme činilo da je dobar publicitet u medijima bio jedini način piščeva kulturnog opstanka. Istaknute osobe iz tog razdoblja – poput Viktora Pelevina, Vladimira Sorokina te malo kasnije Borisa Akunina i Leonida Juzeviča, odgovarale su onome što su mediji tražili; svi su (osim Pelevina) sudjelovali u televizijskim talk-showovima o temama dana i pojavljivali se na naslovnicama sjajnih časopisa i društvenim događajima. Ti su pisci bili čvrsto ukorijenjeni u industriju pop-kulture te su se stalno nadmetali jedni s drugima. Uloga medijske zvijezde dovela je pisce pred masovnu publiku i prisilila ih da govore pristupačnim žargonom čovjeka s ulice, dok su se u isto vrijeme pokušavali svidjeti maloj skupini elite, društvu stručnjaka, koji su imali ulogu intelektualnih navijačica.

Te su okolnosti u drugoj polovici devedesetih otvorile eru trijumfa, "lige slavnih" u ruskoj prozi. Uspjeh pisca nije se mjerio brojem prodanih knjiga ili reakcijom čitateljstva, nego brojem izjava u sjajnim časopisima i visini njegovih predujmova (koji su ponekad bili apsurdno visoki). Dakle, taj se kult zvijezda u ruskoj prozi stvorio prije nego što su izdavačke kuće počele sustavno uvoditi stručnjake za odnose s javnošću i tehnologiju reklamiranja. Naravno, to je samo jedan od paradoksa koji su se pojavili u procesu preklapajućih pokušaja reforme u ruskoj kulturnoj politici devedesetih.

Nekolicina slavnih, čak i onih koji su bili toliko plodonosni i drugačiji poput Pelevina ili Sorokina, teško je mogla zauzeti cijelo književno obzorje. Tako su oko 2000.-01. počela izranjati nova imena, pisci koji su pripadali jedinstvenim stilističkim taborima koji su težili postati novi najveći autori ruske proze. Da se poslužimo terminologijom Pierrea Bourdieua, koji je trenutačno popularan u Rusiji, upravo je prijelaz tisućljeća vratio "društveno igralište" u rusku prozu stvorivši neku vrstu stabilnosti usred toga kaosa. Piščevo zvanje i čitateljeve simpatije sada ovise o postojećim ocjenama, predviđenim tržišnim cijenama i okrutnim igrama u borbi za ugled na stranicama kritičkih osvrta. Trenutačno stanje stvari širem opsegu suvremenih pisaca nudi veće mogućnosti za razvoj javne karijere.

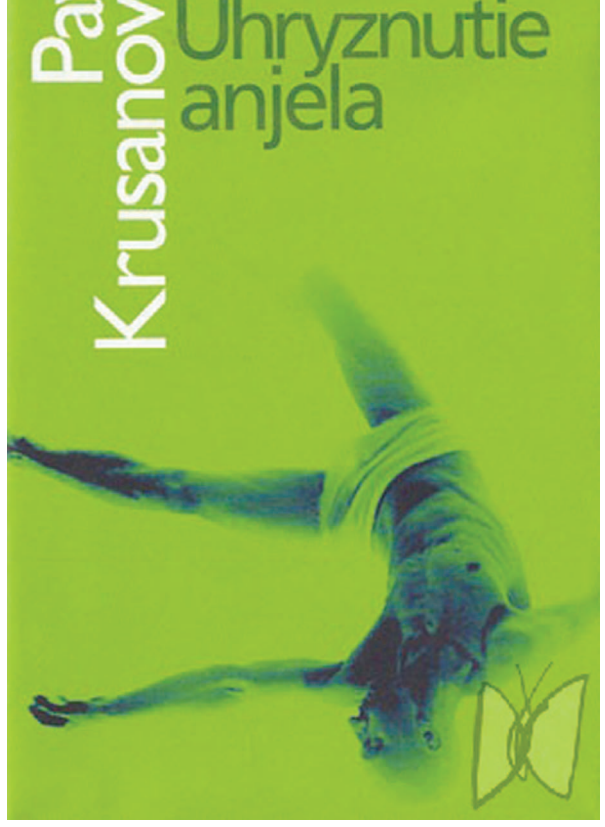

Poznavanje djela novih ruskih proznih pisaca postalo je za čitatelje pitanje prestiža, a rasprodaje knjiga postale su prilično unosan posao za izdavačku djelatnost.

Širok raspon političkih strasti

Razvoj sustava nagrada (osim nagrada Booker i Mali Booker postoje i Anti-Booker, Najbolje prodavana nacionalna knjiga, Apolon Grigoriev, Andrej Bjeli, Solženjicin, Severnaja Palmira i nekolicina ostalih nagrada) stvorio je žarišta privlačnosti – često vrlo različita, koja su privukla pisce koji pripadaju različitim estetičkim školama. Ovo stvaranje književnih "salona" potaknule su i izdavačke kuće okupljanjem autora prema njihovim ideološkim preferencijama. Primjerice, Amfora i Limbus Press iz Petrograda ujedinili su Petrogradske fundamentaliste (Pavela Krusanova, Sergeja Nosova, Aleksandera Sekatskog itd.), čija djela pokreću i razvijaju rodoljubne ideje moćne države u mitološkoj formi "carskog romana". Moskovski NLO (Nova književna revija) i OGI (Ujedinjeni izdavači humanistike) izdaju autore koji su se priključili zapadnjačkom eksperimentalnom ili prosvjedno-strategijskom pisanju. Na primjer, Stanislav Lvovski, slavni prevoditelj Charlesa Bukowskog, nedavno je izdao zbirku proze u NLO-ovoj biblioteci *Soft Wave*, projektu koji predstavlja književnost koja još nije postala dijelom glavne struje i nije sastavni dio sustava komercijalnog uspjeha.

U ruskoj se prozi danas najviše traže "uvjerljiva" djela s političkim temama. Ta je potražnja toliko snažna da je piscima teško izbjeći bavljenje temama političke euforije i patetične borbe ili sarkastične propasti ove ili one političke istine. U romanima prijašnjih desetljeća – poput *Psaloma* (*Psalm*) Friedricha Gorenštejna, *Sled v Sled* (*Trag po trag*) i *Do i vo Vremja* (*Prije i za vrijeme*) Vladimira Sarova – pitanja etničko-kulturnog identiteta, kompleksi povijesne krivnje i nacionalne traume približili su se metafizičkom i egzistencijalnom, gdje su autori obično zauzimali položaj sveznajućih "viših sudaca". Nasuprot tomu, u romanima Dmitrija Bikova i Pavela Krusanova u posljednjih nekoliko godina ova pitanja nalaze bolno razrješenje u autorskim nedvosmislenim izjavama snažne političke pozicije ili povezanosti.

U odnosu na to treba spomenuti da je spektar političkih simpatija i strasti koji se pojavljuje u današnjoj prozi širokog raspona. Od anarho-komunističkog odbacivanja vladinih mehanizama zatomljavanja u romanima Aleksandera Prohanova do antiglobalističkih prosvjeda protiv *diktata* masovnih medija i sredstava kapitalističke proizvodnje u romanima Aleksandera Cvetkova, čini se jasnim da tržišni uspjeh takvih knjiga ovisi o razini autorove obučenosti u fanatizmu, patetici i retorici, a ne o jasno argumentiranom izražaju autorovih političkih vjerovanja. Ta pseudopolitizacija proze, i kulture općenito, znakovita je za Rusiju: obični ljudi koji žive u sadašnjem demokratskom društvu jednako su toliko udaljeni od administrativnih razina vlasti kao što su bili i u totalitarističkim sovjetskim vremenima.

Psihodelični kriminal

U svakom slučaju, upravo je duž ovih različitih struja – političke, fantazmičke, struje kulta ličnosti – do sada nejasan tematski repertoar ruske proze počeo dobivati oblik. Bavljenje temama psihodelije, kriminala, medija, političke tehnologije, računala te nerazriješenih tajni (post)sovjetske povijesti postalo je preduvjet da neka knjiga postane "uspješna". Sergej Kuznecov, popularni moskovski novinar koji dobro poznaje suvremenu

Bavljenje temama psihodelije, kriminala, medija, političke tehnologije, računala te nerazriješenih tajni (post)sovjetske povijesti postalo je preduvjet da neka knjiga postane "uspješna"

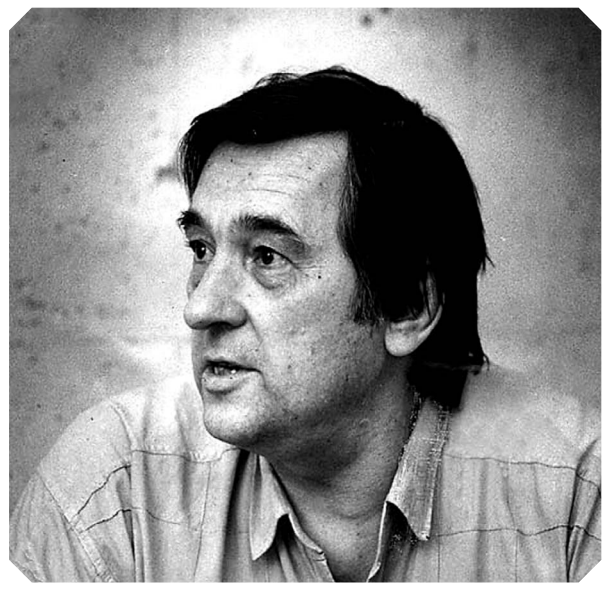

zapadnjačku kulturu, nedavno je počeo novu seriju kronika hermetičkih priča detektivskog žanra iz devedesetih. Godine 2003. Amfora je izdala prvi roman iz te serije, *Sedam latica*. Pomoću psihoaktivnih tvari i tantričke prakse glavni likovi istražuju moguće slučajno ubojstvo. Na kraju, međutim, doznajemo kako zapravo kriminalac nije stvarna osoba, nego desetljeće samo, sa svojom simboliziranom kriminalnom prirodom i svojim klišejiziranim opisima potrage za bogatstvom po svaku cijenu.

Struja u ruskoj prozi devedesetih, koja je s prijestolja pokušala svrgnuti korumpiranu društvenu stvarnost, razotkriti je kao karnevalsku točku ili sintetički programiran privid koji se uhvatio u mrežu virtualne stvarnosti, sada je zamijenjena potragom za misterijima nezamjenjivih – i teško dokučivih – emocionalnih temelja ljudskog postojanja.

U romanu *Golovolomka* (*Slagalica*), Garrosa i Jevdokimova, novinara iz Rige, jednodimenzionalni likovi i stereotipne marionete iz računalne igre pojavljuju se kao nositelji ozbiljnih (iako potisnutih) strahova i neuroza suvremenih ljudskih bića. U međuvremenu druga je skupina pisaca gravitirala prema ideji originalnog *falsifikata*, izrugivanju osjećaja morala i ismijavanju tradicije. Jedan je primjer akcijski parodijski roman od osamsto stranica Belobrov-Popova, *Krasni Buben* (*Crveni tamburin*), u kojem se radi o ruskim seljacima koji se služe modernim oružjem u borbi s bandama vampira i vukodlaka.

Naša je moderna proza također počela oponašati popularne filmove, sa zapletima koji se razvijaju prema smjernicama trilera ili horor filma te s dinamičnom akcijom holivudskog filma. Od parodija kriminalističkih ili akcijskih filmova – poput *Shizofrenije* Vadima Sergejeva ili *Mama ne gorjui* (*Mama, ne budi tužna*) Maksima Pežemskog – ili policijskih detektivskih serija – poput *Menti* (*Policajci*), *Ulici razbitih fanarei* (*Ulice razbijenih lampiona*), *Ubojnaja sila* (*Ubojita sila*) – književnost je posudila elemente mafijskog romantizma, nasilne etike profesionalnih ubojica te antinorme ponašanja kao temelj društvenog poretka. Vrlo se često osjećaj realističnosti u ovim knjigama postiže razmetljivim referencijama na pop kulturu ili pojedine marke.

Konzervativni anarhisti

Dakle, iz postojeće mozaičke raznolikosti imena i stilova izašlo je nekoliko struja ili trendova koji su dospjeli u prvi plan ruske proze i koji se i dalje bore za izdavanje i potporu čitatelja. "Petrogradski fundamentalisti" i nekoliko moskovskih desničarskih konzervativnih gurua, pisaca i kritičara (Dmitrij Bikov, Lev Pirogov itd.) predstavljaju "skandaloznu" školu ruske proze te ponovno rođenje velikog "carskog" stila. Taj je pokret prilično omražen i revanšistički. Rusija je, naravno, od supersile postala ekonomski slomljena kolonija globaliziranog kapitalizma, a fundamentalisti vjeruju da će morati iskupiti samu sebe novim mesijanskim idealom, balansirajući između mističkog fašizma i ortodoksne svetosti. Važno je istaknuti da oni koji predstavljaju ovaj pokret nisu zadrti i nepismeni, nego kulturno obrazovani nasljednici neslužbenih underground struja koji su čitali Nabokova i Eca, Borgesa i Pavića, Cortázara i Garcíju Márqueza. Njihov dragovoljni okret prema konzervativnoj ideologiji prije svega je reakcija na postmoderno izrugivanje koje je toliko prevladavalo u ruskoj kulturi devedesetih, a kao drugo, proizvod potrebe tih pisaca da pronađu nove estetske temelje koji ih vežu sa starim patrijarhalnim vrijednostima.

ruska književnost

Protagonisti u njihovim romanima jesu ljudi koji su tragično izgurani iz povijesti – mučenici koji se bore za istinu, konzervativni anarhisti koji su spremni žrtvovati zemaljske moralne norme za viša etička i vjerska otkrića. Oni su spremni za etičku super-borbu i voljni činiti užasne zločine u ime zacrtanog cilja: da carska ideologija ustane iz pepela. Okoliš u kojem ti buntovnici-odmetnici postoje nije bezbojna pozadina ruske svakodnevice, nego fantastični pejzaž ili pojedinca ili kolektiva gdje se imaginarna carska prošlost idealizira, a konkretan se život pojavljuje u satiriziranom i neprijateljskom obliku.

Desničarski "carski" romani

U romanima Pavela Krusanova *Ukus Angela* (*Ugriz anđela*) i *Bom-Bom* jedna transformirana Rusija postaje predmet takvog fantazma, koji ponovno uspostavlja svoj teritorijalni integritet i bori se za mirnu vladavinu jedne nadčovječne figure, ili anđela ili antikrista. U romanima Ilje Stogoffa *Macho ne plačut* (*Mačo ne plaču*), *Otviortka* (*Odvijač*) i *Kamikadze* fantazmični motiv dobiva oblik krvavih i divljih slika stvarnosti izvučene iz novinskih članaka, crnih kronika i uličnih tračeva. (Nije slučajnost da je Stogoffljeva zbirka novinskih članaka naslovljena *Tabloid*.) Lajtmotiv većine tih knjiga kreće se oko jedne buntovničke ili tajne urotničke sekte koja budućnost Rusije ne nastoji razriješiti liberalno-demokratskim načinom, nego mistično-ezoteričnim. Te su knjige istraživanje svijeta koji bi najviše odgovarao budućnosti te odgovora na pitanje koja će vladajuća figura – antikrist ili mesija – pobijediti, pitanja koja autori istražuju pomoću hrabrih i često reakcionarskih parabola.

Dalje, ti su "carski" romani, budući da imaju korijene u europskoj kulturi, obično prilično razigrani i prepuni tekstovnih citata. U *Ortografiji* Dmitrija Bikova (objavljenoj 2003, dvije godine nakon njegova prvog romana, *Opravdanie – Opravdanje*), reforme ruskog pravopisa iz 1918. uspoređuju se s napadima na oligarha Gusinskog i NTV (Nezavisnu televiziju) devedesetih te s vladinim napadima na liberalno novinarstvo. Bikov uzima ime Jat za jednoga od svojih likova (*jat* je slovo koje je izrezano iz ruske abecede tijekom boljševičkih reformi) te mu daje "podvojenu ličnost" koja se sastoji od dviju ključnih figura povezanih s evolucijom ruske liberalne misli: Andreja Šemjakina i Viktora Šenderoviča.

U *Ortografiji* Bikov ispituje zašto Rusija u dvadesetom stoljeću nije mogla postići svoju povijesnu sudbinu i iskoristiti punu snagu za ostvarenje Velikog imperijalnog projekta za koji je bila predodređena. Radnja tog romana prebacuje se iz Petrograda tijekom revolucije na obalu Crnoga mora, s monstruoznih slika anarhije i sabotaže na dirljivu melodramu, te iz dvadesetih godina u devedesete. I kamo god nas roman odveo, Bikov mora otkriti što je uzrok fatalnom neuspjehu Rusije da se pokrene prema Velikom projektu, te kako ju je svaki preokret i nedostatak spriječio da ostvari utopiju. U kritici se Bikovljev žanr često naziva "imperijalna shizofrenija"; u svojem neobuzdanom ultrakonzervativizmu on se na trenutke čini liberalnijim od najzagriženijih liberala.

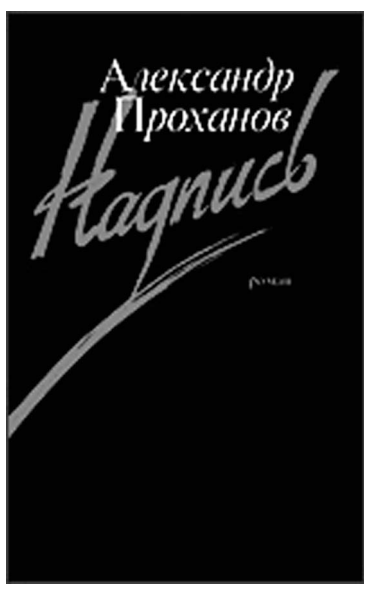

Ljevičarske subverzije

Ljevičarsko-radikalna tendencija gotovo je obratan odraz desničarske retorike novog fundamentalizma. Ljevičarski se autori okupljaju oko moskovskog Gileja Publishinga ili izdaju u seriji Kontr-Kultura, koju organizira prevoditelj i politički aktivist Ilja Kormilcev (zatvorski memoari Eduarda Limonova, *Zatvorenik mrtvih*, objavljeni su ovdje). U romanima *Variant Gorgulova* (*Gorgulova varijanta*) Kudrjavceva, *Poslednii antisemit* (*Posljednji antisemit*) Olega Gastela, *Mutrevolucija* (*Mutnorevolucija*) Dmitrija Pimenova i *Sidiromov i Drugie* (*Sidiromov i drugi*) Alekseja Cvetkova protagonist je asocijalni odmetnik koji vodi tajnu diverzijsku bitku protiv mehanizama kontrole i subordinacije. Protagonistov cilj, koji se može ostvariti samo autodestruktivnom i bespoštednom borbom, više nije imperijalistička ideja nacionalne veličine, nego anarhistički program društvene pravde koji se ne potvrđuje toliko pomoću razuma koliko pomoću instinkta.

Snažan i uspješan primjer toga pokreta jest knjiga Alekseja Cvetkova *TV za teroriste*, koju je izdala Amfora. Autor pokazuje trenutačnu političku sferu stalnih provokacija, krvavu kazališnu predstavu. Simbolički teror u knjizi proizlazi iz institucionaliziranih "jezičnih kodova"; vlada svakoga prisiljava služiti se tim kodovima u svakodnevnom razgovoru. Za Cvetkova je beskrajna dezintegracija ruskog jezika dio rastuće društvene anarhije. U svojoj priči *Sni Disangelista* (*Snovi disanđelista*) on ne nudi kreposnu, evanđeosku poruku, nego više mračnu, *disanđeosku* – o konfuziji u suvremenoj "političkoj podsvijesti".

No kao cjelina ljevičarsko-radikalna tendencija ruske proze sa svojim revolucionarskim emocionalizmom i kultom histeričnog otpora danas se čini pomalo zastarjelom i čak infantilnom. Nažalost, najzdraviji primjeri ljevičarske misli izgubili su značenje i vrijednost jer ih je komunistička ideologija godinama iskrivljavala. Dakle, nije iznenađujuće da se mnogim čitateljima tekstovi koji primjenjuju ljevičarsku misao na ruski kontekst trenutačno čine umjetnički manje uvjerljivima ili zanimljivima u usporedbi s eulogijskim uznošenjem desničarskog konzervativizma.

Ruski cyberpunk

Smještena negdje sa strane u odnosu na političku dijalektiku "desno-lijevo", postoji struja koja, kako se čini, prilično obećava što se tiče estetičkih inovacija – naime, ruska verzija cyberpunka, koja je nosila mnoge i neprecizne nazive u rasponu od "računalnog pisma" do "teksta kompjuterskog sučelja". Ako romani Gibsona i Sterlinga monopoliziraju takav sci-fi materijal poput kiborga, virtualnog tijela i bitaka s transnacionalnim korporacijama, njihovi se ruski pandani usredotočuju na dvije zajedničke teme: Internet kao odlagalište otpada, arhiv beskrajnog spama, te na mladu supkulturu korisnika Interneta. Popularni novinar s mreže Max Fray (pseudonim poznate slikarice Svetlane Martinčik) počeo je seriju ruskih futuroloških ili jednostavno huliganskih internetskih epova za Amforu. U romanu *Pautina* (*Mreža*), objavljenom pod pseudonimom Mercy Shelly (pravo ime: Aleksej Andrejev, petrogradski internetski aktivist), priča se vrti oko nedisciplinirane razbibrige buduće zajednice hakera, koja je ispričana ironičnim i prijateljskim tonom.

Sentimentalni i religiozni motivi, koji su paradoksalno snažni u ruskom cyberpunku, ponekad daju njegovu djelu značajke *autoparodije*. Takve su karakteristike sakrivene u prozi petrogradskog programera (te stvoritelja antivirusnih programa DrWeb) Andreja Bašarimova. Njegovi su romani *Inkrustator* i *Pugovka* (*Mali gumb*) već dobili dobre kritike i nominirani su za vrlo cijenjenu nagradu Andrej Bjeli. U Bašarimovljevoj knjizi čini se da je veći dio teksta uništio nepoznat i moćan virus. Kako se priča razvija, autor stvara nove i sve učinkovitije antivirusne programe, ponekad bez rezultata, ponekad uspješno, sve dok na kraju tekst ne dobije smisao opće kohezije i jedinstvenosti. Isto su tako zanimljivi i eksperimenti autora iz moskovskog izdavačkog kruga Ad Marginem (poput Bajana Širjanova, sa svojom trilogijom *Najniža aerobatika, Srednja aerobatika* i *Najviša aerobatika*), koji nastoje kombinirati elemente računalnog pisma s vrlo grubim neonaturalističkim scenama.

Ženska proza

Važno je spomenuti današnji utjecajni fenomen "ženske proze", koja je za sebe izgradila nezavisnu nišu među ostalim pokretima u književnosti te čije su predstavnice (Tatjana Tolstaja, Ljudmila Ulickaja, Viktoria Tokareva, Marina Palei, i ostale) osigurale vlastito mjesto u knjižarama. U Rusiji, u kojoj je patrijarhalna ideologija Domostroja (što znači upravljanje kućanstvom) i dalje nevjerojatno snažna, feminističke autorice skrupulozno se žele nametnuti i definirati pitanja spola.

Debate kritičara i čitateljstva o paradoksu "ruskog postmodernizma" nikada ne prestaju. S jedne strane sile prozni tekst da mehanički slijedi prihvaćene norme postmoderne poetike, no s druge strane stalno govore o otuđenju od ruskih estetičkih ukusa koji su se razvijali kroz povijesni avangardizam.

Nadmoćne reklamne kampanje popularnih fantasy-tekstova u rasponu od *Gospodara prstenova* do *Harryja Pottera* u središtu su mnogih vatrenih diskusija. Vidjet ćemo kako će beskrajni dotok takvih tekstova, koji su trenutačno iznimno traženi, utjecati na razvoj proze. Sve te tendencije i fenomeni tvore jedinstveno i stalno promjenjivo lice suvremene ruske proze.

Prolazi li ruska proza danas svoju dugo iščekivanu renesansu? Vrijeme će reći. Jedna stvar je jasna: dolazak dvadeset prvog stoljeća obećava. Čitateljstvo ozbiljne ruske proze povećalo se, utvrđen je sustav nagrada, uspostavljeno je demokratičnije tržište, a ruska književna zajednica gorljivo je prigrlila te događaje. z

S engleskoga prevela Ksenija Švarc.
Objavljeno u e-časopisu Context*, www.centerforbookculture.org/context/no14/dmitry.html*

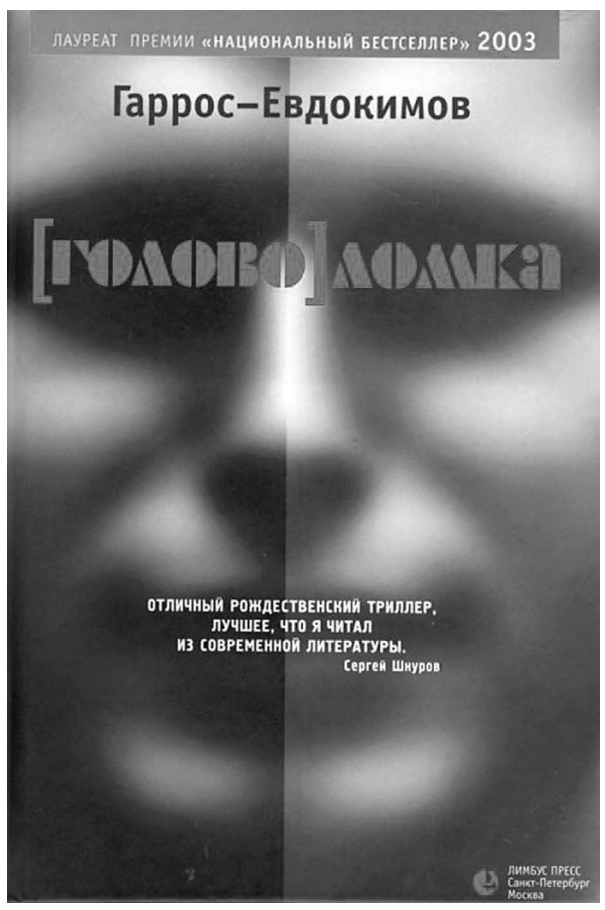

Suvremena ruska ženska proza

Dmitrij Golinko-Volfson

Bilo bi pravedno reći da fenomen ruske ženske proze na početku 21. stoljeća stoji na čvrstim temeljima. Ženski je glas postao istaknut i pridobio je publiku te, nakon jednog desetljeća liberalno-demokratskih reformi u Rusiji, žene imaju mogućnost biti jednako uspješne u intelektualnim i poslovnim ciljevima kao i muškarci, koji su prije u svojim kolegicama tražili samo društveni stereotip

Sve donedavno fenomen ruske ženske proze nepravedno su zanemarivali i profesionalni krugovi i čitateljstvo. Čak se i danas termin "ženska proza" rijetko pojavljuje u književnoj kritici, a ruske ženske knjige gotovo se nikad ne pojavljuju u programu sveučilišnih kolegija.

Postoji niz razloga za takve okolnosti, kako povijesnih tako i kulturnih. Za početak, ruska je proza – i kultura uopće – i dalje ovisna o utopijskoj (kasnosocijalističkoj) avangardi, koja se pokazala kao najutjecajniji, najrevolucionarniji i zato najrepresivniji estetski pokret dvadesetog stoljeća. Utopijski program ruske avangarde sastojao se od radikalnih reformi, potpunog uništenja starog modela postojanja te izgradnje novog, čovjekovom rukom načinjenog raja povrh bezobličnih ostataka starog modela. Graditelji tog avangardnog utopijskog sna, naravno, bili su muškarci prožeti "muškom" voljom i strogom privrženošću takozvanom muškom razumu. Žena je u avangardi igrala sporednu, podređenu ulogu. Često su se žene i "ženske" osobine nepoželjno povezivale sa starim režimom, a najveći predstavnici ruske avangarde poput Vladimira Majakovskog i Kazimira Maljeviča bezobzirno su propovijedali potrebu za uništenjem "ženskog" unutar kulture.

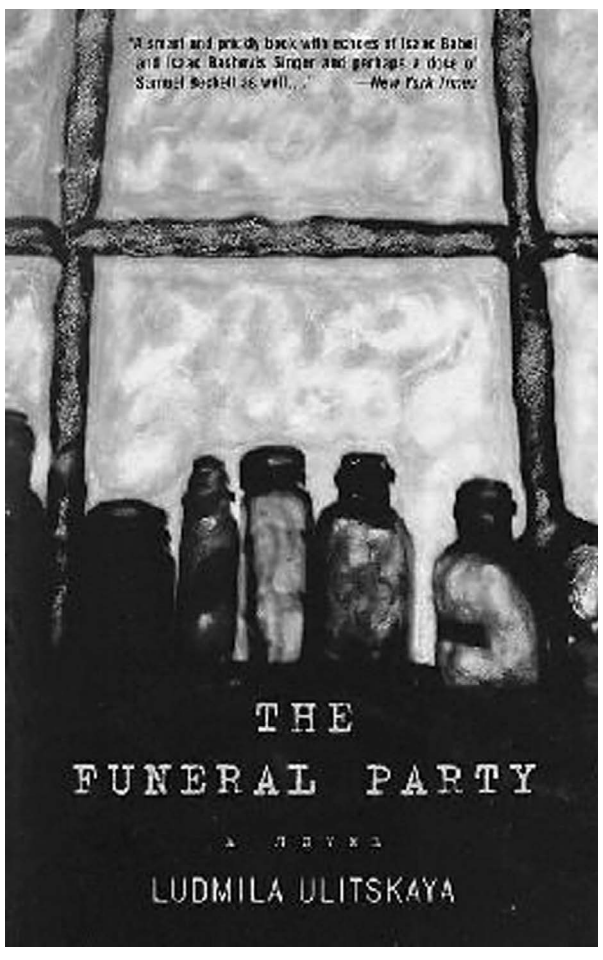

Zato je povijesnu avangardu obilježavala muška surovost i nadčovječnost. Nihilističko povezivanje avangardnih teorija koje su se odnosile na "ženu" nikako nije bila pobuna protiv tradicionalne vjerske kulture; upravo suprotno, bio je to isti onaj destruktivni odnos prema ženskom koji je podupirala i tradicionalna eklezijastička misao. U etičkom traktatu *Opravdanie dobra* (*Opravdanje dobroga*) filozof Vladimir Solovjov (1853 – 1900) poziva na "pobjedu" nad spolom putem spajanja individualnih snaga volje – na brisanje spola, te s njim i porođaja. Slično tomu, mizoginija u djelima Andreja Bjelog, Velimira Hljebnikova i Vladimira Majakovskog ponekad dosеže pretjeranu razinu histerične averzije prema svemu vezanom za žene. Avangardne književnice, poput Ane Radlove (1891 – 1949), Olge Forš (1873 – 1961) te poznate filologinje-formalistice Lidije Ginzburg (1902 – 1990) bile su prisiljene potpuno izbjegavati ženska pitanja i usredotočiti se na muške teme, poput pobune protiv uobičajene rutine te izgradnje nove, "eksperimentalne" stvarnosti. Tako su mizoginistička politika avangarde i njezino gađenje prema ženskom liku po inerciji prešli na ženske pisce – a u kontekstu društvene hijerarhije ženska se proza pogrešno kategorizirala kao "drugorazredna" književnost. Ali u devedestima, epohi demokratizacije i društveno-gospodarskih reformi, postalo je jasno da se ta vrsta diskursa mora promijeniti. Potvrda dostojanstva ženske proze kao žanra činila se izvedivom samo pomoću dekonstrukcije avangardnih ideologija, koje su još – čak i danas – razmjerno dominantne u svijetu ruske umjetnosti.

Ženska postavljanja "muških" pitanja

Prve pokušaje tog uspona u devedesetima, koji su strateški težili dekonstruirati estetiku avangarde i legitimirati žensku prozu unutar kulture, potaknule su upravo književnice koje su već stekle ugled u Rusiji i čija su djela objavljivana na Zapadu, koje su dobro i često prevođene te su osvojile važne nagrade. Tako, primjerice, Tatjana Tolstaja (rođ. 1951), koja u svom distopijskom romanu *Kys'* (*Ocat*) konstruira postapokaliptični ruski krajobraz kao posljedicu nuklearne eksplozije, gdje je na mjestu beskrajnoga carstva ostalo parohijsko i obogaljeno kraljevstvo mutanata. U satiričnom stilu Tolstaja ismijava klišeje ruske *historiozofije* i imperijalne mitologije služeći se slikama neizbježne kataklizme i magične transformacije Rusije. Drugi je primjer Ljudmila Petruševskaja (rođ. 1938), čije su drame i romani prepuni slika mraka i beznađa koje imaju ulogu proširene metafore ljudskog postojanja općenito – beskrajne metafizičke pustoši. Roman *Kazus Kukotskovo* (*Slučaj Kukotski*) Ljudmile Ulickaje (rođ. 1942), koji je osvojio ruskog Bookera za 2002, obiteljska je saga nekoliko naraštaja ruskih (i sovjetskih) znanstvenika i biologa čija se izdržljivost pripisuje njihovim strategijama preživljavanja, njihovoj hrabrosti, odanosti konceptu Istine te mističnim silama koje su na djelu u njihovim ljubavnim i obiteljskim pitanjima.

Jedna zanimljivost: kada se okreće elementima poput distopijskog fanatizma, proročke intonacije i eksperimentiranja nacionalnim simbolizmom, Tolstaja oponaša sredstva koja su se nekoć pripisivala isključivo muškom pismu. Mračna obrada stvarnosti u tekstovima Pertuševskaje oponaša mušku ideju inertne prostornosti koja onemogućuje otkrivanje sebe. Na sličan način tekstovi Ulickaje postavljaju "muška" pitanja o obiteljskim vrijednostima u odnosu na biološki determinizam i društvene ustanove. Drugim riječima, poznatije književnice iz osamdesetih i devedesetih vole igrati prema muškim pravilima pokušavajući nadmašiti muške autore na njihovu vlastitom ideološkom teritoriju. Kao rezultat toga većina tekstova Tolstaje, Petruševskaje i Ulickaje ne može se nužno definirati kao žanr "ženske proze".

Instinktivna predrasuda koja ruskog čitatelja često odvraća od toga da uzme u ruke knjigu koju je napisala ruska žena jest vjerovanje da će autorica od prve stranice početi razglabati o prepucavanju s mužem, pranju pelena i stajanju u redu – domaćinskim trivijalnostima koje okružuju i opterećuju čitatelja u svakodnevnom životu

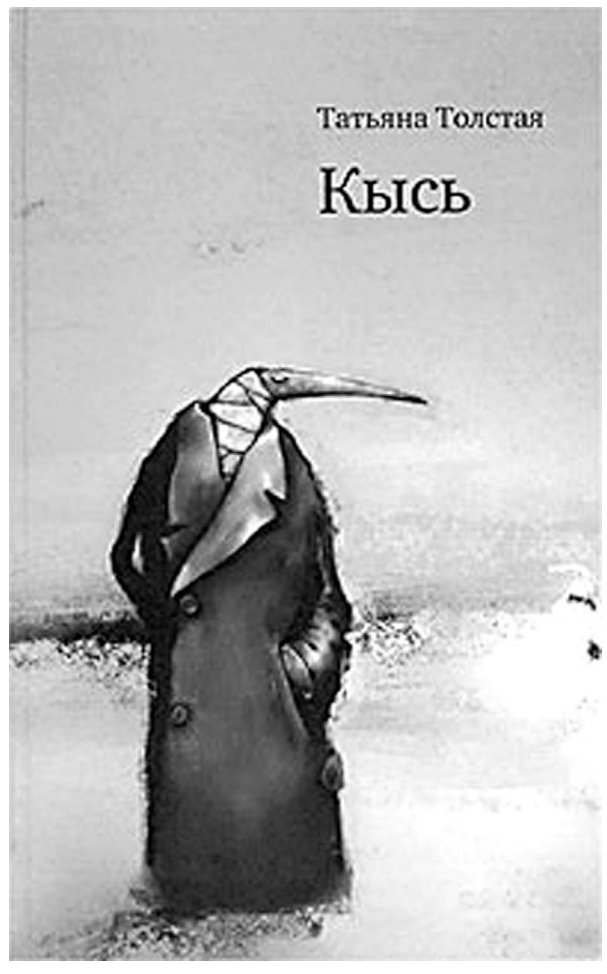

ruska književnost

Dvije arhetipske slike žene

Još jedan razlog zbog kojeg sve donedavno nije bilo velike potražnje za ženskom književnošću jest nepostojanje svijesti o teorijama spola koje su razvili feministička psihoanaliza i cyberfeminizam. Nažalost, i unatoč aktivnom istraživanju spola i studijama (uglavnom u institucijama kulturnih metropola) koje su se provodile u akademskim središtima, pitanja feminizma u Rusiji i dalje su razmjerno nepoznata i neprihvaćena. Između 1960. i 1990. ruska je književnost gradila dva arhetipa ženskog lika. S jedne strane kaprициoznu kraljicu ljepote, *femme fatale*, koja je bila duhovita i dobro obrazovana, ali je bila primorana (svojom ili tuđom voljom) nositi masku fatalne zavodnice. Takvi se ženski likovi pojavljuju primjerice na stranicama romana Andreja Bitova *Puškinskii dom* (*Puškinski dom*) — prototipu ruskog postmodernizma. S druge strane bila je podređena majka obitelji koja robuje i danonoćno se brine za kućanstvo odgajajući djecu i ponizno donoseći čizme pijanom mužu. Takozvana "seoska proza" preplavljena je takvim likovima koji odražavaju patrijarhalne vrijednosti ruskoga ruralnog života. Osim tih dviju arhetipskih slika žene nije bilo puno drugačijih. Naravno, od autora se ne zahtijeva da bude stručnjak za teorije spola, ali u idealnom slučaju autor, čitatelj i posebice kritičar trebaju biti upoznati barem s nekim idejama – vrlo često upravo te teorije služe kao početne točke za promatranje društvene dobrobiti žena.

Također, instinktivna predrasuda koja ruskog čitatelja često odvraća od toga da uzme u ruke knjigu koju je napisala ruska žena jest vjerovanje da će autorica od prve stranice početi razglabati o prepucavanju s mužem, pranju pelena i stajanju u redu – domaćinskim trivijalnostima koje okružuju i opterećuju čitatelja u svakodnevnom životu. Postsovjetski čitatelj, koji se često doslovce morao brinuti o monotonoj svakodnevici nabavljanja "komadića kruha", nije bio previše zainteresiran da, još jedanput, sluša o takvoj domaćinskoj stvarnosti. Od književnosti se očekivalo da zabavi svojim hrabrim i društveno grotesknim slikama.

Zanimanje za emocionalna iskustva

Aleksandra Marinina (rođ. 1957) i Daria Doncova (rođ. 1952), autorice tzv. "komercijalnog vala" čiji se romani tiskaju u velikim nakladama, pokušale su razviti takve slike. U njihovim djelima obična su domaća pitanja bila isprepletena s detektivskim radnjama, ekstravagantno ispričanim, oponašajući holivudske trilere i ruske policijske serije. Na kraju su se sva ta djela pretvorila u košmarnu fantazmagoriju s manijacima, serijskim ubojicama i psihopatima koji vrebaju u mračnim uličicama (vrlo često u policijskim odorama ili bijelim laboratorijskim mantilima). Štoviše, takav je fantazam postao uobičajen. Činilo se da čitatelj devedesetih očekuje da će naići na istu količinu nasilja u ženskoj prozi poput one u televizijskim serijama i časopisima.

Kako su se na početku 21. stoljeća počele povećavati ekonomska stabilnost i sentimentalističke tendencije u ruskoj kulturi, više se pozornosti davalo ženskoj prozi i njezinoj ulozi u kulturi, što je potaknulo i veće zanimanje među čitateljima i povoljnije stajalište odbora za dodjelu nagrada. Suvremena književnost trebala je izražavati ispovjedne i ozbiljne – donekle univerzalne – teme. Zamjenjujući mesijansku retoriku avangarde i postmodernih parodija, tekstovi se sada vrednuju prema intenzitetu i važnosti emocionalnog iskustva. To povećano zanimanje za književnost u kojoj je težište na "čistoj emociji" prevladalo je u ženskom pismu. A starija generacija, u čije su pamćenje još bila urezana sjećanja na uvjete u kojima su živjele žene u komunističkoj eri, kao i mlađi autori u tridesetim godinama, počeli su u novim načinima pisanja tražiti nove načine izgradnje ženskog identiteta. Umjesto tradicionalnih prikaza žena – odana žena, brižna majka i svadljiva ljubavnica – sada nam se nude nove mogućnosti. Najpopularnija je stroga poslovna žena: ona zarađuje jednako kao i muški kolege, ako ne i više od njih, donosi vlastite odluke o budućnosti za sebe i svoju obitelj, gradi karijeru te poduzima rizične inicijative. U isto je vrijeme ona zarobljena u emocionalnoj ovisnosti o svojem ljubavniku, što pomaže oblikovati njezin osebujan i neobičan karakter. Neizbježno kolebanje između društvenog uspjeha i nesređene ljubavne veze daje primjer (prema mnogim autoricama) društvenog položaja suvremene žene.

Ispovjedni monolozi o traumatičnim događajima

U djelima *Višel mesiac iz tumana* (*Iz magle se pojavio mjesec*) i *Bris', krokodil!* (*Briši, krokodilu!*) Marine Višneveckaje (rođ. 1955) potraga za ženskim identitetom utemeljena je kao drama u žanru lirske parabole. Junakinje ispituju što to znači "biti žena" u kontradiktornim društvenim ideologijama postsovjetske epohe. Iskrivljena provedba zakona kapitalističke potrošnje često se ne poklapa s patrijarhalnim modelom obitelji, što se zauzvrat diskreditira ciničnim gledištima sovjetskoga građanina. Kako tvrdi Višneveckaja, junakinja se može "osloboditi čarolije", drugim riječima: otkriti svoju bit, ili "istrijebiti" – izbrisati ono što je pretjerano neshvatljivo. Te će metafizičke operacije ili razotkriti ženinu bit ili je pretvoriti u automat. Da naglasimo, otkrivanje zarobljene ženske biti ili obratno, njezino zatomljivanje, ne nameće toliko ni vanjski svijet ni muškarac kojega je izabrala za ljubavnika ili koji je izabrao nju, nego žena sama.

Problematika ženske introspekcije doseže vrhunski opseg u Višneveckajinu djelu *Opiti* (*Iskustva*), koje je bilo uključeno u njezinu zbirku *Bris', krokodil!* Te nesretne alegorične priče, ispripovijedane u prvom licu, opisuju sporedne i "pozadinske" likove, marginalne pojedince koji pripadaju različitim društvenim i dobnim skupinama te epohe. Naslov svake novele u knjizi odgovara inicijalima "pripovjedača", koji se obično ne razotkriju, te znakovite fraze o jedinstvenom iskustvu, koje će on ili ona podijeliti s čitateljem. Strukturno, svaki dio podsjeća na ispovjedni monolog o određenom traumatičnom ili terapeutskom događaju, koji kroz proces otkrića – ili nadilaženja sebe – oblikuje ženski identitet u njegovoj cjelovitosti. Gotovo svi Višneveckajini opisi svakodnevnih iskustava – poteškoća, nadanja, privlačnosti, rastanaka, monotonije itd. – mogu se sažeti u jedno sveobuhvatno iskustvo "otkrivanja sebe".

Iskustvo ljubavi

Najintenzivniji dio toga teksta, *A. K. C. (opit ljubvi)* (*iskustvo ljubavi*), kritika je dosta hvalila, a 2003. dobio je i ugledne nagrade. Paralizirana žena koja umire od raka i koju je rodbina smjestila u sanatorij snima priču svoje oskudne i obične biografije. Tek je prešla četrdesetu, a provincijalno djetinjstvo provela je u sivoj i malodušnoj birokratskoj diktaturi (komunističke) partije. Preselila se u Moskvu, studirala na institutu, udala se za čovjeka kojeg zapravo nije voljela, rodila je dijete kako bi povećala svoj životni prostor, dobila drugu diplomu iz prava nakon perestrojke i počela raditi u dobro plaćenoj odvjetničkoj tvrtki, gdje upoznaje ljubav svog života – investicijskog bankara. Naravno, ljubav joj nije uzvraćena, s obzirom na to da se on poigrava njenim srcem i napušta je nakon što mu ubrzo dosadi njezina infantilnost i naivnost. Moglo bi se nabrojati tisuće takvih trivijalnih ženskih sudbina u postsovjetskoj Rusiji. I teško je dati jedinstven odgovor jesu li te sudbine potpuno slomljene i uništene ili su, naprotiv, poprimile čvrste osobine kamena – da ostaju iste u svim uvjetima.

Ovdje se Višneveckaja prema iskustvu ljubavi odnosi kao prema nastavku društvene neadekvatnosti. Zbog zaljubljenosti junakinja se mora odreći mogućnosti napredovanja u karijeri (tako što dopusti svom ljubavniku da izvede financijski trik u tvrtki u kojoj ona radi), odreći se svojih obiteljskih dužnosti i svega ostalog za što je naporno radila. Kada odluči potpuno se posvetiti predmetu svoje ljubavi, ne trudi se čak ni ispitati partnerove motive: što on zapravo želi od njihove veze? U Višneveckajinim tekstovima, kao i u tradicionalnoj ruskoj književnosti, muški svijet poslovnog uspjeha supostavljen je ženskom svijetu empatije i nježnosti. Tema dramatizacije jest da trijumf "surovog kapitalizma" sredinom devedesetih nije bio u stanju cijeniti osjećaje poput suosjećanja kao vrijednu strategiju. Pa ipak, upravo iskustvo ljubavi – prepoznavanje užasne neadekvatnosti – omogućuje junakinji da sebe upozna, dajući njenoj običnoj, na trenutke čak banalnoj biografiji određeno značenje, kao i vjersku dimenziju. Iako je rođena u zemlji nacionalnog ateizma i cijeli je život odbijala vjeru, smrtno bolesna junakinja okreće se pravoslavlju. Ona je rastrgana između vjerske pobožnosti ili ekstaze i ostataka čiste "instinktivne" privlačnosti prema objektu svoje ljubavi. Zadnje stranice ove novele daju naslutiti da "instinktivna" komponenta ženskog karaktera ostaje neporažena, zahvaljujući čemu žena spoznaje sebe i postaje sposobna analizirati vlastita djela.

U djelima Aleksandre Marinine i Darie Doncove obična su domaća pitanja bila isprepletena s detektivskim radnjama, ekstravagantno ispričanim, oponašajući holivudske trilere i ruske policijske serije. Na kraju su se sva ta djela pretvorila u košmarnu fantazmagoriju s manijacima, serijskim ubojicama i psihopatima koji vrebaju u mračnim uličicama

Gubitak voljene osobe

Veza između muškog pogleda i slike žene, koja je osnova različitih književnih shema i feminističkih teorija, na zanimljiv se način obrađuje u noveli *V. D. A. (opit neučastia*) (*iskustvo nesudjelovanja*). Ironičnim, distanciranim stilom pripovjedač opisuje svoju interakciju sa ženama kao "japanski minimalizam": on niti ih dodiruje, niti im govori – samo razmjenjuje poglede. Upućujući ženi zastrašujući pogled koji je prisiljava da se smrzne ili od oduševljenja ili od neobjašnjiva užasa, on je uvlači u nepravednu igru koju je ona već izgubila. Kao posljedica takvih voajerskih romanci, nekoliko je njegovih kolegica prisiljeno dati otkaz; u međuvremenu poslovna žena koju je upoznao na bilijaru pogiba u sudaru (možda samoubojstvu ili nesreći). U knjizi muškog autora ta bi vrsta diskursa mogla sugerirati želju lika da vlastitu maštu vidi odraženu u ženi (kao poslušnoj i dobro istreniranoj marioneti). Ali Višneveckaja implicira upravo suprotno: "najiskrenije" muško viđenje žene jest sposobnost da je vidi kao čistu enigmu, a ta je kemija neshvatljiva obama spolovima.

U Višneveckajinoj prozi osjećajna i neizbježna iskustva rastave i raskida pojavljuju se kao glavni elementi izgradnje ženske subjektivnosti. U novelama *Y. X. B. (opit inogo)* (*iskustvo drugoga*) i *J. A. U. (opit isčeznovenia*) (*iskustvo iščezavanja*), dvije potpuno različite junakinje – stara seljanka, čiji je muž ubijen prije puno godina i koja otkriva da je njezina sestra s njime začela djecu, i mlada gradska djevojka koja se mora odreći svog ljubavnika, a klinička shizofrenija njezine majke izravna je biološka prijetnja njenom potomstvu – prolaze istovjetno iskustvo: otkriće određene praznine (ili, govoreći psihoanalitički, traume) koja se javlja u trenutku gubitka voljene osobe, gubitka na koji je utjecao ili vanjski svijet ili mi sami. Štoviše, dani i godine koje proizlaze iz toga trenutka ne olakšavaju neželjene traumatične učinke, nego oblikuju samu bit ženina karaktera. Takve neiscrpive teme daju Višneveckajinoj prozi određenu oštricu i suvremenost.

Elegantno odijevanje u žalovanju

Crni humor novele *P. I. B. (opit demonstracii traura)* (*iskustvo pokazivanja žalosti*) jasno odskače od lirskog tona knjige, obogaćujući njene stilističke kvalitete. Groteskost priče iskazuje se besmisleno teškim postupkom odabira prikladne haljine koja će istaknuti ženstvenost i privlačnost junakinje. Ali ona na kraju svoju elegantnu odjeću može nositi samo kad odlazi na pogreb – najprije svojih bliskih rođaka, zatim sovjetskih vođa, generalnih sekretara komunističke partije. U ruskoj tradicionalističkoj kulturi čini se da je način odijevanja najvažniji element ženina simboličkog i semiotičkog ponašanja. On simbolizira ne samo njen društveni status nego i psihološke značajke njezina karaktera. Odjeća omogućuje ženi da istakne vlastitu individualnost i različitost a da istodobno ostane ograničena parametrima etike koju joj nameće društvo. Ironično je, ističe Višneveckaja, da se moderna ruska žena odijeva elegantno (drugim riječima, prepoznaje svoje značajke) samo kad je u žalovanju te na taj način ispunjava zadatak žalovanja (koji je prikazan u Freudovom djelu *Trauerarbeit*). Ako stavimo na stranu izrazitu hiperboličnu parodičnost ove novele, njeno značenje počiva na najvažnijem motivu ženske subjektivnosti, koji nije izgrađen na racionalnim objašnjenjima njene sudbine, nego na gusto koncentriranom emocionalnom iskustvu.

Višneveckajina zbirka *Opiti* – ne samo prema mojoj osobnoj procjeni nego i sudeći po uspjehu kod čitateljstva i nagradama – jedno je od najuvjerljivijih i najsnažnijih dostignuća u areni suvremene ruske ženske proze. No ostali tekstovi, koji nisu toliko usmjereni na tu tradiciju koliko na eksperimentalnu inovaciju, također su vrijedni naše pozornosti. Književnice starije generacije potaknule su proučavanje paradigmatskih promjena u društvenim ulogama žena tijekom totalitarističkog sovjetskog i kasnije liberalnog postsovjetskog društva. Zato su njihove junakinje pripadale heterogenim i često sukobljenim društvenim slojevima, u opsegu od urbane inteligencije do kvazipismenih seljaka. Mlađe generacije, u pravilu, svojim junakinjama daju dobro definirane i stabilne društvene značajke. Vrlo se često junakinja prikazuje kao stanovnica megalopolisa, ima izvrsnu izobrazbu, posao te vrijeme i novac za višestrano istraživanje svog identiteta. Te autorice odbijaju metanarativnu formu i gravitiraju više prema gusto skiciranim tekstovima. Njihove minijature namjerno zamagljuju granicu između poezije i proze – to su kratke lirske priče koje stilom podsjećaju na *verse libre*. Te mlađe književnice uključene su u proces preispitivanja naslijeđa kako moderne tako i postmoderne ere.

Stilski eksperimenti

Izrazito je popularna među ruskom inteligencijom proza iseljenice Margarite Mekline (rođ. 1972), koja trenutačno živi u San Franciscu. Njena knjiga *Sraženie pod Peterburgom* (*Bitka kod Sankt Peterburga*) dobila je 2003. nagradu Andrej Bjeli za stilski eksperimentalizam i lingvističku inovaciju. Meklinina proza "pregledava" skrivene dijelove ženske psihe, koji se skrivaju pred drugima. Njene priče otkrivaju žensku psihu (često skrivenu od društvenih struktura) pomoću simbiotskog uslojavanja diskurzivnih svjetova snova, kulture, sjećanja i mrtvih. Ženin identitet – koji nije fiksan i koji se stalno mijenja – podsjeća na identitet iseljenika: ona je stranac i u rodnoj zemlji i u onoj drugoj, bez obzira na njezino gostoprimstvo i blagodati. Subjekti njene proze, primjerice homoseksualni pisac, žigolo beskućnik koji se oženio bogatom cirkuskom zabavljačicom, egipatski teroristi – u biti su simboli fantomskih i krhkih stvarnosti, promatranih očima žene koja je vječno nesigurna u vlastiti identitet te pokušava potvrditi samu sebe svakom gestom ili frazom. U Meklininim tekstovima nadrealistička fantazmagorija koja podsjeća na Andrea Bretona obojana je primjesom općeg skepticizma i tekstovne međuigre, izvučenim iz romana Johna Bartha i Thomasa Pynchona. Sastavni dio knjige *Sraženie pod Peterburgom* i romana *Izmena* (*Izdaja*) lirska je ispovijed junakinje koja je rastrzana između starog ljubavnika Vakhida i mlađeg supruga Aldoa, što ističe pitanje ženske percepcije fiziologije (seksualne žudnje). U tradicionalnoj kulturi ono drugo se ili zatomljuje ili pažljivo proučava kroz muško razmišljanje; u Meklininim tekstovima emancipacija upravo tih "fizioloških osjećaja" stvara kulturniji pogled.

U svojim se tekstovima Moskovljanka Anastasja Gosteva (rođ. 1975) hvata ukoštac s pitanjem ženske individualnosti iz drugoga kuta. Njezini romani *Travel agnets* (*Putnički jaganjac božji*) i *Priton prosvetljonih* (*Jazbina prosvijetljenih*) mogu se dovesti u blisku vezu sa žanrom novinarskih putopisa. Gosteva nudi prepoznatljiv i gotovo poopćen portret suvremene žene: ona je uspješan stručnjak, iz gornje srednje klase, zauzeta jedino samom sobom. U *Travel agnetsu* junakinja kreće na put u Indiju sa slučajnim putnikom u potrazi za neobičnim događajima, gdje lakomisleno mijenja svoj laptop za tibetanske mirisne štapiće, te se u jednoj epizodi pušenja hašiša s mještanima pokušava pomiriti sa svojom slikom o sebi. Gostevini likovi jure za čudima, autentičnošću i mističnim iskustvima ili putem egzotičnih putovanja ili uzimanjem droga. Ali spoznaja sebe događa se na "najjednostavnije" načine, magijom detalja svakodnevnog života ili nepredvidljivim preokretima u ljudskim odnosima.

Utjecaj internetske komunikacije

Drugi primjeri takvih istraživanja mogu se naći u knjigama *Očen' spokoinji rasskaz* (*Vrlo spokojna priča*) Olge Zondberg (rođ. 1972) i *Ne mestnie* (*Nepripadajući*) Linor Goralik (rođ. 1975). Lakonska neemotivna pripovijetka Zondbergove sažima opise događaja koji su neprimjetljivi i ne privlače previše pozornosti (netko izlazi iz višekatnice; par se nalazi u parku; netko je u kafiću; netko radi nešto drugo – svakodnevne i uobičajene stvari). Zajedno te arabeske čine psihološko raspoloženje intuicija koje nikad neće biti ostvarene, iskustvo koje je simboličko za modernu ženu u ubrzanom gradu. Ako je stil Zondbergove kontroliran i povremeno suh, tada se Goralikova sigurno razlikuje od te druge osobine svojim profinjenim i sarkastičnim tonom. Njeni tekstovi podsjećaju na aforizme i basne (najefektnija je basna o dvjema "lezbijkama", vjeverici i liji, koje dok vode ljubav čeznu za "pravim" heteroseksualnim osjećajima). Psihologija ženske junakinje u kratkim – često pola stranice dugim – tekstovima Goralikove, dihotomno fluktuira između oslanjanja na pozitivne i negativne slike, na entuzijazam i raspad iluzija.

Teško je ne zamijetiti utjecaje oblika internetske komunikacije – primjerice *LiveJournala* Russian Neta — na književnost mlađih žena. Cybertekst znatno modernizira stilske elemente suvremene proze uvodeći konverzacijsku intonaciju, uz neobvezno sudjelovanje, dajući veću prednost komentarima nego samom tekstu te obraćajući se manjoj zajednici unutar mreže, a ne heterogenoj publici. Najnoviji oblik ženskog pisma aktivno se i kritički okreće tim cybertekstualnim procesima. U svojoj knjizi *Aljonka-partizanka* Ksenija Bukša (rođ. 1983) iz Petrograda služi se idejama kolažiranja iz *LiveJournala* – ali u ovome trenutku nije jasno kako će taj princip kolektivizma na Internetu potaknuti napredak autoričinih individualnih ideologija.

Određena tendencija koja je zamijećena na polju ženskog izdavaštva jest čimbenik dobi: prednost se često daje mlađim i nepoznatim autoricama. Serija Soft Wave iz *New Literary Reviewa* odredila je sebi zadatak otkriti potencijal mlađeg naraštaja žena koje su kritičarima manje poznate. Te se autorice upuštaju u rizične eksperimente s formom, koji dobivaju trenutačan emocionalni (osjetni) odgovor. Na neki je način danas pojava svakog novog glasa koji se prihvaća pitanja ženske proze također i komercijalni događaj.

Bilo bi pravedno reći da fenomen ruske ženske proze na početku 21. stoljeća stoji na čvrstim temeljima. Drugim riječima, ženski je glas postao istaknut i pridobio je publiku te, nakon jednog desetljeća liberalno-demokratskih reformi u Rusiji, žene imaju mogućnost biti jednako uspješne u intelektualnim i poslovnim ciljevima kao i muškarci, koji su prije u svojim kolegicama tražili samo društveni stereotip. Z

S engleskoga prevela Ksenija Švarc.
Objavljeno u e-časopisu Context, *www.centerforbookculture.org/context/no15/dmitry15.html*

Zamjenjujući mesijansku retoriku avangarde i postmodernih parodija, tekstovi se sada vrednuju prema intenzitetu i važnosti emocionalnog iskustva. To povećano zanimanje za književnost u kojoj je težište na "čistoj emociji" prevladalo je u ženskom pismu

Temat priredio Zoran Roško

Saul Williams

Umjetnici postaju istinski predstavnici naroda

Kako opisujete sebe kao umjetnika?

– Opisujem se kao učenika i smatram se umjetnikom. Smatram da je umjetnik neka vrsta spremnika te da je naša dužnost da se što više pročistimo i otvorimo kako bi stvari mogle ući u nas, a mi ih mogli profiltrirati. Ljudi uspostavljaju odnos s umjetnošću i pronalaze se u njoj. Često susrećem ljude koji kažu: "Hvala vam što ste riječima izrazili nešto što sam pokušavao reći ili želio da bude izrečeno". Ljudi se vežu za zvukove uz koje se žude vezati, a ljudima koji su ih u stanju artikulirati s pomoću bilo kojega umjetničkog sredstva – to je i dužnost.

Kako ste počeli?

– Prvo sam želio biti glumac. A onda sam, studirajući filozofiju i glumu, počeo shvaćati da je najbolja stvar koju možemo učiniti na ovome planetu to da konačno upoznamo sebe. Ne možete prikazati neki lik a da ne postavite pitanja koja taj lik postavlja umjesto vas. I tako sam na glumu počeo gledati kao na neku vrstu borilačke vještine u kojoj moraš pronaći svoje težište i krenuti iz njega. Gluma vam omogućava da istodobno budete i ne budete u tijeku – gubite se i pronalazite. Prakticirajući to, s vremenom sam počeo pisati vlastite stvari te sam počeo pisati poeziju. Kada sam imao 10-11 godina, želio sam biti *rapper* i počeo sam pisati stihove. Dakle, to se razvijalo i s vremenom pretvorilo u ovo što radim sada – a to je recitiranje poezije, pisanje poezije, štoviše, življenje poezije.

Življenje poezije – na koji način?

– Ne vjerujem da poezija živi samo na papiru. Smatram kako moramo pronaći načina da svoje riječi povežemo sa svojim djelima, a svoja djela sa svojom voljom. Kada kažem "življenje poezije", mislim na to da moramo biti hrabri u svojim nastojanjima. Moramo biti voljni poći kojekamo. A ponekad moramo biti voljni pratiti, a pritom ne mislim na praćenje drugih ljudi. Događalo se da sam pisao stvari koje nisu bile u skladu s mojim sustavom vjerovanja i govorio bih: "Okej, bio sam naveden na to". To je neka vrsta matematike – naveden si na novi odgovor. A to me prisiljava da iznova vrednujem cijeli svoj život.

Silno me nadahnjuje estetika – ljepota. Težim stvaranju ljepote jer smatram da je ona možda naša najveća učiteljica. Lijepa kompozicija ili pjesma – koja može imati i svoju oštrinu, svoju okrutnost – omogućava ljudima da se njome nadahnu i iz nje razvijaju.

Vladu nadziru korporacije

Mislite li da je politika neraskidivo povezana s bivanjem umjetnikom?

– Mislim da biti živ znači biti povezan s politikom, nema tu razdvajanja. To je najveća tlapnja čovječanstva, mislimo kako su stvari odvojene jedne od drugih, da je kemija odvojena od biologije, a da je politika odvojena od duhovnosti ili čega već hoćete. Sve je povezano. Čak i kada netko kaže "ja sam apolitičan", to je politička izjava.

Na području umjetničkog stvaralaštva, posebice u Americi, kad je riječ o umjetnicima (poput mene) koji se susreću s medijima (poput vas), u igru ulazi pitanje odgovornosti jer to je pitanje moći. Činjenica što progovaram, a ljudi slušaju stavlja me u moćan položaj. Stoga moram voditi računa o onome što govorim jer znam da to utječe na ljude.

Kada je riječ o aktualnim političkim makinacijama – ratom i ljudima poput Busha te aktualnim režimom i svim tim stvarima – za umjetnika i same ljude krajnje je važno otvoreno progovoriti i povezati svoja uvjerenja sa svojim djelima i svojom umjetnošću. Osobito onda kada su mediji na strani korporacija i u njihovu vlasništvu. Vladu, pa čak i sam režim, nadziru korporacije. Stoga je danas naša odgovornost veća jer vlada ne obavlja svoju dužnost. Ona više istinski ne predstavlja narod, nego korporativnu vlast i zahtjeve ponude i potražnje.

Zato mi umjetnici sada postajemo istinskim predstavnicima naroda. Ljudi nam masovno pristupaju zbog naših uvjerenja – ako vjeruju onom što kazujemo, slušaju nas. Ponekad to nije razlog – ponekad im se dopadne ritam ili energija, ili misle da smo zgodni ili bilo što. No u oba slučaja u moćnom smo položaju koji nije ništa manje autoritativan od predsjednika ili ministra obrane ili čega već. Ljudi su ti koji imaju kontrolu, priznala to vlada ili ne – samo toga moraju postati svjesni i preuzeti kontrolu na koju imaju svako pravo. Stoga je na umjetnicima, ili bilo kome tko ima mikrofon, da podsjete ljude na tu moć – da podsjete ljude na njihovu moć.

(blogger) Dale i Rachel Cernansky

Istaknuti alternativni hip hoper i spoken word umjetnik govori o odnosu umjetnosti i politike, otporu ratu u Iraku, hip hopu te aktualnim političkim i glazbenim događanjima u Sjedinjenim Državama

Dakako. Samo ljudi često podcjenjuju svoju moć i utjecaj koji imaju kao pojedinci.

– Da. Mislim da je to zato što smo tako isprogramirani. Radio, televizija, mediji, sve to programira mozak. A, nažalost, u Americi naši su mozgovi možda još i više isprogramirani nego u ostatku svijeta; mislimo da smo slobodni jer nam je rečeno da to jesmo, da Amerika znači slobodu. No nismo potpuno zatražili svoju slobodu, jer se nismo oslobodili onoga što nam govori da smo slobodni. Najveći Amerikanci – oni najugledniji koji su tijekom povijesti Ameriku predstavljali na najistinskiji način, poput Henryja Davida Thoreaua, Walta Whitmana, Martina Luthera Kinga, pa čak i Abrahama Lincolna – bili su ljudi koji su lutali divljinom, uskladili se sa svojim duhom, uskladili s prirodom i iz toga crpli nadahnuće za svoje poruke. Ondje su shvatili slobodu i odgovornost i moć koja dolazi sa slobodom.

Danas kao da nismo kadri zamisliti svjetski mir. Zašto? Zato što su nam ukrali našu maštu. Možemo zamisliti Treći svjetski rat jer smo ga gledali u svakome filmu, svakoj TV emisiji itd. Ne možemo zamisliti svjetski mir jer ga nikada nismo vidjeli. Moramo početi gledati i zamišljati sami za sebe. Budući da se zatvori i škole privatiziraju, naša je dužnost kao pojedinaca da privatiziramo našu maštu i iznova počnemo sami za sebe zamišljati i predočavati stvari.

Ljudi misle da biti Amerikancem znači: "Slobodan sam, slobodan gledati onoliko emisija koliko želim, igrati Playstation, raditi sve što želim koliko god želim". No ta sloboda podrazumijeva i neku dužnost. A vaša je dužnost da se educirate i uskladite sami sa sobom – s vašim najvišim sebstvom. Govorimo o nečemu što je iznad religije i može potpadati pod bilo koju sinagogu, crkvu ili džamiju. Govorimo o vašoj odgovornosti prema vama samima i vašoj povezanosti s univerzumom. Jer mi jesmo povezani i doista utječemo na ljude. Toga moramo biti svjesni i zatim svjesno djelovati.

Ne želimo da se u naše ime ubijaju ljudi

Što savjetujete ljudima kako bi to činili?

– Ima nekoliko praktičnih načina. Prvi je da sebe izbacite iz svoje zone ugode, a to može značiti mnogo stvari. Može značiti da, umjesto da dohvatite novine, uzmete neispisanu bilježnicu i pišete. Koje su vijesti dana? Zapišite ih. Isključite TV. Isključite sve te izvanjske oblike hranjenja. Sjedite u tišini, sat vremena. Pokušajte smiriti svoj um – nemojte razmišljati ni o čemu, ni o čemu. Mi se bojimo tišine, a nema ništa moćnije od tišine.

To nije uvijek rješenje, no suočeni s tolikom količinom promidžbe i tolikom količinom sranja, danas nam se to čini rješenjem. Kada ljudi postanu svjesni svoje individualne sposobnosti – da vole i vole jedni druge – čovječanstvo će se zauvijek promijeniti. Najveći otpor ratu jest ljubav, a ljubav nije otpor. Ljubav je ljubav. Ludost je što se opiremo ljubavi. Bojimo je se, bojimo se da ćemo biti povrijeđeni, bojimo se biti otvoreni, bojimo se biti ranjivi.

Možete li nam pojasniti vašu suradnju s Not In Our Name?

– Pomogao sam im napisati njihov *Zavjet o pružanju otpora*, a napisao sam i neku glazbu za njih. Stalno sam s njima razgovarao i radio govoreći: "Nećemo trpjeti zvjerstva koja američka vlada provodi u naše ime. Budući da smo mi građani koji plaćaju porez, sve što američka vlada čini, zapravo čini u naše ime; a ako se mi s time ne slažemo, imamo se pravo pobuniti".

Ne želimo da se u naše ime ubijaju ljudi, a, nažalost, upravo se to događa. Evo, ja sam 100 posto protiv rata; nisam jedan od onih koji govore – Samo maknimo Sadama bez ratovanja; ja ne govorim o Sadamu, za mene je Bush veća prijetnja, veći terorist. Što god da je Sadam učinio, učinio je to svojemu narodu; Bushov je cilj da čitavom svijetu, samom čovječanstvu nametne teror. U ovome trenutku, dok mi

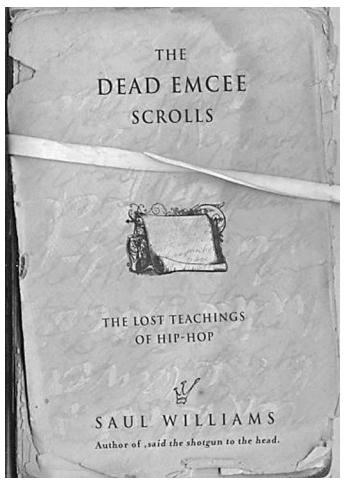

razgovaramo, umiru bezbrojni Iračani, a ja pokunjeno sjedim kod kuće. I to ne samo civili, već također i vojnici. Ne želim da vojnici pogibaju. Ako doista želite pružiti podršku našim snagama, ne šaljite ih u rat, ne tražite od njih da se bore.

Hip hop je odraz Amerike

Što mislite o trenutačnome stanju u hip hopu?

– Mislim da ljudi stvarno postaju umorni od sranja – bili toga svjesni ili ne. Hip hop je odraz Amerike. A umjetnici su polako prisiljeni shvatiti da moraju govoriti o onome što je bitno, jer sve ono o čemu govore postaje bitnim. Polako, ali sigurno, ljudi počinju slušati "alternativne" hip hop grupe. Čak i komercijalne hip hop grupe počinju imati alternativne postave – Jay Z ili Eminem u pratnji The Rootsa. Zato se iskreno nadam da se stvari mijenjaju nabolje, samo je pitanje trenutka kada će hip hop ponovno hraniti ljude koji ga slušaju umjesto da ih truje, što je činio prošlih, što ja znam, deset godina.

Na koje ste svoje djelo najponosniji?

– Ne znam, zapravo ponos ne vezujem uz svoj rad. Pretpostavljam da me najviše dirnula knjiga naslovljena , said the shotgun to the head. Riječ je o ljubavnoj pjesmi – od dvjestotinjak stranica – posvećenoj svim onim stvarima koje degradiraju i uništavaju vrijednosti i ideale Zapada onakva kakva ga poznajemo. Mislim da je to najljepša /konceptualna/ politička stvar koju sam ikada napisao. Radio sam na njoj četiri godine i jedva čekam da ljudi dobiju priliku pročitati je.

Što je s činjenicom da je reakcija diskografske industrije na hip hop bila ta da ga proguta, a zatim ispljune?

– Nisam time iznenađen niti me to uvrijedilo. To je naprosto dio procesa, znate. Sve se odvija u ciklusima, a u

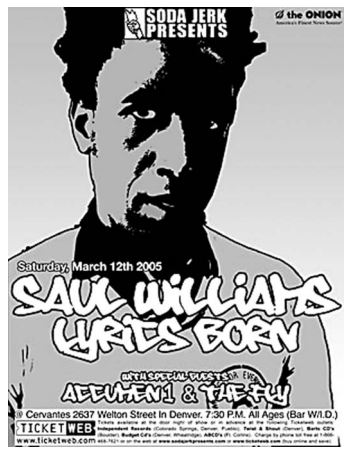

ovome trenutku svjedočimo posustajanju cijele te gangsterske spike. Događa se pomak, tako da me zapravo ne uzrujava kada se ode u taj drugi ekstrem, jer sve dođe na svoje mjesto. Naprosto mora. Zbog toga me ne iznenađuje što velik dio faca nije čuo za moj album sve dok s Nasom nisam načinio remiks pjesme *Black Stacy*. Tako je bilo i planirano. Trebalo nam je samo nešto da otvorimo vrata i onda proguramo sljedeću stvar. Dakle, sve je to bio dio moje strategije, ali baš zbog toga nije bilo nikakva razočaranja ili osjećaja da sam prevaren, a i nisam pretjerano ciljao na urbani radio – to je presmiono. Jednostavnije je ciljati na studentski radio i pustiti da se onda to neprimjetno uvuče na urbano tržište.

To se čini pomalo ciničnim...

– Kad govorimo o biznisu, onda govorimo o biznisu, a činjenica je da ste me pitali je li me uzrujao način na koji se sve dogodilo, a nije – čak i kao umjetnik i kao netko tko pridonosi umjetničkom trenutku ove generacije te kao netko komu je jasno kako stvari stoje s hip hopom i svime time znam da ne mogu samo cviliti kada moju pjesmu ne sviraju na radiju. Valja imati strategiju. Isto je kada pogledate nekoga od prosječnih *underground rappera,* kao što su Aesop ili Sage, u usporedbi s nekima od komercijalno uspješnih *rappera* koji su suprotnost *undergroundu*. Puno ljudi misli da je "komercijalni *rap* sranje jer oni koji se njime bave neće nikada cijeniti jednoga Sagea", a to je zapravo glupost. *Underground rapperi* gotovo u pravilu imaju užasne stihove. Užasne! Uvježbavaju svoje pokrete, vježbaju svoje stihove i samoglasnike i sve ostalo, ali ne vježbaju pisanje pjesama. Frajeri koji zarađuju najviše love sve podređuju stihovima – i pišu pjesme koje ne možete zaboraviti. Zato ja nisam bijesan na izvođače koji se vrte na komercijalnom radiju jer mi je jasno da ono što ih je

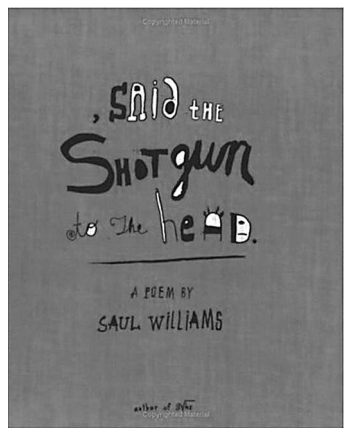

tamo dovelo nije uvijek mito i korupcija. Stvar je i u tome što oni kažu: "Radili smo na tome, takve stihove nitko ne zaboravlja." Stoga ne trebate biti bijesni...

To je zanimljivo, jer iz moje perspektive, što se tiče australskog hip hopa, koji je zapravo prilično jak u ovome trenutku, i izvođača koji pričaju svoje priče s australskim akcentom te se koriste hip hopom kao sredstvom pomoću kojega žele podijeliti s drugima svoje spoznaje...

– … hip hop tomu i služi. Da ga ljudi iz različitih kultura mogu prigrliti i zapravo primijeniti svoju vlastitu kulturalnu perspektivu i kulturalnu analizu – on vam nudi formu putem koje se zapravo možete uključiti pričanjem svoje priče.

Osobno je uvijek povezano s javnim

Da, slažem se, ali iz moje perspektive htjela bih povući crtu između mainstreamskog hip hopa, koji bih zapravo radije nazvala pop glazbom nego hip hopom kao takvim.

– S time se ne slažem. Ljudi bivaju zaslijepljeni nečime zato što je to ostvarilo platinastu nakladu. Ako 50 Centov prvi album nije sjajan hip hop album, onda ne znam što jest. Istina je, ne mogu zamisliti 50 Centa kako repa za *breakdancere*, grafitere, zna se da on ne predstavlja hip hop kulturu, što bi neki željeli. No je li on sjajan MC? Jest... Je li se kao vrhunski MC opustio i sada počinje gubiti na snazi jer se opustio? Jest. No svatko tko se previše opusti postane mlakonja. Zato se ne opuštajte.

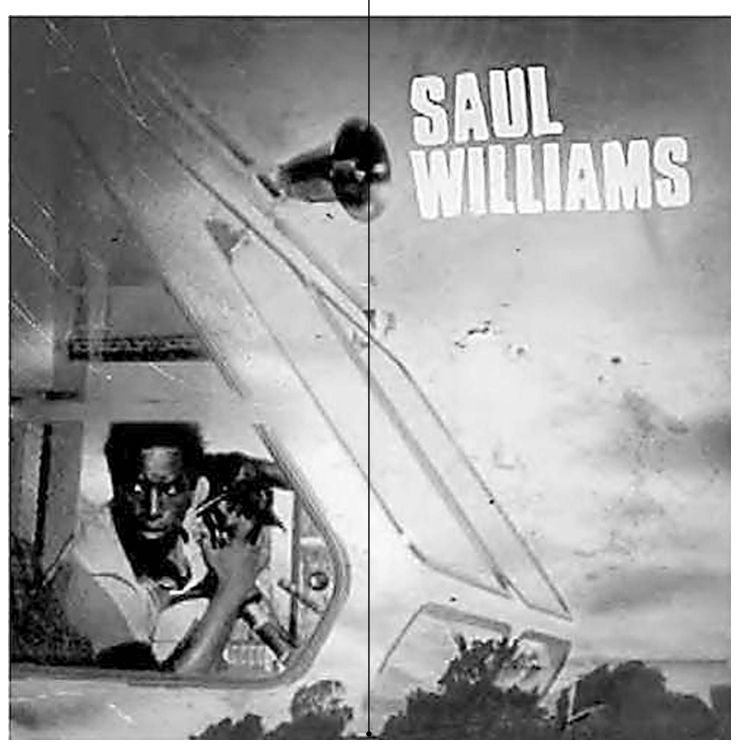

Kako onda sami sebe sprečavate da se previše ne opustite?

– Ne trebam sebe sprečavati – nisam opušten (smijeh). Opušten sam što se tiče mojeg pogleda na život i mojega osobnog života – mnogo je bijesa i razočaranja koje filtriram kroz glazbu tako da se ljudi uvijek iznenade koliko sam zapravo blesav i normalan. Zato što bijes iskazujem jedino kroz glazbu – tako da me više toga nasmijava nego što me ljuti. No čini mi se ipak da sam izgradio neku vrstu ventilacijskoga sustava kako bih svoj nemir kanalizirao u određena područja. Osjećam nemir i zbog toga što sam daleko od svojih ciljeva.

A koji su to ciljevi – mislite li na neke određene ciljeve?

– Moji se ciljevi, na određeni način, praktički neopazice uvlače u kulturu. Moj je cilj postići neki učinak pomoću određene vrste uvlačenja u kulturu. Nisam baš jasan, no svejedno, još sam daleko toga.

Kao glazbena kolegica, a također i obožavateljica, čini mi se kako imam određenu ulaznu točku u vašu psihu (ili možda ipak ne) – kada sam slušala onu prvu stvar s kompilacije* Lyricist Lounge*, stvarno me rasturila – i sve što sam odonda čula doima se tako osobnim…

– Ne radim neku veliku razliku između svojega osobnog života i svojeg seciranja i analize hip hop kulture i američkog društva. Primjerice, uvijek sam vjerovao da je moj dom višemanje mikrokozmos svijeta u kojemu živim. Zato, ako se dogodi kakav muško-ženski konflikt, dovest ću ga u vezu s konfliktom na višoj razini, između patrijarhalnog i matrijarhalnog, te pokušati uočiti nekakvu poveznicu među njima. Na primjer, moja knjiga *S/he* (*On/a*) bavila se činjenicom da se u mojoj kući dogodio velik pomak u autoritetu kod majke moje kćeri, a ja sam taj pomak osjetio ondje gdje sve moje zamisli o muškosti nisu uopće imale veze s onime što muškost uistinu jest. A moje predodžbe o ženskosti bile su rastegnute i na sve moguće načine stavljene na kušnju. Shvatio sam da se to ne događa samo u mojoj kući, već da se to događa u mnogim kućama jer je to nešto što se događa u društvu, a u društvu se događa zato što smo došli do trenutka kada se to mora dogoditi jer bismo inače neprekidno bili suočeni s ratom – kao što je to slučaj upravo sada. Rat s kojim smo trenutačno suočeni u američkome društvu izravan je odraz patrijarhalnih bezvezarija kojima smo bili nasjeli. Ideje da imati moć znači imati pravo. Dakle, ono osobno uvijek dovodim u vezu s javnim, društvenim. Smatram li da se previše dajem? Ne smatram. Što bih drugo mogao dati? To je sastavni dio moje kritike.

Sve veća popularnost poezije

Smatrate li da nastupanje u vrijeme takvih političkih previranja pridonosi vašim ciljevima?

– O da, još je jedan motiv za izlaženje u javnost, a taj je širenje takvih zamisli. Čak se i ne radi o širenju neke zamisli ili poruke – sve što želim jest potaknuti ljude da kažu: "U kurac s jebenim porukama koje primate, mislite svojom glavom". Ne morate misliti onako kako ja mislim, naprosto mislite sami za sebe – propitkujte sve što vam se servira. Veoma sam sretan što to mogu činiti svake večeri – ali razumijem također i to da je ono što mi radimo poput pilule s postupnim otpuštanjem, a da se pritom plastika oko te pilule još nije ni rastopila. To je uočljivo na mnogo razina – pogledajte, recimo, popularnost poezije – mislite li da je sada na vrhuncu ili će to biti za tri godine. Vjerojatno je njezin vrhunac tek pred nama. Budući da sam upoznat sa svim planovima za nastupe i zamislima u Sjedinjenim Državama, jasno mi je da to sranje još zapravo nije ni ušlo u sustav. Događa se pomak – Kanye je na vrhovima top lista i ljudi u tome uživaju ponajprije zbog toga što je dobro slušati nešto što vas hrani, a ne samo zbog toga što je to uistinu kvalitetno. A ljudi kao da su se sada toga sjetili. To se događa postupno. A južnjački hip hop prolazi kao nikad dosad i ono čega ljudi nisu svjesni jest da velik dio tog sranja ima instrumente svirane uživo. Dan kada će to sranje uistinu doživjeti eksploziju, a ljudi shvatiti što se tamo dolje događa nije tako daleko – a zapravo smo tek na početku svega toga. A karijere samo što nisu završene i prije nego što se s tim sranjem i počelo – sve je to nalik prijelazu na bubnjevima. Z

S engleskoga prevela Mirna Vilišić.
Miks dvaju razgovora objavljenih u časopisu Satya *www.satyamag.com/may03/williams.html i na blogu www.cyclicdefrost.com/blog/?*

Saul Williams, pjesnik i umjetnik *spoken worda*, nije nov na sceni, no širu je publiku privukao otkako se uključio u projekt Not In Our Name. Pomogao im je napisati njihov *Iskaz savjesti/Zavjet o pružanju otpora* protiv rata u Iraku. Saul je koautor i glumio je glavnu ulogu u filmu *Slam* nakon što je 1996. pobijedio na natječaju Nuyorican Poet's Café's Grand Slam Championship. Njegove su zbirke pjesama: *She* (1999), *, said the shotgun to the head* (2003) i *The Dead Emcee Scrolls: The Lost Teachings of Hip-Hop* (2006), a noviji albumi – *List of Demands* (2005) i *Saul Williams* (2005.) Z

Outernational

Nije to prosvjedna glazba vaših roditelja

Naeem Mohaiemen

Godine 2000. *New York Times* je počeo najavljivati moguću smrt "prosvjedne glazbe" – stariji protuestablišmentski glasovi poput Consolidatea, Public Enemyja, Fugazyja i Negativlanda utihnuli su i fanovima je bilo potrebno nešto novo. U tu su prazninu uskočili Outernational, koji su se okupili godine 2003. kao mješavina radikalnih političkih stajališta i žestokog ritma. Ovdje dva člana benda govore o politici, glazbi, obožavateljima i inspiraciji te o tome što danas znači biti revolucionaran

Stotinu tisuća civila poginulo je u Iraku, o čemu se tu radi, jebo te?

– Sonny Suchdev iz skupine Outernational u uvodu pjesme *Blood on the Streets*

Rad grupe Outernational i njezinu mješavinu punka, rapa, ska, bhangre i afrobeata pratim od godine 2003. Premda im ime još nije nadaleko poznato, skupina je počela izazivati pozornost na prosvjedima protiv Nacionalne konvencije republikanaca u New Yorku 2004. Tamo su svirali pred velikom skupinom razdraženih aktivista, među kojima su bili i mnogi sudionici biciklističke utrke pod nazivom Critical Mass, a koji su netom bili svjedocima ciljanog uhićenja svojih kolega od njujorške policije.

I prije izvedbe na prosvjedima, koja je značila prekretnicu, Outernational su okupljali obožavatelje – poput mene – koji su redovito prisustvovali njihovim koncertima kako bi primili svoju dozu političkog cupkanja.

Od samog osnutka mlada skupina (većina članova tek je prešla dvadesetu) neprekidno stasa, prateći mnogobrojna politička događanja poput prošlogodišnjeg koncerta na štrajku hotelijerskih radnika i okupljanja sa zahtjevom za Bushevom ostavkom pod nazivom World Can't Wait. Skupina je održala rasprodane koncerte u klubovima i koledžima diljem zemlje. Kao i za mnoge druge skupine bez izdavača, web stranica MySpace.com presudno je oruđe Outernationala koje im pomaže da izgrade internetsku bazu vjernih obožavatelja koji ih slijede iz grada u grad.

Nedavno sam gledao Outernational u Knitting Factoryju u New Yorku i ostao ugodno iznenađen otkrićem da se njihova publika promijenila. Uz tvrdokorne proturatne aktiviste i južnoazijske radikale koje sam ranije viđao po njihovim koncertima, sada je tu i velika sljedba srednjoškolaca i mladih radnika Latino podrijetla. Kada je krenulo spontano *mosh-pit* (naguravanje, *op. ur.*), a nadobudni se klinci počeli bacati po gomili i vješati na cijevi, zabrinuo sam se da će se koncerti benda pretvoriti u zabavu tipa "zaboravi na politiku, daj samo pleši". No, repertoar Outernationala, srećom i dalje je političan i sastoji se od mnoštva omiljenih pjesama poput *From the Future*, koja upućuje slušatelje: "gurnite te glupane u smeće i pošaljite bauka u prošlost/zarijte nož u kut satjeranoj kapitalističkoj klasi".

Glazba je moć

Što vas je nadahnulo da osnujete grupu? Sjećam se općeg nezadovoljstva zbog činjenice da revolucionarni rock odumire (metaforički implozijom Rage Against the Machinea, a doslovno smrću Joea Strummera i dvojice Ramonesa). Je li vas potaknula želja da popunite tu prazninu?

– Miles Solay: Počeci Outernationala dijelom potječu od osjećaja među našim vršnjacima da nam je tako nešto potrebno. Smrt Joea Strummera (iz The Clasha) na mene je nevjerojatno utjecala. Bila je to tragedija jer on nije bio nekakva izblijedjela ikona. Imao je novi bend i doista je pokušavao biti relevantan i povezati se s novom publikom.

Outernational smo osnovali nakon što su Sjedinjene Države drugi put izvršile invaziju na Irak. Mi potječemo iz određene tradicije koju prihvaćamo i kojoj pridonosimo. Ipak, pokušavamo stvoriti novu sintezu – nov zvuk – na osnovi naslijeđa iz kojeg smo potekli.

– Sonny Suchdev: Aktivist sam od tinejdžerskih dana, a trubu sviram od devete godine, no nisam uspijevao pronaći pravu skupinu ljudi s kojima bih u bendu spojio glazbu i politiku. Jednog dana, te jeseni, večerao sam s prijateljima nakon sastanka (o pritvaranjima useljenika nakon događaja 11. rujna) i Jessee je bio s nama. Komentirao je majicu Skatalitesa koju sam nosio na sebi i, normalno, počeli smo razgovarati o glazbi. Rekao mi je za svog prijatelja Milesa i da se s njim nalazi na *jammingu* s raznim ljudima u jednom podrumu. Pitao sam ga kakva ih glazba zanima, a on je odgovorio: "Palimo se na izvan-nacionalističku (*outernational*) pobunjeničku glazbu." To mi se svidjelo.

Svi smo snažno osjećali da je svijetu potrebno još mnogo umjetnika i bendova koji se koriste glazbom kao sredstvom otpora tlačenju, ratu, imperijalizmu, kapitalizmu, rasizmu, seksizmu, homofobiji te kao sredstvom za širenje vizije svijeta kakav bi mogao biti bez svih tih sranja. Od početka nas nije zanimalo da budemo tek "prosvjednički bend" koji svira na skupovima i govori protiv nepravde, nego smo željeli promicati nešto umjetnički i politički novo što će potaknuti oblikovanje ove kulture u novim smjerovima.

Glazba je moć. Pjesmom se može kazati štošta što se ne može govorom, knjigom ili esejem. Pomoću glazbe se može zamisliti i čuti kako izgleda i zvuči pravedan svijet, premda on još ne postoji.

Naša glazba hrani borbu ljudi protiv sustava

Što to znači biti "revolucionarni bend?"? Taj ste termin upotrijebili u nekim intervjuima i stvarno bih htio malo zaviriti u to. To je toliko izlizan termin da se uglavnom i ne trudimo razložiti ga. Je li vaša politička strategija postupna promjena ili dramatičan preokret?

– Sonny Suchdev: Biti revolucionarni bend znači da želimo da naša glazba i naš bend budu dio borbe za mijenjanje svijeta, za svrgavanje ovog eksploatatorskog, ponižavajućeg sustava i stvaranje novog svijeta. Biti revolucionarni bend znači biti nadahnut potlačenim i koloniziranim ljudima u ovoj zemlji i širom svijeta koji se opiru, i koji se tako opiru već stoljećima. To znači da odbijamo prihvatiti ovaj bjelački supremacijsko-patrijarhalno-kapitalistički sustav u kojem svi živimo, i da odbijamo šutjeti. Nadamo se da naša glazba hrani borbu ljudi protiv ovog sustava pružajući im još više energije i nade te istodobno nadahnjuje ostale da se probude i djeluju kako bi se stvari mijenjale.

– Miles Solay: Gledam tu svjetinu, kad smo svirali na Times Squareu na prosvjedima sa zahtjevom za Bushevim povlačenjem World Can't Wait (za vrijeme Busheva govora o Stanju nacije), i vidim na stotine djece koja izvikuju tekstove sa šakama u zraku. Ili, kada smo svirali u Knitting Factoryju, našem njujorškom sjedištu, gledam te mlade Meksikance kako se komešaju s bijelim srednjoškolcima. Južni Azijci naguravaju se ramenima s generacijom 60-ih čija su lica razdragana. Vidim kako se cijeli svijet otvara dok svi viču u jedan glas: "Dolazim iz budućnosti za koju bi svi htjeli da je mogu vidjeti!"

Između okruga Ironbound u Newarku i Sunset Parka postoji čitava scena useljeničke Latino mladeži koja je prigrlila Outernational pod svoje. Dok mi sviramo, svi pjevaju: *Que queremos? Todo el Mundo* (*Što želimo? Želimo čitav svijet!*). Ne traže oni samo bolju plaću ili bolje zdravstveno, ili samo da budu prihvaćeni kao ljudska bića, oni traže sve. Te su pjesme namijenjene tim ljudima s različitim pričama, od Zapadne obale do Khatmandua, od Bagdada do francuskih gradova i svega između.

Tko treba biti drugačiji – vi ili svijet?

Zabrinjava li ikada vaš bend mogućnost da biste se mogli "prodati"? Recimo da se zadesite na ljetnoj pozornici u Central Parku – postoji ili opasnost da se vaša politička poruka razblaži?

– Miles Solay: Kanimo učiniti sve što je u našoj moći da proširimo svoju glazbu što je dalje moguće u ovoj zemlji i izvan nje. Kada se budemo našli u vodi prepunoj morskih pasa, pri čemu mislim na glazbenu industriju i turneje, održavanje veze s našom publikom i ljudima općenito bit će još veći izazov. Jedva čekamo uhvatiti se u koštac s tim izazovom. To se više tiče nas samih i onoga što predstavljamo (obožavatelje da i ne spominjem) te činjenice da trebamo držati oči čvrsto uprte u horizont nego toga hoćemo li završiti kod nekog velikog nakladnika ili ne.

Nedavno sam pročitao intervju sa Saulom Williamsom. U njemu on govori o nekim svojim obožavateljima koji ne prihvaćaju njegova nastojanja da svoju umjetnost približi što većem broju ljudi. Drugim riječima, oni bi htjeli da on ostane underground pojava. I premda je prepoznao da je ljudima posebno važno otkriti nešto novo i prihvatiti to kao nešto svoje, vlastito, Saul je izjavio: "Želite li da svijet bude drugačiji ili samo da vi budete drugačiji?"

– Sonny Suchdev: Uopće se ne brinem da će se politička stajališta Outernationala razblažiti. Premda svi imamo različita politička uvjerenja, dijelimo vrlo snažno zajedničko stajalište o tome što ovaj bend predstavlja, i to se neće promijeniti bez obzira na to dobili mi ugovor za album ili ne. Ne zabrinjava me cijela ta ideja o "prodavanju" sebe. Želimo da ova glazba dospije do što više ljudi i učinit ćemo sve što treba da se to dogodi, bilo to preko velikog nakladnika, "indie" etikete ili prodajom CD-ova iz vlastita kombija. Z

S engleskoga preveo Mario Kalogjera.
Objavljeno na web stranici www.alternet.org/story/33245/

putopis

Nova utopija ili zakašnjela postmoderna?

Srećko Horvat

Grad inače poznat prije svega po Mozartu pretvara se na dva dana u pravu meku tzv. "indie"-scene, gdje nastupaju: Editors, We Are Scientists, Art Brut, Calexico, Broken Social Scene, Wir Sind Helden, Nada Surf, Morrissey, Arctic Monkeys, Muse, Franz Ferdinand, Belle & Sebastian, Cursive, Kaiser Chiefs, Scissor Sisters itd.

Frequency Festival, Salzburg, 17. – 18. kolovoza 2006.

Karte za Morrisseya i Ferdinande na Šalati nisam bio kupio jer sam bio uvjeren da ću ići na Exit u Novi Sad, gdje za gotovo istu cijenu mogu vidjeti njih plus još hrpu drugih izvođača. Došao je i prošao Exit, a ni na Šalati nisam bio. Na negodovanje i kritiku prijatelja propustio sam i priliku vidjeti Radiohead na Szigetu u Budimpešti. Zadnja prilika da nadoknadim sve propuste ovog ljeta bio je Salzburg. Iskreno, premda sam išao sam, veselio sam se više nego svemu navedenom. Razlog: Editors, We Are Scientists, Art Brut, Calexico, Broken Social Scene, Wir Sind Helden, Nada Surf, Morrissey, Arctic Monkeys, Muse, Franz Ferdinand, Belle & Sebastian, Cursive, Kaiser Chiefs, Scissor Sisters itd. Grad koji je inače poznat prije svega po Mozartu pretvorit će se na dva dana u pravu meku tzv. "indie"-scene, premda je velika većina tih bendova nakladom svojih izdanja i brojem turneja donekle zaobišla taj ionako upitan nazivnik.

Bungee-jumping uz Morrisseya

Dolazi hrvatski kondukter, pregleda i precvika mi kartu i kaže da moja karta nije za 1. klasu i da ću imati problema sa Slovencima. Mislim, već ću mu nekako objasniti da je cijeli vagon ionako potpuno prazan i kako nema smisla da se guramo u stražnjim vagonima. Na moje pitanje koliko košta nadoplata za 1. razred "ljubazni" slovenski kondukter odgovara da nije siguran, ali negdje oko 15 eura. Kako je to gotovo četvrtina moje cijele povratne karte, kažem mu da ću možda platiti kad on sazna koliko je točno. Na trenutak odlazi s mojom kartom. Vraća se. Ja mu kažem da neću platiti 15 eura ako nije siguran da je to ta cijena, on kaže da je siguran i da je u drugom vagonu 2. razred. I tu otprilike završava naša diskusija. Svaki put kad se vozim vlakom, posebice u kupeu, sjetim se Benjamina i one njegove opaske da su tek s tehnološkim razvojem ljudi postali prisiljeni međusobno se gledati. Potpuni stranci konfrontirani pogledom. No čini mi se da danas ta teza više ne stoji u potpunosti. Nakon nekog vremena jednostavno se navikneš. U kupeu četiri simpatična i debeljuškasta Austrijanca, koje unatoč znanju njemačkog ne razumijem jer govore nekim svojim dijalektom; u Villachu ljubazno pozdravljaju i do Salzburga sam umjesto njihovim pogledima konfrontiran sa samim sobom. Gledajući Alpe, pokušavam se sjetiti kad sam prvi put čuo pjesmu *Die Zeit heilt alle Wunder*. Wir Sind Helden počinju svirati oko 9 i doista je neizvjesno da li ću uopće stići. U kupe negdje pola sata prije Salzburga ulaze dvoje punkera iz Graza i pitam ih za Frequency. Kažu da se festival totalno iskomercijalizirao, ali da pogledam Kettcar, bend koji često svira s Wir Sind Helden. Nakon što odlaze, iz rasporeda vidim da je već prekasno. Pitam konduktera kad stižemo i kaže da vlak kasni te da smo na glavnom kolodvoru u 21.00. Izlazim na stanici i tražim Shuttlebus koji vozi do mjesta na kojem se održava festival – tzv. Salzburgring. Bus kreće tek u pola deset i sad mi je već jasno da sam Wir Sind Helden gotovo sigurno propustio i ostaje nada da ću barem vidjeti Morrisseya. U glavi si pjevam *Pasolini is me, Accatone you'll be*, ali očito ni to nije pomoglo jer na Salzburgring stižemo tek negdje oko 22.00. Od autobusnog stajališta zajedno s valom ljudi prolazim pokraj ogromnog parkinga, kampa i reflektora koji obasjavaju nebo. Dolazim na prvi ulaz i tražim svoju iskaznicu, a oni me upućuju na neki drugi ulaz. Pješačim još kojih 20-ak minuta i dolazim do osiguranja koje pitam kamo dalje. Jedan me šalje drugom, drugi trećem i tako dalje, uviđam da nema baš nikakvog smisla da govorim njemački jer se onda ponašaju kao da je potpuno svejedno što sam došao iz Hrvatske, proputovao 8 sati do Salzburga i onda još 2 sata da bih došao do ovog mjesta. Tek kad sam progovorio engleski, udostojili su se nazvati šefa osiguranja kojemu je posao kružiti autom oko festivala i on me – na svu sreću – odvozi do ulaza gdje sam trebao skupiti sve potrebno da napokon mogu ući. Tek u autu vidim o koliko se velikom prostoru radi. Kako bi se lakše osigurao prostor, oko kampova i pozornica postoji posebna staza kojom se džipovima, autima, motorima vozi Security. Napokon ulazim. Glazba je sve glasnija i čujem da Morrissey već svira. No opet se sve moje prognoze da ću stići na vrijeme ruše kao kule od karata; vidim ogromnu pozornicu i malog, sićušnog Morrisseya na njoj, a ispred njega kojih 30.000 ljudi, ogroman prostor koji moram proći i onda još pokraj mene netko skače bungee-jumping s goleme dizalice. Kao da nema pametnijeg posla nego skakati kad nastupa nitko drugi nego pjevač nekadašnjih Smithsa. Prestrašno.

Faca iz benda

Kad je završio Muse, odlučih otići gore u kamp i postaviti šator. Neuspješno. Totalan mrak i nikako mi ne ide, počinje padati kiša i potpuno razočaran odlučim vratiti se dolje u VIP/press šator. Malo švrljam okolo i pronalazim neku usamljenu tribinu. Salzburgring je inače nešto kao hrvatski Grobnik, samo mnogo veći, pa se uz trkalište nalazi niz tribina. Gledam kako masa pijanih Austrijanaca, Nijemaca i Talijana prolazi pored tribine. Malo-malo netko zastaje, čudno me gleda i nešto dobacuje. Ležim na vreći za spavanje, navukao majicu s kapuljačom jer počinje padati kiša i piskaram nešto u svoj blokić. U jednom trenutku dolaze dva mladića i započinju razgovor preko ograde. Ispostavlja se da sam zapravo u VIP-prostoru i da su zabrijali kako sam neka very important person. Pitaju me da li sam iz nekog benda. Kako mi je zapravo već dosadilo govoriti odakle sam, da sam Press i tako dalje i već je 3 ujutro a meni se ne spava i dosadno mi je, odlučim pristati na igru. "You're a songwriter, right?" – pitaju me, ne očekujući da će netko pisati nešto drugo doli pjesme na nekom festivalu. Odgovaram: "Not really...". Pitaju iz kojeg sam benda, a ja im kažem da nisam baš iz benda. Sad se već nadvila neka enigma nada mnom – sigurno sam neka faca kad ne želim odgovarati. I mislim si: "what's the big deal?", njih dvojica će sutra biti sretni i moći će prepričavati da su baš oni od 50.000 ljudi razgovarali s nekim izvođačem, a meni će barem malo brže proći vrijeme jer nisam imao pojma gdje ću provesti noć pa sam čak razmišljao o tome da probdijem ovdje do jutra. Njih dvojica postaju malo nestrpljivi, okuplja se još više ljudi, i kažu da im odgovorim ili iz kojeg sam benda ili iz koje zemlje. "Please, tell us you're from Sweden". Bit će da im je omiljeni bend iz Švedske. Zezam ih i kažem: "Yes, I'm from Sweden", i evo oduševljenja, pa zatim ipak priznajem da nisam, ali kažem neka sutra dođu na Editorse. Vjerojatno misleći da sam napokon otkrio tko sam, jedan od njih izjavi: "Please, pick us out from the crowd". Kao da slušam Bright Eyes kad Conor Oberst pjeva "I picked you out of a crowd and talked to you. Said I liked your shoes, you said, thanks, can i follow you?" Uglavnom, vjerujući da sad znaju tko sam i veseli da će me sutra vidjeti na pozornici, odlaze. Meni i dalje ostaje dilema gdje spavati i odlučim se otići u Salzburg. Prevalim put od kojih sat vremena pješke, kroz čitavo područje festivala, kamp, parking, sve do stajališta autobusa kad saznam da autobus više ne vozi. Vraćam se u kamp i odlučim još jednom okušati sreću sa šatorom, ali ovaj put na svjetlu. Vidjevši kako mi nejde baš, prilaze tri Bavarca i pomažu mi. Šator je spreman. Napokon. Konačno se spremim na spavanje i malo zadremuckam, ali nejde. Budim se čitavu noć, non-stop netko skače oko šatora, čuju se glasovi, buka, dernjava, svjetlo odasvud i čitavu noć spavam u intervalima po pola sata pa se opet probudim i nije mi jasno je li već 3 popodne ili sam tek zaspao. Već mi dojadilo i konačno palim mobitel da vidim koliko je sati. Tek je 8, a nitko još očito nije ni počeo spavati, a kamoli buditi se. Ne preostaje mi ništa drugo nego započeti dan. Spuštam se dolje.

> Prostor Salzburgringa je toliko apsolutiziran da je, kad se jednom uđe, gotovo i nemoguće izaći dok festival ne završi

Salzburgring – apsolutni prostor

Dok su "istočni" festivali poput Exita i Szigeta donekle još podložni improvizacijama, pa se u Novom Sadu tako piće na putu prema Petrovaradinskoj tvrđavi rashlađuje u lavorima punima vode, Austrijanci organizaciju imaju razrađenu do najmanjeg detalja. Posve praktično, ali moram priznati da mi je poprilično iritantno vidjeti kako među masom bauljaju ljudi s golemim bačvama na leđima i štrcaljkama kojima svakom željnom nove doze mogu natočiti pivo; a kako bi se bolje vidjeli, iznad njih strši 1.5 m visoka zastavica. Tek sad po danu vidim da sam ušao u pravi lunapark. S lijeve strane Cuba bar, s desne Brazil bar, ponuda hrane seže od klasičnog američkog junk-fooda (pomfrit, hamburgeri, coca-cola), preko talijanske hrane (pizze, tjestenine), pa

sve do tajlandskih i kineskih specijaliteta. Podno glavne pozornice se pak nalazi niz štandova koji nisu tek običan merchandise, nego pravi mali dućani u kojima se nudi sve od odjeće, obuće pa do bedževa, sunčanih naočala, privjesaka itd. Ako se tomu pribroji već spomenuti bungee-jumping, kamioni kod kojih je moguće napuniti mobitele, bankomati i sanitarni čvorovi, onda je zapravo jasno da čovjek nikada i ne mora izaći iz Salzburgringa. Festivalski prostor postaje "potpuni" prostor kakav je još opisao Jameson u svom kultnom tekstu *Postmodernizam ili kulturna logika kasnog kapitalizma*. Postmoderni prostor karakterizira apsolutizacija prostora, u čemu Frequency Festival nimalo ne zaostaje. Dapače, iz vlastitog iskustva – kad sam na početku pokušao ući unutra, a kasnije doći do Salzburga – mogu reći da je prostor toliko apsolutiziran da je, kad se jednom uđe, gotovo i nemoguće izaći dok festival ne završi. Sve se pretvara u multikulturalni spektakl, pa su dijalozi o drugim festivalima veoma česta pojava. Kako sam, nažalost, propustio Wir Sind Helden, idem pogledati jedan drugi njemački bend imenom Tamte. Ispred mene neka cura s majicom Sziget festivala i dvojica iza nje koji komentiraju majicu. "Bila je na Szigetu" – kaže jedan, a drugi: "Respekt". Izgleda da osim već poznate ikonografije koja uključuje majice omiljenih izvođača sve veći trend postaje i svojevrsna autoreferencijalnost, pa se tako nose majice svih mogućih europskih festivala na kojima je netko bio. Poruka je jasna: "ja sam bio i tamo...", a majica se pretvara u neku vrstu trofeja, kao i majice prošlogodišnjeg Frequency festivala. Sličan fenomen, uostalom, možemo zamijetiti i na našim hrvatskim festivalima poput Zagreb film festivala ili Motovun film festivala gdje najveći domet postaje nositi majicu Motovuna iz 2004. ili Zagreb film festivala iz 2005. kako bi se pokazalo da se i te godine bilo tamo. Još ako gore piše "staff", tim bolje... Ključan dio cjelokupne festivalske ikonografije su, naravno, i plakati za predstojeće koncerte: TV on The Radio, Yeah Yeah Yeahs i Dirty Pretty Things u Beču, Snow Patrol ili Billy Talent, Gnarls Barkley zajedno sa Sofa Surfersima itd.

Kao nekad u Ksetu i Pauku

Unatoč nekim dojmljivim dionicama, Tamte nisu ni do koljena Wir Sind Helden, ni zvučno a ni tekstualno. Ipak teško se nositi s tekstovima poput *Die Zeit heilt alle Wunder* ili *Sie haben uns ein Denkmal gebaut*... I sad mi je još više žao što sam ih dan prije propustio. No, na svu sreću, odmah nakon Tamte sviraju Editorsi. Novi engleski bend koji je već nakon prošlogodišnjeg prvijenca *The Back Room* prozvan novom nadom tzv. post-punka. Na moje čuđenje u Austriji oni baš i nisu stekli neku oveću popularnost, barem mi se tako čini po reakciji publike koja je potpuno nijemo i nepomično provela gledajući cijeli koncert. Editorsi počinju s jednom posve novom pjesmom, koja jasno nastavlja već prokušan recept, a zatim nastavljaju svirajući repertoar sa svog prvog i dosad jedinog albuma: *All Sparks*, *Lights*, *Blood*, *Munich*... Razgovarajući s njima u VIP-šatoru, dečki su ostavili veoma dobar dojam i priznali kako im je već malo naporna turneja i da će možda sljedeće godine svirati u Hrvatskoj. Nakon njih na pozornicu dolaze Arctic Monkeys, bend koji nije bio objavio nijedan album, čak ni single, a unatoč tomu stekao reputaciju pravih indie-zvijezda kad se internetom proširila pjesma *I Bet You Look Good On The Dancefloor*. Unatoč oduševljenju publike, osim spomenutog hita ostatak repertoara ne donosi baš neke glazbene novosti i prije bi se mogao svrstati u punk nego post-punk ili neki novitet na indie-sceni. Umjesto da odslušam koncert do kraja, odlučujem otići na Second Stage gdje su već počeli svirati We Are Scientists, koji su mi uvelike bolji od Arctic Monkeys, a zatim se vraćam pogledati Kaiser Chiefs na Main Stageu i opet natrag na Second Stage i Art Brut. Dobra stvar kod takvih festivala je da se može točno isplanirati što će se u koje vrijeme slušati. Kao i na Exitu ili na Szigetu imate listu na kojoj piše u koje vrijeme koji izvođač počinje s nastupom. Makar me to koštalo, pa sam se nadao da Wir Sind Helden i Morrissey neće početi baš na vrijeme, ovaj dan mi se isplatilo pa sam uspio pogledati gotovo sve što me zanimalo, premda su se neki bendovi djelomično poklapali. Jedina mana takvog rasporeda jest da upravo zbog točno ustaničenih termina ne postoje bisevi, barem ih ja nisam doživio, a čak ni Morrissey *Irish Blood, English Heart* ili *There is a light that never goes out* nije – kao što to često čini – svirao na bisu, nego u sklopu "standardnog" repertoara. Kad Editorsi završavaju, lagano me hvata nostalgija i prisjećam se vremena kad se u Ksetu sviralo i po nekoliko biseva i kad takoreći nije postojala granica između izvođača i publike, odnosno kad je publika bila sastavni dio glazbe, a ne kao na festivalima na kojima i jedan Calexico, koji je u Pauku napravio jednu od najboljih atmosfera na ovogodišnjim koncertima u Zagrebu, postaje tek "jedan od" izvođača koji se redaju kao na pokretnoj traci. Z

glazba

Gitaristička svečanost akustike, struje i nostalgije

Nenad Hrgetić

Okosnicu Felicianove glazbene karijere čini repertoar temeljen na pop-rocku i soulu, ali u gitaristovoj kolekciji od ukupno sedamdesetak objavljenih albuma ovaj se *crossover artist*, kako se običava prezentirati, okušao uistinu u neuobičajenoj lepezi glazbenih stilova

Uz koncert Joséa Feliciana u Opatiji 12. srpnja 2006.

Godine 1967. u Argentini, kao dvadesetjednogodišnja internacionalna glazbena zvijezda u usponu, portorikanski gitaristički virtuoz i pjevač José Feliciano prvi se put u svojoj karijeri popeo na samo prvo mjesto neke od svjetskih glazbenih ljestvica. Uspjelo mu je to postići s pjesmom *Extraños En La Noche,* odnosno njegovim španjolskim prepjevom Sinatrina megahita *Strangers In The Night.* Originalni autor skladbe, Ivo Robić, istodobno je i sam svoje *Strance u noći* izvodio na pozornicama diljem svijeta, a s osobitim zadovoljstvom na koncertnim večerima u svom omiljenom gradu, Opatiji.

"Skrivanje" koncerta

Ime Joséa Feliciana pomalo se iznenada (od godine 1983. i izlaska uratka *Romance In The Night* nema medijski zapaženijeg albuma na engleskom jeziku) ovog ljeta pojavilo na gradskim plakatima koji su oglašavali njegov (i dan kasnije, nastup velemajstora električne gitare Joea Satrianija) koncert na opatijskoj Ljetnoj pozornici u sklopu, kako izgleda, za tu svrhu "na brzaka" sklepanog festivala pod tajnovito znakovitim nazivom "Vino i gitare". Što se tiče samog Feliciana, koji je već desetak godina član američkog društva dijabetičara, pretpostavka je da on konzumiranje te vrsta pića ipak ne stavlja među svoje prioritete. I dok su informacije od strane organizatora prije dolaska Feliciana u Hrvatsku bile šture na kapaljku (naivno sam pokušao saznati više u Vrbančevu nedjeljnom latino-showu na Stojedinici, no voditelj je sveudilj najavljivao koncerte po Italijama i Slovenijama, ali o Felicianu i Satrianiju ni slova), osiguranje je jedan koncertni događaj pobrkalo s tajnim summitom vođa Hezzbolaha i Izraela, pa se tako toga dana Felicianu nije moglo približiti na manje od tridesetak metara, a nedugo po svršetku predstave prostor je Ljetne pozornice bio temeljito očišćen od zaostale publike.

José Feliciano je posljednji (a čini mi se i jedini) put u nas gostovao u Zagrebu već davne 1979. godine, kad je u tada rasprodanom *Lisinskom* održao dva (umjesto najavljenog jednog) večernja koncerta.

Crossover karijera

Kao izuzetno darovit gitarist te pjevač i (neopravdano zanemaren) skladatelj, Feliciano spada u onu vrstu glazbenih umjetnika koje je nemoguće žanrovski precizno odrediti te po pravilima uredno pospremiti u točno određenu glazbenu kutijicu. Premda okosnicu njegove glazbene karijere čini repertoar temeljen na pop-rocku i soulu, u Felicianovoj kolekciji od ukupno sedamdesetak objavljenih albuma ovaj se *crossover artist*, kako se običava prezentirati, okušao uistinu u neuobičajenoj lepezi glazbenih stilova: počev od klasike (adaptirao je za gitaru, primjerice, *Bumbarov let* i Händelovu *Muziku za vatromet*), preko salse (album *Latin Street '92*), jazza (ima ga i na albumu *Angela* iz 1976. kao i na *Steppin' Outu* iz 1990. godine) ili popularnih meksičkih *ranchero* pjesama (album *A Mexico...Con Amor* iz 2004), pa sve do kurioziteta zvanog *Insieme Fairplay*, odnosno službene himne austrijske nogometne reprezentacije, koji je 1990. godine snimio u duetu sa Sicilijankom Ettom Scollo. Jedan od Felicianovih prvih albuma nosi stoga prikladno zgodan naslov: *A Bag Full of Soul (Folk, Rock and Blues)*, a objavljen je u vrijeme (1965. godine) kad je karizmatični mladić s gitarom upravo na mah osvajao publiku Latinske Amerike pjesmama na španjolskome jeziku svojim originalnim, inovativnim interpretacijama portorikanskih, meksičkih i kubanskih *bolera.* U vokalnu izvedbu tih tradicionalnih romantičnih balada strastveni je José unio primjese soula, a vlastitoj virtuoznoj pratnji na akustičnoj gitari elemente jazza, bluesa, odnosno svih onih glazbenih stilova koje je kao dječak upijao s lokalnih radijskih postaja u njujorškom *Spanish Harlemu*. Od sredine šezdesetih godina Feliciano paralelno ima dvojnu karijeru: gotovo kultan status kod svoje latinoameričke publike te epitet jedinstvena pop i soul interpreta u ostalom dijelu svijeta. U nas su mu svojedobno objavljena dva albuma s kvalitativnog vrha njegove diskografije: *For My Love...Mother Music* iz 1974. godine (s maestralnim gitarističkim vezom u osobnoj himni *The Gypsy*) i povodom nastupa u *Lisinskom*, dvostruki koncertni zapis iz londonskog Palladiuma *Alive Alive-O!* iz 1969. godine.

Cijena himne

Nakon što su njegovi domaći gosti Matija Dedić Trio i Massimo Savić opatijsku koncertnu večer lagano uveli u noć, zvucima flažoleta na akustičnoj gitari José Feliciano najavio je početak jedne od najvažnijih pjesama iz svoje raskošne karijere, kompoziciju *Chico and the Man* (s albuma *And The Feeling's Good* iz 1974), koju je skladao za istoimenu humorističnu TV seriju o suživotu Latinoamerikanaca i bijelaca u SAD-u. Važnost skladbe očituje se prvenstveno u tome što je tek zahvaljujući izuzetnoj popularnosti te televizijske serije pjesmom *Chico and The Man* Feliciano djelomice počeo topiti višegodišnji embargo na emitiranje svojih pjesama u eteru sjevernoameričkih radiopostaja. José Feliciano je, naime, godine 1968. bio pozvan da shodno tamošnjim običajima prije početka jedne utakmice u bejzbolu i pred milijunskim televizijskim gledateljstvom otpjeva američku himnu. S današnje distance potpuno benigna, ta je Felicianova *live* soul interpretacija himnu *The Star Spangled Banner* prvi put u američkoj povijesti smjestila na top-ljestvice (tek nakon toga slijedili su Jimi Hendrix i ostali izvođači sa svojim verzijama), ali je u ono vrijeme aktualnog vijetnamskog rata Joséova interpretacija na stadionu izviždana kao nacionalna izdaja, a nebrojene su radiopostaje širom kontinenta od tog momenta godinama odbijale puštati njegovu glazbu.

Opatijsku je večer slijedila Lennonova nostalgična *In My Life* iz doba Beatlesa, koju je Feliciano odsvirao gotovo jednako kao što je to učinio i

S današnje distance potpuno benigna, Felicianova *live* soul interpretacija himne *The Star Spangled Banner* obilježila je njegovu karijeru i prvi put u američkoj povijesti smjestila himnu na top-ljestvice (tek nakon toga slijedili su Hendrix et comp.), ali u ono vrijeme aktualnog vijetnamskog rata Joséova interpretacija na stadionu izviždana je kao nacionalna izdaja

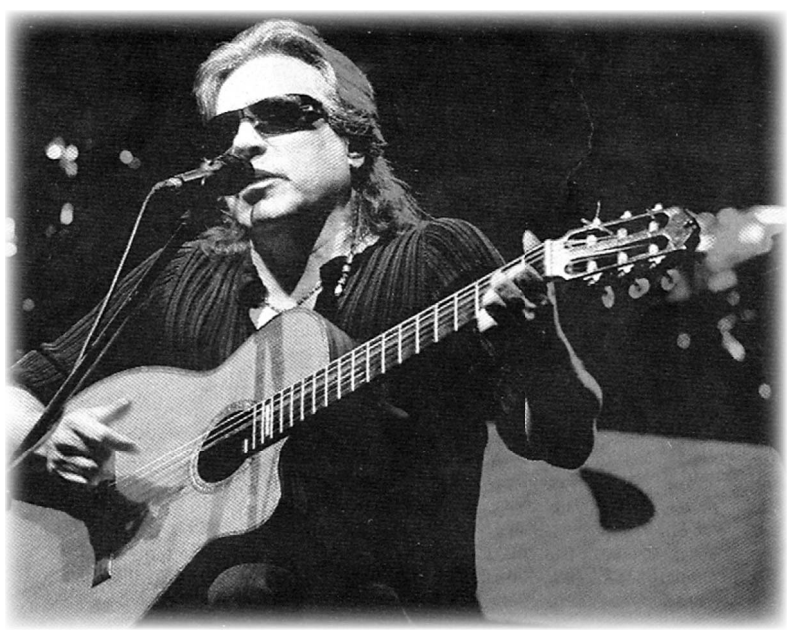

1968. godine na svom najprodavanijem engleskom albumu *Feliciano!*, ali ovaj put vedrije i s nešto manje nježnosti. Publika se počela "otvarati" tijekom Joséova instrumentala *Dance With Me*, kad je majstorski primijenio recepte klasičnog načina sviranja kojima dobiva karakterističnu punoću zvuka svoje akustične gitare s plastičnim žicama, izvodeći pritom pune akorde ili svoj prepoznatljivi "lepet krila", svojevrsnu kombinaciju tremola i trilera, vodeći melodiju po gornjim žicama uz konstantnu ritmičnu pratnju u basu. Premda potkovan osnovnom podukom iz klasične gitare, Feliciano je istinski samouki gitarist s jedinstvenom tehnikom sviranja desne ruke kod koje hitrim udarcima prstiju ("štopanjem" žica) dodaje ritam, a sve to uz zvuk bogatih harmonija te primjenu atipičnih, latinskih ritmova.

Naslijeđe Greenwich Villagea

Publika je i pljeskom pokazala kako prepoznaje jedan od najvećih Felicianovih hitova, njegovu skladbu *Rain,* s time da smo je ovaj put čuli u potpuno novom, jazz-funk aranžmanu, pa je dojam koji je ostavila bio pomalo više šeretski nego blag i sjetan kakav se može čuti na originalnoj izvedbi iz 1969. godine na albumu *10 to 23*.

Nakon što je vrlo detaljno provjerio dostupnost svih pragova poslušne mu akustične gitare varirajući na temu nekad velikog hita Gipsy Kingsa *Bamboleo,* José Feliciano je promijenio ploču i prešao na struju. Jedna od osobitosti njegovih živih nastupa uvijek je i prezentiranje nekih novih pjesama koje nije moguće pronaći u izvođačevoj diskografiji, a druga mu je koncertna konstanta obvezatni dio svirke na električnoj gitari, što je ovom prigodom *žestici* orijentiraniji dio opatijske publike dočekao razgaljeno, dok su se posjetitelji romantičnijih sklonosti počeli meškoljiti na sjedalima.

U "električnom" bloku Feliciano je rokerskom rutinom otprašio četiri skladbe gotovo bez pauze, a tu su se redom našle Dylanova *Knockin' On Heaven's Door*, zatim tinejdžerska *I Saw Her Standing There* iz ranog doba Beatlesa, jedan od zaštitnih znakova Carlosa Santane, *Oye Como Va* Tita Puentea, te na koncu Hendrixova *Purple Haze.* Nijednu od tih pjesama Feliciano nije snimio studijski, ali postoji raritetan zapis njegove snažne i pomalo nervozne izvedbe *Oye Como Va* na albumu *Keep The Dream Alive* s dobrotvornog koncerta posvećenog Martinu Lutheru Kingu održanog u Atlanti 1973. godine. Ne treba smetnuti s uma da je José Feliciano bio aktivan sudionik hippie generacije šezdesetih u najproduktivnijem desetljeću zapadne pop-rock glazbe te da i sam dijeli legendu sa svim tim autorima: poznanstvo s Bobom Dylanom još sa svirki u njujorškom Greenwich Villageu ili na *Newport Folk Festivalu*, kao ponosni *fan* Beatlesa sudjelovao je na ploči Johna Lennona *Rock'N'Roll* (1975), s Hendrixom je nastupao na jam-sessionima dok je Carlosa Santanu 1982. godine pozvao da ukrste gitare prigodom snimanja Joséove verzije *Sambe Pa Ti* otisnute na albumu *Escenas de Amor.*

Uvažavanje mjesta

Za vrijeme pjevanja prateći se na električnoj gitari, Feliciano je koristi kao harmonijsku i ritmičku pratnju, dok je u solažama brz i žestok, a mijenja mu se i vokalna izvedba tako da se gotovo potpuno gube prepoznatljiva zapjevavanja i ukrasi tipični za akustični dio nastupa.

Centralna pjesma ovogodišnjeg nastupa Joséa Feliciana u Opatiji svakako je njegova gotovo petnaestominutna verzija *Knockin' On Heaven's Door*. Ne zbog duljine trajanja, od koje valja oduzeti polovinu vremena potrošenu na pojedinačne solaže tijekom predstavljanja svakog od članova bljedunjava pratećeg banda (poimence: dvojice klavijaturista, Tylera McHugha i Grega Smitha, basista Frederica Pola, perkusionista Boba Contija i bubnjara Tygera MacNeala), nego zbog poruka koje je performer nadopisanim stihovima odaslao prisutnima u gledalištu. Tijekom čitava koncertnog nastupa osobito dobro raspoložen opatijski gost u nekoliko je navrata izrazio zadovoljstvo što ima prigodu nastupiti u našoj zemlji a da se pri tom nije radilo samo o običnoj kurtoaznoj gesti i pokušaju "smekšavanja" publike kako bi se opravdao dojam ipak odveć rutinerskog nastupa za potencijale veterana njegova kalibra. Još je početkom devedesetih godina Feliciano u vrijeme svoje velike austrijske koncertne turneje osobno pokrenuo dobrotvornu akciju kojom su se skupili deseci tisuća dolara za pomoć djeci ugroženoj ratom u Hrvatskoj

Premda potkovan osnovnom podukom iz klasične gitare, Feliciano je istinski samouki gitarist s jedinstvenom tehnikom sviranja desne ruke kod koje hitrim udarcima dlana ili prstiju ("štopanjem" žica) dodaje ritam, a sve to uz zvuk bogatih harmonija te primjenu atipičnih, latinskih ritmova

te Bosni i Hercegovini, da bi na oproštajnom koncertu u Beču Lennonovu *Imagine*, kao posljednju pjesmu te večeri, posvetio svim stradalima na prostoru bivše Jugoslavije sa željom da *Croats, Muslims and Serbs live together*. Stoga ne valja sumnjati u iskrenost prilagođenih stihova Dylanova *evergreena* koji hvale mir i slobodu u našoj zemlji, kao ni u žal zbog vječno postojećih ratova, poput onih u Iraku ili Izraelu kad José poručuje: *I hate to see Palestinians and Israelis act alike, Knock, knock, knockin' on Heaven's Door...*

Stilski sudari

Ne poznajem drugog glazbenika koji bi si mogao priuštiti komfor da nakon izvedbe psihodelične *Purple Haze* uzme u ruke akustičnu gitaru kako bi uz njezine tugaljive zvuke na talijanskom otpjevao svoj planetarni sanremski hit *Che Sara* iz 1971. godine a da mu se publika ne raspadne, već, dapače, složno udruži glasove s izvođačem.

Ista je i blagonaklono prihvatila Joséovu mjestimičnu borbu s tekstom tijekom očito spontane i nepredviđene (*band* je ostao po strani) izvedbe Denverove *Annie's Song.* Ljubitelji solo gitare mogli su doći na svoje kad je uslijedila obrada orkestralnog insrumentala Masona Williamsa *Classical Gas* (zbog koje sam svojedobno revno iščekivao početak emisije *Pola sata do dnevnika* Radio Zagreba, čija je to bila najavna špica), ovaj put u tečnoj i smirenoj, no dinamički odveć jednoličnoj i prigušenoj Felicianovoj prezentaciji.

Zato si je u završnici devedesetominutnog koncerta dao oduška pokazavši u čak tri kompozicije poznate po manje ili više prepoznatljivim seksualnim aluzijama kako u njemu još ima nerasplamsanog žara. Budući da postoji studijski zapis samo prve od njih (na albumu *Feliciano!*), osobama koje su propustile opatijski koncert a imaju želju Joséa Feliciana čuti u njegovu pravom izdanju na tu temu toplo preporučujem neka si puste izvedbu *Lay, Lady, Lay* koja se nudi na albumu *Memphis Menu* iz 1973. ili eksplozivnu *Susie-Q* s albuma *Fireworks* (1970).

Joséova usporena latino-soul verzija Doorsove pozivnice na druženje *Light My Fire* i od naše je publike gromoglasno prihvaćena pokazujući kako nije za nju uzalud nagrađen *Grammyjem* 1969. godine te da nije tako neobično kad se ponekad (pogrešno) i samo autorstvo te pjesme pripisuje Felicianu, što je neke članove Doorsa znalo bacati u očaj. Dva velika uspjeha Raya Charlesa: senzualni hit *I Got A Woman* i njegovu improvizacijsku zezalicu s publikom *What'd I Say*, kojom je na bis zaključio opatijski nastup, Feliciano je, kako bi dobio na snazi, odvrtio s trzalicom, s kojom se na akustičnoj snalazi jednako dobro kao i na električnoj gitari.

Ovacije

Treba li zaključak? José Feliciano ispraćen je iz Opatije stajaćim ovacijama, što je pokazatelj kako za većinu od oko tisuću i pol prisutnih poklonika (ostalo je i podosta slobodnih mjesta na Ljetnoj pozornici) još uvijek ima magije u njegovim prstima i glasu, daleko više nego u sijaset suvremenih pop instant zvjezdica i zvjezdića, premda se njegov snažan i prodoran vibrantni tenor uslijed godina pretvorio u pomalo hrapav bariton i putem malo izgubio na sugestivnosti, a nekad toliko osvježavajuće različito i maštovito fraziranje na gitari danas često sklizne u predvidljive klišeje. Koncertnom nastupu također nedostaje čvršći koncept koji bi nadišao raspršen program eklektičnog nizanja uspješnica u Felicianu nepotrebnu nastojanju konformističke igre na sigurno.

Jednom je u intervjuu, na pitanje po čemu bi volio biti upamćen, José rekao: "Kao *good boy*". Pa kakav bi drugačiji i mogao biti slijepi gitarist iz Portorika koji uživa voziti bicikl i skijati na vodi, u svojoj šezdesetoj godini neke blage opatijske noći s guštom prebire po *Purpurnoj izmaglici*, a prisutnu publiku vedro pozdravlja s *Dobra večer, Hvala lijepa* ili *Laku noć* na tečnom hrvatskom jeziku? Ipak, zaista bih volio znati kako bi *danas* zazvučala neka Felicianova nova *The Star Spangled Banner...*

kazalište

Ex-vojarna Karlo Rojc kao hotel s ludičkom zvjezdicom

Suzana Marjanić

Festivalski projekt *Anno Domini 2006.* bivšu vojarnu Rojc prepoznao je kao hotel s nedostajućom zvjezdicom, i time ponovno upozorio kako je potreban poklič VIVA LA POLA kako bi se razbili upozoravajući stihovi ADDIO POLA

Uz 12. PUF (Međunarodni kazališni festival), Pula, od 2. do 6. srpnja 2006.

Započnimo s jednim od festivalskih oduševljenja. Okupljene pratioce PUF-a ponovno je osvojio PUF-ov plakat Bojana Šumonje, koji se ovaj put odlučio za fotografiju političkoga i naravno PUF-ova zaštitnoga mačjeg tijela druga Tita u igri s malim leopardom na željeznom lancu, aplicirajući ironijski paracitat: "Narod koji ima ovakav teatar ne treba brinuti za svoju budućnost." Nastavimo s jednim festivalskim razočaranjem. Dakle, jedno od razočaranja na ovogodišnjem PUF-u ponudila je, inače iznimna, nizozemska trupa Silo Theatre s uličnim događanjem *Kros&Cris*, a kojim je jednim dijelom isprovocirala pojedine ulične namjernike (riječ je o sekvenci u kojoj je jedan od izvođača, odjeven u kostim duševne patnje *onih kojih se, nažalost, neki uglavnom klone*, puzao na betonskom pločniku Flanatičke ulice), jednim dijelom razveselila (izvođačica kostimirana kao divlja mačka, vjerojatno kao leopard s PUF-ova plakata, četveronoške je pratila u stopu pojedine dobronamjernike), a jednim dijelom animirala uvijek radoznalu djecu (klaun-kipar zelenom je glinom na vlastitom licu modelirao i kreirao raznolika lica kreatura dostojna srednjovjekovnih bestijarija), jednim dijelom muzički razveseljavala okupljene (dadaistički je lik s maštovito sklepanim glazbenim kolicima i anagramskom konstrukcijom, koja istovremeno funkcionira i kao slušalica i kao mikrofon, pokušavao spojiti nepoznate došljake) i jednim dijelom okrijepila okupljene (dvije djevojke s plastičnim crvenim kacigama na tezgi prepunoj rajčica spravljale su koktel *Bloody Mary* i dijelile ga okupljenima, da bi potom ispisale ludički letak *Bloody Me Mary*). Uglavnom, vrlo malo od one maniurističnosti koju smo upijali na prijašnjim nastupima Silo Theatrea na PUF-u. Podsjećam samo na šator njihove predstave *PLANETarium Silo* izvedene na 7. PUF-u, koji je oblikovan kao podzemni vremenski spremnik, dvanaesterokutna željezna konstrukcija širine 16 i visine 7 metara.

Odjevni kôd ikoničke bijele haljine legendarne Marilyn Monroe Kate Pendry je "kaznila" *upadom* rana na rukama u koje je imala ubodenih šesnaest udica a koje su bile pričvršćene metalnim lančićima o haljinu, točnije o volančiće haljine, a "omamljenim" je glasom interpretirala posljednje sate života seks ikone

Peepshow Kate Marilyn

Ovogodišnji PUF izvedbeno je okupio sljedeće zemlje: Češka (Teatr Novogo Fronta, češko-ruska trupa osnovana u St. Peterburgu 1993. godine, s uličnim performansom *Phantomysteria*, kojim su u okviru estetike uličnoga kazališta, suvremenoga plesa, pirotehnike i akrobatike upozorili na globalnu apokalipsu vječnoga rata), Hrvatska (Vili Matula s *Točkom*, Slaven Tolj s performansom *Performance*, D. B. Indoš i House of extreme music theatre s *Vilovanjem*, domaćin Dr. Inat s festivalskim međunarodnim projektom *Anno Domini 2006*), Izrael (Buffon Arma Theatre s najavljenom radionicom fizičkog kazališta), Libija (članovi kazališta Sveučilišta Garyounis s predstavom *Smrt nebitnog čovjeka*), Nizozemska (Silo Theatre sa spomenutim festivalskim međunarodnim projektom te uličnim događanjem *Kros&Cris*), Norveška (britanska umjetnica Kate Pendry, koja već dulje vrijeme živi i djeluje u Oslu, s performansom-predstavom *Peepshow Marilyn: gospoda preferiraju mrtve plavuše*), Njemačka (The Arson Art Assc s pirotehničkim demonstracijama), Poljska (Teatr Cinema s predstavom *Sanjao sam*, posvećenom Kurosawinu filmu *Snovi*), Slovenija (koncert grupe Matice te Fourklor i Fourmore kvartet s predstavom *Zahrđale trube*) i Srbija (Sonja Savić s projekcijom eksperimentalnoga filma *Čekajući God-A* te Boban Mijin i Sonja Vukićević s performansom *Pukotine* i pratećom izložbom). Pritom nagrada *Oblak* pripala je trupi The Arson Art Assc (riječ je o prošlogodišnjoj trojci iz postave trupe Free International Radicals Etc) za pirotehnički performans *Vatreni tuš* i instalaciju *23rd Inferno*, nagrada *Vjetar* nizozemsko-hrvatskom festivalskom projektu *Anno Domini 2006*, što su ga osmislili Silo Theatre i Dr. Inat, a nagradu *Kaplja* podijelili su Vili Matula za *Točku* (moram pripomenuti da se Vili odlično sučelio s mladom i anarhoidnom pulskom publikom te pritom hrabro podnio otvorene kritike na račun *Točke*) i libijski glumac Ahmad El Essawi za glavnu ulogu u predstavi *Smrt nebitnog čovjeka*, predstavi o vječno ponavljajućim ratničkim lokalnim apokalipsama. Nažalost, kao i prošle godine, od žirija je potpuno ostala nezamijećena izvrsna performerica, glumica, spisateljica, feministica Kate Pendry, što je samo dokaz o potrebi, *nužnosti čak*, kako je predložila kazališna kritičarka Dubravka Lampalov, da se od sljedeće PUF-ove godine uvede i nagrada publike, jer očito je da je Kate i ove godine ostala miljenicom pulske, inače vrlo kritične publike.

Ukratko o Kate Pendry, koja je izvela ambijentalan performans-predstavu *Peepshow Marilyn: gospoda preferiraju mrtve plavuše* u hotelskoj sobi br. 307 hotela Riviera. Odjevni kôd ikoničke bijele haljine legendarne Marilyn Monroe Kate Pendry je "kaznila" *upadom* rana na rukama u koje je imala ubodenih šesnaest udica a koje su bile pričvršćene metalnim lančićima o haljinu, točnije o volančiće haljine, a "omamljenim" je glasom interpretirala posljednje sate života seks ikone. U predstavi-performansu, koji je trajao od 17 do 23 sata, izvođačica je prosjedila na francuskom krevetu s neizostavnim parfemom Chanel n°5 na noćnom stoliću, a pritom (ponavljam u šestosatnoj izvedbi) ne jede, ne pije, ne odlazi u toalet. Kada bi započinjala novu priču o životu MM, uvijek bi pogledala kroz prozor (duljinom odsutnosti potencira traumu sljedeće biografske sekvence); a kada bi netko ušao u njezinu prostoriju intimne smrti (valja napomenuti kako je publika mogla doći i otići po želji), navedeno je popratila dubokim uzdahom i pomalo, čini mi se, preplašenim pogledom. Pored bolnih priča iz MM-ina životopisa, Kate je podijelila i nekoliko ironijskih MM-savjeta djevojkama: primjerice, kako se grudi ne bi neizbježno ovjesile, potrebno je uvijek nositi grudnjak i spavati na leđima ili ako žele postići nezaboravan MM-hod, potrebno je nositi, naravno, visoke potpetice i pritom jednu potpeticu odrezati otprilike pola ili jedan centimetar, čime će se postići zamamno zabacivanje, okretanje punašne stražnjice.

Ex-YU: kazalište SHS

Zanimljivo je da su iz bivše YU države selektirani izvođači iz Srbije, Hrvatske i Slovenije. Svakako na prvom mjestu valja spomenuti eksperimentalni film *Čekajući God-A* Sonje Savić i Petra Jakonića, koji je snimljen prema istoimenoj kazališnoj predstavi u režiji Sonje Savić iz 1998. godine, a koji je, kako je autorica istaknula, vjerojatno prvi film u kojemu Beckettove likove iz drame apsurda *Čekajući Godota* glume žene. Ujedno, Sonja Savić povodom navedene predstave i filma ističe kako široj javnosti nije dovoljno poznato da je Beckett, nekoliko mjeseci prije smrti, javno izrazio protivljenje ideji da likove u toj njegovoj drami glume žene. Inače, ovaj PUF ostat će mi, između ostaloga, u sjećanju i po tome što je bilo nevjerojatno toplo gledati Sonju Savić u gledalištu kako pomno promatra Indoševu novu produkciju, očito se prisjećajući Kugla

glumišta. Podsjećam kako su se osamdesetih godina Vladica Milosavljević i Sonja Savić imenovale beogradskim dijelom Kugla glumišta pod nazivom Kozačinski. Inače, sama publika bila je, nažalost, nemilosrdna prema Indoševu *Vilovanju* te kako se predstava bližila kraju, od krcate dvorane Kazališta Dr. Inat u Rojcu ostalo nas je (grubo procjenjujem) dvadesetak. Ipak, svi oni koji su gledali zagrebačku izvedbu žalili su što na ovoj PUF-ovoj izvedbi *Vilovanja* nije bio glazbenik Henning Frimann, koji je sjajno muzički skicirao Indoševu "zasluženu temu".

Balerina, koreografkinja i kazališna redateljica Sonja Vukićević zajedno sa Slobodanom (Bobanom) Mijinom izvela je performans *Pukotine*, koji je funkcionirao kao desetominutni "energetski" uvod u njihovu prodajnu izložbu. Riječ je o zanimljivo konstruiranoj sceni; naime, u pozadini njihova performansa, pri čemu je Sonja Vukićević bila odjevena u crvenu haljinu, a Boban Mijin u crnu (i pritom je doista po svemu nalikovao na žensko), nalazi se mnoštvo figurina-lica u terakoti položenih jednih iznad drugih. Pritom crveni ženski lik izgovara tekst, ispisan na njezinoj haljini, o transformaciji umjetničke energije u materiju upućujući na izložbu *Warning, I want orgasm*, u čijem su izložbenom prostoru smješteni gledatelji. Naravno, radi se o slikama velikih formata koje centriraju žensko tijelo u trenutku orgazma sa zalijepljenim nezaobilaznim falusom, a na engleskom je ispisana poruka: *Ako se dick odlijepi, zalijepite ga super ljepilom*, koje je isto tako aplicirano na falusoidnim instalacijama. Osim toga, odlična rodna transformacija Bobana Mijina u primamljivo žensko dodatno navedeni performans, recimo to tako, približava transfomer performansima.

Slovenski Fourklor i Fourmore kvartet predstavili su se akrobatsko-plesnom predstavom *Zahrđale trube* u režiji Branka Potočana, koja konceptom *cirkus po mjeri čovjeka* subvertira same zamisli akrobatike tako da, primjerice, scenska instalacija, koju čine vodoravne međusobno povezane dugačke metalne cijevi, služi kao kulisa po kojoj se izvođači "strmoglavljuju", "padaju" u bezdan ili pak na njoj grade kulu od ljudskih tijela.

VIVA LA POLA!

Završno o festivalskom projektu koji se igra samo jednom i nikad više. Nažalost, ovogodišnja hrvatsko-nizozemska koprodukcija *Anno Domini 2006. Hotel s četiri zvjezdice* (napominjem kako su naziv projekta, s obzirom na označene ikonograme, neki čitali kao hotel s *jednom* ili pak *četiri* zvjezdice, pa čak, eto, i *pet* zvjezdica), kojom se otvara svako festivalsko izdanje PUF-a, iako odlično zamišljena, ipak nije dostigla izvedbene domete, primjerice, hrvatsko-njemačke koprodukcije *Anno Domini 2004. – Room Service* u režiji Gregora Webera. Ovogodišnji festivalski projekt bivšu vojarnu Rojc čije su hodnike i prostorije kulturno zaposjele pojedine udruge, društva, radionice i Kazalište Dr. Inat, ali, nažalost, bez dostatne pomoći Grada u oblikovanju dugo najavljivanoga multimedijalnog centra prepoznala je kao hotel s nedostajućom zvjezdicom, i time ponovno upozorila kako je potreban poklič VIVA LA POLA kako bi se razbili upozoravajući stihovi ADDIO POLA Francija Blaškovića, a koji su funkcionirali kao odlična glazbena kulisa apotropejskoga happeninga *Prsten* oko bivše vojarne Karlo Rojc kojim je otvoren osmi PUF 2002. godine.

Individualni talent kao tradicija: *Kaspomanija*

Iva Nerina Sibila

Nepostojanje plesnog arhiva koji bi novim generacijama otvorio vrata sadašnjeg trenutka te osvijestio činjenicu da relevantna zbivanja na suvremenoj plesnoj sceni nisu postojala samo *negdje drugdje* – alarmantna je činjenica

Uz DVD *Kaspomanija Milane Broš*, produkcija Hrvatski institut za pokret i ples, 2006, autorica i urednica Maja Đurinović

DVD *Kaspomanija Milane Broš* nastao je kao zaključak projekta *KASP Revival* koji se odvijao tijekom 20. tjedna suvremenog plesa 2003. godine. Kako bi se obnovilo čak sedam predstava KASP-a (Komornog ansambla slobodnog plesa), pokrenuta je snažna energija oko oživljavanja rada tog vjerojatno najutjecajnijeg i najavangardnijeg ansambla suvremenog plesa u drugoj polovici 20 st. u Hrvatskoj. Za potrebe *Revivala*, kao i za iscrpni razgovor s Milanom Broš u knjizi *Korpografije*, *20 godina Tjedna suvremenog plesa*, sakupljena je i kompletna arhiva KASP-a te je organiziranje toga materijala u formi *Interaktivne multimedijske prezentacije*, kako je DVD podnaslovljen, logičan završetak toga višegodišnjeg projekta. Osim toga, prema riječima autorice i urednice Maje Đurinović, *toliki trud (*oko realizacije *Revivala*), *iako pred punom dvoranom odlično prihvaćen, obuhvatio je relativno malu publiku koja je godinama pratila djelovanje tog u nas jedinstvenog ansambla*, pa je DVD idealna forma kojom se taj uski krug očevidaca može umnožiti.

Gledanje *Kaspomanije*, za koje je potrebno gotovo puna četiri sata, izuzetno je iskustvo, a gotovo mitska (mlađoj generaciji pomalo iritantna) rečenica *– U KASP-u su to već radili 60-ih/70-ih/80-ih…* – sada dobiva potpuno novu dimenziju

Znanje o plesu

Nepostojanje plesnog arhiva koji bi novim generacijama otvorio vrata sadašnjeg trenutka te osvijestio činjenicu da relevantna zbivanja na suvremenoj plesnoj sceni nisu postojala samo *negdje drugdje* – alarmantna je činjenica. *A prošlost* (citiram Lepeckog u tekstu *Concept and Presence*, objavljenog u *Rethinking Dance History*, urednice Alexandre Carter), *nije ono što nestaje svake sekunde koja prolazi, nego ono što se pojavljuje u sadašnjosti kao odsutnost koja posjeduje izuzetnu snagu, niz referenci, znakova, a sve to prolazi tijelom na sceni definirajući tlo na kome ples (svih nas) stoji*. Zaborav povijesnog tijela hrvatskog plesa jedan je od krivaca za usporen uspon plesa k nužnoj institucionalizaciji, te je status plesača kao *vječnog pionira* već stotinjak godina inhibitorna normala, koja doduše generira veliku dozu entuzijazma, no onemogućava potpun razvitak scene. Tako je pojavljivanje DVD-a *Kaspomanija*, koji osim kao portret plesne umjetnice Milane Broš funkcionira i kao zanimljiva rekonstrukcija važnog segmenta jednog razdoblja hrvatske izvedbene scene, zaista izuzetan događaj. Tim više što je cijeli projekt, dakle odabir arhivskog materijala, autorski tekstovi te izrada i dizajn multimedije (Josip Slaven Delalle i Goran Šubašić), izveden jednostavno – vrhunski.

Putovanje vremenom jednog kretanja

Uvodna stranica, na kojoj dominira crno-bijela, pomalo romantična fotografija Milane Broš, u potpunom je kontrastu sa *statementom* koji se otvara na sljedećoj stranici, a glasi: KASP je *nedvojbeno dio avangardnih zbivanja u Hrvatskoj (Jugoslaviji). Grupa je trajala 25 godina, odolijevajući kompromisima, konvencijama i bilo kakvim ustupcima*. DVD detaljno prati sve godine KASP-a (od 1962. do 1985) donoseći originalne filmske zapise predstava, što čini izuzetnu vrijednost projekta, te brojne hiperlinkove na prateće materijale kao što su fotografije, programi, izvadci iz kritika, komentari, kratke notice o važnim suvremenicima te zapisi s brojnih međunarodnih gostovanja. Isto tako uz određene predstave možemo čuti prisjećanja i komentare same Milane Broš te razgovore s glazbenim suradnicima/sukreatorima KASP-a Bogdanom Gagićem (uključene su i neke njegove skladbe), Nikšom Gligom i Brankom Vodeničarom te Ladislavom Galetom. Važan je segment i razgovor s direktoricom Hrvatskog instituta za pokret i ples Mirnom Žagar o razvoju, razlogu i važnosti ove inicijative.

DVD je horizontalno organiziran tradicionalnom kronološkom strategijom u obliku *time linea* godinu po godinu. Klikom na određenu godinu otvaramo *dossier* predstava kreiranih te godine. Predstavljene su sveukupno 23 koreografije te inserti snimaka *Revivala*, koji, nevjerojatno ali istinito, nije u potpunosti snimljen!? Vertikalnu liniju čini tekst koji, osim što prati razvoj KASP-a, nudi i preciznu analizu filozofije, metode i utjecaja koji su oblikovali rad Milane Broš te, uz već spomenute hiperlinkove, pruža širok i precizan uvid u materiju.

Svijet autorske hrabrosti

Zadubljujući se u *Kaspomaniju*, otkriva nam se autorski svijet koji je usko povezan s najavangardnijim glazbenim i likovnim pravcima 20. stoljeća. Predanost razvijanju umjetnosti improvizacije koju Milana Broš doživljava kao *najviši stupanj scenske organizacije*, kolektivan način rada, istraživanje izvedbi na specifičnim lokacijama i suradnja s drugim medijima najupečatljivije su karakteristike KASP-ova korpusa. Prema riječima same Milane Broš iz 1965. godine: *Želimo izgraditi tehniku pokreta i takove forme plesnog izraza koji će omogućiti otkrivanje novih mogućnosti plesa uopće.* Tako će *Kaspomanija* biti nezaobilazan edukativni (i inspirativni) materijal novim i starim generacijama plesnih stvaratelja, kao i glazbenicima, vizualnim i izvedbenim umjetnicima te svima koje zanima turbulentna povijest Teatra ITD, SC-a u Savskoj i nesuđenog Plesnog centra na Trešnjevci. Isto tako, zahvaljujući obimnu tekstualnom materijalu, zanimljivo je proučiti način pisanih analiza predstava, vizualne identitete programa i fotografija, ponašanje gledatelja pri praćenju predstava i još mnogo toga…

Gledanje *Kaspomanije*, za koje je potrebno gotovo puna četiri sata, izuzetno je iskustvo, a gotovo mitska (mlađoj generaciji pomalo iritantna) rečenica *– U KASP-u su to već radili 60-ih/70-ih/80-ih…* – sada dobiva potpuno novu dimenziju; jer da se ponovno vratim na citat iz knjige *Rethinking Dance History* i riječi Alexandra Cartera: *Gotovo sve što radimo nosi povijesnu dimenziju – svaki korak u baletu je prožet stoljećima tradicije i promjene; svaka koreografska strategija počiva na prihvaćanju ili odbijanju strategija drugih, bilo da su oformljene jučer ili prije mnogo godina…*

Festival bez pravih razloga

Višnja Rogošić

Upravo izostanak podrobnijeg promišljanja umjetničkih razloga održavanja Splitskog ljeta, naslućen u promotivnom materijalu, obilježio je i njen dramski program

Uz 52. splitsko ljeto, Split, od 14. srpnja do 14. kolovoza 2006.

Splitsko ljeto – festival drame, baleta, opere i klasične glazbe te jedna od najvećih kulturnih manifestacija u Hrvatskoj, kako ju je okarakterizirao uvodni tekst intendanta Milana Štrljića u programskoj knjižici, održalo se ove sezone 52. put. Pedesetogodišnja tradicija, izuzetno velik broj događanja (nekoliko svake večeri tijekom mjesec dana) te, pretpostavljam, strahoviti financijski zahtjevi kvantitativno potvrđuju ovu procjenu festivala i, kako je u istom tekstu zaključeno, obvezuju velikim kvalitativnim očekivanjima. Tako visoko društveno pozicioniranje festivalskih zbivanja, u očima ozbiljnog pratitelja splitskih ljetnih kazališta, najavljuje promišljen programski odgovor s vrlo jasnim osnovnim linijama svake od predstavljenih umjetnosti te razvojnom putanjom festivala, u odnosu na njegova prošla izdanja. Umjesto takva teksta, siromašni fragmenti objašnjenja, razbacani na nekoliko stranica, kratko su izvijestili o općenitom širenju izvedbenih prostora na okolicu grada i otoke (ističući pritom važnost kulturnog turizma, a ne, primjerice, umjetnosti), postavljanju još nekoliko velikih opernih naslova u opernom i traženju glumačke slobode i razigranosti u dramskom dijelu programa. Jasno, nedostaci u programskoj knjižici najmanje su važni kad je riječ o festivalu izvedbenih umjetnosti, no u ovom su slučaju vrlo indikativni. Naime, upravo izostanak podrobnijeg promišljanja umjetničkih razloga održavanja ove manifestacije, naslućen u promotivnom materijalu, obilježio je njen dramski program, kojemu je posvećen ovaj tekst.

Nedomišljenost repertoara

Ono što, dakle, na papiru djeluje kao urednička brzopletost, prebačeno u konkretne izvedbene dimenzije pretvara se u niz od devet slabo povezanih dramskih predstava kojima se sugerira sljedeći nazivnik: "putujuće družine… glumac kao igrač, manipulator, plesač… čovjek u vječnoj potrazi za novom renesansom…". S jedne strane, postavljanje glumca na prvo mjesto prilikom oblikovanja programa gotovo je revolucionarno u haenkaovskim repertoarnim razmišljanjima te pokazuje osuvremenjivanje pogleda na teatar. Iako sa zakašnjenjem od barem 40-ak godina u odnosu na pionire dvadesetostoljetnog prebacivanja s pisca drame na redatelja pa potom na izvođača kao najzanimljivije osobe-funkcije u predstavi, promjena je ipak osvježavajuća. Problem se javlja u shvaćanju tako definiranog programa u kojem većina odabranih predstava (gostujućih ili produkcija splitskog HNK) postavljenom obrascu na različite načine ne odgovara ili ga slabo ispunjava. U prvu grupu neodgovarajućih ušle su dramske predstave gotovo lišene scenografije, pri čemu je nužno u prvi plan došlo jedino na sceni – glumac. Ipak scenografsko osamljivanje glumca nije dovoljno da bismo dobru dramsku glumu u predstavama poput, u svakom pogledu izvrsne, monodrame prema Krležinu romanu *Na rubu pameti* u režiji, adaptaciji i izvedbi Dragana Despota ili *Sa' će Božo, svaki čas*, koju je (prema *Godotu* ponovno) napisao Ivica Ivanišević, a režirao Mario Kovač, vezali uz renesansnu poetiku putujuće glumačke družine. Tekstualno snažni, ti su projekti jednako toliko afirmirali i pisca, a i redatelja, pa smo se opet našli u poznatoj sferi harmonična dramskog teatra. Postavljenoj se odrednici više približila *Komedija od Raskota* u izvedbi hvarske udruge UHLOD i režiji Tahira Mujičića, koja se ovom obradom pučke komedije nepoznatog autora iz 16. stoljeća oslanja o tradiciju komedije dell'arte odnosno izraz kojim vlada glumac. Ipak, iako je u potpunosti zadovoljila svoju kulturno-turističku zadaću spomenutu na početku teksta, u odnosu prema vladarima improvizacije iz 17. stoljeća, čiju je "potragu za renesansom" uvelike uvjetovala i financijska ovisnost o darežljivosti publike, glumačka se spremnost uhlodovaca pokazala nedostatnom. Jednostavna komedija zapleta, jednostavna scena, jednostavna kostimografija i jednostavni gegovi najvažnije mjesto u predstavi ostavili su glumi, ali se ova ipak nije približila majstorstvu univerzalnih zabavljača. Na istoj se "glumačkoj potrazi za renesansom" nastojalo, što tematski, što fizički zahtjevnijom glumom, i u premijeri splitskog HNK *Rosencrantz i Guildenstern su mrtvi,* prema drami Toma Stopparda, a u režiji Nenni Delmestre. No, predstava nije uspjela istaknuti bitne točke ni teksta ni

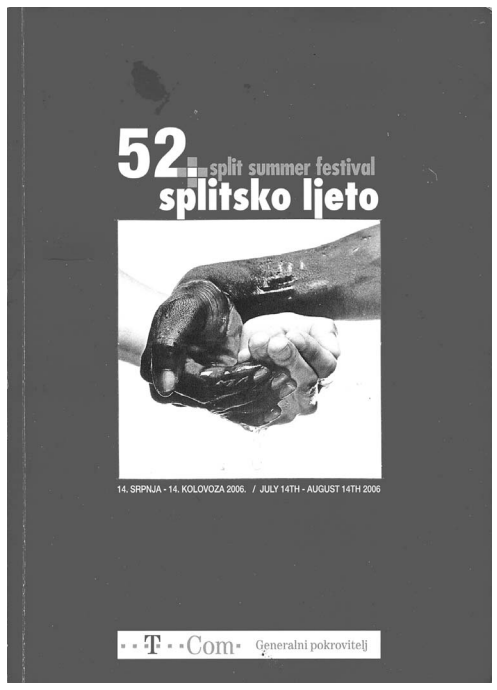

izvedbe, pokazavši se tako nedoraslom repertoarnom zadatku. Spomenutima su se u programu pridružila dva naslova možda najbliža poetičkoj odrednici ovogodišnjeg dramskog programa: *Predstava Hamleta u selu Mrduša Donja* u izvedbi HKD teatra iz Rijeke i režiji Laryja Zappije te *Shakespeare na Exit* u izvedbi Teatra Exit i režiji Matka Raguža. Iako solidne i glumački izražajne izvedbe, te je dvije predstave bilo teško međusobno povezati, jer dok je prva umjetnički ozbiljno progovorila o surovosti nekih prošlih (a možda i sadašnjih) vremena, druga se u potpunosti okrenula zabavljačkom teatru te se zadovoljila smijehom svoje publike ne tjerajući je na razmišljanje.

Naslovi vrijedni gledanja

Iako nepotpun, kratko opisan popis programskih naslova daje naslutiti koliko su se ispunila velika očekivanja splitske publike. Ista je naime imala priliku posvjedočiti dobrim dramskim komadima koje splitske pozornice već poznaju (poput Despotove monodrame ili izvedbe HKD teatra iz Rijeke) ili pak prosječnim (i lošijim) novijim projektima, koji nisu intrigirali ni kao čvrsta programska cjelina.

Jednomjesečno se zbivanje tako većim dijelom svog dramskog programa pokazalo nedojmljivim (barem kad je riječ o novitetima), no kao gledanja vrijedna ipak se mogu izdvojiti dva sretna naslova. Prvi, *Dekameron* prema Boccacciovoj zbirci novela, a u režiji Gorana Golovka, premijerno izveden već na samom početku, donio je osvježavajuću redateljsku razigranost potpuno u skladu s renesansnim duhom tekstualnog predloška. U izvedbi ansambla splitskog HNK, koji je, očito privržen projektu, u kreaciji bio daleko bolji i

Postavljanje glumca na prvo mjesto prilikom oblikovanja programa gotovo je revolucionarno u haenkaovskim repertoarnim razmišljanjima te pokazuje osuvremenjivanje pogleda na teatar. Iako je stigla s ogromnim zakašnjenjem, promjena je ipak osvježavajuća

harmoničniji nego što ga se može vidjeti tijekom godine, predstava je uspjela u nekoliko osnovnih težnji. Reflektirala je osnovnu sadržajnu liniju Boccacciovih lascivnih priča povezanih kugom u Firenci, uklopila se u dvorište Vile Dalmacije kao dobar ambijentalni komad te potvrdila Golovka kao domišljata redatelja koji zna motivirati glumačku ekipu (srećom, ove sezone opet režira na sceni HNK u Splitu). Vrijednom se odlukom svakako može navesti i dodjeljivanje desetak sporednih uloga mladim studentima novoosnovane splitske glumačke akademije, koji su se, i s malo iskustva, pokazali dorasli zadatku.

Gostovanje MESS-ove produkcije *Adam Geist* u režiji Dina Mustafića, a prema tekstu suvremene njemačke spisateljice Dee Loher, druga je predstava čije se gledanje moglo preporučiti. Iako glumački puno jača u sporednim nego u glavnim ulogama, prije svega je demonstrirala zanimljivo redateljsko promišljanje prostora izvedbe postavivši publiku u centar (mjesta izvedbe – Dioklecijanovih podruma) te događajući se stalno u području perifernog vida. Priča o autodestruktivnu i agresivnu životu glavnog lika, čiji razlozi djelovanja ostaju nejasni, na pravi se način odigrala na rubu vidljivog (pa tako i shvatljivog) prenoseći jednu od najvažnijih činjenica – nemogućnost da se jasno vidi (i shvati) život.

Nastojanje na jasnoći (umjetničkog) pogleda upravo je trening koji bi se mogao preporučiti prije osmišljavanja programa sljedećeg festivala. Naime, iako je publika zadovoljna otišla barem s polovice odgledanih predstava, nesređen izbor istih bio bi prikladan za prvo izdanje neke ljetne manifestacije dok se od pedesetogodišnjaka očekuje daleko ozbiljniji stav. Kako se kao najdojmljivija inovacija ne bi spominjalo otkrivanje novih pozornica u okolici Splita, predstave koje se na njima igraju tu bi se trebale naći s pravim razlogom. U suprotnom lako bi se mogao steći dojam kako se Splitsko ljeto održava samo zato jer je došlo odgovarajuće godišnje doba.

Peta dimenzija lijesa: pozornica

Nataša Govedić

Matišićevi karakteri, kao i Indoševi rani performansi, polaze od prepostavke da jedino *gubitak uporišta* donosi istinito svjedočanstvo o unutarnjem životu

Uz knjigu *Posmrtna trilogija* Mate Matišića u izdanju Hrvatskog centra ITI-Unesco, 2006.

Uprije aktualne medijske popularnosti, a vjerojatno će tako biti i kad se stišaju fanfare izazvane Brešanovom uspješnom režijom Matišićeva *Ničijeg sina* na Riječkom kulturnom ljetu, dramatičar Mate Matišić trajao je i nastavlja plijeniti pozornost kao autor "neugodnih", po mišljenju konzervativaca *nečuvenih*, svakako etički teško razrješivih komada, u kojima čak ni smrt ne uspijeva dovesti likove do "kontrole" nad mnogostruko pomahnitalom situacijom. Njegovi karakteri, kao i Indoševi rani performansi, polaze od pretpostavke da jedino *gubitak uporišta* donosi istinito svjedočanstvo o unutarnjem životu. Po interesu za kroniku unutarnjeg kraha, za točku apsolutnog kaosa, za precizni moment u kojem se stvarnost samozavaravanja pretvara u stvarnost nepodnošljivog, nemoćnog suočavanja s posljedicama obmanjivanja, Matišića možemo usporediti sa Sofoklom, ali i sa suvremenim piscima poput Flannery O'Connor, dakle čitavom jednom tradicijom fokusiranja lika oko hamartije ili nepopravljive, kobne, tragičke pogreške. Još šturije rečeno, Matišić piše drame savjesti.

Had pod vlašću Kaosa

U tekstu *Sinovi umiru prvi* svijet živih i svijet mrtvih nemoćno se slijevaju jedan u drugi: roditelji ne mogu prestati oplakivati smrt sina, a ne mogu ni konačno prepustiti poginulog svijetu mrtvih. Problem je u tome što ne mogu locirati, a kamoli sahraniti tijela nestale djece. Ratne žrtve doslovce ne pripadaju "nikome": pojedini su ljudi *nestali* i sada se njihovim posmrtnim ostacima trguje na isti način na koji se nekoć trgovalo oružjem. Roditelji tragaju za vlastitom djecom bez ikakva povjerenja u instance države, policije ili crkve. Nered ispod zemlje i nered iznad zemlje duboko su povezani, iz čega nema nikakva "izlaza": roditelji su zapravo *sahranjeni* u krivnju zbog prethodnog guranja djece u ratničke odore, krivi su za žrtvovanje mlađe generacije uime danas već prilično *potrošene* ideologije etničkih netrpeljivosti, a djeca su paradoksalno, sablasno *živa* i nakon smrti, jer nema govora o spokojnu oproštaju s njihovim "zagubljenim" životima, pa čak ni tijelima. Riječ je o situaciji koja se ne može "razriješiti": umjesto katarze gomilaju se mrtvaci. Prazne kuće i prazne grobnice kao da su spojene osobitim hodnicima, kroz koje prometuje neuništiva ratna mafija. U finalu komada, jedina utjeha koju roditelji nalaze tiče se dolaska na svijet ženske djece, s eksplicitno izgovorenom pretpostavkom likova da će barem kćeri mimoići sudbina "žrtvovanja za domovinu". No pitanje je koliko slobode imaju ženska lica na ratnim zgarištima: ako je suditi po liku slučajno ustrijeljene Marije iz teksta *Sinovi umiru prvi*, ideologijska paljba podjednako smiče muški i ženski rod. Nema poštede ni za nerođenu djecu, primjerice dijete prostrijeljeno u Marijinoj utrobi.

Zabranjeno svjedočenje!

Tekst *Žena bez tijela* također ukazuje na jalovost smrti kao "konačnog odgovora" na počinjeno zlo. U ovom se komadu, pisanom pod dramaturgijskom maskom farse i s čestim komičkim digresijama, postupno otkriva sva malignost ratnog "suučesništva". Najbolji prijatelji i ratni drugovi zapravo su hladni, emocionalno poharani ratni silovatelji, spremni jedinog savjesnog među sobom potpuno hladnokrvno gurnuti u smrt – i to u trenutku kad shvate da bi njegova potreba isprike žrtvi mogla upoznati javnost sa zločinačkim ponašanjem čitave grupe. Konačna odluka o tome hoće li se ipak pokrenuti postupak protiv silovatelja u drami ostaje na žrtvi i majci jednoga od sudionika, pri čemu se pokazuje da majka umjesto pravičnosti ili javnog imenovanja silovatelja radije bira šutnju, odnosno molitvu i zakapanje u vjerske formule. Iako brojni Matišićevi komadi završavaju molitvom, vjerska melodija često dolazi na mjesto potpunog očaja, time dobivši unekoliko dijaboličan karakter: izgovorene riječi kao da zamjenjuju potpun unutarnji poraz, dakle one su suprotne principu nada. U najužem biblijskom smislu, Isus je smatrao temeljnim zadatkom svakog svog sljedbenika upravo *svjedočenje za istinu*; dakle činjenica da majka jednoga od silovatelja izgovara molitvu umjesto svjedočanstva mnogo govori o zlu pogrešno instrumentaliziranе vjere, ako tako možemo reći.

Model saborskog zastupnika

Ničiji sin ili treća drama "Posmrtne trilogije" također pripovijeda o golemoj, upravo groteskno nabujaloj roditeljskoj neodgovornosti, točnije o okorjelu licemjerju sveučilišnog profesora, bivšeg političkog zatvorenika, spremnog javno trgovati bolešću vlastita sina i konačno ga životno požrtvovati kako bi zadobio željeno mjesto u Saboru. Već i sâm naziv komada ukazuje na prazno roditeljsko mjesto, a kasnije doznajemo da formulacija "izgubljenih" očeva i majki predstavlja izravnu optužbu: Ivan ne želi biti Josipov sin (jesu li biblijska imena slučajna?), ne želi preuzeti roditeljsko nasljeđe laži, ne želi služiti kao alibi očevoj političkoj karijeri. Ivanova pobuna, međutim, politički ne uspijeva. Ne samo zato što završi zatučen u ludnici nego i zato što nikakva emocionalna prepreka ni intimna konfrontacija ne može zaustaviti karijerizam njegova oca. U ovoj drami Matišić više ne priziva riječ Božju kao "zakrpu" ljudskih riječi mržnje: komad završava Josipovom izbornom pobjedom i riječima koje postaju apsolutni falsifikat osobnog ugleda. Josip je prototip hrvatske političke govornice. Kalkulativan, surov, lišen obzira i emocija. Paradoks je u tome što nitko ne bi želio biti njegov sin, ali čitava je nacionalna "obitelj" taočki stavljena upravo u njegove ruke. Užas je u tome što se Josip kao *saborski ubojica* nalazi izvan zakona, odnosno tragedija u sva tri Matišićeva komada proizlazi iz nemogućnosti uspostavljanja ikakve svjetovne pravičnosti. U ovom je aspektu pisac i nehotice reakcionaran, točnije rečeno usredotočen isključivo na tobože potpunu "zarobljenost" građana u mafijaške protokole aktualnih sabornika i državnika. *Posmrtna trilogija* nema povjerenja u javni domet glasova ideologijskih autsajdera.

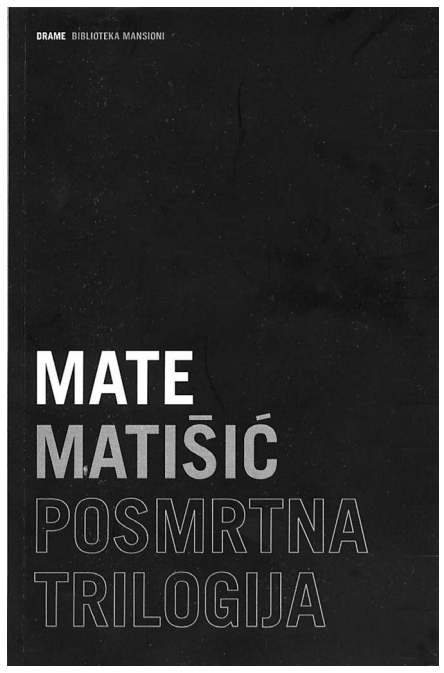

Crna kutija

Može li pozornica, kao osobita epistemološka kuća, zamijeniti državu u imenovanju i obuzdavanju političke korupcije? Ne, ali čini se da kazalište ima srodnu, pa ipak bitno drukčiju ambiciju: prestati uzimati državno nasilje zdravo za gotovo, prestati s pretvaranjem kako je rat "davno iza nas", otvoriti pitanja žalovanja, bez kojih čitava zajednica naprosto ne može početi proces zaliječenja. Zanimljivo je da svi tekstovi *Posmrtne trilogije* inzistiraju na težini svjedočenja. Indijska teoretičarka subjekta Veena Das smatra kako u zapadnoj tradiciji, od *Antigone* nadalje, svjedočenje zlu predstavlja proces diferenciranja privatne krivnje od javne odgovornosti, zbog čega je pristanak pojedinca na javno svjedočanstvo temelj konstituiranja i legitimiranja demokratskog pravosuđa. Po Veeni Das, indijsko pravosuđe nikako ne može procesuirati brojne zločine jer žrtve odbijaju svjedočiti, što je u skladu s njihovom religioznom i etičkom tradicijom: svi problemi moraju *ostati u kući*. Sudeći po Matišiću, Hrvatska je bliža New Delhiju no atenskoj demokraciji: molitve zamjenjuju građansku odgovornost, samoubojstvo je tipičan oblik protesta protiv terora sveopće korupcije, iskustvo silovanja ni u jednom trenutku ne prerasta u mogućnost podizanja optužnice protiv (poznatih) silovatelja. Kao dramatičar, Mate Matišić vrlo nas izravno pita pristajemo li živjeti u svijetu "ničijih sinova", silovanih kćeri i permanentno nestalih žrtvi rata; pristajemo li na čitavu tu grobljansku farsu skrušenim riječima molitve ili se usuđujemo posegnuti za osobnim, pravnim i političkim argumentima koji nadilaze mehaničko mantranje *Očenaša*. To je ujedno i razlog zbog kojeg njegovi komadi predstavljaju sam vrh domaće scenske produkcije: njihov je "mehanizam" nalik pažljivo tempiranim eksplozivnim napravama, čija izvedba *glumi* farsu, no u trenutku aktiviranja realizira potresnu tragediju.

Ili promašuje i gledatelje i uistinu izvanrednog pisca.

Kao dramatičar, Mate Matišić vrlo nas izravno pita pristajemo li živjeti u svijetu "ničijih sinova", silovanih kćeri i permanentno nestalih žrtvi rata; pristajemo li na čitavu tu grobljansku farsu skrušenim riječima molitve ili se usuđujemo posegnuti za osobnim, pravnim i političkim argumentima koji nadilaze mehaničko mantranje *Očenaša*

Jutro nakon iscjeljenja, večer prije smrti

Nataša Petrinjak

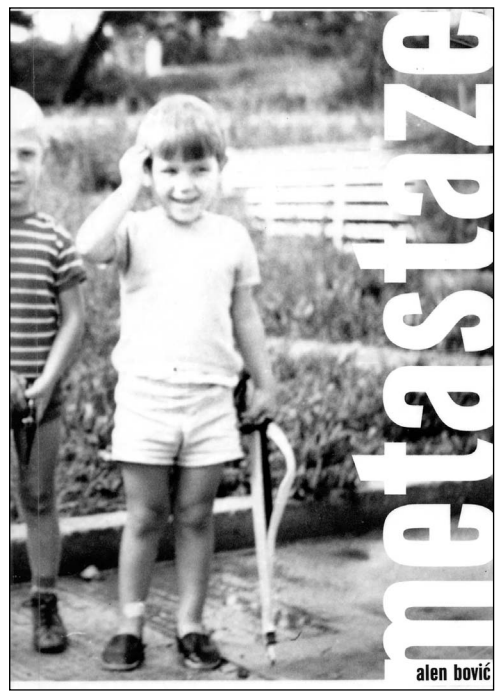

Roman o Berlinu, njegovim zapostavljenim stanovnicima, o imigrantima i malim ljudima, o ljubavi: ono što ga svrstava u kategoriju potencijalnih njemačkih klasika pogled je prema ljudskoj nutrini, prema nadi, strahu i zabludi, koketnoj igri na tankoj granici između života i smrti, prtljazi što je nasljeđujemo od naših predaka i onoj što je tijekom života natovarimo sami i tako puni (ili opterećeni?) dočekamo – posljednji dan

Ralf Rothmann, *Vrućina*, s njemačkoga prevela Sandra Markota Sever; Fraktura, 2005.

"Možeš li mi to objasniti? Zašto stalno moraš nešto raditi i stremiti nekim ciljevima? Zašto ne možeš samo živjeti?" – rečenice su iz knjige *Vrućina* Ralfa Rothmanna zbog kojih sam tog kolovoškog jutra knjigu i kupila. Pitao je to samozatajni lektor zauvijek zarobljen u osjećaju krivnje jer je kao nasilno regrutiran nacistički vojnik morao biti dijelom petočlanog streljačkog voda koji je ubio njegova najboljeg prijatelja. Premda su u tijelu pogubljenog otkrivene tek četiri prostrijelne rane, otac glavnog junaka Simona DeLooa nikada se više nije usudio zakoračiti u svijet svoje svakodnevice. Život biljaka, životinja i lovačke navike Nubijaca bili su životi koje je buka ženinih potpetica i kuhinjskog posuđa naglo prekinula i zbog koje je mrzovoljno i očajno to pitao svog sina. Na toj stranici knjiga se sama otvorila pri onoj kretnji prvog listanja nakon što u knjižari knjigu izvadimo police, pročitamo uredničke i kritičarske opaske na ovitku i klapnama. Bilo je to kišno kolovoško jutro, daleko od vrućine kakvu bismo priželjkivali na Mediteranu, a knjižara bolno nezanimljiva. Na odmoru nisam htjela ni priručnik, ni rječnik, ni enciklopediju, ni slikovnicu. Police s oznakama "književnost" i "publicistika" bile su male, s vrlo lošim izborom, a tijekom očajničkog dvadesetominutnog naprezanja očiju da otkrijem barem nešto što bi odgovaralo mom džepu (veličinom i cijenom) više od deset ljudi nakratko je provirilo u trgovinu i prodavačicu pitalo za smjer ili kakav gradski toponim. Info punkt, gradski ili turističke zajednice, sigurno bi bolje pristajao na toj lokaciji.

Berlin mimo turističkih ruta

U rukama sam već držala novog Orhana Pamuka, knjigu o Istanbulu, kada sam još jednom čučnula da vidim najdonji red te skromne ponude. Između dva naslova domaćih autora, greškom očito, stajala je *Vrućina*. Knjiga o Berlinu, što je zbog sasvim subjektivne osobne strasti bio dovoljan podatak da knjigu zadržim u rukama. Autorova pretknjiževna biografija – a radio je kao zidar, kuhar, bolničar i tiskar – odgovarala je informacijama o tome što roman jest: "roman o Berlinu, njegovim zapostavljenim stanovnicima, o imigrantima i malim ljudima, o ljubavi…". A i turisti su s upitima gdje je nešto postali nesnosni. Pomislila sam, zar morate stalno stremiti nekom cilju? Možete li, barem nakratko, samo živjeti? Jer kako nas Salomonovim riječima – *Može li tko nositi oganj u njedrima a da mu se odjeća ne upali?* – na samom početku upozorava Ralf Rothmann – mogli bismo izgorjeti.

Simon DeLoo, glavni junak romana, ostavio je solidnu snimateljsku karijeru nakon smrti žene koju je volio i s kojom je živio. Očito shrvan tugom, suočen s pitanjem o smislu života, napose snovima i ambicijama koje je nekada gajio, djelomično živio, a poput svih ponajviše se naprezao da dostigne ono što najviše izmiče. Smrt voljene osobe zaustavila ga je, donijela strah koji zaustavlja, zatvara, smanjuje, snove pretvara u smiješna upiranja kojima ne preostaje ništa osim da ih se s malo cinizma prema sebi zauvijek odbaci. Zapošljava se kao vozač i pomoćni kuhar u jednoj berlinskoj javnoj kuhinji. Pojam javne kuhinje traži malo pojašnjenje. Nije riječ o kuhinji u kojoj se pripremaju samo besplatni obroci za beskućnike i skloništa, što je uobičajeno značenje tog naziva u nas, nego i o svojevrsnom *catteringu* gdje se pripremaju obroci za prodaju.

Zumiranje života

Vozeći gradom i raznoseći gotove obroke po poduzećima, institucijama, ali i javnim kućama, gradilištima, skrovištima alkoholičara i imigrantskim okupljalištima, Simon DeLoo u prilici je preživjeti kako jedino tada može – promatranjem života sa što manje stvarnog udjela. Gubitak empatičnosti ponekad je radikalan, pa će na upit prodavača novina jesu li iz pokrajnje ulice odnijeli tijelo čovjeka koji je umro prije više od sat vremena tek slegnuti ramenima, ali ne može pobjeći od sebe. Simon je blag i nježan čovjek, pa će tek koji trenutak kasnije starom i bolesnom psu čistačice kuhinje konstruirati klackalicu kojom lakše može prijeći kućni prag. Simon vrijedno radi svoj posao, ne prosuđuje kolege i znance, ljude koje sreće usput, ljubazan je prema stanodavki i susjedima, dobrohotno će učiniti kakvu uslugu, ali obavijen tugom i melankolijom kao zaštitnim oklopom prepušta se onom najistančanijem u sebi – vidu. Svojem vidu koji bježi od dokumentarnosti, jasnog cilja i namjere. Njegovo oko sve vidi, sve snima, bez kamere.

Kadrovi Berlina što se ukazuju čitaocu impresivne su slike koje otkrivaju izvrsnost Rothmannova pisanja, opisi oblika, boja, zvukova, mirisa grada, stanovnika teku poput filmskih slika i upravo tako, filmski, opčaravaju. No ono što ga svrstava u kategoriju potencijalnih njemačkih klasika pogled je prema ljudskoj nutrini, prema nadi, strahu i zabludi, koketnoj igri na tankoj granici između života i smrti, prtljazi što je nasljeđujemo od naših predaka i onoj što je tijekom života natovarimo sami i tako puni (ili opterećeni?) dočekamo – posljednji dan.

Simonovo tek življenje, naizgled usporeno, Rothmann će iskoristiti i za zanimljiv postupak vođenja fabule romana. Kraj pojedinog poglavlja uvijek ostaje pomalo nedovršen – neko pitanje ostaje bez odgovora, radnja neobjašnjena, misao lebdeća, slika bez okvira. Razjašnjenje se pojavljuje u samim počecima slijedećeg poglavlja, čime roman dobiva onu neophodnu intrigantnu napetost zbog koje ponekad poželimo da svakodnevica stane, ne postoji. No u brzi vrtlog Simonova života jednog će dana biti uvučena Lucilla, lijepa Poljakinja koja uporno nastoji preživjeti u Berlinu a da to ne bude klasičan put istočnih imigrantkinja – prostitucija. Odlučuje se za beskućničku skitnju gdje spretno i lukavo dugo uspijeva izbjeći sve opasnosti života u podzemlju. Jednog će joj dana, zbog ranjena psa, Simon s kolegom Klappom pružiti pomoć, potom joj pružiti prenoćište i kadu punu tople vode, darovati joj odjeću preminule družice. I ona će njemu pomoći, podići ga izudarana s trotoara nakon tučnjave u lokalu kada je prvi put popustio kolegama s posla da s njima popije nekoliko pića. Simonu se svidjela Lucilla toliko da je krenuo prema njoj i kada se nakon jednog noćnog napada i silovanja vratila u Poljsku. Ni ona nije krila svoju naklonost i strast prema njemu, no romantičan *the end* potonut će u vodu jezera zajedno s dokazima njihova najljepšega erotskog sjedinjenja.

Još jedan udah života

Čitaocu je ostavljeno na volju je li zbog velike ljubavi, česte muške samodopadnosti i neupitnosti ili, zbog godina, oslabljena vida, Simon propustio Mareka vidjeti kao Lucillina supruga, a ne brata. Kako bilo, još jedan udah života, trenutak slabosti da se pokuša još jednom biti hrabar, Simona je slomio. Pao je bolestan i shrvan na berlinsku ulicu prekrivenu snijegom. Glavu mu je u posljednje naručje primio kolega iz kuhinje – Klapp, koji je napokon počeo živjeti sa ženom svoga života, prodavačicom riba na obližnjoj tržnici. Žena s balkona nije htjela pozvati hitnu pomoć, da ne bi bilo, rekla je, sranja. Ali ne sugerira Rothmann, što bi neki mogli pomisliti, da je ispravnije, bolje, mudrije ne dopustiti ognju da se rasplamsa u njedrima jer je pogubna vatra neminovna, jer vidi da se može i napokon ugrijati. Rothmann samo kaže da je život "Jutro nakon iscjeljenja. Večer prije smrti". Vrućica koja se osjeti i prilikom čitanja. Z

Smrt voljene osobe zaustavila ga je, donijela strah koji zaustavlja, zatvara, smanjuje, snove pretvara u smiješna upiranja kojima ne preostaje ništa osim da ih se s malo cinizma prema sebi zauvijek odbaci

Valjanje od smijeha i strave

Maja Hrgović

Čitatelj će bez pretjeranog truda uspjeti dijagnosticirati većinu manjkavosti od kojih naša anemična mlada proza boluje, a koje je Bović svojim romanom izliječio ponudivši umjesto slabašne i neuvjerljive radnje snažnu priču o zagrebačkom kvartovskom undergroundu, a umjesto šupljikavih i počesto patetičnih *Ich*-zapisa o prirodi i društvu – vješto oslikanu sliku margine iz koje pršti život

Alen Bović, *Metastaze*; Konzor, 2006.

Komu još nije dosadila mlitava stvarnosna proza koja se po stranicama hrvatske književnosti posljednjih godina razvlači kao sluz za puževima golaćima nakon obilnijih kiša, neka digne ruku. – Vas se troje nećete oduševiti romanom *Metastaze* Alena Bovića. Ali ostali će, dok ga budu čitali, bez pretjeranog truda uspjeti dijagnosticirati većinu manjkavosti od kojih naša anemična mlada proza boluje, a koje je Bović svojim romanom (barem jednokratno) izliječio ponudivši umjesto slabašne i neuvjerljive radnje snažnu priču o zagrebačkom kvartovskom undergroundu, a umjesto šupljikavih i počesto patetičnih *Ich*-zapisa o prirodi i društvu – vješto oslikanu sliku margine iz koje pršti život.

Dakako, život koji pršti iz *Metastaza* nije život za kojim bi itko normalan žudio. To je život izvan normale, onkraj normi i morala – možda baš zbog toga toliko dopadljiv?

Jači tlači

Sve započinje evociranjem Krležina *Povratka Filipa Latinovicza*: Bovićev (anti)junak Filip je bistar ali zastranjeli dugogodišnji ovisnik o heroinu koji se nakon liječenja u komuni u Španjolskoj vraća u svoj kvart, jedno od rubnih zagrebačkih naselja. Kvart je ishodište njegove osobne tragedije: okružen narkomanima, alkoholičarima, dilerima i nasilnicima, Filip nije razvio svoje očite potencijale, nego je tinejdžerske godine proveo drogirajući se s ekipom u podrumu zgrade, pa mu je i pokušaj da odmakne od prvog semestra Filozofskog fakulteta neslavno propao. Za njegova se izbivanja ništa značajno nije promijenilo, osim što je ekipa već ozbiljno prorijeđena predoziranjem nekoliko njezinih članova-podrumaša.

Obrasci ponašanja u kvartu betonski su čvrsti, nepromjenjivi – borba za opstanak je posve materijalna, vidljiva, opipljiva stvar i ponavlja se svakodnevno; svi žude za tim da postanu jači jer *jači tlači*; a ako im to ne uspije, ostaje im trpjeti maltretiranja, maltretirati one još slabije, ili se dokrajčiti drogom. Nije baš neki izbor; ali što je, tu je. Malodušan i bez dovoljno truda da barem pokuša iskočiti iz vlaka koji juri nizbrdo, Filip (ponovno) bira drogu jer nasilje baš i nije njegova "spika".

Izuzev nekoliko epizoda pred kraj, roman je u potpunosti izveden smjenom monologa i dijaloga. Osim Filipa radnju pletu i o njoj na sebi svojstven način izvještavaju još i patološki brutalac Krpa i posvemašnji luzer Kizo te bezvoljni, deziluzionirani Mrtvi.

Zato što je koncentriran na radnju i zato što mu stvarno dobro ide ta stihijska jurnjava od jedne do druge kulminacije, Boviću bismo možda progledali kroz prste i da je likove ostavio na razini dvodimenzionalnih skica. Ipak ih je uspio vješto "produbiti", uglačati njihovu socijalno-psihološku motivaciju, uliti u njih život. Teško se zato otresti dojma da su, primjerice, Filip i Kizo tek papirnati dvojnici dvojice pravih, živih mladih Zagrepčana koji u ovom trenutku možda piju travaricu u nekoj opskurnoj birtiji na Ferenščici.

Jedino se za Krpu to ne može reći. Taj je rabijatni, agresivni kriminalac, rasist i šovinist, silovatelj i lopov, primitivni obiteljski nasilnik – utjelovljenje svih mana kojih se autor mogao dosjetiti; on je Frankenštajn sastavljen od najcrnjih osobina junaka crnih kronika, lik bez ijedne svijetle točke, nešto kao Grga Čokolin u *Zlatarovu zlatu*; ukratko, pravi Gargamel – i stoga ipak manje "životan" od drugih likova.

Uživanje u čitanju

Metastaze su savršeno prikladan naslov za ono o čemu roman govori. U jednostavnoj, linearnoj strukturi nižu se jedna za drugom naturalističke epizode iz crnih kronika: razbojstva, oružani napadi, pljačka kladionice, silovanja. Dokumentaristički ton i veću uvjerljivost Bović je svom prvijencu priskrbio dotičući se vrlo konkretnih dnevnopolitičkih događaja iz nedavne prošlosti; govori tako o nogometnim utakmicama na Maksimiru na kojima Bad Blue Boysi zarađuju reputaciju nadmašujući jedan drugoga u nasilničkim ispadima ili pak "s lica mjesta" izvještava o dobro poznatom nacionalističkom napadu skinsa na "alternativce i avangardiste" u Močvari prije nekoliko godina. Priča o kvartovskim luzerima protkana je lucidnim zapažanjima o najbolnijim boljkama suvremenog hrvatskog društva.

Čitanje *Metastaza* slično je gledanju horora: znate ono kad rukom pokrivate oči pribojavajući se strahota u sceni koja slijedi – tako je otprilike i s ovim romanom. Okretanje svake

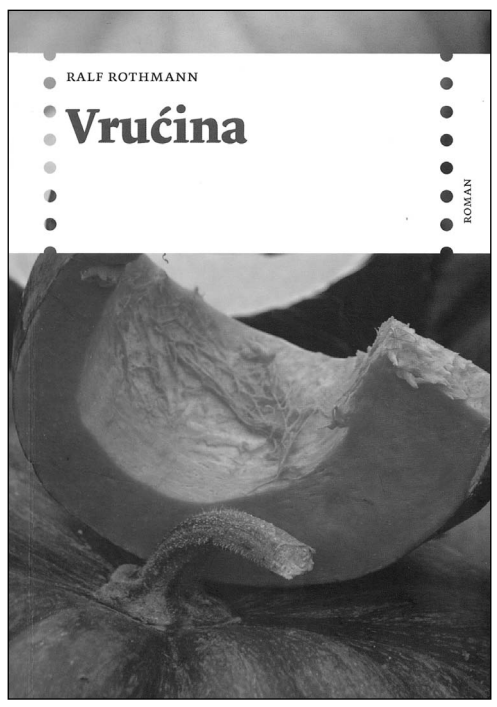

Metastaze su savršeno prikladan naslov za ono o čemu roman govori. U jednostavnoj, linearnoj strukturi nižu se jedna za drugom naturalističke epizode iz crnih kronika: razbojstva, oružani napadi, pljačka kladionice, silovanja. Dokumentaristički ton i veću uvjerljivost Bović je svom prvijencu priskrbio dotičući se vrlo konkretnih dnevnopolitičkih događaja iz nedavne prošlosti

nove stranice predstavlja ozbiljnu prijetnju od novog gnjusnog zločina ili barem groteskne scene nasilja od koje se diže želudac. Najteže su probavljivi opisi silovanja i Krpina sadističkog iživljavanja nad nevjenčanom suprugom, u kojima se autor nije sustezao šokirati naturalizmom, uspoređujući na primjer agoniju žrtve sa životinjom i obilato spominjući tjelesne izlučevine.

Netko bi zbog svega ovoga mogao čitanje *Metastaza* dovesti u vezu s mazohizmom i samokažnjavanjem. Bilo bi to pogrešno: čitanje ovog romana pravi je užitak, posrijedi je knjiga koja se čita odjednom i koja se čita ponovno – i to ponajviše zbog dviju stvari: dinamične radnje i humora. Bovićevi su likovi beskrajno duhoviti u svojim viđenjima svijeta oko sebe, primjedbama i zaključcima koje donose. Humor *Metastaza*, nimalo iznenađujuće, nije benigan, nego je, naprotiv, crn, pun ironije, a na mjestima i sarkazma; pogotovo u Filipovim poglavljima.

Na drugi je, pitomiji način duhovit posljednji dijaloški dio romana, čiji su protagonisti bivši oficir JNA i njegov susjed istomišljenik. U seansi opijanja do besvijesti ta dvojica haluciniraju o povratku sretnog Titova doba i uspostavi neke nove Jugoslavije, djetinjasto nadopunjujući jedan drugoga u izgradnji utopijske vizije. Kako je prikladno primijetio jedan kolega glumac, baš je ovaj dio romana najfilmičniji i lako bi ga se, čak bez znatnih preinaka, dalo uprizoriti u kazalištu.

Hrvatski *Trainspotting*

Metastaze su odmah po objavljivanju stali nazivati *hrvatskim "Trainspottingom"*. Usporedba je na mjestu: oba romana govore o marginalcima, droge ima pregršt, kriminala također, humorom Filip podsjeća na Rentona, a Krpa na Begbiea… Ipak, kad bih *Metastazama* tražila srodnika među romanima Irvinea Welsha, prije bi to bio *Smeće* nego *Trainspotting*, jer je u njemu morbidnost izraženija a humor bespoštedniji.

Superlativima kojima smo ovdje okitili *Metastaze* valja pridodati još jedan. Knjiga, objavljena kod Konzora i vrlo zanimljivo grafički oblikovana, marketinški je u javnost ispraćena na vrlo domišljat način. Čitatelje su zaintrigirale nedoumice oko pravog identiteta autora: Alen Bović je ustvari pseudonim, a je li se njime privremeno prikrio neki "zeleni" pisac ili tkogod od naših "isfuranih" literata, nije poznato. Nagađanja se vrte uglavnom oko Dalibora Šimprage, kojemu sakrivanje iza pseudonima nije strano – on je svoje izvrsne *Kavice*, formom i stilom začudno bliske *Metastazama*, potpisao kao Andrej Puplin. Neki pak prepoznaju srodnost ovog romana s dramama i dijelom proznih zapisa Borivoja Radakovića, no meni se ta veza čini pomalo nategnutom. Kako bilo, fama je stvorena, a to za sudbinu knjige može biti samo pozitivno. z

Urlici očeva i sinova

Dario Grgić

Knjiga koja nije pisana s rukavicama na rukama, nego golom šakom u zid: kao svjedočanstvo o prokletstvu života vođenog bez tračka razumijevanja

Andrej Nikolaidis, *Sin*; Durieux, Zagreb, 2006.

Kada je Andrej Nikolaidis prije koju godinu osvanuo na hrvatskom književnom tržištu s *Mimesisom*, bijesnom knjigom koja svodi račune i podvlači crtu pod vrste očaja u podbalkanskom crnogorskom podneblju, većina je čitatelja bila osupnuta gnjevom i silinom kojom je taj pisac izvodio svoju životnu bilancu. I bilo je lako pomisliti – a paralele su krenule takoreći od prvih tekstova o ovom iznimnom književnom događaju – da su ovi prostori, u širem smislu *ovi,* jer je svatko normalan sit sitnih parcelizacija, dobili svojeg Thomasa Bernharda. Međutim, iako kao udica na početku njegova novog romana *Sin* stoje riječi namrgođenog Austrijanca, kao što i narator Konstantin u jednom trenutku razmišlja bi li svojem školskom drugu pričao o očaju koji je izjedao ovog velikog pisca usred Beča i Austrije, a unatoč obožavanju duhovne elite – kako si sigurno tepaju Berhardovi fanovi – on je ovdje tek jedan od brojnih repera ljudske nesreće apokaliptičnog prizvuka. Jednako bi dobro ovdje kao moto stajale riječi iz Lawrenceove *Apokalipse*, kao i riječi Abdulaha Sidrana, naizgled posve drugačije intonacije, prema kojima se ljudi moraju boriti da prepoznaju svjetlo.

Sve je obojeno nesrećom i stradanjima

Glavni junak i narator *Sina* zove se Konstantin, i na početku romana zatječemo ga u čitanju crnih kronika i knjiga o serijskim ubojicama. Nema, kaže, više snage za hermeneutiku zla, a prostor u kojemu živi (Ulcinj) definira citatom iz Al Gazalija: "nebo je okruženo patnjom, dok je pakao okružen uživanjima". I zaključuje kako je mjesto u kojem živi očito pakao jer je turizam prodaja užitaka. Atmosfera romana je od sama početka nadrealna. Bernhardovski dokumentarizam *Mimesisa* zamijenjen je jarkim bojama. Konstantin bilježi kako je njegov otac jednom "vidio nešto sa onog svijeta, tako je rekao, kako slijeće iza tog brda". No u ovom je trenutku cijeli kraj u plamenu, šumski požari haraju, a Nikolaidisov junak svodi račune, i prepleće se prošlost sa sadašnjim trenutkom. Sve što, gledajući niz i uz kanale vremena, vidi obojeno je nesrećom i stradanjem. S roditeljima nije godinama imao nikakav odnos, u djetinjstvu je "skrivio" pogibiju starijeg brata, umrla mu je majka koja mu je preko doktora i mrtvoj zabranila pristup, oca odonda nije vidio. *Sin* se prema kulturi očeva, prema zatečenom stanju, u simboličkom smislu postavlja žestoko kao što se sam autor dekonstrukcionistički odredio prema standardiziranoj verziji crnogorske kulture zasnovane na Njegošu.

U vezi s time zanimljiva anegdota: svojedobno mu je gradonačelnik Herceg Novog, zbog njegova odnosa prema Njegošu, zabranio održavanje književne večeri u tom gradu. Koliko znam, iako ovaj rođeni Sarajlija u Crnoj Gori živi od 1992. godine, još nije dobio državljanstvo (ili sad ipak već jest?), što mu je tijekom suđenja zbog teksta *Dželatov šegrt* o Emiru Kusturici, a kada mu je bila odrezana kazna od 5.000 eura, i dobro došlo, jer bez državljanstva ništa nije mogao imati na svoje ime, pa ničega nije bilo za pljenidbu.

No, po staroj arapskoj koja kaže da kurvine sinove treba ostaviti njihovoj djeci, vraćamo se očevima i sinovima: Konstantinova oca već dva desetljeća "zlostavlja depresija", a on krčeći zemlju, zapravo uklanja lavinu koja ga je "prekrila i živog sahranila". Ovaj molski tekst odzvanja od žaljenja, kako sebe tako i drugih. Sebe žalimo, konstatira Nikolaidis, jer nema nikoga tko bi to odradio umjesto nas. "Tek čovjek koji plače, koji rida nad sobom, zavrijedit će da se i drugi sažale nad njim." Narator predano, svakodnevno, višekratno masturbira: masturbacija je krajnja konzekvenca dekartijanskog subjekta! Politička korektnost koja preplavljuje medije može se tolerirati jedino u pornografiji: "jer što je politička korektnost nego pornografija korektnosti?", zdvaja Nikolaidisov junak nad slikom crnca i bjelkinje tijekom *felatia*.

Moderna verzija priče o raspusnom sinu

Osnovni motiv romana prekriven je brojnim inverzijama i improvizacijama. Dakle, ocoubojstvo počini svaki odrastao čovjek, ono je jedan od uvjeta

Sebe žalimo, konstatira Nikolaidis, jer nema nikoga tko bi to odradio umjesto nas. "Tek čovjek koji plače, koji rida nad sobom, zavrijedit će da se i drugi sažale nad njim." Narator predano, svakodnevno, višekratno masturbira: masturbacija je krajnja konzekvenca dekartijanskog subjekta! Politička korektnost koja preplavljuje medije može se tolerirati jedino u pornografiji: "jer što je politička korektnost nego pornografija korektnosti?"

Strahovita zaljubljenost u život

Dario Grgić

Zbirka nepretenciozno pisanih priča posvećenih djetinjstvu i izlazima iz njega, njegovim očajima i zanosima. Fino, fino, fino

Olja Savičević Ivančević, *Nasmijati psa*; AGM, Zagreb, 2006.

Ostavimo li službenu povijest hrvatske književnosti po strani, jer je tamo svaka druga knjiga krucijalna iako više nije čitljiva, pa se zamislimo koje se knjige još mogu *variti*, koje se još nisu usmrdile – što je, jel'te, tužna sudbina svega – onda bismo možda došli do alternativne povijesti hrvatske književnosti; kraće, neslužbenije, manje ambiciozne, ali još pokretne, još žive. Smojini tekstovi, iako je ovaj autor za života šikaniran od nadobudnih, prepotentnih povjesnika, jednostavno trepere od životnosti. Danas je moguće po internetskim portalima pronaći pokoje zrnce tako ljeskavo, iskreno proživljena, adekvatno izražena života. Npr. *Lav Afrički* je jedan od takvih blogova. Priče iz Krakova (na tom blogu) svjedoče o spašavanju potonula života, vrckave su, duhovite i cijepljene od patetike i kvaziduhovnosti, koja je pogubna podjednako za život kao i za književnost. No hrvatski se književnici, a uglavnom su dobro svladali tu lekciju, ne smiju šaliti. Šala je sinonim za zajebanciju, što ne promiče moćnicima u hrvatskoj kulturi. Mjesta ti tad u povijesti nema. Ali Internet, eto, priča drukčije priče. Činjenica čitanja teksta na zaslonu ekrana čini se da u dobroj mjeri dirigira ekonomičnost izraza. Tu ne smiješ daviti. Vjetar sa zaslona piri u oči, oči peku, pa sad još gnjaviti ljude zalascima sunca...

U zanesenosti je spas

Olja Savičević Ivančević pobijedila je na natječaju dvotjednika *Vijenac* i izdavačke kuće AGM, a rezultat je objavljivanje knjige kratkih priča *Nasmijati psa*. Prije toga objavila je zbirke pjesama *Bit će strašno kad ja porastem* (1988), *Vječna djeca* (1993), *Žensko pismo* (1999), a uredno objavljuje po periodici te je prisutna i na brojnim internetskim portalima. Živi u Splitu i njene priče odišu atmosferom raspada jednog grada. U Hrvatskoj, što je manje-više poznato i vrapcima na granama, diše jedino Zagreb, ostali gradovi prepušteni su sami sebi kao priklane lešine. Zbirka broji dvadeset dvije priče, posvećene djetinjstvu i izlazima iz njega. Očaj što ga većina ljudi upozna, a poneki i pobijede, koji okružuje ovo malo kraljevstvo iz kojeg smo potekli svi osim onih koji su se rodili stari (što je, opet, također nesreća na svoj način, do starosti je važno doći sazrijevanjem), Olja Savičević Ivančević dijagnosticirala je jednakom pomnjom kao i zanose. Čujte uostalom sami: "Zanosite se do besvijesti, pod svaku cijenu, to je sve što vrijedi i nikad poslije, ništa što dolazi poslije, neće to moći zamijeniti. To je ono za čim tragamo, ponoviti taj osjećaj, izazvati ga, to je ono što nam do kraja nedostaje. Strahovita zaljubljenost u život, platonska i strastvena, životu usprkos."

Takve riječi uime neke neprobavljene gorčine – što je vjerojatno i rezultat njene prisutnosti u nečijem životu, ta elementarna nesposobnost *varenja* života, slaba egzistencijana probava – olako i često odbacujemo. Mislimo da su rezultat mladosti, neiskustva. Međutim, čuveni John Huston u svojoj autobiografiji *Otvorena knjiga* propovijeda sličan nauk: u zanesenosti je svojevrstan spas. Život bez te specifične strasti nije osobito vrijedan življenja. Huston kao jedan od puteva k takvoj vrsti zaljubljenosti u život preporuča, među ostalima, i brak u mladim godinama. Očito da njemu ovo stanje nije imalo cijenu.

Duboki, ugodni glasovi u pozadini

U pričama uknjiženima u *Nasmijati psa* ima svega: od ustanovljavanja te granice, te međe između odraslosti i spomenutog vječitog praznika od djetinjstva, u kojemu je sve moguće, pa i pohoditi Australiju na dječjem autiću, do priča o klo-

odrastanja i sazrijevanja; oni skromnijeg duha posegnu za doslovnim rješenjem, no ostaje kao činjenica da je "armatura cijelog čovječanstva zasnovana na oceubojstvu". I onda ima priču o problematičnom sinu, modernu verziju priče o raspusnom sinu, samo što je Nikolaidisova ponuda izlaza beskompromisna. Otac je sina stalno vadio iz nevolja. Prvo je napravio neku sitnu nepodopštinu (polomio susjedovu jabuku), da bi s dvadeset napravio susjedovoj kćeri dijete. Bježi u Ameriku, otac ga pronalazi, bježi dalje, do njega stiže vijest da je djevojka rodila sina i utopila sebe i dijete. Susjed ubija mlađeg, dobrog sina: da je sam ubio lošeg, ovog bi sačuvao, kaže mu. Raspusni se sin vraća iz Amerike. Otac ga dočekuje s oproštajem i riječima: "ti si sve što imam". Nakon što ga je dvanaest puta ubo nožem, sin zove policiju riječima: "predajem se pod uvjetom da je kazna smrtna". Nije mogao podnijeti oproštaj. Noć u koju odlazi Nikolaidisov junak, uz zvuke grupe Sonic Youth, *Song for Karen*, ta "krasna bijela buka o smrti", uvod je u niz bizarnih i nestvarnih događaja. Gubavci, prosjaci, očevi koji podvode kćeri te mudri, kozmopolitski nastrojeni starac s krešendom buđenja u kanalu u kojemu su, uglavnom, zaglavili životi većine nas, kada Konstantin uživa u ranim sunčevim zrakama, kada sunce, kako kaže, još nije počelo tiranizirati toplinom, dok očevi još nisu poljubili svoje kćeri i stali na pokretnu traku tehničke civilizacije. Stroj iliti mašinerija još se nije pokrenula, i na svijetu ima jedan komadićak ljepote. Knjiga koja nije pisana s rukavicama na rukama, onako kako se treba naoružati kada se briše stražnjica, nego golom šakom u zid. Tako nekako je Nikolaidis uklesao *Sina*: kao svjedočanstvo o prokletstvu života vođenog bez tračka razumijevanja.

šarima i njihovu psu Taysonu (ne Tysonu). Jedan od njih dvojice sliči liku s boce Vecchie Romagne, i ta frapantna sličnost drugome je izvor čuđenja. Ima nešto u toj situaciji gotovo pa šulcovsko. On je mogao u usput viđenom alkoholičaru prepoznati boga vina, vidjeti lice skriveno iza varljivih obrazina. Naravno da su priče što ih ispisuje ova mlada autorica (1974. godište) unaprijed i svjesno lišene te vrste stava prema životu, no kao daleka jeka njenom nepretenciozno pisanom prozom odjekuju neki duboki, uhu ugodni glasovi. Ili pokretne slike: povremeno, u priči *Djetinjstvo režisera filmova ceste*, koja je već naslovom significirana kao dio strategije namjernog zaobilaženja muljaže, moguće je oćutjeti dah Jima Jarmuscha ili Davida Lyncha. Pogotovo kada odlutalu djevojčicu oslovi povratnik iz Australije. Jednostavno očekujete nekakav perverzni obrat. No autorica vas i tu zezne.

Sve u svemu, vrlo ugodan prozni prvijenac, od one vrste nenatjecateljske literature, što je paradoks, jer je knjiga "zarađena" natjecanjem, no ona je nenatjecateljska u onom važnijem, dubljem smislu, u kojem po strani od glavnih struja trenutačno aktualnog znade nastati dobar tekst kojemu moda nije pretjerano pirila u jedra, kao što mu ni zahtjevi trenutka nisu presudili boju glasa i pogled na stvari. Ima jedna riječ kojom obično opisujemo takve doživljaje: fino.

Srednjoškolska darvinistička noćna mora

Dave Housley

Urnebesno duhovita knjiga punk-rockera a.k.a. Dr. Franka, najbolji roman ikad napisan o odrastanju u srednjoj školi, prema kojem je *Lovac u žitu* običan goblen. Autorov opis srednjoškolskog ekosustava kao naizmjence zastrašujućeg i dosadnog, odvažnog i nadnaravnog te, ponajprije, brutalno učinkovitog u nagrađivanju najpodobnijih i kažnjavanju nepodobnih, ono je što ovu knjigu razlikuje od tradicionalnih knjiga o problematičnim gubitnicima

Frank Portman, *King Dork*; Delacorte Books for Young Readers, 2006.

Sve što želim reći jest to da – ako ikad počnem spominjati te godine kao najbolje u svojem životu – podsjetite me da se ubijem.
Randall "Pink" Floyd, u filmu R. Linklatera *Dazed and Confused*

Mnogo je toga dopadljivoga vezano za knjigu *King Dork*, no nije nimalo lako napisati uvod u osvrt. Portmanov pripovjedač, Tom Henderson, podosta nam tu može pomoći u drugom odlomku knjige: "riječ je zapravo o nekoj vrsti komplicirane pripovijesti, jer uključuje barem pola tuceta misterija, plus mrtvace, gole ljude, prijetvorne ljude, adolescentski seks, nastrani seks, droge, izvanosjetilnu percepciju, sotonizam, knjige, krv, žvakaće gume, gitare, redovnike, vjeru, ljubav, vradžbine, *Bibliju*, djevojke, rat, tajni kôd, ozljedu glave, Križarske ratove, kojekakva zlodjela, pogrešan izgovor, tajanstvenu ženu, vražju glavu, *fafanje* i *rock and roll*."

Točno je da je Portman sve to nekako upakirao u svoj obijestan i sjajan prvijenac. No, *King Dork* više je od zbroja vlastitih dijelova, ma koliko zabavno bilo njihovo čitanje. Ono o čemu roman doista govori nešto je što se na tom popisu ne spominje: srednja škola.

King Dork iz naslova knjige jest Tom Henderson, bistar, ekscentričan, neugodan, *rock-and-rollerski* adolescentski otpadnik koji srednju školu opisuje kao "kaznu za prijestupe koje tek treba imenovati." Tom je dovoljno mračan da je uspio razviti *vibru* u stilu škole Columbine, kao oblik obrambenog mehanizma, što uključuje jaknu s vojnog otpada, časopis *Oružja i streljivo* i majicu s natpisom *Kill 'Em All – Pobij ih sve*. Dovoljno je odrastao da žudi za "kalipigijskim" ženama i dovoljno pametan da bi znao kako to znači "žena s lijepo oblikovanom stražnjicom". No, na početku romana, u kolovozu u drugom razredu srednje, on je također još toliko nevin da nije nikada telefonski razgovarao s djevojkom, ima samo jednoga prijatelja, istinski voli svoju majku *hippijevku* i uglavnom je snošljiv prema njezinu blagom i nesposobnom mužu. Uistinu mu nedostaje njegov pokojni otac, policajac koji je poginuo prije šest godina u nečemu što je moglo biti prometna nesreća, samoubojstvo ili ubojstvo.

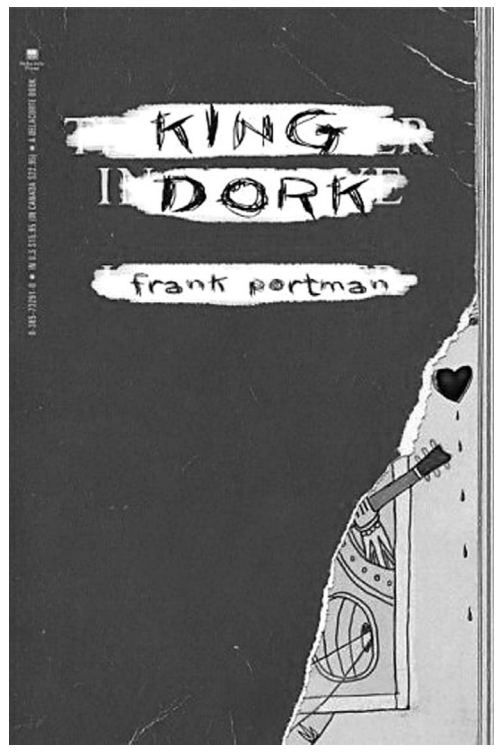

Ubojstvo, pitate? No, da. *King Dork* reklamira se kao roman za mlađe odrasle osobe, tako da je u njemu ponešto misterija, odgonetanja i konvergiranja različitih naizgled nepovezanih niti zapleta. No, mnogo je toga što *King Dork* razlikuje od, recimo, *Harryja Pottera*. U prvom redu, iako je puno toga učinjeno na njegovu neprestanom sazrijevanju, Harry Potter tek očekuje da mu ga se *pofafa* (što je, istini za volju, velika praznina u Hogwartsovu univerzumu – želite li reći da pubertetski čarobnjaci na sanjare sve vrijeme o prileţnicama?). I premda Harryja sustavno mrcvare podjednako i ostala djeca i odrasli, njegove se kušnje događaju na magičnome mjestu na kojemu je on, zapravo, neka vrsta prijestolonasljednika. Ili tako nešto.

Poput svakoga pametnog četrnaestogodišnjaka, Tom i predobro zna razliku između svojega života i svijeta adolescenata kakav dočarava popularna kultura:

"U mladenački usmjerenima filmovima i knjigama momak poput mene često je zatreskan u tipičnu plavokosu navijačicu koja i ne zna da on postoji i ne bi se nikada udostojila s njim porazgovarati. Ili je, pak, dosta gruba prema njemu, iako mu je prijateljica i pita ga za savjet o tome kako da nagovori nogometnu zvijezdu da se s njom *drpa*, što njega dovodi do bjesnila i tako dalje. E sad, nemojte me pogrešno shvatiti: ja svakako jesam taj tip, ali ne postoji ni jedna tipična djevojka koja se uklapa u tu formulu, a zamisao da bi takva osoba ikad prijateljevala sa mnom u ikojem smislu, čak i kao sredstvo koje bi dramatiziralo moju vlastitu bol i usamljenost, prilično je besmislena."

Svijet kojim Tom i njegov najbolji prijatelj Sam Hellerman nesigurno kormilare zapravo je itekako stvaran – darvinistička noćna mora koju nastanjuju psihotični *normalci* (misli se na buduće pripadnike bratstava, to jest sestrinstava), nezainteresirani nastavnici nalik na robote i okrutni upravitelji. Tom i Sam provode dane smišljajući nazive za svoj (uglavnom) fiktivni bend, sanjareći tijekom sramotno zastarjelih i smiješnih predavanja, tragajući za spomenutim misterijem i trudeći se izbjeći niz poniženja koja se kreću u rasponu od novosmišljenog "uletavanja/izletavanja" (normalna cura pravi se da se upucava papku) do staromodnog premlaćivanja.

Upravo je takav opis srednjoškolskog ekosustava, kao naizmjence zastrašujućeg i dosadnog, odvažnog i nadnaravnog te, ponajprije, brutalno učinkovitog u nagrađivanju najpodobnijih i kažnjavanju nepodobnih ono što *Kinga Dorka* razlikuje od kojekakvih Harryja Pottera i tradicionalnih knjiga o problematičnim gubitnicima (poput *Lovca u žitu*, koji tijekom cijele knjige prima književne udarce).

Portmanu valja odati priznanje što je *King Dork,* uza sav taj strah i poniženja, također jedna od najzabavnijih knjiga ove godine, a možda i do sada. Humor, kao prirodan produžetak Tomova iskrena i jedinstvena izraza, nikada nije posprdan i ne odvlači pozornost. Kad razmišlja o postojanju Boga, na primjer, Tom zaključuje da se "svemir doima tako besprijekorno stvoren na moj račun da sumnjam kako je moguće da je to posve slučajno."

Svijet Toma Hendersona doista je posut nagaznim minama, ali on je toliko zabavan, toliko srcoloman i upućen da je zadovoljstvo kročiti u njegovim cipelama Chuck Taylors. To je najsjajniji gubitnik uz Teabaga (pripovjedača iz prošlogodišnje briljantne knjige o srednjoškolskom gubitniku – *Home Land*) Sama Lipsytea, znatiželjna pogleda gubitnika i jezika oštra poput britve, koji će vam nedostajati čim okrenete posljednju stranicu.

S engleskoga preveo Tomislav Belanović.
Objavljeno u e-časopisu PopMatters www.popmatters.com/books/reviews/k/king-dork.shtml

Teorija kompjutorskih igara

Steven Shaviro

Dvije, međusobno povezane knjige o mediju koji za naše vrijeme ima ulogu koju su za prijašnja imali film i televizija

Alex Galloway, *Gaming*

Nova knjiga Alexa Gallowaya, *Gaming: Essays on Algorhitmic Culture* objavljena je nedavno. A McKenzie Wark svoju je novu knjigu *Gamer Theory* (ili, bolje, *GAM3R 7H3ORY*) stavio na web stranicu. Te su knjige međusobno prilično različite, ali obje pružaju važan uvid u temu video igara ili kompjutorskih igara. Obje ispravno smatraju te igre ključnim medijskim oblikom ranog 21. stoljeća, koji za nas danas ima ulogu koju su film i televizija imali za veći dio 20. stoljeća.

Povijest "subjektivnog kadra"

Gaming je korisno i razborito proučavanje nekih od formalnih svojstava i političkih mogućnosti kompjutorskih igara. Njegovih pet poglavlja zapravo su zasebni eseji. Poglavlje *Gamic Action, Four Moments* predstavlja tipologiju vrsta aktivnosti koje se događaju u kompjuterskoj igri; takve aktivnosti mogu biti potaknute bilo od "operatora" (tj. osobe koja igra igru) bilo od samoga stroja - one mogu biti dijegetske ili nedijegetske. ("*Dijegetsko* je pojam preuzet iz filmske teorije a odnosi se na dijelove filma koji su dijelovi stvarne akcije; tj. nešto što vidimo da lik radi jest dijegetsko, ali glazbena tema koja svira dok se to događa je nedijegetska, jer lik ne čuje tu glazbu, čujemo je samo mi. Slično tome, pucačka igra u prvom licu, u kojoj pucate iz puške i ubijate čudovište, je dijegetska, ali je ispis bodova igrača, razine energije itd. nedijegetski).

To je prvo poglavlje korisno samo na formalnim temeljima, jer nam daje precizniji rječnik za razgovor o tome što se zaista događa u različitim igrama. Također počinje istraživati neka od dubljih pitanja koja Gallowaya zanimaju - osobito uvođenje "igre" kao ljudske aktivnosti, i pitanja o tome što znači nalaziti se u prostoru kojim upravljaju algoritmi i programatsko smanjivanje dvoznačnosti.

Drugo poglavlje, *Origins of the First-Person Shooter*, razmatra povijest "subjektivnog kadra" u filmu – kadra snimljenog izravno kroz pogled lika – i slijedi mutaciju te neobične vrste kadra u prevladavajuće stajalište pucačkih igara kao što je *Doom*. U filmu je prilično uobičajeno promatrati stvari iz perspektive određenog lika; no, taj kadar obično nije doslovce izjednačen s onim što taj lik vidi svojim očima. Umjesto toga "ušiveni" smo u perspektivu lika upravo promatranjem njegova gledanja zajedno s onime što on vidi. Mi gledamo iz položaja preko ramena lika, na primjer, ili imamo rez između kadra u kojemu lik promatra i kadra onoga što lik vidi. Pravi subjektivni kadrovi, s druge strane, prilično su rijetki. Često se doimaju neobično i nezgrapno i ne uspijevaju publiku navesti da se identificira s likom kroz čije oči gledamo. Klasičan primjer je Robert Montgomery u filmu *Dama u jezeru* (1946.): gotovo čitav film snimljen je kroz oči Philipa Marlowa, a dojam je neobično (i nenamjerno) otuđujući. Vjerojatno zato što se doimaju otuđujuće ili neprirodno, subjektivni kadrovi često su korišteni u sedamdesetima i osamdesetima kako bi nam ponudili perspektivu čudovišta u horor filmovima (poput morskog psa u Spielbergovim *Raljama* i ubojice u ciklusu *Halloween*). A Galloway naglašava kako su ti kadrovi također korišteni da bi označili strojnu, robotičku ili na neki drugi način neljudsku viziju, kao u ciklusima *Terminator* i *Robocap*.

No, ako su ti kadrovi u filmu otuđujući, zašto su toliko uspješni u pucačkim igrama u prvom licu? Galloway smatra da je to zato što kompjutorske igre uključuju aktivno kretanje kroz prostor (dok se filmovi više radi o pasivnom promišljanju prostora ili – uzoraka svjetla *à la* Josef von Sternberg –). Prostor igre mora biti "potpuno dovršen prostor koji potiče na djelovanje"; operater/igrač mora biti sposoban lutati kroz taj prostor po vlastitoj volji (što nikada nije slučaj u filmu, gdje su svi kutovi kamere i kadrovi unaprijed zadani). Taj igrački osjećaj aktivnog prostora montažu čini suvišnom a umjesto toga zahtijeva punu slobodu pokreta. Dakle, subjektivni kadar funkcionira u igrama, kao što ne funkcionira u filmovima, jer je igrač aktivan na načine na koje to filmski gledatelj ne može biti. Sve u svemu, mislim da je ovo poglavlje dojmljivo i uvjerljivo iz moje perspektive, ili subjektivnog uvida, kao znanstvenika koji se bavi filmom (ali i kao nekoga tko je odlučan ne vidjeti film kao najvažniji element i cilj medijske evolucije).

Realizam i alegorije kontrole

Treće poglavlje, *Social Realism,* i četvrto, *Allegories of Control,* ulaze još dublje u političke posljedice formalnih obilježja računalnih igara. U prvome Galloway razmatra raznolike osjećaje u kojima bi računalne igre mogle (ili ne bi mogle) biti smatrane "realističnima". On pokušava prebaciti naglasak dalje od pukog predstavljačkog naturalizma (da svijet igara izgleda, koliko je god to moguće, poput "stvarnog svijeta") a prema zanimljivijim pitanjima kako se igre mogu umiješati u društvenu stvarnost ili se povezivati s doživljajima izvan igara, iskustvima ljudi koji ih igraju – kako mogu imati "posebnu podudarnost između društvene stvarnosti opisane u igri i društvene stvarnosti kakvu poznaje i proživljava igrač". To vodi, s jedne strane, do daljnjeg propitivanja koncepta "igre" i, s druge strane, do promišljanja igara i rata. Iako bi "igra" trebala biti,

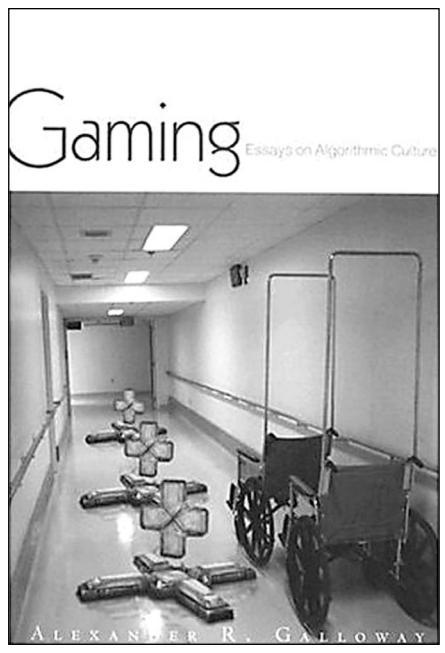

Gallaway ističe nedovoljnost i slabost sadržajne kritike igara (to jest, da su pretjerano nasilne, mizogine, zapadnjački orijentirane itd.) te umjesto toga naglašava veću potrebu za na sustavu i medijima utemeljenim (sklon sam reći mekluanističkim, iako sam Galloway to ne kaže) oblikom kritike

prema definiciji, odijeljena od "ozbiljnog" posla življenja u svijetu, u stvari, "s rastućom važnosti nematerijalnog rada i pratećim povećanjem u kultiviranju i iskorištavanju igre... kao produktivna snaga, igra će postati sve više povezana sa širim društvenim strukturama kontrole". Slično tome, rat je postao progresivno sve više isprepleten s igračkom kulturom: od predstavljanja bombaških napada koji su bili poput video igara u prvom Zaljevskom ratu, do današnjeg promicanja igara kao što je *America's Army* kao sredstava za regrutiranje vojnika za stvarnu američku vojsku. U oba ta načina pitanje "realizma" u igrama povezano je s pitanjem *akcije*, odnosno djelovanja: koje akcije igrači mogu donijeti u igru i kako one odjekuju akcijama koje su nam dopuštene, i potaknute, da ih činimo u stvarnom svijetu.

Social Realism zapravo je samo priprema za opsežnije argumente iz četvrtog poglavlja, *Allegories of Control*. Ovdje Gallaway ističe nedovoljnost i slabost sadržajne kritike igara (to jest, da su pretjerano nasilne, mizogine, zapadnjački orijentirane itd.) te umjesto toga naglašava veću potrebu za na sustavu i medijima utemeljenim (sklon sam reći mekluanističkim, iako sam Galloway to ne kaže) oblikom kritike. Stvarna ograničenja igre kao što je *Civilizacija* počivaju manje u njezinim dvojbenim, etnocentričnim pretpostavkama o povijesti svijeta, nego u načinu na koji upravo *Civilizacija* utjelovljuje "logiku same informatičke kontrole". Nije ključan neki osobit sadržaj, nego osnovna algoritamska logika kompjutorskih igara, način na koji sve svodi na materijalne i mjerljive dijelove "informacija". Upravo u toj dimenziji kompjutorske igre ne samo odražavaju, nego aktivno sudjeluju u onome što David Harvey naziva režimom "fleksibilne akumulacije" i ono što Deleuze naziva "društvom kontrole". Igranje kompjutorske igre obećava slobodu, barem imaginativno i aleg, ono ponovno stvara upravo strukture dominacije koje sve više prevladavaju u postmodernističkom, ili "kasnom" kapitalističkom, društvu. "Proslava kraja ideološke manipulacije u igri također je nova manipulacija, samo se ovoga puta koristi potpuno različitim strukturama zapovijedanja i kontrole".

Navodne subverzivne strategije mrežnih umjetnika

Završno Gallowayevo poglavlje, *Countergaming*, opisuje (tobožnje) subverzivne strategije mrežnih umjetnika koji su stvorili djela koja pokušavaju izazivati ili aktivno potkopavati i kritizirati formalne strukture i političke implikacije *mainstream* igara. On uspoređuje rad JODI-ja i ostalih "countergaming" umjetnika s Novim valom Godarda i drugih filmaša iz šezdesetih godina. Njegova priča o tim umjetnicima i njihovom radu detaljna je i suosjećajna, ali on zaključuje (prema mojoj procjeni

ispravno) da oni ne uspijevaju u svojoj subverzivnoj misiji, bilo estetski bilo politički.

Radovi JODI-ja, na primjer, oponašaju izgled i osjećaj igara, ali onemogućavaju i uništavaju očekivanja igrača igara, zato što napredovanje kroz igru postaje nemoguće. Umjesto toga dobivate simulacije sudara i propadanja te nasumične izlaze na zaslonu. No, to znači da je *countergaming* u osnovi progresivan u vizualnom obliku, ali reakcionaran u akcijskom obliku" – a u igrama je akcijski oblik uvijek najvažnija stvar. "Služi za ometanje igre, a ne za njezino daljnje razvijanje. Potiskuje igru kao igru i iznova je ispisuje kao neku vrstu primitivne animacije kojoj nedostaje bilo koja od vrijednosti dizajna igre".

Galloway stoga zaključuje da JODI nije Godard i da je *countergaming* još "nerealiziran projekt". Taj strogi zaključak smatram i otrežnjavajućim i iznimno važnim. Kompjutorske su igre razmjerno novi medij i još zapravo ne znamo što mogu ili što mi možemo s njima ili njima. Kada je riječ o kreativnom otporu ili radikalnoj rekreaciji još uvijek ih nismo dostigli. Gallowayova knjiga, čini mi se, sama ima udjela upravo u dilemi koju opisuje. Galloway u svom predgovoru objavljuje da se "ova knjiga bavi ljubavlju prema video igrama. Bavi se proučavanjem njihova umijeća, njihove političke mogućnosti, njihove jedinstvenosti". A njegove oštroumne i snažne formulacije očito bi mogle samo doći od nekoga tko je proveo mnogo vremena s video igrama, tko ih je živio i volio ih, tko ih je doživio iznutra. A ipak, u konačnici *Gaming* svjedoči o nekoj vrsti blokade i neuspjeha mašte – ne Gallowayove koliko mašte svih nas. Jer knjiga ukazuje na političku slijepu ulicu – sveprisutnost novih sustava kontrole – i na nesposobnost *gejmera* (igrača, dizajnera, umjetnika i aktivista) da se do danas suprotstave i uspješno riješe problem tih sustava kontrole. Galloway dojmljivo opisuje neke od parametara novog medijskog okoliša u kojemu mi (čak i oni među nama koji ne igraju kompjutorske igre) danas živimo. No, svjedoči i o našoj stalnoj nesposobnosti da razmišljamo – ili da djelujemo – s njime, kroz njega i oko njega.

McKenzie Wark, *GAM3R 7H30RY*

GAM3R 7H30RY McKenzija Warka jedna je od onih vrlo rijetkih znanstvenih knjiga koje me čine zavidnim. Sam sebi kažem "k vragu – kad bih samo mogao napisati nešto tako dobro".

Warkova knjiga neka je vrsta metakomentara kompjutorskih igara. To je smješta u kategoriju različitu od knjige Alexa Gallowaya. Galloway se bavi teorijom igara, analizirajući ih formalno, i usmjerava nas prema pitanjima njihovih društveno-političkih implikacija, načinu na koji i odražavaju i pomažu konstituirati ono što Deleuze naziva društvom kontrole. No, Warkova knjiga na neki način počinje tamo gdje Gallowayeva završava: pomiče se na višu (meta-)razinu apstrakcije da bi promišljala način na koji se kompjutorske igre odnose prema svijetu, odražavaju ga ili obuhvaćaju, i obrnuto. Wark je manje zaokupljen određivanjem i opisivanjem bilo zajednica koje okružuju kulturu *gejminga* bilo formalnim obilježjima igara nego otkriva i prati kompjutorsku igru kao dijagram širih društvenih procesa. Za Warka, čitava društvena stvarnost danas je golemi "prostor igre" kojim dominiraju algoritamske kodifikacije i nejednaki odnosi moći koji su prikazani unutar kompjutorskih igara u njihovu najčistijem i najjasnijem obliku.

Wark je manje zaokupljen određivanjem i opisivanjem bilo zajednica koje okružuju kulturu *gejminga* bilo formalnim obilježjima igara nego otkriva i prati kompjutorsku igru kao dijagram širih društvenih procesa. Za Warka, čitava društvena stvarnost danas je golemi "prostor igre" kojim dominiraju algoritamske kodifikacije i nejednaki odnosi moći koji su prikazani unutar kompjutorskih igara u njihovu najčistijem i najjasnijem obliku

Društvenom stvarnošću danas upravlja isti "vojno-zabavni kompleks" koji zapravo proizvodi i distribuira kompjutorske igre. Wark se koristi stvarnim kompjutorskim igrama kao lećom ili prizmom za proučavanje "igraćeg prostora" naših medija – zasićenog, simuliranog svijeta – i za otkrivanje strukture osjećaja, ili oblika subjektiviteta, koje primjećujemo da ih iskazujemo kao stanovnici toga svijeta.

Igre kao *alegoritmi*

GAM3R 7H30RY – poput Warkove prethodne knjige *A Hacker Manifesto* – napisana je sažetom preciznošću. Ima devet poglavlja, a svako se poglavlje sastoji od točno 25 numeriranih odlomaka. Naslovi poglavlja poredani su abecednim redom. Svako se poglavlje odnosi na jednu određenu kompjutorsku igru (kreću se u rasponu od *Deux Ex* preko *The Sims* do *Grand Theft Auto: Vice City*). Iznimka je prvo poglavlje, *AGONY*, koje se odnosi ne na neku stvarno postojeću kompjutorsku igru, nego na *The Cave (TM)*, kao u Platonovoj spilji. Ili, drugim riječima, na živi društveni svijet kao iluzorni, varljivi "prostor igre", s vrlo malo nade za bijeg iz njega u vanjski svijet sunčeve svjetlosti i u prostore stvarnih kompjutorskih igara kao alegorija, modela ili idealiziranih mapa tog svijeta-kao-prostora-igre. Wark neumorno prati to *više-od-metafore* kroz svoj odabrani niz igara. 25 odlomaka u svakom poglavlju iznose linearnu argumentaciju, ali to čine uvođenjem jednog ili dvaju ključnih koncepata, a zatim neumornim promišljanjem alternativnih implikacija i dvoznačnosti tih koncepata. Sve to u brušenoj, naoštrenoj prozi koja je gotovo matematička – ili algoritamska – u svojim ponavljanjima i neumoljivoj jasnoći.

Svaka se igra, dakle otkriva kao *alegoritam* – Warkov neologizam, novo iskovana riječ koja kombinira "alegoriju" i "algoritam" – društvenog prostora igre. (Dodana bilješka: kako Wark kaže u komentarima, neologizam "alegoritam" u stvari je prvi izmislio Alexander Galloway.) Rezultat je knjiga koja je vrlo shematska i apstraktna. No, to je opravdano, jer obilježja društvenog života koja Wark izdvaja kako bi proveo svoju analizu upravo su ona obilježja koja same igre – i igrama nalik simulacijski modeli koji kontroliraju društvenu stvarnost u poslovanju, obrazovanju, u vojnom djelovanju itd. – ignoriraju, potiskuju te izuzimaju i izdvajaju. Kompjutorske igre razjašnjavaju unutarnju logiku društvene kontrole koja je na djelu u svijetu. Igre osiguravaju okosnicu za ono što se stvarno događa i to na mnogo prljavije i manje totalizirajuće načine. Međutim, igra time otvoreno pokazuje načine na koje je društvena kontrola precizno usmjerena prema stvaranju igrolikih jasnoća i čvrstih okosnica a na štetu naše slobode. Na taj način Wark ostaje i dalje spreman za dvoznačnosti koje utječu na igračku paradigmu, ali isto tako bilježi i sam način na koji ta paradigma funkcionira da bi te dvoznačnosti održala na sigurnoj udaljenosti, stjerane u kut, da bi ih smanjivala ili uklanjala.

Warkova analiza, dakle, naglašava načine na koje je "postmodernističko" društvo:

sve više virtualno,

zasićeno digitalnim medijima,

bez sjećanja, nesvjesno vremena ili povijesti i ravnodušno prema osobitostima prostora ili topografije, upravljano od bezličnih algoritama koji su skloni apstraktni "izbor" kao niz binarnih opcija bez dvoznačnosti tretirati kao nešto stvarno,

sve više homogeno kako upija sve moguće "vanjsko" u sebe,

sve više i više svedeno, ne samo na spektakl, nego na "čisti agon", vječno darvinovsko takmičenje, borbu koja više ne poštuje ni podjelu između rada i razonode ni između privatnog i javnog, te koja nikada ne završava, nego ipak neprekidno i trajno dijeli svijet na "pobjednike" i "gubitnike".

Distopijska, druga strana *Hakerskog manifesta*

Iako je svako poglavlje knjige *GAM3R 7H30RY* uglavnom samostalno, knjiga kao cjelina prati marksističko-mekluanovski metanarativ, ili povijesni napredak, od "tematskih" preko "topografskih" do "topoloških" predodžbi o prostoru te od knjiga preko filmova do igara kao medijskih oblika. Kao i Adorno, Debord i Foucault, Wark shvaća povijest tehnološkog napretka i kao povijest sve raširenijeg pokoravanja. On ne idealizira prošlost ni na koji način, ali ustraje na konfiguracijama o neslobodi koje čine našu sadašnjost i naseljavaju upravo naše priče o oslobođenju i napretku.

U određenom smislu, *GAM3R 7H30RY* je distopijska, druga strana *Hakerskog manifesta* u kojemu je Wark iznio utopijsku, postmarksističku (ili, kako to kaže sam Wark, "kripto-marksističku) viziju oslobođenja, i to promišljanjem parole (ili otrcane fraze) da "informacija želi biti slobodna" u kontekstu klasne analize i "pitanja vlasništva". U *GAM3R 7H30RY*, suprotno tome, Wark analizira strukturu prostora, a ne priču o oslobođenju koja se (nužno) razvija tijekom vremena. Jer je vrijeme potrebno za igranje kompjutorske igre na određeni način iluzija, s obzirom da su sve mogućnosti igre zadane unaprijed algoritmom koji je sačinjava i njome upravlja. "Prostor igre" je, dakle, labirint koji se čini zatvorenim ili nepristupačnim (iako posljednja dva poglavlja koketiraju s vrlo udaljenom mogućnošću izlaza iz labirinta, mogućim bijegom iz zatvaranja prostora u kojemu svakom slučajnošću upravlja algoritam).

U pretposljednjem odlomku Wark izjavljuje da "samo ulaženjem sve dalje i dalje u prostor igre pojedinac može izaći na njezinu drugu stranu, kako bi shvatio topologiju iza ograničavajućih oblika igre". To je i upozorenje i nada. To je upozorenje da nećemo stići nikuda izražavanjem užasa zbog "prostora igre" ili žudnjom za starijim svijetom, i starijim medijima, prije nego što su algoritamski izračuni vojno-zabavnog kompleksa posvuda zavladali. Nikada se ne možemo vratiti unatrag; jedini je izlaz da prođemo kroz to. To je proces, kaže Wark, "pritiskanja granica igre ali s unutrašnje strane, da bismo pronašli suprotne pojmove iza agona". Takva je nada; to je zaista pitanje vjere. To je pokazano na stranicama *GAM3R 7H30RY* samo suhim obiljem same Warkove proze, dok pritiska granice kojima je ograničena, granice samih igara i njihovih vladajućih algoritama. Stimuliranje igranja dolazi iz rješavanja, svladavanja njezinih algoritama. Wark smatra da je to stimuliranje, ta pobjeda, u konačnici znak dubljeg podređivanja, pokoravanja, ali, još nudi kratkovječnu nadu u drukčiju vrstu pobjede - aktivno igranje protiv igre. Je li to uopće moguće? Z

S engleskoga prevela Lovorka Kozole

Žena koja je govorila s konjima

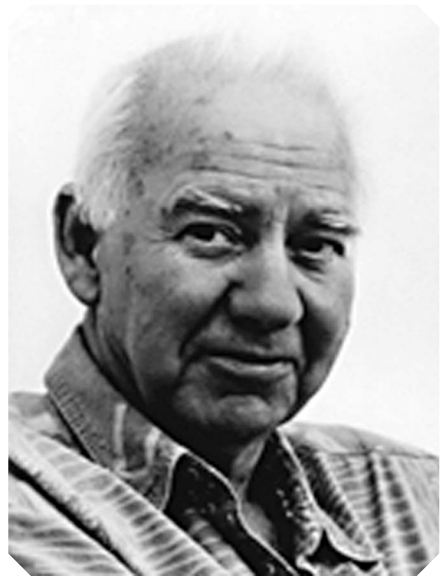

Leon Rooke

"Točno je", rekla je, "ja razgovaram s njima. Oni progovore sa mnom kada ni sa kime drugim neće..."

"Zar oni *mogu* govoriti?"

"Naravno."

"Jedni s drugima?"

"Bez prestanka."

Pogledao sam konje. Bili su u svojim pregradama, jeli sijeno, i sve što sam mogao vidjeti bile su njihove stražnjice i stražnje noge. Izgledali su kao što uvijek izgledaju. Nisam vjerovao da govore. Još sam manje vjerovao da bi razgovarali s njom.

"Koliko računate?"

Krajičkom oka bacila je pogled na konje, zatim je pogledala mene, a onda je vrhom cipele strugala po zemlji i gledala u to. Imala je na sebi plave platnene cipele s debelim bijelim vezicama – sve vrlo čisto. Prečisto.

Sva je izgledala čisto. Govno ona zna išta o konjima ili da zna govoriti uopće bilo o čemu. Pretpostavio sam da je čista folirantica.

"Vaša cijena?", upitao sam.

Nešto ju je svrbilo iza uha. Počešala se.

"Prije nego što počnemo s cjenikom", rekla je, "moramo mirno porazgovarati".

"Cjenik?" Gospode Bože.

Palo mi je na pamet da se okrenem i odem.

"Nećete mi reći koliko ćete mi računati?"

Opet je nogom postrugala po zemlji, a ruka joj se vratila na mjesto koje ju je prije svrbilo. Buljio sam u tu ruku. Imala je dugačke vitke prste i bijelu savršenu kožu s jedva malo dlačica na njima, a zglobovi joj nisu bili deblji od mog palca. Sve vrlo ženstveno. Na ruci nije imala prsten; to sam primijetio. Sve sam već o njoj znao. Ona je bila još jedna od onih krhkih, inhibiranih, izmršavljenih ženski koje ne znaju ništa o pravom svijetu, ali misle da ti imaju nešto reći o konjima. Jedna od onih mračnih, bijednih kreatura koje vječno govore sebi i drugima. *Ja se mogu sporazumjeti s konjima*.

Sit sam bio takvih još od vremena kad sam opskrbljivao tuđe konje.

"Ne mogu vam reći koliko ću vam računati", rekla je, "sve dok ne saznam što od mene očekujete i zašto vam to treba."

Gotovo da sam joj se nasmijao u lice. Cijela je situacija postajala jako glupa. Nisam ni sam znao zašto sam si dozvolio da me nagovore da je zovnem. Poželio sam da sjedne u svoj auto i ode tako da komotno mogu ući u kuću i reći Sarah:

"Dobro, Sarah, imaš li još koju u riznici svojih glupih ideja? Daj da čujemo sljedeću."

Nešto slično tome. I onda bih je mogao gledati kako se povlači u samu sebe. Gledati je kako jeca, pekmezi se i sakriva.

Bože, kako gubim vrijeme. Uvijek bih tratio vrijeme kad bih slušao Sarah. Kad bih je pokušavao uzeti za ozbiljno. Odustajao bih samo kad sam znao da se njeni prijedlozi pokazuju kao čist gubitak vremena, i to bih radio samo zato da zadržim malo mira u kući. Da bih održao sirotu Sarah u uspravnom položaju kako se ne bi uvukla sva u sebe.

Zurio sam u kuću pitajući se da li nas Sarah promatra. Moguće je da ona tamo negdje gore škrguće zubima, glođe drvo na vratima, s metlom u jednoj ruci, drugom rukom sklanjajući kosu s očiju, u isto vrijeme pritiščući svoje malo lice uz tajni prozor. To je bila Sarah. Zauvijek špijun. To joj je bio jedini način – tako bi vam ona to rekla – da ostane na oprezu.

"Gospodine Gaddis", rekla je žena.

"Da, što je?"

"Jedino što moram saznati jest kakve su vas to nevolje spopale. Mislim, s vašim konjima. Poslije toga možemo govoriti o cijeni."

"Kako bi bilo da prvo progovorimo o metodi", rekao sam, "onda o cijeni. Hoćete li otići do konja i tepati im ravno u uši? Je li to ono za što bih vam trebao platiti?"

Žena me je čudno pogledala. Nakrenula je malo glavu, usta malkice otvorenih. To nije bilo zato što joj se nisam sviđao – mada sam bio siguran u to. Niti me je osuđivala. Nisam znao točno što je to. Tiha distanca. Promatranje.

Također, neodobravanje. I to je spadalo u to.

"Ne znam u čemu je problem", rekao sam, "zato sam vas i zvao. Hoću znati što se događa. Sve što znam jest da se konji ponašaju prilično čudno u zadnje vrijeme."

"Kako to mislite čudno?"

"Nije to lako objasniti. Ne daju si prići baš blizu."

"Konji su takvi. Gosp. Gaddis, kao da konji ne mogu biti neraspoloženi?"

"Ne na moj račun", rekao sam, "ne postižu rezultate. Pomislio bih da su ti lupeži na praznicima. Tupani, svi od reda."

"Vidim", rekla je.

Govno. Ništa ona nije vidjela.

Buljio sam u njezin nepokriven vrat. Imala je na sebi bluzu od mekanog pamuka boje stare ruže sa širokim preklopljenim ovratnikom, a na vratu lančić koji nije bio deblji od silka za udice.

Imala je na sebi crne hlače za jahanje.

Gore u kući Sarah je čvrsto zabravila sva vrata i prozore mada vani nije bilo ni tračka vjetra. Čak ni trava nije rasla. Činilo mi se da je u kući nestalo života.

Izgledala je glupo, neprijazno i hladno.

"Naravno da mogu biti neraspoloženi", rekao sam, "neraspoloženi su cijelo vrijeme. Ali ovaj put je malo drukčije. Ovaj put mi to smeta".

Zakopčala je bluzu i zadržala ruku na grlu.

"Kako to mislite?"

"Gubim. Nisam imao konja u trci već cijelu godinu."

"Možda samo niste imali sreće. Može biti da su drugi konji bolji."

"Moglo bi i to biti, ali nije", rekao sam, "ovo su dobri konji."

Pogledala je prema kući. Onda je prošetala do brdašca iza kuće. Htjela mi je dati do znanja kako je tu priču čula već tisuću puta. Svaki je vlasnik mislio da ima dobre konje.

Htio sam joj reći da mi je cijelo bogatstvo u tim konjima, da su to bili vrlo skupi konji. Onda sam pomislio kako je bolje da šutim. Nije baš najbolja strategija govoriti o bogatstvu i novčanom iznosu u času kad ih neka luđakinja pokušava od tebe izvući. Posebno kad se radi o luđakinji koja umišlja da može govoriti s konjima.

"O cijeni", rekla je. "Prirodno, ako vaši konji, koji sad gube, počnu pobjeđivati nakon što ja s njima pročavrljam, moja će cijena onda biti viša."

"Čavrljati", rekao sam, "Vi ćete s njima čavrljati?"

"Ozbiljno diskutirati. Čini li vam se to bolje?"

"Ništa mi to nije bolje i ništa mi se od toga ne sviđa. Ne biste vi bili ovdje da...", onda sam prekinuo. Nisam vidio smisla u čeprkanju po obiteljskoj historiji.

"Gosp. Gaddis, nisam ja samu sebe pozvala. Vi ste me pozvali."

U njezinim riječima nije bilo ljutnje. Bila je hladna kao krastavac.

Oboje smo se okrenuli na tresak zalupljenih vrata. Tamo preko na stražnjim vratima kuće vidjeli smo moju ženu koja je bacala vodu iz bijele emajlirane posude. Stajala je pognute glave, a potom se malo zaljuljala. Kao da je shvatila da je promatramo. Najprije je piljila u nas, a onda je bacila posudu u dvorište i odmarširala natrag u kuću.

Žena pokraj mene se nasmijala.

I sam sam bio prilično iznenađen. Tu i tamo Sarah zna eksplodirati – iz potpuno nerazumljivih razloga – ali nikad prije nije učinila nešto slično, barem ne u prisustvu nekog drugog. Krotka i ponizna: to su riječi kojima bi se mogla opisati Sarah.

"Pretpostavljam da vaša supruga baš i ne voli tu posudu", rekla je žena. Ponovno se nasmijala, baršunastim, mekanim smijehom. Htio sam joj reći da se to nje ne tiče.

"Zaboravite Sarah", rekao sam, "minutu prije govorili ste nešto o svom cjeniku i mojim mogućim pobjedama."

"Jesam li?"

Bez ikakva očitog razloga nenadano je čučnula i svojim dugačkim prstima počela čeprkati po rijetkoj travi. Pitao sam se što li to traži. Nisam znao traži li kamenčiće ili cvijeće ili djetelinu ili uopće ne traži ništa. Možda je izgubila novčić. Što je, dovraga, radila, uopće nisam imao pojma. Primaknuo sam se malo bliže. Došao sam u iskušenje da joj nagazim na ruku. Bluza joj se otvorila i mogao sam ispod njenog vrata vidjeti sve do grudiju. Nije na sebi imala grudnjak.

Možda je baš zato i kleknula.

Onda je počela govoriti a da nije podigla glavu.

"Da", rekla je, "mislim da bi to bilo fer. Očito se od mene traži prilično velik posao premda trebam razgovarati s tvojim konjima, iščeprkati njihove probleme i onda ih natjerati da pobjeđuju. S druge strane, možemo i ovako; da ako se slažete, jednostavno odem do konjušnice i upitam konje kako su danas, otprilike: *Kako si, mali?*, ili nešto slično, pa se onda vratim ovamo i jednostavno vam ponovim ono što su mi odgovorili – u tom će slučaju moja cijena biti minimalna. Recimo, 30 dolara. Je li to ono što biste htjeli?"

Moja se žena opet pojavila na stražnjim vratima. Imala je na licu usredotočen, tupav izgled koji se iz časa u čas mijenjao. Lice joj se zacrvenjelo, usne su joj se trzale, čak joj se i cijelo tijelo u jednom času počelo trzati.

proza

Onda je bacila jastuk u dvorište. Jedan od onih naših velikih jastuka s kreveta, inače uvučenih u zelenu jastučnicu. Potom se povukla.

Žena koja razgovara s konjima, tamo dolje, čučeći u travi, nije to ni primijetila.

Okrenuo sam se na drugu stranu tako da su mi leđa gledala prema vratima.

"Mislio sam na nešto malo konkretnije", rekao sam joj, "nešto opipljivije za što se mogu uhvatiti. Na nešto korisno, znate. Na neki koristan detalj. Čuo sam da postižete dobre rezultate."

Ustala je. Okrenula se bez riječi i promatrala jastuk u dvorištu.

"Ali, gosp. Gaddis, vi biste najradije htjeli moje usluge besplatno, zar ne?"

To me razljutilo. Shvatio sam da je ta žena svadljiva i osvetoljubiva. Da u njenom životu nije bilo mjesta za muškarce. Jedna od *onih*, pomislio sam.

"Poslušajte me", rekao sam joj, "George Gaddis plaća svu robu i sve usluge kao što je to uvijek i činio. Plaća najvišu cijenu. Ali bi bilo glupo kad bih vam izbrojio stotine dolara samo da bih vas promatrao kako odlazite tamo preko u staju i sat, dva šapućete nešto konjima u uši."

Prestala je promatrati jastuk i skrenula pogled prema vratima. Tamo više nikog nije bilo. Sarah je zatvorila vrata s mrežom protiv komaraca, a onda i vrata od cedrovine iza njih. Tamo je zavladala tišina kao u grobu.

"Gosp. Gaddis, ja ne šapćem često, govorim jasno i u principu dosta glasno; i, ako vam je to po volji, rekla bih vam da većina konja radi to isto.

Uobražena je i zajedljiva. Kao da je smatrala da ja to zaslužujem..

"Gosp. Gaddis, oni imaju prilično razvijenu sposobnost izražavanja. Čak možda i višu nego što je mi imamo."

"Oni *stvarno* razgovaraju?"

Nakostriješila se.

"*Da, razgovaraju!*"

Okrenula se i brzim i odmjerenim koracima pošla prema ogradi. Ja joj se zaista nisam sviđao. Stajala je oslonjena na ogradu s rukama u džepovima. Imala je uska ramena i uske koščate bokove koji bi mogli stati u kutiju za cigare. Bila je bila žena, ali previše zla i mršava za moj ukus.

"Ona kobila koju sam nabavio iz Quebeca", primijetio sam, "pretpostavljam da bi ona trebala govoriti francuski? *J'ai la mort dans mon a^, J'ai la mort dans mon a^, mon coeur se tend comme un lour fardeau.*"

Naglo se okrenula i zabuljila pravo u mene dok joj je lice gorjelo. Mercy, jedna od kobila, polako se došetala do ograde i njuškom lagano pomazila njen vrat i ramena. Nisam time bio impresioniran. Mercy je bila sanjar. Voljela je ljude.

Potom se žena laganim koracima vratila natrag, već sasvim smirena.

"Očito se ne možemo složiti", rekla je, "a moje vrijeme je dragocjeno. Nisam došla ovdje da vam tek tako dadem cijenu, ili da vam demonstriram svoje sposobnosti, ili da slušam o vašim nevoljama. Ne, gosp. Gaddis, konji ne govore na naš način, ali razmišljaju logično, osim u ekstremnim situacijama. Jednom riječju, ja sam sposobna čitati njihove misli.

"Stvarno tako mislite?"

"Nešto tako", odmahnula je rukom.

"I to mi možete garantirati?"

"Ne dajem garancije. Mogu vam se zakleti da ću razgovarati s vašim konjima, ali s kojom djelotvornošću ćete vi upotrijebiti informacije koje ću vam dostaviti, to će očito biti izvan mojih ruku".

"U redu", rekao sam, "pretpostavimo da vam dam posao i iskoristim vaše informacije i moji konji počinju pobjeđivati. Koliko vi od toga očekujete?"

"Uobičajenih 10 posto."

"Kako, zaboga, zar toliko?"

"Da. Ali u ovom slučaju zahtijevam 25%."

To mi je ispljunula. I tu nije više bilo mjesta za pregovore.

"Potpuno ste poludjeli", rekao sam, "neki vijak u glavi vam se odvrnuo".

"S vama je teško razgovarati", rekla je, "vi nemate povjerenja, vi ste samo svadljivac, i mogu pretpostaviti da su vaši konji od vas pokupili te iste karakteristike ili na njih reagiraju. To će sve otežati moj posao."

"Dvadeset i pet posto", nasmijao sam se. I ni dalje nisam mogao vjerovati u to.

"Dovraga, gospođo, koštat ćete me više od trenera."

"Onda dajte neka vaš trener razgovara s konjima".

Sad je na meni bio red da se zaputim do ograde. Kada me je Mercy vidjela da dolazim, otišla je u drugom smjeru.

"Morat ću o tome razmisliti", rekao sam, "ne znam da li išta od toga ima smisla."

"Gospodine, imate moju brošuru", rekla je. "Imate svjedočenja mojih klijenata. Javite mi se ili mi se jednostavno nemojte javiti, kako god hoćete."

Pošla je prema svom autu, koji je bio parkiran pokraj ceste. Niski kabriolet sa spuštenim krovom, crven, sjajan i potpuno nov. Vrlo skup. Baš poput nje.

"Bilo bi mi zapravo puno draže da uopće ne nazovete", rekla je zaustavivši se, "Mislim da mi se ne sviđate. Vaša me situacija uopće ne zanima."

Pričekao sam dok nije ušla u auto.

"Pretpostavljam da vam se ni moji konji ne sviđaju, pretpostavljam da su vam i *oni* dosadni. Pretpostavljam da ste vi jedna od onih posvećenih, dobro izribanih drolja kojima je znak dolara na prvom mjestu. Govno je vama stalo do mojih konja i njihova dobrog stanja".

Ravno u glavu. Pogodak tamo gdje boli.

Nije se uvrijedila. Izraz lica bio joj je smiren, izgledalo je da se čak i zabavlja. Znao sam taj izraz. To bi bio izraz lica Sarah kad bi otkrila da radim nešto glupo. Izraz bi trajao tek nekoliko minuta prije nego bi počela lupati vratima.

Upalila je motor.

Ostao sam pored ograde čekajući da vidim zna li ta žena uopće voziti auto pa da joj se onda mogu narugati.

Ugasila je motor. S rukama na volanu dugo je zurila u moju kuću, i nadalje s istim pažljivim, opreznim i smirenim izrazom na licu. Onda se okrenula u svom sjedalu i pogledala dolje prema mojoj ogradi i štaglju. Sva četiri konja izašla su van. Pokušavajući doći do trave, Mercy je uvukla svoju nozdrvu između dna dasaka, a ostala tri konja presavila su svoje vratove preko ograde kako bi mogla promatrati ženu u autu.

U trenu se nešto čudno dogodilo sa ženinim očima i s njenim cijelim licem. Sva se smekšala. Kao da je ta scena razdragala i ugrijala njeno tijelo.

"Ajde", rekao sam, "gubi se".

Nije me ni čula. Na trenutak mi je izgledalo da uopće nije svjesna mog prisustva.

Osluškivala je nešto drugo. Imala je otvorena usta – nije izgledala lijepo – ona je bila lijepa žena, njezine su se obrve podigle, nacerila se, i samo jednu sekundu kasnije njezino je lice ozario širok osmijeh. Onda se glasno nasmijala.

Smijala se vrlo privlačno. To je bilo prvi put nakon njenog dolaska da mi se svidjela.

"Što je?", upitao sam.

"Vaš pastuh", rekla je, "Egorinski, da li se tako zove, upravo mi je ispričao vic. Nije baš bio laskav za vas."

Oči su joj svjetlucale. Stvarno se lijepo zabavljala. Pogledao sam preko na Egora. Ta prokleta zvijer od konja okrenula mi je leđa. I glavu. Izgledalo je kao da se smije.

Ponovno je upalila auto i ubacila u prvu brzinu.

"Poslat ću vam račun za svoje vrijeme", rekla je, "Doviđenja, gosp. Gaddis."

Nakon što se odvezla po uskom putu dižući prašinu koja je padala preko bijele ograde, još sam je uvijek mogao čuti kako se smije. Zamislio sam da sam je čuo kako se hihoće, u dobru raspoloženju, osjećajući pun užitak, sve to dok nije skrenula na autoput.

Saru sam našao na dvorišnoj pumpi. U rukama je imala emajliranu posudu i punila ju je vodom. Na sebi je imala radnu haljinu, ali je iz nekog razloga nazula cipele s visokom petom, one iste koje je nosila prošle noći.

Imala je ruž na usnama. Na njenom čelu još je uvijek stajala mala ogrebotina. Malo otečena.

Donijela je sa sobom deku i spustila je na dvorište pokraj jastuka.

Kako sam joj dolazio u susret, gledala me ozbiljno sigurna u ono što je namjeravala.

"Ne približavaj mi se", rekla je, "da me nisi taknuo. Završi ono što si započeo."

Mogao sam vidjeti da to nije bio trenutak, taj trenutak još nije stigao. Možda treba proći još mnogo vremena prije nego što dođe.

Otišao sam dolje do štaglja, popeo se ljestvama i sjeo na balu sjena pred vratima tavana. Pogledao sam na staje, preko polja, preko staza za utrke i još tamo dalje na poljane i preko cijele doline. Gledao sam sive obruče brda i razmišljao o tome što se to krivo dogodilo s mojim životom. Kako sam to postao loš čovjek. Z

S engleskoga prevela Višnja Brčić
Priča je preuzeta iz zbirke Sing Me No Love Songs I'll Say You No Prayers, *Ecco Press, 1984.*

Kućni video

Hanno Raichle

Žalosnog li prizora. Upadam unutra, a telka radi. Pa mogli ste raditi nešto drugo. Mogli ste voditi ljubav. Ili barem razgovarati… Da, da, da – na njezinom bih mjestu i ja plakao. A ti – što drhtiš toliko? Je l' ti hladno? Pa dobro, uključit ću radijator. Bit će toplije. Moj je nastavnik fizike uvijek znao reći: još nitko nije umro od smrada, ali jest od hladnoće. Smrzavanje nalikuje tonjenju u san. No, postoje još i gore stvari. Silno se bojim da će me na kauču dokrajčiti moždani udar, s rukom još uvijek zavučenom u gaće. Zašto? Jer bi me tada nekakvi televizijski murjaci, zajedno s televizijskom ekipom s RTL-a mogli raščerečiti. Neki bi murjak tako, s naočalama tanka metalnog okvira i pogleda uperena u kameru, objašnjavao da su im se susjedi potužili na televizor koji ovdje radi cijeli dan. A to bi objašnjavao u pravu kameru, a ne u takvu kao što je ova moja ovdje na stativu, nego u doista skupu, profesionalnu kameru. Na vrpci imam desetke ljudi koji su krepali u svojim stanovima. Djelomice su bez lica. Obrisana su im ovim okruglim filtrima od mliječnog stakla. Mrtvi u telki. Mrtvi pred telkom. Mrtvi pred telkom – u telki. I tako se to nastavlja u nedogled…

Strah me je i vremena kada će odrasti ljudi čiji sam porođaj gledao u Hallo Baby. Jer su već kao fetusi bili u telki. Postoje dvije stvari koje nije moguće kontrolirati. Krvav porođaj. Krvavu smrt. Općenito se tvrdi da je onime što ti se događa između tih dvaju trenutaka moguće upravljati. Tako se nekome nasmiješiš, a on ti uzvrati osmijehom. To se u fizici naziva akcija i reakcija. Mnogim sam se ženama nasmiješio. No nijedna mi nije uzvratila osmijehom. Ni ti mi se ne smiješiš. Čemu onda to? Rekao sam da se smrt ne može kontrolirati? Slagao sam. Molim te, nemoj me razbjesniti. Strah me toga kada pobjesnim, kada sam još bješnji nego inače nakon što na e-bayju skužim da ljudi počinju licitirati osam dana prije samog kraja aukcije. Znate li koliko su me stajala ova dva para lisica, i to samo zato jer ih je htjela kupiti nekolicina pederskih guzičara kako bi ih upotrijebila za nekakve svoje perverzije? Zašto te seronje ne shvaćaju – odakle sad to – je li to tvoj mobitel na stolu? Hej, i ja imam takav. Pa te stvarčice su posvuda. Ne znam nikog tko ne bi imao mobitel. Nije li to strašno? Još je gore da se ne mogu sjetiti kako se živjelo prije, bez mobitela, što vam je? Zaista vjerujete da su čovjeku potrebna ta sranja? Možda za jednu stvar, barem sam se toga dosjetio: kad bih, dakle, bio žensko, neka strašljiva ženska, tada bih pod "pozivom na glas" snimio svoj vrisak. U slučaju da me netko siluje. Tada jednostavno zavrištim, a moj mobitel automatski nazove murjake. Time ne želim reći da živimo u takvome strašnom svijetu. Ne želim te plašiti. "Nekoga plašiti". To zvuči kao "nekoga voditi". To je smiješno. Jer: nikoga se ne može plašiti s obzirom na to da strah uvijek čuči u tebi unutra. Upravo vidim da je kita tvojega muža manja od moje.

timecode 01:57:32

Znate što mi smeta? Što ne znam vaša imena. Mogao bih te zvati Uwe. A tebe Beatrix. Pritom sam nedavno sanjao o nama dvoma. Doista. Sanjao sam nešto takvo kao da se već odavna znamo. No, dobro. San. Ne pitaj gdje smo bili. Više ne znam. No tvoje su sise bile gole i svaki tren sve veće. Jednostavno su rasle, sve se više nadimale. Same od sebe. A ja sam samo buljio u njih. Rekla si: Probodi ih, probodi ih! Upitao sam te: A čime?

Jer ništa nisam imao. Tada si počela vikati: Nisam ja kriva! Uzvratio sam: Pa kak' da to napravim? A ti si vikala: Svojim očima. A onda sam zamijetio kako iz mojih zjenica izrastaju dugi tanki čelični šiljci koji postaju sve duži i teži. Njima sam te ubo izravno u bradavice, na što je iz njih umjesto zraka počela istjecati glazba. Nacionalna himna koju je netko pjevušio na vrlo neobičan, dubok način, kao da je zaboravio tekst.

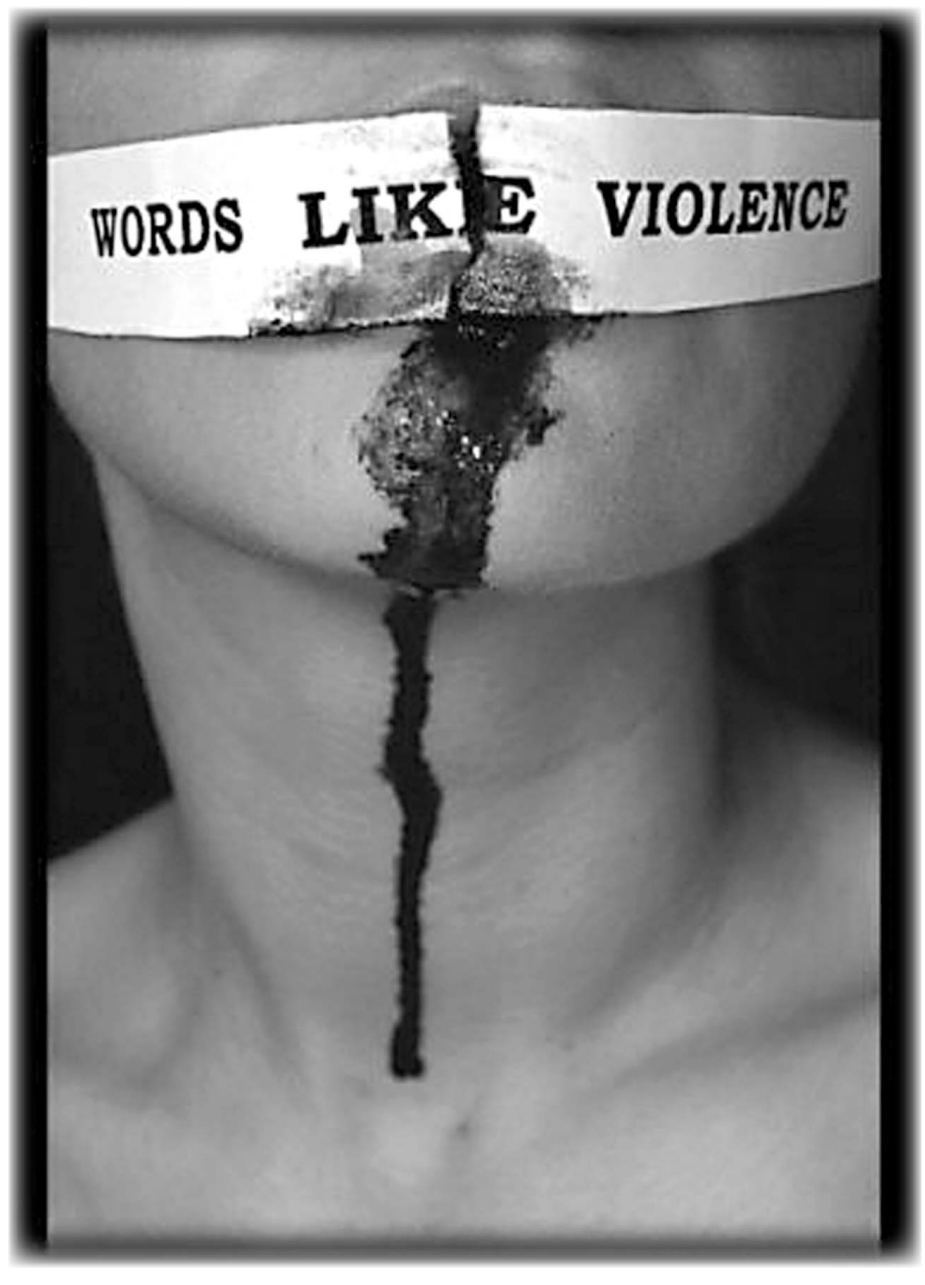

timecode 02:50:11

Ljudi nekad čine stvari kao da su pod utjecajem droge ili ih se omamilo na neki drugi način. Negdje sam čuo da ljudska tijela svake godine izluče 100 tona sredstava za ublažavanje bolova. To sve dospijeva u podzemne vode. A onda i u vodu za piće. I što još? Sredstva za smanjenje masnoće u krvi, a pogotovo klofibrinska kiselina, antireumatici, npr. Ibuprofen i Diclofenac, kao i različiti analgetici i rendgenska kontrastna sredstva. Premda nismo bolesni, cijelo vrijeme uzimamo te lijekove a da to uopće ne znamo. Pa to ne može dobro završiti. Ne želim to. Pa nisam ja tamo nekakav pokusni kunić. Te seronje. Otkada za to znam, više ne pijem vodu. W. C. Fields jednom je rekao: "Ne pijem vodu. U njoj se ribe jebu." I ljudi se u njoj jebu. Ili u nju ispuštaju svoju krv. Sve te ženske sa svojim krvlju natopljenim tamponima, zar ne, Uwe? O, čovječe! Sve to moramo gutati. Krvogutači. Pretvaramo se u nešto slično vampirima. Popušiš li svojem mužu ponekad ili ne? Ako da, progutaš li i taložiš to s ostalim sranjem koje je u tebi?

timecode 03:53:12

Slušaš li ti mene, Beatrix? Slušaš li me zaista, ne onako kako se inače sluša. Svega ostalog mogu se odreći. Kada bismo se sada seksali, a ja pritom bio bogomoljka, a ti mužjak, tada bih ti tijekom spolnog odnosa proždro glavu. Oni to čine. Tada bi problem bio riješen. Glava se proždre, a tijelo dalje fuka. Čak i poslije, kada padne na pod, s obzirom na to da bogomoljka više nije gladna. Ponekad se i ja osjećam upravo tako. Kao da sam ženka. A ponekad sam i mužjak.

timecode 04:12:56

Mali savjet tvom suprugu: kada vam je navečer prilično dosadno ili mu ne želiš popušiti, mogao bi vrebati neku tuđu ženu, ona putuje nekamo biciklom, izbuši se mala rupa u gumi tako da kotač ostane bez zraka tek kada je usred šume, matematički je to moguće izračunati i isprobati tako da se napravi pokus, odvezeš se i uz pomoć štoperice pratiš koju ćeš udaljenost prijeći. Akcija i reakcija. Bože sačuvaj da bih nešto takvo i učinio. No, takve su mi teorije potrebne zato što mi u glavi služe kao kočnica u slučaju nužde. Misli mi ponekad tako brzo vrludaju amo-tamo da me sve to zaboli. Nemam pojma zašto je to tako. Možda od onih tvari u podzemnim vodama. Možda od zračenja mobitela. Vjerojatno sam već odavno ozračen.

timecode 06:25:06

Naravno da nema nikakve koristi od vrištanja kada su ti usta začepljena. Uh, upravo sam se dosjetio. Znaš, onu ideju s pozivom na glas možeš zaboraviti.

timecode 06:58:03

Nešto ću vam otkriti: Polako stječem dojam da se nekakvi ljudi u minhenskim uredima brinu za moj život. Oni mi

proza

šalju odreske s kuponima. Nazivaju me. Ljubazno me podsjećaju na to da sam prošle godine sudjelovao u nagradnoj igri. Ne znam odakle im moja adresa. Moj broj. No na drugoj strani veze uvijek je neka žena čiji bi glas i staklo mogao rastopiti. Jednom sam je upitao kako se zove, a ona je rekla Beatrix. Pokušavala mi je prodati mobitel i uz to policu životnog osiguranja. Dok me drolja nagovarala, onanirao sam. Kad sam joj naposljetku to i rekao, spustila je slušalicu. Vjerojatno je pomislila da sam perverzan. No i dalje mi, unatoč svemu, šalju pisma u kojima stoji: Da, želim za dva tjedna naučiti španjolski. Da, htio bih ovo i ono. Ne znam, odakle znaju što ja želim. No, ponavlja li se nešto dovoljno često, jednom u to i povjerujemo. To mi je u glavu utuvio otac. Želite li možda primjer za to? Dakle. Prije sam mrzio grožđice. Povraćalo mi se od njih. Podsjećale su me na masne šmrklje. A danas ih jedem do besvijesti. Što želim: da, doista želim seks s Beatrix, želim da ona želi telefonski seks sa mnom, i glatku tamnoputu kožu, želim glatku kožu u kojoj se odražava osmijeh drugih žena. Da, želim mišićav trbuh i sve artikle iz Manufactumova kataloga, ako mišićavi torzo ne bude dovoljan. Želim da se uvijek sjećam večere provedene s vama. Čuješ li? Želim. Želim, želim. Izgovaraj za mnom: Da, želim. Što? Ovo zamalo zvuči kao da me snubiš s mojom kitom u ustima. Može li to malo razgovjetnije?

timecode 08:32:29

Mala prljava kurva. Kurvetina. Drolja. Htjela si to. Pa sama si mi rekla. Prokleta drolja. A sada cmizdriš zbog malo Uweove krvi. Drugdje ljudima režu glave. Kažem ti, to je pravo sranje. Mogao bih ti odrezati malo kose i obrisati njome njegovu kitu. Ili, čekaj… Budi mirna. BUDI MIRNA, KVRAGU! Tako. Da. To je dobro. Vidiš. Sada imaš novu frizuru. Čak nisi ni trebala potrošiti novac na farbanje. Sviđa mi se. Sviđa li se i Uweu? Sranje, posve sam zaboravio da sada više ništa ne može vidjeti. E, jebi ga. Što da se kaže? Kaže se hvala. Nemaš razloga da se odmah usereš od straha. Reci, imate li ovdje zapravo kakve dobre CD-e? Možda kakav *soundtrack of our lives*? Ide mi polako na živce što stalno slušam samo svoj glas.

timecode 09:38:49

"Cause if you'll just have to die, just to get some reply
I'll give you back you eyes so you can see
And if you never had enough
And if fools are satisfied

Well, all you have to do is to let it bleed for me
While you try to stay away from the ironic dead end streets
So true..."

timecode 12:32:07

No dajte mi sad predložite što da poslije napišem na videovrpcu. "Uwe, Beatrix i ja". Kako vam to zvuči? Zvuči kao da je riječ o jeftinoj komediji, zar ne? A uostalom nitko ne zna tko je taj ja. To je tužno. Kad bih jednom u velikoj videoteci života morao predati vrpcu sa svojim imenom na njoj, htio bih barem da je netko ponovno posudi. U tom bih slučaju htio da svatko kaže kako je film bio ekstreman. Ono mjesto kada je on bio privezan lancima za radijator, a fifica za krevet. Htio bih da film uvijek iznova gledaju meni posve nepoznati ljudi. Da ga kritičari uz film protrljaju. Da žene počnu cmizdriti. Da se tipovi počnu oblačiti kao i ja. A vas dvoje, primjerice, ekskluzivno sudjelujete u snimanju – čini mi se kao da imam *deja vu*… kao da sam već jednom rekao – u snimanju. Kao da mi je kraj već poznat. *Science-fiction*. Volite znanstveno-fantastične filmove? Beatrix? O stvarima za koje se kao takve smatra da se uopće ne bi mogle dogoditi?

timecode 14:34:18

No, vidi sad ovo! Sve je opečeno. Uwe, Uwe, Uwe. Cijelo vrijeme mislim što to miriše po McDonald'su. Bolje da smanjim grijanje. Beatrix, zašto ništa nije rekao? To ga je sigurno jako boljelo. Ili nije htio pred nama cmizdriti? Beatrix, jedino što znam jest to da ne smiješ potiskivati sve u sebe! Izbaci mirne duše sve iz sebe. Kažem ti, velika je pogreška kada ne pokazuješ slabosti. Možda mislite da se danas ne mogu činiti pogreške. Mislite da ste se osigurali od pogrešaka. Kao što se sklapa osiguranje za auto. Za vašu budućnost. Sigurno mislite da se ne trebate brinuti. Mislite da imate dosta korektora kako biste njime prebrisali sve ono što vam se u vašem životopisu ne sviđa. Nije to baš tako. Boja ispod toga ostaje očuvana. Pogledajte me. Ponekad ono napisano ispod korektora izbije na vidjelo. Onda se sve ponovno može pročitati. Uvijek plačem kada čujem kako redovnici pjevaju. Ne mogu sebi pomoći. Kao da netko u mojoj glavi pritišće gumb na kojem stoji: "Izbaci sve iz sebe!"

timecode 16:36:02

Uostalom, vjerujem u život nakon smrti. Jedino se pitam vide li oni tamo gore sve što se zbiva. Pa sad i nas ovdje. Ali i televiziju ovdje dolje. Jednom sam gledao emisiju o duhovima. U njoj je neki istraživač paranormalnih fenomena rekao: Kada gledamo neki film u kojemu je glumio danas već pokojni glumac – ne vidimo li zapravo duha? Razmisli o tome. Ježim se jer znam da čovjek ima pravo. Jer pomislim na to koliko sam duhova već vidio. Čitav jedan svijet duhova. A i vas dvoje ste već takvi. Već ste sada duhovi.

timecode 18:18:07

Nemam pojma što bih ti još trebao ispričati da bi… Problem je jednostavno sljedeći: Hoće li uopće itko pogledati moj film? Jer, kvragu, postoji mnoštvo drugih filmova. Čini mi se kao da sam neki usamljeni *emoticon* negdje na Internetu. Mislim, kod vas ovdje dovoljno je da bacim pogled uokolo, da samo malo razgledam spavaću sobu. I to je već dovoljno da se osjećam poprilično usrano. Beatrix. Znaš li ti što mi govore ove zavjese, ovaj ormar sa zrcalom, ovo rublje od satena? Kažu mi: Sve je moglo pripadati tebi. Samo si ti, nažalost, u pogrešnom trenutku na pogrešnom mjestu, dok su svi drugi bili uspješni. Žao mi je, ali niste izvukli glavni zgoditak, no još uvijek Vam se pruža prilika da zatražite utješnu nagradu. Ne-želim-nikakvo-sranje-od utješne nagrade! Niti želim sporednu ulogu u vašem životu. A ne želim ni mobitel koji nikada ne zvoni. Uostalom, ono sa ženskim glasom bila je čista laž. Beatrix se zvala moja kornjača kada sam imao 13 godina. Pustio sam je da luta vrtom, sve dok jednom nije odgegala u ulaz garaže gdje je moj otac audijem prešao preko nje. Znaš li da orlovi razbijaju oklop kornjačama tako da ih puštaju da s velike visine padnu na tlo? Je li se moja Beatrix u tom trenutku osjećala kao i te kornjače? Kada se kornjače polegnu na leđa, same od sebe ne mogu se okrenuti. Tada se osjećaju otprilike kao i ti sada.

timecode 22:31:39

Ne zavaravajmo se: naša veza nije uspjela. S tvoje strane jednostavno nijednom nije zaiskrilo. Kao da sam cijelo to vrijeme bio nevidljiv. Kao da sam bio tek neznatan *voice over*. Zločesti duh u *offscreenu* koji se krije iza rupica filmske vrpce. Da ti kažem kako se tamo dospijeva? Želiš znati kako je tamo? Kada dugo gledam u neku reflektirajuću površinu, satima, ponekad danima, najprije nestaje bijeli zid pored toga, a zatim i ulica, drugi ljudi, sve. Tada sam ondje. U *offscreenu*. No dovoljan je jedan jedini usrani mig, zvuk, zujanje muhe i sve je bilo uzalud. Ponovno vidim samo zlog duha koji gleda zlog duha. To je sve. Sranje. Zbog toga sam ti začepio usta. Da bi zavladala tišina. U svakom ću slučaju vrpcu još presnimiti na VHS. Ostavit ću ti je nakon što nestanem a videorekorder namjestim na beskonačno ponavljanje. Na ljepljivu vrpcu preko očiju već ćeš se naviknuti. Vjeruj mi. Stavio sam ti je da ne pomisliš da ćeš tako završiti. Nećeš. Jer ćeš shvatiti da ono čega se bojiš nije kraj. Zapravo je strah pred početkom još mnogo gori.

timecode 00:00:00

Žalosnog li prizora. Upadam unutra, a telka radi. Pa mogli ste raditi nešto drugo. Mogli ste voditi ljubav. Ili barem razgovarati… Z

S njemačkoga preveo Tihomir Engler. Objavljeno u e-časopisu titel magazin *www.titel-forum.de/modules.php?op=modload&name=News&file=article&sid=4119*

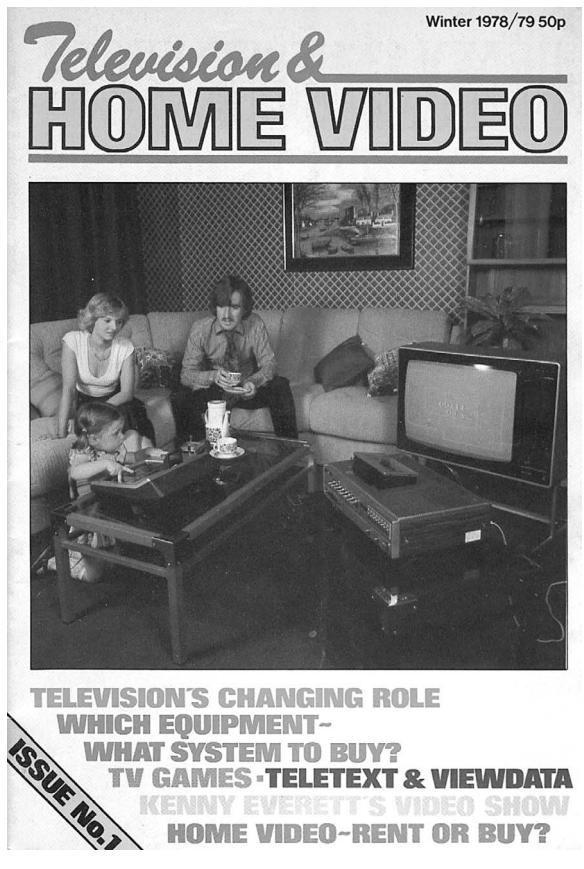

Željko Jerman (1949. – 2006.)

Egotrip

Purger med boduli (I)

Na Klupici imam noćne seanse: iz smjera zvijezde Sjevernjače uspostavljam kontakt s Duhom nad duhovima, ma kako se zvao: Bog, Veliki Manitu ili nekako drukčije

Željko Jerman

Htio sam buncati i "škuncati", biti jako "pametan" i početi pisanije citatom nekog uzoritog mi autora. Poput onog kantizma "Svijet postoji dok postojim Ja"... ili tako nekako. Prijatelj Martek mi veli - "je Kant, 99%"; al nemam ništa njegovo pri ruci. Jasno, ide u egotripizam, stoga ga "citiram". Nu, zato imam valjda najvećeg egoista uz makinu (još nisam sakupio sve kompjutorske dijelove). Riječ je o praroditelju svakog anarhoindividualiste, a takvim se moja Velikost usudi smatrati... Max Stirner *Jedini i njegovo vlasništvo*.

"Ideal čovjek" jest realiziran, ako se kršćanski nazor preokrene u stav – "Ja , ovaj Jedini, jesam čovjek". Blizak bi mu vjerojatno bio moj artistički svjetonadzor – "Postojim, ostavljam trag". Kao što se meni dopada Stirnerova maksima – "Ich hab mein Sach auf Nichts gestellt" (Ja sam svoju stvar na Ništa postavio)... Na kraju, njegova slika svijeta u kojoj su sve vrijednosti ukinute, a ostaje samo Ja, Ja, Ja... utjecala je na niz značajnih ličnosti (Dostojevski, Bakunjin, Breton, Herbert Read, Rudolf Steiner)... međutim, ne i na mene. Moje Ja je u Stirneru našlo samo potvrdu već izgrađenih stavova! (Pak nije čudo što mi je Jedina rekla: "našao si naslov koji ti u potpunosti odgovara"... "uvijek samo ti, ti i nitko drugi!")

Moja Klupica i...

Godinama me proganja priča o mom "boduliranju", ljubavi prema otoku i konkretno gradu Korčuli. Nažalost, moj je san da to objavim malo "poremećen". Jer, nakon mjesec i pol dana "korčularenja" ubi me umah Zagreb, sa svim svakodnevnim nedaćama, i uz sve – teškom bolešću stare mi mame, koja trenutačno živi, bolje reći vegetira, na odru bolničkog kreveta. Nisam joj valjda 45 godina (imam 53) rekao: "Mama, volim te!" Sad jesam, bez zadržavanja suza. I baš ću poradi nje pisati, jer sam zahvaljujući njezinu porijeklu zavolio more, barke, kamene mediteranske kućice... (rođena je u Praputnjaku, selu povrh Bakarskog zaljeva, selu gdje se zapravo pravila izvorno *Bakarska vodica*). O tzv. "purgeru" (Meni) i tzv. bodulima (Korčulanima).

Godine 1989. bio sam sa Bojanom Švertasek u Dubrovniku, mojom budućom Jedinom, a s nama je bio i još nerođeni Jedini, tada tri mjeseca mlad. Vrućina za crknut, gužva za izgubit zadnje vlakno živca, te plus svega moja prva samostalna izložba u Gradu. Htio sam se što prije maknuti iz tog ludila. Kamo? Najdraža mi tek na to pitanje kaže: "Imam ja nešto na Korčuli." Padnem na pod: "Pa, kaj ne veliš!?" Već na brodu nestadoše moje neuroze. U Korkyri – potpuna smirizacija. Upoznam Put svetog Nikole, divno šetalište zapadno od staroga grada, te svoje buduće kultno mjesto Klupicu ispred stare, kamene kućice none moje Bojane.

Rat! Bože; nisam sanjao da se to može (i nama) dogoditi. Jedina mi kazuje kako "gruva" na Pelješcu, a Jedini (mali Janko) pjeva već rodoljubne pjesme, a za Korčulu kaže: "maji gad". Pusto sve; nema turista, svaki čas ostajemo bez struje, mladići dolaze na odmor s bojišta, otok sav oblijepljen plakatima Parage... Lijepi užas! Otkrivam točionicu vina i rakije *Pule*, Jakšu i Jakicu, počinjem se družiti s lokalnim dečkima... na Klupici imam noćne seanse: iz smjera zvijezde Sjevernjače uspostavljam kontakt s Duhom nad duhovima, ma kako se zvao: Bog, Veliki Manitu ili nekako drukčije. I primam energiju, koju akumuliram, pa me egzistencijalno i kreativno održava cijele "tupe" zagrebačke godine. I, nisam lud; zbilja razgovaramo i uistinu mi uslišava zamolbe, tako da ponekad odmah i stvaram... svoje kemijske fotoslike, tekstove... Nekad na terasici, nekad u konobi dragog mi i dosta otkačenog ženinog bratića Mikeca. E, moj Miko! Priča za sebe – na psihijatriji su ga valjda uvjerili da slika, piše... te zna biti sav u "pjesmama". A nije baš puno pismen, no, ponekad u banalnim rimama baci takav biser, da bi neke njegove izreke mogao "prodavati" profesionalcima.

... moja Šešula

Drugi Bojanin bratić iz Zagreba, jednako mi je drag prijatelj, "ovisnik" isto o Korčuli, svojedobno mi je ostavio malu, ravnog dna (jezerskog) barčicu. Mladen se zove, Kuspilić (po nonotu) ima prezime. Sve sam škoje obišao s tom "brodicom". Kad mi susjed i dobar znanac Zaro jednom "prigovorio": "ovo ti zoveš barkom, pa to je najobičnija šešula"! Naravno, pisao mi je, jer ne čujem. Pitam poslije, što je to šešula? Doznam – lopatica za izbacivanje vode iz čamca. Zakunem se tada – kad ću kupiti pravu brodicu nazvat ću je tim imenom. Tako bi. Već druge godine kupio sam Istranku s kabinom te u lučkoj kapetaniji u Nikše izazvao smijeh i čuđenje: "Zar zbilja da u Dozvoli za plovidbu brodice to upišem?" – "Upiši! Dao sam gadnu lovu za Šešulu i mogu je valjda tako zvati. Il ću napisati naziv Maršal Tito!"

Sad ponosno moja Velikost pokazuje po purgeraju tu iskaznicu Mojeg Jedinog Vlasništva, osim naravno Mene (M.S.).

O purgeru među otočanima više ću reći u slijedećem nastavku. A dok ne nabavim monitor (to mi jedino fali) moja adresa je - Ž.J.Cipelcug@no46-7 Yuhooo! Z

Moje kultno mjesto, snimila: Jedina

Egotrip

Purger med boduli (II)

Kaže meni tako jedan s Boraka: "Nije čudno da ste vi u sv. Nikole svi ludi. Jebe vas maestral, a ni birtije nemate!" Hej, i ja lud, med bodulskim luđacima, a nije baš ni u njih sve u redu

Željko Jerman

Gotovo je s dugim netoplim ljetom, gotovo je s mamom. Svejedno je *Korkyra on my mind*; glazba u gluhim ušima po melodiji benda davnog The Kings, naziv mog jednog likovnog opusa i, stvarna stvarnost. Često su mi misli tamo, na otoku, a onaj Veliki Duh dao mi je toliko snage, da u teškim trenucima, najtežim – radim skoro sasvim "normalno". I nije mi morao "Oštar pjesnik" Vlado Martek sugerirati: "Stari, sjeti se Baudelairea – u radu je spas!" Jeste, kad imaš Klupicu, svoju zvijezdu (100%).

Kod Pule

Korčula bez zidina/Tek/Klupice dve/U Puleta i/Svetog Nikole... Napisah to "pjesniku" Mikecu, kako bih ga uputio da se može pisati i drugačije (ne samo "Sunce sije, a meni se plače" i sl.). Onda mu objasnim da mrzim gužvu i da sam u Starom gradu bio samo jednom, zbog dragog mi Davorina Žitnika, korčulanskog Varaždinca, čije mi se skulpture čine vrlo zanimljivim. A bila je izložba lokalne amaterske udruge, divno vino i grozan kičeraj. "Žito" – šaka u oko! Zato, tumačim voljenom Mikecu, nema zidina, samo Klupica do mora, i ona ispred točione Pule. Gdje zapravo mogu sjesti tek naveče, kad sunce ne lupa u nju. Pa se opustim, i za sitniš popim pokoju longu bevandu. Ujutro pak dolazim na malu travu, onako usput, uz kupovanje. Najgore: Jakica već radi marendu, a ja sinoć zaružio, s društvom ili sam s Duhom na Klupici... pa ruke nisu baš prisebne, a ona mi da znak, natoči si sam! Hvala bogu, uvijek se netko nađe da mi ulije prvu (poslije je već lakše)... bivši policajac, postolar, veterinar, kapetan broda, škovacin, vaterpolist, gradski tajnik, vlasnik restorana, čelnik neke partije, stari penzić, kamiondžija itd. Ovdje se nalaze i dobro razumijevaju boduli svih "kasta", te sam među njima jedini kakti "stranac" (pod navodnicima stoga jer me, čini se, smatraju svojim). I sad, tko se ne bi "zacopal" u to puno života i dragosti - malo kvadrata. Uistinu sam toliko blizak Jakici i njenoj "lošijoj polovici" Jakši, da su mi prošle godine na otvaranju izložbe u Umjetničkoj galeriji u Dubrovniku poslali, preko najdražeg mi prijatelja med boduli, dvije litre rakije i nekoliko vina. "Poštar" se zove Joško Lozica (ha, koje prezime!) nadimak mu je Šoha. O njemu bi mogao napisati tri kolumne, no za sada, evo samo malo. Jedini Janko još nije išao u školu, pa smo mogli ostati na moru do kraja rujna. Bilo je prohladno, željeli smo poći na zadnju vožnju Šešulom, međutim - kako je brodica na slobodnom vezu, morao bih plivati do nje... brrrr... U Puletu opalim "kukavelu", kad mi Šoha, kog ja zovem i Jusuf (nevjerojatno sliči Hadžifejzoviću, umjetniku u "egzilu") napiše: "Odi doma, pripremi sve za izlet, sredit ću ja to". Dok smo Jedina i ja punili torbu-frižider, spremali ručnike i sl. sitnice, Šešula je već stajala uz rivu. Joško je angažirao prijatelja Darka i malom su barkicom na vesla odsidrili i dovukli Jedino mi Vlasništvo! Godine 1998. "skočio" sam u Korčulu nakon otvaranja izložbe moje Velikosti u Klubu Otok u Dubrovniku. Svibanj, ali strašno vruć, te se u Puletu Lozica i ja jako znojimo. Velim mu: "Zbog čega tolika znojidba, jel od cuge, il zato kaj smo tak debeli". On mi da znak glavom – "ne", i prstom pokaže gore. Gluh i tup (nikako da naučim čitati s usana) ne kužim. Joško mi napiše "ozonske rupe"!

Ovog se ljeta nažalost nismo sreli, oficir potpalublja plovi, a ja solirao našim putevima, sve izvan zidina. "Cincinculjak", obično sa Bojanom i Jankom uz jutarnju kavu, kod dragog mi znanca Matkovića; rijetko u *Planjak*, do preuređenja kultno mjesto, gdje je nekoć radio super konobar Jakov, pamtiša kakvog nema (nije mu ni za desetak gostiju trebalo pisati narudžbu u blok!). Dalje, zbilja uglavnom sam uz sjećanja na Joška. *Bistre* na Plokati, *Pule* i *Balun* kod KPK (bazena i vaterpolo igrališta).

Tko je tu lud?

Kaže meni tako jedan s Boraka (istočni "kvart"): "Nije čudno da ste vi u sv. Nikole svi ludi. Jebe vas maestral, a ni birtije nemate!" Hej, i ja lud, med bodulskim luđacima, a nije baš ni u njih sve u redu. Maestral je spas po ljetnim sparinama, a u njih je uglavnom južnato, ter ih ni sto birtija ne može spasiti jugo-neuroza! Ali, "nikolaši" su zbilja priča zasebna. Miko se otkači i pušta glazbu da ga se čuje do Pelješca. Kraj njega Marijana, koja izlazi samo navečer il u ranu zoru (bijela ko sir, čvrknuta sto gradi). Pa Marđe, totalna luđakinja, rod inače, denikenski opsjednuta... Jednu nam je sobu transformirala u *Museo* pa ruje i pronalazi "arheološke vrijednosti". Itd., tema za roman u nastavcima! Nema mjesta za još puno bodula, no sjetit ću ih se ponekad u idućim tripovima!

Dva draga znanca moram spomenuti. Oba se zovu Ivo - Tedeski i Lucin. Prvi mi sredio rasut jarbol i dasku za tendu prošle godine, uz račun 38 kn... (koliko su koštali vijci). Ovog mi je ljeta namjestio korpo morto (badava) i prvi po dolasku platio piće napisavši mi: "ne plaća onaj koji ima, nego onaj kome je to navika i tko te voli". Drugi mi je krpao barku i još puno toga uradio. Cijena - piće u točioni!

I na kraju Duško (Dule). Ko da je gradonačelnik Korčule. Komandant visok, maher vaterpola! Sad "penzioniran". Trebam li što-god, odem u *Pule*, nađem ga i nema problema kojeg on neće riješiti. Da mi je barem malo te dobrote u Zagrebu! Z

Moja ljetna rezidencija, snimio: Aldo Mirošević

Kupanja

Darija Žilić

Ljeto "nije predah u sumanutom gibanju života", kako je lijepo zamijetio jedan mlađi pjesnik. Ljeto prestaje biti "naporna igra u "biti in" znači biti ulovljen/a/". Riječ je o tome da vremenom, odrastanjem, ljeta postaju rasplamsaji unutarnje dinamike, a kupanja suvišna…

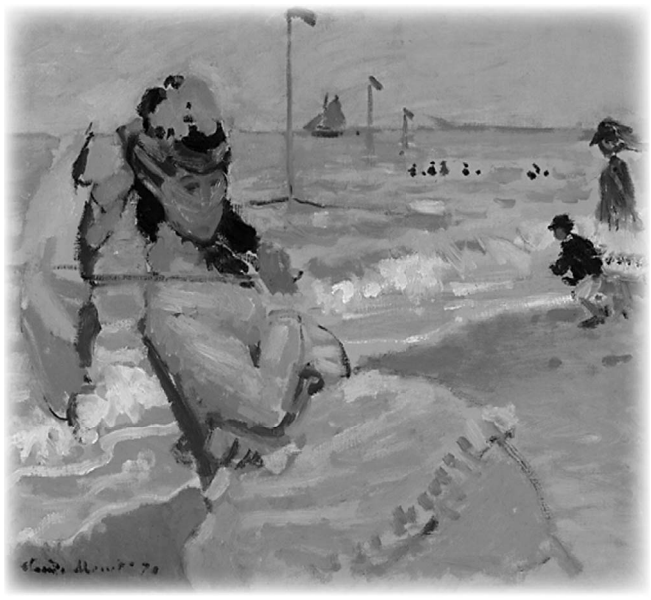

Elvisi Saltić Sultanić

Zimi kupanje je za mene sinonim za kadu punu vode u koju je ubačeno lavandino ulje ili morska sol. Sinonim za tišinu koja traje dvadesetak minuta. Tijelo uronjeno u vodu, glava iznad, promatranje ruku, nogu koje se presavijaju i mijenjaju oblik ispod vodene površine. U kadi ležim kad, kako se to danas kaže, imam vremena "za sebe". Spužvom prelazim po vratu, udišem miris lavande, gledam u strop, pa u tijelo… Voda postaje sve hladnija, pa kad više ne mogu izdržati promjenu, izlazim iz kade. Neko vrijeme ostavljam je ispunjenu, onda vadim čep, voda polako otječe, lavandin miris polako hlapi, nestaje. Izlazim iz kupaonice, umišljam da sam relaksirana. Ali to nije točno. Mišići su mi i dalje napeti, stisnuti, voda ih ne može sama od sebe opustiti. Kao ni neka zapovijest mog duha mome tijelu. Za razliku od kupanja tuširanje već samim svojim zvučanjem signira brzinu, oštar mlaz vode, efikasnost, neimanje vremena… Ljeti pak kupanje je sinonim za bivanje u moru. Kad sam kao djevojčica odlazila s roditeljima na more, nisu tad, osamdesetih, postojala tako česta upozorenja o štetnosti sunčevih zraka. Tako smo mogli gotovo čitav dan boraviti na suncu, bez straha. Za tih desetak dana trebalo je dobiti tamnu boju, dokaz da smo bili na ljetovanju. Kasnije, početkom rujna, kožu smo mazali uljima kako bi se tamna boja što duže zadržala na našem tijelu. Kad smo se vraćali s tih dugih ljetnih praznika, u školskim klupama sa sjetom smo gledali ispucalu kožu koja nas je, pritisnute obavezama, koje su nam se tada činile strašnim, podsjećala na more, na neki raj iz kojeg smo izbačeni… Ali, srećom, samo do idućeg ljeta. Sve je to potrajalo do upisa na fakultet. Tada, nakon upisa, slijedilo je najduže ljeto, trebalo je potrajati, kao neka duga uspješna turistička sezona, do kraja rujna. Ali tad se dogodio rat… Mnogi su se vraćali kućama putovima na kojima su već bili balvani, osjećala se slutnja nekog sukoba koji se nazirao u ljetnoj omari. Kasnije, godinama će putovi do mora biti zaobilazni, kupanja više nikad neće biti identična onim bezbrižnim boravcima na plaži. I to zbog nekog novog životnog ritma koji dolazi "s godinama", ali i zato što nakon rata više ništa nije bilo isto… Na putu do mora, do kupanja, treba proći kroz razrušena mjesta, pusta, neobnovljena ili kroz ona na kojima se tek počinje ponovno graditi. Nakon upijanja tih prizora, dolazak na obalu više nije onako sretan, nevin i neopterećen. Rat je ostavio tragove. Ali i godine koje donose neka nova iskustva, umnažaju životne probleme zbog kojih je više gotovo nemoguće jasno razdijeliti vrijeme rada i vrijeme odmaranja… Neriješeni problemi, obaveze provuku se u svaki dan, kao neke fatamorgane pojave se čak i dok smo na plaži kako bi nas podsjetile da više nismo djeca. Kupanje je iz još jednog razloga izgubilo čar. Odasvud nam, naime, stižu savjeti – kupati se u moru možete samo rano ujutro ili predvečer, nipošto oko podneva. Ozonske rupe su oslabile, možete dobiti rak kože… Zato svaki dan pažljivo pregledavamo kožu, mrlje, promjere madeža, ekceme, tražimo znakove bolesti… Kupanje, zbog zaštite našeg zdravlja, biva potisnuto u određeni dio dana. Sunce više nije kao nekada, bezopasno, ili nam tada to nisu govorili… Pitamo se što bi se dogodilo kad bismo čitav dan proveli na plaži. Ili barem jedno popodne… Ipak ja sam, na prvom boravku na moru ove godine, pošla rano ujutro na plažu, s namjerom da ostanem iza podneva… I sad, u pretoploj sobi evociram taj dan… Na festivalu poezije sam, noć prije čitali smo pjesme u jednom atriju. Već je rano ujutro bila takva vrućina da sam odmah pojurila u more. Ali umjesto svježine more mi je ponudilo toplinu, pa mi se činilo da se nalazim u nekoj kupki punoj soli, u kadi. Izlazim brzo iz vode, gledam kako se na središnjem dijelu polako puni plaža, dolaze obitelji. Do "mog mjesta" na plaži, pomalo izdvojenog, prošeće tek pokoji stariji kupač, pa se vrati. I sve se čini mirnim, predvidljivim... Tko bi rekao da će za samo dva dana na toj istoj plaži udariti grom i da će ljudi letjeti u zrak odbačeni njegovom silinom. Djeca su u plićacima, mlataraju ručicama, kupaju se… Kupanje je pasivno stanje, kupati se zapravo je infantilizam – izraz koji implicira to da nas netko kupa, ili da se igramo… Plivanje naprotiv zahtijeva akciju, kretanje, otpor… Nisam neki osobit plivač – i to jutro sam plivala lagano i površno, onako kako to inače činim. Više sam zastajala, hodala u vodi, žmirkala zbog toga što mi je sol nagrizala oči… Sinoć se čitala poezija uz svijeće, pjesnici iz različitih zemalja, kantautori su pjevali, i ja sam pjevala. Tonski tehničar, koji je snimao čitav događaj, bio je kao prelijepi dječak iz romana *Smrt u Veneciji*. Prelijep, kaže Asja, trebalo bi ga gledati. Zato ga i poziva na balkon da bude s nama, a on zbunjen, u želji da se uklopi, pokušava čitati stihove, a pritom se muči, kao da mu je to prva zbirka poezije u rukama. Netko je tad predložio noćno kupanje. Neki su pošli, većina nas ne. Kupanje noću u meni izaziva strah da će doći netko iz vode i odnijeti me… Ne znam tko, možda neko crno biće… Neki se pjesnici, saznajem, kupaju sa strahom od morskog psa, a ja teško mogu povjerovati u taj strah. Tuđi su nam strahovi nerazumljivi. Te iste večeri ubijen je mladić – ubio ga je mladić s mnoštvom kaznenih prijava. Nikica je kasnije pisao tekst za novine o ratovima, granicama, o ubijenom Marinu. Novine, u nedostatku vijesti, pune su slika kupača koji su ili izbjegli smrt ili su stradali od nasrtaja te strašne psine, ali na nekim dalekim tropskim morima… Sve te slike prizivam dok ležim mokra na plaži. Kupati se ujutro dok gotovo nikog nema stvara dojam da je more privatan prostor, da se podaje samo tom ranojutarnjem osvajaču obale… Dok prilazim moru, nema puno ljudi koje moram zaobići, ali za sat ili dva ležat će kao nasukani kitovi i tuljani… Mažem tijelo mlijekom za sunčanje. Ne znam koji je zaštitni faktor. Da me netko upitao, ukorio bi me. Paziš li ti na zdravlje? Neki su došli okupati se na samo sat-dva, pa odlaze kućama. Tko zna, možda će me sunce spržiti u podne dok budem gledala zvonik nestvarno bijele crkve. Pored mene leže sad dvije žene srednjih godina. Odmah počinju pričati o pripremanju ručka, o rajčicama i mesu. Po govoru one su purgerice. Pretpostavljam – otići će prije podneva kuhati ručak mnogobrojnoj rodbini koja se stisnula u maloj vikendici. Gospođa kaže – da se još samo jednom bućnem, pa ulazi u more. Njezin se ručni sat rašrio pored ručnika, kao da otkucava vrijeme koje njegova vlasnica smije provesti na plaži. Pored mene jedna gospođa spominje festival poezije, onako usput – očito je da neće poći danas, zaključujem gledajući njeno nezainteresirano lice. Dok po ne znam koji put ulazim u more da pronađem bar malo svježine, vidim da je netko ostavio na stijeni morsku zvijezdu koja, još živa, pruža svoje krakove... Zvijezda, sat rastežu se – vrijeme koje otkucava, borba za život. Bacam zvijezdu u more. Gospođa će ubrzo izaći iz vode. Gledam bijeli zvonik, prisjećam se kako sam na plaži nekad, u pauzi između kupanja, čitala debele knjige. To više ne činim, čak i ne mislim o poeziji – umjesto pjesama izranjaju samo problemi; oni imaju oblik zvijezde koja je ležala pored mene – krakovi tih problema se šire, stežu tijelo. Ali uz to pojave se i okrhnuta sjećanja na neku ljubav ili misao na lijepe trenutke koji će jednom izroniti veseli, kao dijete koje gledam dok pokušava plivati uz šarenu loptu. Dok gledam obitelj na plaži, pitam samu sebe zašto ja još uvijek nemam svoje dijete i nije li pomalo patetično u svojim ranim tridesetim godinama sjediti na plaži i gledati u neki beskraj. S nama, na festivalu bili su Nikičin sin Tin i usvojeni sin mojih prijatelja Jurićevih; gledala sam ih kako se radosno kupaju, ali i slušaju poeziju, na trgu, na rukama svojih majki. Smijem li sebi dopustiti takav luksuz da budem čitavo jutro na plaži, bezinteresno? Okupati se u moru radi osvježenja, nije pokriće. Jer more je pretoplo, nema nekog važnog razloga da se kupam. Trebala bih sad naći neki internet café, napisati nekoliko poruka, biti u vremenu rada. Kupanje je vremenski luksuz, ponavljam. Jesam li bila dovoljno marljiva ove godine? I onda gledam svoje tijelo, sad sam zadovoljna njime, uživam u njegovu nesavršenstvu. Dokaz tome je da se više ne saginjem dok se spuštam do mora. Ponosno hodam, uspravljena, snažnija i sigurnija no ikad. Primjećujem da mi tijelo brzo crni, nema na njemu crvenila, nekih opeklina koje sam znala nekad dobivati nakon prvog dana boravka na plaži. Ali ima li smisla pisati o tijelu? Žene trebaju šutjeti o erotici, inače će ih proglasiti bludnicama. Jer treba biti bestjelesna monada bez okusa i mirisa. No to nije važno, ionako psi laju, a karavane prolaze… Važnije je postići to kupanje u onom nestvarnom "sada", u prezentu, bez sjećanja. Igra djece, sladoled, vika ipak ne odvlače pažnju od zamorne autorefleksije. A vremena kad sam čitav dan mogla biti na plaži, čitati Tolstoja i sunčati se do iznemoglosti već su prošlost. Pa i nespavanja noću, jer olako sam zaboravljala to da i dok smo u vodi sunce prelazi po našem tijelu i ostavlja tragove. Zato sam probdjela mnoge noći s osjećajem da po meni plazi tisuće meduza. A sad tijelo s lakoćom tamni, podne se približava, jedna sam od rijetkih na plaži. Koje bih se pjesme mogla sad prisjetiti? Možda one starog američkog pjesnika Stanleyja Kunitza – *Kralj rijeke* o putovanjima lososa do mrijestilišta – losos koji klizi vodom, stremi uzvodno, pljuska, udara – "Dođi. Okupaj se u ovim vodama./ Umnoži se i umri."To je kupanje koje ima svrhu – rađanje, obnavljanje. Vrijedi li se kupati? Sjetila sam se pjesme sjajnog Borisa Marune – *Kiše na plažama*. Muškarac na plaži oceana, sam, kao neki zaostatak ljeta, na kraju ljetne svečanosti. Već se sluti vrijeme kiša – "znao sam da se više ne vrijedi kupati"... Ne vrijedi se više kupati, ponavljam. Oko pola jedan, iza podneva, spremila sam ručnik pod ruku, obukla sam se, kosu sam ostavila čupavu, učvršćenu morskom solju, neka strši. Na plaži je malo ljudi. Većina čuva zdravlje... Ja ionako ne pušim, ne pijem, ne koristim ništa, samo glupe slatke sokove i slatkiše. Kad dođem do atrija, pitat će me – jesi li se kupala i kako je bilo. Ja ću reći da sam pronašla zvijezdu. Netko će predložiti da je stavim u vrt u kojem će njeno meso pojesti mravi, pa će se osušiti. A ja ću tad reći da sam zvijezdu vratila u more. Prije okruglog stola tuširat ću se, pokušati razbistriti misli… Srećom, organizacija festivala ide po planu, zadovoljni smo. Okrugli stol počet će na vrijeme. I razgovarat ćemo o granicama, ratu i prije svega o poeziji. Ipak ljeto nije za mišljenje, ljeto je za sjećanje i za kupanje u moru, u rijeci, u vodi… Ili više nije ni to… Ljeto "nije predah u sumanutom gibanju života", kako je lijepo zamijetio jedan mlađi pjesnik. Ljeto prestaje biti "naporna igra u "biti in" znači biti ulovljen/a/". Riječ je o tome da vremenom, odrastanjem, ljeta postaju rasplamsaji unutarnje dinamike, a kupanja suvišna… Kasnije, u kolovozu na jednoj planini u Bosni, okružena tako ljudima iz raznih zemalja, dok se pričalo o etnicitetima, kupala sam se, ovog puta, u moru, vlastitih predrasuda i neznanja. Kao da su tih dana na planini iz neke bile puštene priče koje ispisuju paralelne svjetove, različite vremenitosti, multiperspektivnosti. Odlazila sam tražiti pogled s planine da pronađem ravnotežu, zbunjena ne toliko iskazima, već emocijama koje su, okupane skrivenim strahovima i tjeskobama, isplivale u nekom sigurnom prostoru podrške i topline. Pokrivena vjernica Elvisa plakala je pored mladića koji živi u drugom dijelu Bosne, pod drugom "vlašću". Elvisu sam provocirala, bez neke zlobe, da je njeno pokrivanje "ideologija". Kasnije smo pričale o ljubavi, ratu i vjeri i o neznanju. Ona mi je na kraju poklonila čokoladu na kojoj je pisalo moje ime i rekla je nekoliko lijepih riječi. S planine, nakon više dana, svi smo se spustili u Sarajevo. Ozebli od nenadane hladnoće koja se proširila i na moru, a na planini je bila još izraženija, gutali smo halapljivo sunčevu toplinu. A ja sam pošla ususret sarajevskim prijateljima, Ivani, Vedranu, Vildanu, Emiru, Tamari i Sanji, da se okupam još jednom u njihovoj ljudskoj toplini, i da se onda, umorna, ali sretna, vratim kući.

Noga filologa

Lorem ipsum

Neven Jovanović
http://filologanoga.blogspot.com

Predstavljamo najpopularniji besmisleni tekst na svijetu, pritom pokazujući da je taj tekst na latinskom. Kao što se moglo i očekivati

Lorem ipsum dolor sit amet, consectetur adipisicing elit, sed do eiusmod tempor incididunt ut labore et dolore magna aliqua. Ut enim ad minim veniam, quis nostrud exercitation ullamco laboris nisi ut aliquip ex ea commodo consequat. Duis aute irure dolor in reprehenderit in voluptate velit esse cillum dolore eu fugiat nulla pariatur. Excepteur sint occaecat cupidatat non proident, sunt in culpa qui officia deserunt mollit anim id est laborum.

Greek to me

Gornji tekst nema značenja. On je *sastavljen* tako da nema značenja, i time se razlikuje od (većine) ostalih tekstova. Njegova je svrha – pomoći nam da obratimo pažnju isključivo na formu. Taj *Lorem ipsum* ili "lipsum" – kojiput se naziva još i "slijepi", "privremeni tekst", "ispuna", ili čak engleski "greeked text" ("It is all Greek to me", kažemo kad nemamo pojma o nečemu) – koristi se u tiskarstvu i slovoslagarstvu za probne otiske i uzorke prijeloma, tipova sloga itd. Od šezdesetih godina prošlog stoljeća *Lorem ipsum* se, u različitim veličinama i tipovima slova, nalazio na samoljepivim listovima tvrtke Letraset. U ono vrijeme, prije dolaska računalne priprema teksta, grafički bi urednik s Letrasetova lista skalpelom izrezivao tekst i lijepio ga na maketu stranice. Zbog te je tradicije i računalna tvrtka Aldus uključila *Lorem ipsum* u *PageMaker*, jedan od prvih programa za grafičku pripremu, tako da isti tekst i danas susrećemo u primjerima grafičkog dizajna – osobito na Internetu (po tom se tekstu prepoznaju stranice u nastajanju; pokušajte, na primjer, pretražiti hrvatske stranice po *Lorem ipsum* da vidite primjere).

Prednosti su *Lorem ipsum* u tome što *izgleda* kao pravi tekst, što mu je distribucija slova približno jednaka onoj u smislenim (engleskim) tekstovima (nasuprot eventualnom "proba proba" ili "asdfjghjklč") – a pritom ipak, kako smo spomenuli, ne odvlači pozornost svojim značenjem, omogućavajući dizajnerima da se koncentriraju na prijelom i odnose među slovima.

Pobrkani latinski

Međutim, *Lorem ipsum* nije posve besmislen tekst, nije sastavljen od sasvim zaumnih riječi. Tko je imao prilike negdje se susreti s latinskim, prepoznat će pojedine komadiće, oni će ga podsjetiti na nešto. Onome tko bolje zna latinski, *Lorem ipsum* izgledat će kao *pobrkani* latinski. A baš tako i jest.

Dijelovi *Lorem ipsum* nalaze se u jednom književnom djelu na latinskom, Ciceronovoj filozofskoj raspravi *De finibus bonorum et malorum* (*O krajnjem dobru i krajnjem zlu*), iz 45. g. pne. (1,-10,32-33). Dio Ciceronova izvornika izgleda otprilike ovako – u kurzivu navodim dijelove *Lorem ipsum*: neque porro quisquam est, qui do*lorem ipsum*, quia *dolor sit, amet, consectetur, adipisci* v*elit, sed* quia non numquam *eius modi tempo*ra *incidunt, ut labore et dolore magna*m *aliqua*m quaerat voluptatem. *Ut enim ad minim*a *veniam, quis nostrum exercitation*em *ullam co*rporis suscipit *laborios*am, *nisi ut aliquid ex ea commodi consequa*tur? *Quis aute*m vel eum *iure reprehenderit,* qui *in* ea *voluptate velit esse*, quam nihil molestiae *c*onsequatur, vel *illum*, qui *dolore*m *eu*m *fugiat*, quo voluptas *nulla pariatur*?

To bi u prijevodu bilo: "osim toga, nema nikoga tko bi bol upravo zato što je bol volio, tražio, htio iskusiti, već zato što katkad nastaje takva situacija da kroz napor i bol traži kakav osobit užitak. Jer, da navedem jednostavan primjer, tko će se od nas ikad prihvatiti napornog tjelesnog vježbanja, osim da se time nekako okoristi? I tko bi mogao s pravom kritizirati bilo onoga tko bi želio užitak koji ne izaziva tegobe, bilo onoga tko izbjegava bol iz koje ne nastaje nikakav užitak?"

Dobro – ali odakle Ciceron u probnom tipografskom tekstu?

Consectetur

Raspravu *O krajnjem dobru i krajnjem zlu* kao izvor *Lorem ipsum* prepoznao je američki filolog Richard McClintock, profesor latinskog i ravnatelj izdavačke djelatnosti na Hampden-Sydney koledžu u Virginiji, SAD, dok je istraživao pojave oblika *consectetur* u rimskoj književnosti. Slučaj je htio da McClintock poznaje i latinski i grafiku, dizajn i tipografiju, tako da mu je paralela s *Lorem ipsum* lako pala na pamet. Identificiravši izvornik, McClintock je predložio i hipotezu o nastanku *Lorem ipsum*: sjetio se, naime, da je tekst vidio u knjizi o ranim tipovima metalnih slova. Kao rasprava o etici, *O krajnjem dobru i krajnjem zlu* bilo je popularno u renesansi, na samom početku tiska (uostalom, većina je prvih tiskanih knjiga bila na latinskom). Posve je moguće da je već negdje u XV. stoljeću neki tipograf, da bi demonstrirao osobitosti različitih tipova slova posegnuo za prvim tekstom koji je imao pri ruci – a to je bio Ciceron – te izmiješao redove ili njihove dijelove, i tako dobio "pokazni tekst" koji su potom preuzimali drugi tipografi. McClintock, dakle, smatra da je *Lorem ipsum* star pet stoljeća. "Ovaj je tekst bio standardan ne samo tijekom četiri stoljeća slaganja slova jedno po jedno, već je, gotovo neizmijenjen, preživio i skok u elektronski slog."

Teorija ima i slabih strana. Jedna je, naravno, da je tipograf iz XV. stoljeća vjerojatnije bio Talijan nego Englez – što znači da *Lorem ipsum* ne predstavlja distribuciju riječi u engleskom, već u talijanskom (ili možda latinskom). Druga je da su tipografi – poput Williama Caslona (1692. – 1766.), dizajnera čijim je tipom slova složena i *Deklaracija nezavisnosti* – svojedobno kao općepoznati probni tekst koristili početak Ciceronova prvog govora protiv Katiline: *Quo usque tandem abutere, Catilina, patientia nostra? Quam diu etiam furor iste tuus nos eludet?* itd. Treći – i najveći – problem je u tome što McClintock nije uspio naći knjigu s ranim tipografskim uzorkom *Lorem ipsum*; Letraset ostaje najranija potvrda našega probnog teksta. No, kao što primjećuje jedan internetski kolumnist, slabo je vjerojatno da su *Lorem ipsum* tamo izmislili – grafičarska poduzeća u šezdesetima nisu baš zapošljavala klasične filologe. Prihvatljivija je mogućnost da je netko iz Letraseta naprosto reciklirao tekst nekog ranijeg tipografskog izvora.

Latinski za nas

Bilo kako bilo, posljednju riječ mora imati filolog. *Lorem ipsum* možda je tekst bez značenja, ali nije posve lišen smisla. Prvo, apsolutno slučajne permutacije slova – čak i odabranih po učestalosti – moglo bi dati tek računalo, ili matematička funkcija. Nadalje, određenu količinu smisla *Lorem ipsum* i mora imati: da bi tekst bio standardan, do te mjere poznat da na nj ne obraćamo pozornost, moramo ga moći prepoznati. A i u ljudskoj je prirodi tražiti smisao, tražiti veze, sličnosti, pravilnosti; to je jedan od temelja naše spoznajne moći. I napokon, stanovit smisao naš privremeni dobiva već svojim odnosom prema jeziku na koji podsjeća. *Lorem ipsum* ne demonstrira samo tipove slova, već i način na koji tijekom posljednjih nekoliko stoljeća većina čovječanstva doživljava latinski. To je, dragi moji, jezik koji je uzvišen i važan – dovoljno važan da se tiska u knjigama, da se tiska lijepim slovima – i, u isti mah, nerazumljiv. *It's all Greek to us.* Z

komentar

"Ljuštidba" Güntera Grassa

Gioia-Ana Ulrich

Komentari u njemačkim medijima na priznanje Güntera Grassa da je bio pripadnik elitne SS jedinice u Drugom svjetskom ratu

Priznanje Güntera Grassa da je kao sedamnaestogodišnjak krajem Drugoga svjetskog rata bio pripadnik tenkovskih postrojbi SS-a već gotovo mjesec dana nije samo predmet žučljivih rasprava u Njemačkoj nego je i podiglo buru širom svijeta. Njegova autobiografija *Ljuštenje luka* izazvala je gorljive diskusije tjednima prije svog objavljivanja. Neki ga optužuju da je njegovo izlaženje u javnost s istinom uoči objavljivanja knjige bio samo jeftin marketinški potez, dok su drugi mišljenja da bi unatoč tomu njegova autobiografija postala bestseler te da time njegov rejting kao pisca nije narušen. Ujedno raste broj onih koji od njega traže da vrati Nobelovu nagradu. U ovom ćemo tekstu izdvojiti neka mišljenja iz rasprave koja je podijelila kulturnjake diljem svijeta.

Ugledni književni kritičar Hellmuth Karasek među prvima je javno napao pisca. Sedamdesetdvogodišnji Karasek oštro je komentirao istup "njemačke moralne instance", kako Grassa nazivaju u njemačkim medijima, kazavši*: Da se ranije znalo za njegovu prošlost, Grass vjerojatno ne bi dobio Nobelovu nagradu. Njegovo me priznanje potreslo i šokiralo, jer se jedan moralist svjesno uništava. On je za njemačku književnost učinio neizmjerno mnogo. A ja to smatram mnogo važnijim od onoga što je učinio za društvo. O društvu je, primjerice, rekao: DDR je komotna diktatura. Dakle, pokušajte to zamisliti…* Na pitanje treba li se Grass ispričati zbog svoje dugogodišnje šutnje Karasek odgovara: *Ne znam. Ionako mu nitko ništa neće učiniti; on neće otići u zatvor, neće mu se suditi zbog krivokletstva. Morao bi malo porazgovarati sa svojim odrazom. Neka siđe s pijedstala.* Karasek Grassu predbacuje licemjerje i užasnu prijetvornost: *To je kao da se netko tko preporučuje vodu svaki dan opija vinom* te dodaje da se iz Grassova priznanja može naučiti samo jedno; da u vremenima u kojima vladaju diktature ne postoji jasna granica između dobra i zla. *Grass je nakon rata preoštro razlučio ta dva pojma. Vjerojatno bi blaže postupao s drugima da je mislio na sebe.*

Pisac Walter Kempowski ističe kako je do priznanja došlo prekasno te dodaje: *I za Grassa vrijedi ono iz Biblije: "Tko je bez grijeha, neka prvi baci kamen"*.

Povjesničar Michael Wolffsohn kazao je kako je Grassovo životno djelo zbog saznanja da je bio pripadnik SS-a potpuno osakaćeno: *Preostale su lijepe riječi, bez vrijednosti. Predivne riječi ovog velikog poeta samo su fasada. Ništa više. Grass je promašio svoju stvarnu životnu zadaću.*

Njemački *Financial Times* tvrdi kako je uništen piščev političko-moralni autoritet zbog prekasna prisjećanja grijeha iz prošlosti, navodeći kako se Grass morao izjasniti najkasnije tijekom osporavanog posjeta Ronalda Reagana i Helmuta Kohla vojničkom groblju u Bitburgu na kojemu su sahranjeni i pripadnici SS-a. U okviru razgovora s politologom Clausom Leggewieom njemačka je *Tageszeitung* Grassa usporedila sa SS vođom jurišnog odreda Hansom Schneiderom, koji je nakon rata zataškao svoj identitet i pod imenom Hans Schwerte napravio karijeru kao germanist, a razotkriven je devedesetih godina prošloga stoljeća.

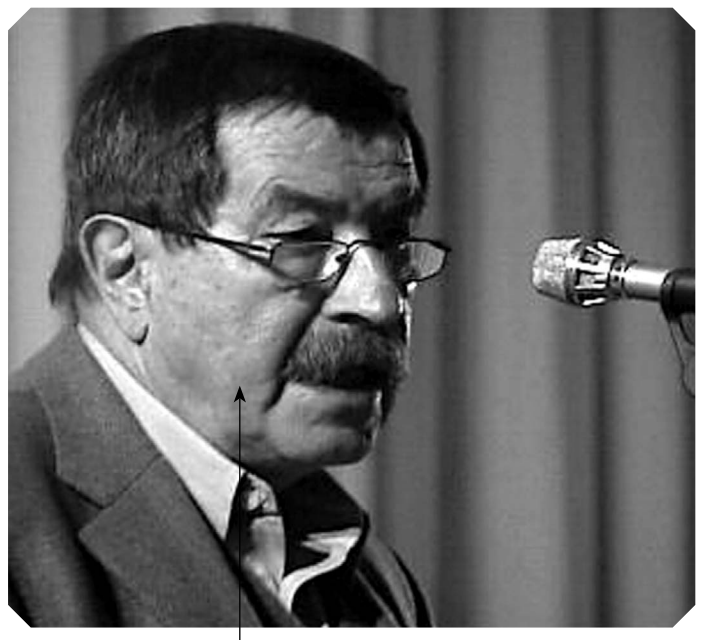

U Grassovu obranu stali su mnogi intelektualci i kolege. Njemački pisac Martin Walser rekao je u ZDF-ovoj emisiji *Aspekte*: *Ovdje ne vlada klima koja čovjeka mami da se otvoreno razračuna sa samim sobom i da opušteno progovori o onome što mu se dogodilo. To je zatrovana klima, klima sumnji i klevete. To nije klima slobode mišljenja i on je to znao. Shvaćam zašto to Günter Grass nije dao u javnost. Dobro to shvaćam.*

Osamdesettrogodišnji pisac Ralph Giordano ne smatra da je priznanje stiglo prekasno: *Poznavao sam ljude koji su tek s 80 ili 85 godina priznali svoje pogreške. Gore od pogreške je nesnošenje posljedica. Ne smatram da je on izgubio moralnu vjerodostojnost. Uvijek sam ga doživljavao kao antifašista i vjerujem da je patio zbog toga što je to godinama tajio.* I predsjednik Berlinske akademije umjetnosti Klaus Staeck smatra kako su Grassovo umjetničko djelo i njegov moralni integritet i nakon njegova priznanja izvan svake sumnje. Pisac i književni znanstvenik Walter Jens u potpunosti podržava Grassa: *Majstor pera je razmislio i zapitao se o čemu u svom dugom životu još nije pisao. Učinio je to i time zavrijedio moje poštovanje.*

Predsjednik njemačkog PEN centra Johano Strasser rekao je za Dnevnik njemačke televizije: *To za mene nije nikakva novost. Günter Grass je uvijek govorio da je kao mladić bio potpuno zaslijepljen nacist, da je vjerovao u pobjedu i da nije htio vjerovati u nacističke zločine. Tek su mu u zatočeništvu, kad je došao u kontakt sa socijalistima i komunistima, postali jasni razmjeri počinjenih zločina. Grassa poznajem od 1972. i to sam često čuo od njega. Jedino nikad nije izgovorio riječ SS, a to je ono što je za mene novo u ovoj debati.* Na pitanje treba li Grass vratiti Nobelovu nagradu Strasser odgovara: *To je totalna besmislica. Nagradu je dobio za svoje književno djelo, kao pisac. I ne vjerujem da bi na njegovu karijeru imalo ikakva utjecaja da se prije izjasnio o svemu. Konačno, on je primjer kako netko tko je bio zaslijepljen može postati iskren demokrat.*

Najistaknutiji književni kritičar Marcel Reich-Ranicki, kojega Nijemci smatraju papom književne kritike – inače oštar Grassov kritičar – sa svojim mišljenjem nije izašao u javnost uz obrazloženje kako ga ništa ne obvezuje da se izjasni. Z

reagiranja

Jezikoslovni događaj godine: prva ili posljednja hrvatska gramatika?

Zorislav Kaleb

Reagiranje na tekst Dalibora Jurišića *Gramatika koju su generacije studenata mogle priželjkivati*, *Zareza*, broj 181, od 1. lipnja 2006.

U *Zarezu* od 1. lipnja 2006. Dalibor Jurišić je naširoko prikazao *Gramatiku hrvatskoga jezika*, autora Josipa Silića i Ive Pranjkovića (Zagreb: Školska knjiga 2005.). Nakon što je najprije jednostavno suspendirao različite teorijske nakane deskriptivne i perskriptivne gramatike, Jurišić je veoma smjelo zaključio da je navedena gramatika u isti mah popunila "*golemu prazninu u našoj i znanstvenoj i popularnoznanstvenoj i (visoko)školskoj literaturi*", te "*da je nesumnjivo u znanosti o hrvatskom jeziku i u literaturi o hrvatskom jeziku uopće glavni događaj barem godine, ali sigurno i znatno dužeg razdoblja*". Ne želim uopće nijekati školske i popularno-znanstvene domete te gramatike, koja zbog svoje didaktičke svrhe sekundarnu literaturu uopće ne navodi, ali je upravo *znanstvena kroatistika* u 2005. ponovno dobila i jednu drugu gramatiku, koju Jurišić očito ne poznaje pa odatle i njegov ishitreni zaključak. Riječ je o *prvoj hrvatskoj gramatici* tiskanoj u Rimu 1604. na latinskom, a koja je u prvom kritičkom latinskom izdanju, hrvatskom prijevodu i komentarima na latinskom, hrvatskom i engleskom jeziku nakon punih 400 godina prošle godine ponovno izdana: Bartholomaeus Cassius/ Bartul Kašić, INSTITUTIONES LINGUAE ILLYRICAE / OSNOVE HRVATSKOGA JEZIKA, editionem alteram curavit, in linguam vernaculam vertit commentariisque instruxit/ drugo izdanje priredio, na hrvatski jezik preveo i komentarima providio Zvonko Pandžić, Zagreb: Tusculanae editiones 2005.

Ovdje je ne samo kritički izdana prva hrvatska gramatika nego i znanstveno prikazan nastanak i metajezik Kašićeve gramatike, tj. pravila hrvatskoga jezika su promatrana kroz povijesnu prizmu od 2000 godina teorije jezika prije 1604. Između ostaloga u komentaru se tako može naći veliko poglavlje o lokalističkom (značenjskom) određenju padeža, pa tako se raspravlja i o pitanje jesu li dativ i lokativ jedan te isti padež, što danas zanima i Silića i Pranjkovića, odnosno zašto je prva hrvatska gramatika bila i prva gramatika uopće koja je u slavenske jezike uvela lokativ i instrumental.

Da je Jurišić pri ruci imao Pandžićevo kritičko izdanje prve hrvatske gramatike onda zacijelo ne bi bio prikazao kao veliku znanstvenu novinu neke gramatičke pojave koje je već prije 400 godina u hrvatsku gramatiku, eksplicitno ili implicitno, bio uveo Bartul Kašić. Za znanstvenu kroatistiku je, barem po mom skromnom laičkom sudu, kritičko izdanje prve hrvatske gramatike događaj prvoga reda u 2005. godini, jer predstavlja novi pristup hrvatskoj jezičnoj tradiciji, koji opet obogaćuje i znanstvenu raspravu o suvremenom hrvatskom jeziku. Z

www.25fps.hr
25 FPS
20-24/09/06
INTERNACIONALNI FESTIVAL
EKSPERIMENTALNOG FILMA I VIDEA

cmyk